



ARJA MÄKINEN

Oikeesti aikuiset

Puheenvuoroja yksineläjänaisen
normaaliudesta, hyväksyttävyydestä ja aikuisuudesta



AKATEEMINEN VÄITÖSKIRJA
Esitetään Tampereen yliopiston
yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi Tampereen yliopiston Linna-rakennuksen
Väinö Linna -salissa, Kalevantie 5, Tampere,
17. päivänä lokakuuta 2008 klo 12.

English abstract

TAMPEREEN YLIOPISTO

AKATEEMINEN VÄITÖSKIRJA
Tampereen yliopisto
Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos

Myynti
Tiedekirjakauppa TAJU
PL 617
33014 Tampereen yliopisto

Kannen suunnittelu
Juha Siro

Acta Universitatis Tamperensis 1349
ISBN 978-951-44-7449-1 (nid.)
ISSN 1455-1616

Puh. (03) 3551 6055
Fax (03) 3551 7685
taju@uta.fi
www.uta.fi/taju
<http://granum.uta.fi>

Acta Electronica Universitatis Tamperensis 765
ISBN 978-951-44-7450-7 (pdf)
ISSN 1456-954X
<http://acta.uta.fi>

Tampereen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print
Tampere 2008

Kiitokset

Väitöstutkimuksen tekemiseen kului noin neljä ja puoli vuotta. Tänä aikana elämässäni ennätti olla monenlaisia vaiheita. Aluksi olin töissä ja sen jälkeen työyhteisöni ulkopuolella opintovapaalla. Opintovapaan jälkeen en enää palannut entiseen työhöni, vaan aloitin toisenlaisissa tehtävissä. Työpaikan vaihdokseen liittyi myös muutto Jyväskylästä Helsinkiin. Kaikesta tästä huolimatta on olemassa ihmisiä, jotka kukin tavallaan pysyivät tukenani koko väitöskirjaprosessin ajan alusta loppuun saakka.

Lämpimät kiitokset työni ohjaajalle Kirsi Juhilalle. Olen kiitollinen kannustuksestasi, selkeistä kommentteistasi, uusien näkökulmien esiintuomisesta ja paneutumisestasi tekstieni lukemiseen. Kerta toisensa jälkeen ilahduin myös siitä, kuinka nopeasti sain palautteesi kaikista niistä tekstiluonnoksista, joita vuosien mittaan lähetin luettavaksesi. Ohjauksessasi oli hyvä tehdä luottavaisin mielin väitöskirjaa.

Kiitän lämpimästi myös työni esitarkastajia Marja Kaskisaarta ja Kimmo Jokista. Kiitos, että annoitte aikaanne väitöstyöni tarkastamiseen, kommentoitte lukemaanne ja toitte uusia näkökulmia oman tekstini lukemiseen. Kumpikin teistä lähetti minulle esitarkastuslausunnon, joka tuotti suurta iloa lukijalleen. Oli kunnia saada teidät työni esitarkastajiksi. Kimmo Jokista kiitän myös lupautumisesta vastaväittäjäkseni. Näitä sanoja kirjoittaessani odotan mielenkiinnolla ja levollisin mielin tulossa olevaa väitöstilaisuutta. Samalla esitän kiitokseni myös Jaana Vuorelle, joka tulee osallistumaan väitöskirjani arviointiin arvostelulautakunnan jäsenenä ja Seija Veneskoskelle, joka auttoi minua käsikirjoituksen viimeistelemisessä kirjana julkaisemista varten tarvittavaan tiedostomuotoon.

Väitöstutkimuksellani ei ollut toista nimettyä ohjaajaa, mutta Irene Roivaisen työpainos tekstieni lukijana ja kommentoijana täytti erinomaisesti tämän tehtävän. Irene toimi osan tutkimusentekoaikastani sosiaalityön jatkokoulutuksen pienryhmän ohjaajana ja kävi tällöin useita kertoja läpi kirjoittamiani tekstejä. Suurikiitos, Irene, kommentteistasi ja antoisista keskusteluista, joita kävimme. Ne antoivat minulle uutta ajateltavaa ja rohkaisivat eteenpäin kirjan kirjoittamisessa.

Monet kiitokset myös Hannele Forsbergille, joka luki väitöskirjani käsikirjoituksen kokonaisuudessaan ennen esitarkastukseen lähettämistä. Kaipasin lukijaa, joka katsoisi tekstiäni uusin silmin ilman aiempia mielikuvia. Itse en enää olisi päässyt tähän ”ensilukijan” asemaan, koska aiemmin kirjoittamani luonnokset elivät muistikuvissani

vaikuttaen lukukokemukseen. Kiitos, Hannele, että ryhdyit ”ensilukijakseni” ja annoit arvokkaita kommentteja lukemastasi. Samalla tavoin haluan kiittää myös Tuula Juvosta hänen antamastaan avusta. Tuula opasti minua tutkimukseni ensiaskeleissa auttaen muun muassa tutkimuskysymyksen hahmottamisessa ja tutkimuksen sijoittamisessa naistutkimukselliseen viitekehyykseen. Keskusteltuani hänen kanssaan tiesin entistä varmemmin ja selkeämmin, mitä halusin tutkia. Runsaat kiitokseni sinulle, Tuula.

Iloiset kiitokset teille kanssakulkijoilleni, jotka osallistuitte vuosina 2004–2008 sosiaalityön jatkokoulutuksen pienryhmään. Juuri te annoitte minulle sen ensiarvoisen tärkeän tutkijakollegoiden tuen, joka ilman pienryhmää olisi jäänyt ulottumattomiini, koska asuin toisella paikkakunnalla ja työskentelin yliopiston ulkopuolella. Keskustelin ajatuksissani kanssanne vielä junamatkoillakin kotiin palatessani. Monipuoliset kommenttinne ja värikäs ajatustenvaihtomme jäivät mieleeni mukavina ja eteenpäin kannustavina muistoina. Kiitän Tampereen yliopistoa sosiaalityön jatko-opiskelijoiden pienryhmän olemassaolosta ja yliopiston myöntämästä kuuden kuukauden tutkimusstipendistä. Stipendi antoi minulle tilaisuuden jäädä ansiotyöstäni opintovapaalle väitöskirjan viimeistelyä varten.

Kiitos myös kaikille niille naisille, jotka antoivat haastattelun tutkimustani varten. Keskustelumme olivat monin tavoin mieleen jääviä. Vaikka keskusteluista on jo kulunut aikaa, muistan edelleen teistä jokaisen. Yksityisyyden suojaaminen estää minua mainitsemasta nimiänne, mutta jos voisin, kiittäisin kutakin teistä nimeltä mainiten. Te olette rohkeita naisia. Kun uskalsitte puhua avoimesti itsestänne, näkemyksistänne ja omasta tilanteestanne, teitte samalla tämän kirjan mahdolliseksi. Oli ilo tavata teidät. Arvostan suuresti teistä jokaista.

Kiitokset kuuluvat myös entisille ja nykyisille työkavereilleni ja esimiehille. Sekä aiemmalla työpaikallani Invalidiliiton Jyväskylän kuntoutus- ja työlinikalla että nykyisessä työpaikassani Kuntoutussäätiössä olen kohdannut ihmisiä, jotka ovat olleet kiinnostuneita tutkimuksestani ja antaneet minulle mahdollisuuden järjestää työni niin, että pystyin tekemään tutkimusta työni ohella.

Painokkaaksi lopuksi vielä muutama sana teille ystäväni: kiitän teitä koko sydämeistäni. Sanonta ”ystävät ovat sinkun perhe” pitää paikkansa. Vaikka sainkin yliopistolta neuvoja ja opastusta väitöstutkimukseni tekoon, te olitte minun läheiseni ja lähimmät tukijoukkoni. Te toitte elämäni kaikkia mahdollisia värejä ja olitte luonani sekä valoisina että synkkinä hetkinä. Kuuntelitte hapuilevia suunnitelmiani kärsivällisesti ja toisinaan yömyöhäänkin,

jaoitte myötätuntoisina vastoinkäymisiäni ja iloitsitte vilpittömästi kanssani siitä, että tutkimukseni eteni kohti valmistumistaan. Niinäkin hetkinä, jolloin epäilykset väitöskirjan jäämisestä vain haaveeksi yrittivät hiipiä mieleeni, te jaksoitte uskoa kirjani ilmestymiseen. Nyt rohkenen itsekkin todeta: uskoessani tutkimukseni valmistuvan te olitte oikeassa!

Nimeltä mainiten kiitän ystäväistäni Tiina Airaksista, Tuula Kokkosta ja Kirsti Ellilää. Tiina ja Tuula; teidän kanssanne olen käynyt pisimmät keskusteluni siitä, mistä ja miksi kirjoitan ja mitä pyrin tutkimuksellani sanomaan. Kirsti; koska olet sekä ystäväni että kirjailija, pystyit rohkaisemaan minua eräällä aivan erityisellä tavalla. Osasit kertoa työkseen kirjoittavan ihmisen arjesta ja kirjan kirjoittamisesta prosessina, jonka kirjailija joutuu itsessään läpikäymään. Kaikki tämä on minulle tärkeää kokemuksellista tietoa, joka saaminen helpotti huomattavasti matkaani tutkijan taipaleella. Kiitos teille ystäväni. Kiitos!

Helsingissä 22.8.2008

Arja Mäkinen

Tiivistelmä

Arja Mäkinen

Oikeesti aikuiset

– Puheenvuoroja yksineläjänaisen normaaliudesta, hyväksyttävyydestä ja aikuisuudesta

Tampere: Tampereen yliopisto, yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, väitöskirja 2008.

Tutkimus käsittelee yksineläjänaisia ja odotustenmukaista naiseutta. Yksineläjänaisella tarkoitetaan naista, joka on sekä puolison että lapseton. Tutkimuskysymyksenä on selvittää, kuinka yksineläjänaiset kuvailevat itseään normaaleina, hyväksyttävinä ja aikuisina naisina. Lisäksi tutkimus etsii vastausta siihen, ovatko normiodotusten mukaiseen naiseuteen liitetyt mielikuvat sopusoinnussa yksineläjänaisen hyvinvoinnin kanssa.

Tutkimuksen tavoitteena on tuoda esiin yksineläjänaisen näkökulma naiseuteen ja yksineläjäyteen. Tutkimus muistuttaa siitä, ettei naisen tarkasteleminen vaimon ja äidin roolien läpi tavoita kaikkea naiseutta, vaan sulkee osan naiseuden kokemuksista ulkopuolelleen. Yksineläjänaisen näkökulman esiin nostamisen lisäksi tutkimuksella on laaja-alaisempiakin tavoitteita. Tutkimus ei rajaudu vain yksineläjäyden tarkasteluun, vaan se kertoo normaaliin, hyväksyttävään ja aikuiseen naiseuteen liittyvistä normeista, mielikuvista, ihanteista ja peloista myös yleisellä tasolla. Yksineläjänaisen puhe itseensä kohdistuvista odotuksista saa merkityksensä kulttuurisesta kontekstistaan käsin. Odotustenmukaista naiseutta määrittävät normit ovat läsnä sekä yksittäisissä vuorovaikutustilanteissa että niiden ulkopuolella.

Tutkimus koostuu naisen yksineläjäyden yleisen tason tarkastelusta ja yksineläjänaisen haastatteluihin perustuvasta aineistoanalyysistä. Aineistona ovat 34 suomalaisen yksineläjänaisen haastattelut. Haastattelut ovat 30–47-vuotiaita kaupungissa tai kaupungin lähistöllä asuvia yksineläjänaisia. Tutkimuksen lähtökohtana on konstruktionistinen näkemys kielenkäytön todellisuutta rakentavasta luonteesta. Aineiston analyysimetodina on käytetty diskurssianalyysia.

Tutkimus on luokiteltavissa naistutkimuksellisesti suuntautuneeksi yhteiskuntatieteelliseksi tutkimukseksi ja nykykulttuurin tutkimukseksi. Lisäksi tutkimustyöni on perhetutkimusta; yksineläjänaiset ovat puolisonottomia ja lapsettomia, mutta heidän normaaliutensa, hyväksyttävyytensä ja aikuisuutensa rakentuvat vertaamalla yksineläjä-

naisen tilannetta perheellisen naisen tilanteeseen. Erityisesti loppuosaltaan väitöskirjani sijoittuu myös yhteiskuntatieteellisten hyvinvointitutkimusten joukkoon, koska tarkastelen tutkimuksessani yksineläjänaisen hyvinvoinnin edellytyksiä.

Heteroseksuaalista puolisosuhdetta ja äitiyttä pidetään normiodotusten mukaisena naiseutena, joten vaimot ja äidit voivat määritellä itsensä odotukset täyttämään kykeneviksi naisiksi mainitsemalla puolisostaan ja lapsistaan. Yksineläjänaiset eivät voi menetellä samalla tavalla, mutta tästä huolimatta hekin voivat kuvailla itseään normaaleina, hyväksyttävänä ja aikuisina naisina. Yksineläjänaiset hyödyntävät naiseuteen liitettyjä mielikuvia, odotuksia ja ihanteita puolisottoman ja lapsettoman naisen asemasta käsin. Näin tehdessään he luovat perinteisestä poikkeavaa naiskuvaa laajentamalla normaalia, hyväksyttävää ja aikuista naiseutta puolisosuhteessa ja äitiydessä toteutuvan naiseuden ulkopuolelle.

Yksineläjänaisen normaalius, hyväksyttävyys ja aikuisuus rakentuvat tutkimuksen aineistossa neljän diskurssin varaan. *Työmyyrädiskurssia* käyttäessään tutkimusta varten haastatellut yksineläjänaiset puhuvat ahkeruudestaan ja vastuuntunnostaan. *Mainediskurssia* hyödyntäessään he luovat mielikuvaa hyvämoraaalisesta seksuaalisuuttaan oikealla tavalla ilmaisevasta naisesta. *Syyttömyysdiskurssiin* tukeutuessaan haastatellut kertovat hyvistä puoliso-ominaisuuksistaan ja toteavat olevansa syyttömiä puolison puuttumiseen. *Hoivadiskurssin* avulla he kuvailevat itseään hoivaamaan kykenevinä ja äidiksi sopivana naisena. Kunkin diskurssin hyödyntäminen yksineläjänaisen positiosta käsin edellyttää sosiaalista taitavuutta, sillä taitamattomasti käytettynä jokainen neljästä diskurssista voi kääntyä yksineläjänaista vastaan, jolloin mielikuva odotukset täyttämään kykenevästä naisesta särkyä.

Käytössä olevien diskurssien moninaisuus heijastaa naisiin kohdistuvien odotusten monimuotoisuutta. Luodakseen itsestään mielikuvan normaalina, hyväksyttävänä ja aikuisena oman sukupuolensa edustajana yksineläjänaisen tulee kyetä vakuuttamaan olevansa ”oikeanlainen” työntekijänä, seksikumppanina, puolisoehdokkaana ja äidin tehtäviä hoitamaan kykenevänä naisena. Määritellessään itsensä normaaleiksi, hyväksyttäväksi ja aikuisiksi haastatellut yksineläjänaiset korostavat samankaltaisuuttaan vaimoihin ja äiteihin verrattuna tai kertovat olevansa joitakin vaimoja ja äitejä normaalimpia, hyväksyttävämpiä ja aikuisempia naisia. Oman hyvinvointinsa edellytyksistä kertoessaan he kuitenkin painottavat yksilöllisyyttään. Hyvinvoinnin

kokeminen samaistuu haastateltujeni puheessa elämänhallintaan ja mahdollisuuksiin pyrkiä henkilökohtaisiin tavoitteisiin.

Kuvaukset normaaleista, hyväksyttävistä ja aikuisista naisista ja elämänhallintansa säilyttävistä, tyytyväisistä ja hyvinvointia kokevista yksineläjänaisista ovat ristiriidassa keskenään. Monet haastateltujen mainitsemista yksineläjänaisen hyvinvointiin tarvittavista luonteenpiirteistä ovat korostuessaan ei-toivottavia vaimojen ja äitien ominaisuuksina. Vastaavasti osa normaaliin, hyväksyttävään ja aikuiseen naiseuteen liitetyistä ominaisuuksista vaikeuttaa hyvinvoinnin saavuttamista yksineläjänaisena. Yksineläjänaiselle tarjolla oleva tila on kapea; mikäli puolison ja lapseton nainen kuvailee itseään normiodotusten mukaisena oman sukupuolensa edustajana, hänen on vaikeaa samanaikaisesti luoda itsestään mielikuvaa omassa elämäntilanteessaan hyvinvointia kokevana ja elämänhallintansa säilyttämään kykenevänä naisena.

Avainsanat: naiset, puolisoittomuus, lapsettomuus, puolisosuhde, äitiys, seksuaalisuus, työ, normi, normaalius, hyväksyttävyyys, aikuisuus, ennakkoluulot, diskurssianalyysi

Abstract

Arja Mäkinen

Really Grownups

– Normalcy, Acceptability and Adulthood as Described by Single Childless Women

Tampere: University of Tampere, Faculty of Social Sciences, Doctoral Dissertation 2008.

The study is concerned with living solitary womanhood according to societal expectations. A solitary woman refers here to one who has neither partner nor children. The aim of the study was to ascertain how such women describe themselves as normal, acceptable and adult women. A further aim was to ascertain whether the images of womanhood according to the norms are consonant with the well-being of solitary women.

The study presents the views of solitary women on being a woman and on living without a spouse and children. It is pointed out in the study that contemplating a woman through the role of wife and mother does not necessarily capture womanhood in its entirety, but excludes part of what womanhood is. Presenting the perspective of the solitary woman is a more extensive aim of the study. The study is not confined to scrutinising the solitary woman, but also describes more generally the norms, images, ideals and fears associated with being a normal, acceptable adult woman. The subjects' talk of the expectations pertaining to them gains its meaning from the cultural context. The norms defining womanhood in keeping with expectations are present both in the individual interactive situations and beyond.

The study comprises an examination of the general level of women's solitary living and an analysis of interview data. Interviews were conducted with 34 unattached childless Finnish women aged 30 to 47 living in towns or nearby urban areas. The study departs from the constructivist view of the nature of language in the construction of reality. The analytical method is discourse analysis.

The study can be classified as social sciences research on contemporary culture, having an orientation towards women's studies. My study is moreover family research; solitary women have neither partners nor children, but their normalcy, acceptability and adulthood are constructed through comparison between the situation of a solitary woman and a woman with a family. The latter parts of my dissertation are also within the realm of social

sciences research on well-being as I consider here the preconditions for the well-being of the solitary woman.

According to expectations of the norms, womanhood is taken to be a heterosexual spousal relationship, thus wives and mothers can by reference to their partners and children define themselves as women capable of fulfilling expectations. Solitary women cannot do this, yet nevertheless they frequently describe themselves as normal, acceptable and adult. Solitary women utilise the images, expectations and ideals of womanhood from the position of the unattached and childless woman. In so doing they create a picture of woman which differs from the traditional one by expanding normal, acceptable and adult womanhood beyond womanhood realised in the pair relationship and motherhood.

The normalcy, acceptability and adulthood of solitary women are constructed according to my research on four discourses. The *work-oriented discourse* emerges when interviewees describe how hard-working and responsible they are. The *reputation discourse* emerges when interviewees create an image of a highly moral woman expressing her sexuality in an appropriate way. The *non-culpable* discourse emerges when interviewees report their good qualities as potential spouses and insist that their lack of a partner is not their fault. The *nurturing discourse* emerges when interviewees describe their care-giving abilities and suitability for motherhood. Utilising each discourse from the position of a solitary woman requires social adeptness, since unskillfully used each of the four discourses may easily turn against the speaker, thereby destroying the image of a woman capable of fulfilling the expectations.

The plurality of the discourses used reflects the complex nature of the expectations these women face. In order to create an image of herself as a normal, acceptable and adult representative of her own sex, a solitary woman must be able to convince us that she is “the right sort of” worker, sexual partner, potential partner and potentially adequate mother. In defining themselves as normal, acceptable and adult, the interviewees emphasise their similarity to wives and mothers and claim to be even more normal, acceptable and adult than some wives and mothers. When describing their own requirements for well-being, however, they stress their individuality. There is overlap in my interviewees’ conception of well-being with mastery over one’s own life and the opportunity to pursue one’s own objectives.

There is a contradiction in the descriptions of normal, acceptable and adult women and solitary women retaining their mastery over their lives, feeling satisfied and with a sense of

well-being. Taken to extremes, many of the characteristics mentioned as necessary to the well-being of solitary woman become the undesirable characteristics of wives and mothers. Conversely, some of the characteristics associated with normal, acceptable and adult womanhood impede the achievement of well-being as a solitary woman. Women having neither partner nor children have little room to manoeuvre; if such a woman describes herself as a representative of her sex according to the expectations of normalcy, it is difficult for her to create an image of herself as one who in her own life situation experiences well-being and retains mastery over her own life.

Keywords: women, being single, childlessness, pair relationship, motherhood, sexuality, work, norm, normalcy, acceptability, adulthood, prejudices, discourse analysis

Sisällys

I

1. JOHDANTO.....	17
-------------------------	-----------

II

2. AIEMPIA TUTKIMUKSIA JA PUUTTUVA SANOJA	22
2.1. LÄHDEKIRJALLISUUDEN ETSIMINEN	22
2.2. AIEMPIA SUOMALAISTUTKIMUKSIA	24
2.3. ULKOMAISTA LÄHDEKIRJALLISUUTTA	26
2.4. YKSINELÄJÄ-SANAN VALITSEMINEN	29
3. NAINEN, NORMI JA ELÄMÄNKULKU	32
3.1. NORMI MÄÄRITTÄÄ NORMAALIA	32
3.2. YKSINELÄJYYS RIKKOO NORMEJA VASTAAN.....	35
3.3. ELÄMÄNKULKU KOOSTUU ELÄMÄNVAIHEISTA	37
3.4. SOSIAALINEN KELLO AIKATAULUTTAA ELÄMÄNTAPAHTUMIA.....	41
3.5. YKSINELÄJÄN ELÄMÄ POIKKEAA ODOTETUSTA	45
3.6. ERO JA MARGINAALI KERTOVAT ERILAISUUDESTA.....	47
4. OI NIITÄ AIKOJA – NAISEN ELÄMÄÄ 1900-LUVUN ALUSSA	51
4.1. VANHANPIIAN ARKEA JA MAATILAN TÖITÄ.....	51
4.2. NAIMATON NAINEN MUUTTAA KAUPUNKIIN	53
4.3. TYÖ VIRKANAISEN OIKEUTENA	56
4.4. SAMANSÄÄTYINEN PUOLISO	59
4.5. SAAVUTTAMATON SEKSI JA YHTEISKUNNALLINEN ÄITIYS	61
4.6. YHTEISASUMISTA JA RAKKAITA YSTÄVIÄ	65
4.7. KOHTI NYKYAIKAA	68
5. AIKAMME YKSINELÄJÄNAISIA	71
5.1. YKSINELÄJÄT TILASTOISSA.....	71
5.2. PUOLISOTTOMUUTEEN LIITTYVIÄ TEKIJÖITÄ.....	74
5.3. LAPSETTOMUUTEEN LIITTYVIÄ TEKIJÖITÄ	79
5.4. YKSINELÄJYYS PAKKONA JA VALINTANA	82

III

6. TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	85
6.1. TUTKIMUSKYSYMYS JA TUTKIMUSPROSESSIN ALKUVAIHEET.....	85
6.2. HAASTATELTAVIEN VALINTAKRITEERIT	87
6.3. HAASTATELLUT HENKILÖT	89
6.4. HAASTATELUTILANNE, KYSYMYKSET JA HAASTATELUMENETELMÄ	95
6.5. HAASTATELTIJAN VAIKUTUS.....	98
6.6. AINEISTON ANALYYSI	101
7. METODOLOGISET LÄHTÖKOHDAT JA ANALYYTTISET KÄSITTEET	104
7.1. DISKURSSIANALYYSI METODINA JA VIITEKEHYKSENÄ.....	104
7.2. DISKURSSIT TODELLISUUDEN RAKENTAJINA.....	107
7.3. LÄHTÖKOHDAT TUTKIMUKSEN TUKIRANKANA	110

IV

8. HYVÄ TYÖNTEKIJÄ JA TYÖMYRRÄDISKURSSI	113
8.1. AHKERUUS JA VASTUUNTUNTO HYVÄN TYÖNTEKIJÄN OMINAISUUKSINA	113
8.2. TYÖNTEKO ARVOSTUKSEN LÄHTEENÄ	116
8.3. YKSINELÄJÄN FEMINIINISYYDEN KYSEENALAISTUMINEN	122
8.4. ANSIOTYÖ AIKUISUUDEN KRITERINÄ	125
8.5. YKSINELÄJYYDEN VAIKUTUS TYÖSUORITUKSEEN	131
8.6. TYÖTÄ JA TASA-ARVOA	135
8.7. YHTEENVETO: TYÖMYRRÄDISKURSSIN KÄYTTÄMINEN	142
9. OIKEANLAINEN SEKSIPARTNERI JA MAINEDISKURSSI	145
9.1. NORMAALI NAINEN NAUTTII SEKSISTÄ.....	145
9.2. YKSINELÄJÄ HILLITSEE HIMONSA	149
9.3. MORAALI ON MONENLAISTA	156
9.4. KYSEENALAISTUVA HETEROSEKSUAALISUUS	162
9.5. KUN LESBOEPÄILYT SYNTYVÄT	167
9.6. YHTEENVETO: MAINEDISKURSSIN KÄYTTÄMINEN.....	174
10. OIVALLINEN PUOLISOEHDOKAS JA SYYTTÖMYYSDISKURSSI	178
10.1. PUOLISO ON TODISTE NORMAALIUEDESTA	178
10.2. VIIPYILEVÄ OIKEA JA MUITA SELITYKSIÄ.....	183
10.3. LOUKKAAVIA KYSYMYKSIÄ JA PAKOLLISIA VASTAUKSIA	190
10.4. PUOLISO JA PUOLISOTTOMUUS AIKUISUUDEN ESTEINÄ	195
10.5. PUUTTUUKO VAIMOILTA JOTAKIN?	201
10.6. YHTEENVETO: SYYTTÖMYYSDISKURSSIN KÄYTTÄMINEN	203
11. ÄIDIKSI SOPIVA NAINEN JA HOIVADISKURSSI	207
11.1. AIKUINEN NAINEN ON HOIVAAVA ÄITI	207
11.2. YKSINELÄJÄ, HOIVA JA AIKUISUUS	212
11.3. SELITYKSIÄ LAPSETTOMUDELLE.....	217
11.4. SALLITTU HAAVEILU JA KIELLETTY ÄITIYS	223
11.5. YKSINELÄJÄN LAPSETTOMUUS ON VAIETTU ASIA	225
11.6. YHTEENVETO: HOIVADISKURSSIN KÄYTTÄMINEN.....	231
12. KELLÄ ONNI ON...	235

V

13. LOPPUSANAT: NAISEUTTA RAKENTAMASSA	243
LÄHTEET	251
LIITTEET	278
Liite 1: Haastattelukysymykset	278
Liite 2: Neljä stereotyyppistä yksineläjänaiskuva	280
Liite 3: Diskurssitaulukko	285

1. Johdanto

Ajattele naista. Tarkenna ajatustasi siten, että määrittelet mielessäsi aikuisen naisen. Millaista naista ajattelit? Nousiko mieleesi mielikuva naisesta, jolla on mies ja lapsia? Jos näin kävi, et ole ajatuksesi kanssa yksin.

Aikuinen nainen mielletään vaimoksi ja äidiksi. Kuitenkin joukossamme on eri-ikäisiä aikuisia naisia, joiden kohdalla kumpikaan näistä määreistä ei pidä paikkaansa. Tutkimukseni kertoo näistä puolisoittomista ja lapsettomista naisista. Kutsun heitä *yksineläjänaisiksi*. Heidän elämäntilannettaan nimitän *yksineläjyydeksi*. Määrittelen yksineläjyyden tämänhetkisestä tilanteesta käsin, joten nykytilanteessaan puolisoittomat lapsettomat naiset luokituvat tutkimuksessani yksineläjiksi riippumatta siitä, ovatko he aiemmin eronneet vai olleet koko ikänsä yksineläjiä.

Heteroseksuaalinen puolisosuhde ja äitiys ovat kulttuurissamme keskeisiä normaalin, hyväksyttävän ja aikuisen naiseuden tunnusmerkkejä. Yksineläjänaiset eivät ole puolisoja ja äitejä, joten heidän on määriteltävä itseään muista lähtökohdista käsin. Tutkimuskysymyksenäni on selvittää, miten tutkimukseeni osallistuvat yksineläjänaiset kuvailevat itseään normaaleina, hyväksyttävänä ja aikuisina naisina. Mihin he vetoavat? Mitä he sanovat, ja mitä he kenties jättävät sanomatta? Lisäksi etsin vastausta siihen, ovatko normaaliin, hyväksyttävään ja aikuiseen naiseuteen liitetyt mielikuvat sopuinnussa niiden ominaisuuksien kanssa, joita yksineläjänaiset kertovat tarvitsevänsä voidakseen hyvin omassa elämäntilanteessaan.

Lähtökohtanani ovat yksineläjänaiesten kuvaukset omasta tilanteestaan ja itsestään. Kuitenkaan tutkimukseni ei kerro pelkästään yksineläjänaisista, vaan se tarkastelee myös suomalaisen kulttuurin normaaliksi, hyväksyttäväksi ja aikuiseksi mieltämää naiseutta ylipäättään. Etsin yksineläjänaiesten puheen kautta vastauksia siihen, miten naisten odotetaan käyttäytyvän, mihin heidän uskotaan pyrkivän ja millaisia ovat ne normit, vaatimukset, pelot ja ihanteet, joita naisiin puolisosuhteen ja äitiyden kautta liittyy.

Yksineläjäisyys on familististen normien vastainen tilanne. Naisen kohdalla yksineläjäisyys asettuu ristiriitaan myös individualististen normien kanssa, koska itsenäisyyttä ja riippumattomuutta pidetään miehisinä ja miehille kuuluvina ominaisuuksina. Noudatettuna normit eivät välttämättä herätä huomiota, mutta tilanne muuttuu, kun normia vastaan

rikotaan. Tällöin normista tulee näkyvä, koska yhteisöt tekevät normeja rikkoville jäsenilleen tiettäväksi, ettei heidän käyttäytymisensä ole odotustenmukaista. Koska puolisoittomuus lapsettomuus rikkovat naiseutta määrittäviä normeja vastaan, yksineläjänäisten näkökulmaan perehtyminen kykenee vetämään päivänvaloon niitä naiseuteen liittyviä vaatimuksia, joiden olemassaoloa ja velvoittavuutta on vaikea havaita pelkästään vaimojen ja äitien tilannetta tarkastelemalla.

Haastattelin tutkimustani varten suomalaisia 30–47-vuotiaita yksineläjänaisia. Käytän haastatteluaineistoni analyysimetodina diskurssianalyysia, ja esittelen tutkimuksessani neljä diskurssia, joihin tukeutuen haastateltuni rakentavat itsestään mielikuvaa normaaleina, hyväksyttävänä ja aikuisina naisina. Tutkimukseni on naistutkimuksellisesti suuntautunutta yhteiskuntatieteellistä tutkimusta. Naistutkimuksen sisällä tutkimukseni sijoittuu erilaisten naiseuksien esiintuomisen tärkeyttä korostavien tutkimusten joukkoon.

Tutkin perheettömyyttä, mutta tutkimustani voidaan silti kutsua perhetutkimukseksi. Yksineläjänaiset elävät perheellistymiseen kohdistuvien odotusten vaikutuspiirissä, ja jo lähtökohtaisesti puolisoiton ja lapseton nainen määrittäytyy perheen, tai oikeammin sen puuttumisen, kautta. Perhetutkimuksen lisäksi tutkimustani voidaan pitää nykykulttuurin tutkimuksena. Naiseutta määrittävät normit ovat osa kulttuuria. Haastattelemieni yksineläjänäisten näkemykset asemastaan ja tilanteestaan heijastavat arvoja, asenteita ja käyttäytymismalleja, joita kulttuuri kantaa itsessään. Erityisesti loppuosaltaan väitöskirjani luokituu myös yhteiskuntatieteelliseksi hyvinvointitutkimukseksi, koska tarkastelen tutkimuksessani yksineläjänaisen hyvinvoinnin edellytyksiä.

Sitoudun sosiaalikonstruktionistiseen käsitykseen todellisuuden epästaattisesta ja alati rakentuvasta luonteesta. Miellän normaalin, hyväksyttävän ja aikuisen naiseuden olevan kokonaisuus, jota tuotetaan kussakin vuorovaikutustilanteessa uudelleen. Kuitenkin pidän tärkeänä myös yksittäisten vuorovaikutustilanteiden rajat ylittävien tekijöiden huomioon ottamista naiseutta tarkasteltaessa. Naista määrittävät normit, arvot ja asenteet eivät pelkisty vain tietyn tilanteen tunnuspiirteiksi, vaan ne ovat olemassa myös yksittäisten kohtaamisten ulkopuolella. Yleisesti tunnettuina, omaksuttuina tai ainakin tunnistettuina ajattelutapoina normit, arvot ja asenteet vaikuttavat odotustenmukaisen naiseuden määrittelemiseen vuorovaikutustilanteen osapuolten tuntemasta kulttuurista käsin.

Aiemman tutkimuksen vähäisyys, näkökulman tuoreus ja yksineläjänäisten asema normiodotuksista poikkeavina naisina vaikuttivat siihen, miksi halusin ottaa yksineläjyyden tutkimukseni lähtökohdaksi. Lisäksi valintaani puolsi aihepiiriin

ajankohtaisuus. Yhteiskunnassamme käydään keskustelua puolisolittomuudesta ja lapsettomuudesta. Erityisesti puolisolittomat sinkkunaiset ovat nousseet suorastaan muotiaiheeksi. Julkisuudessa käyty keskustelu on kuitenkin yksipuolista ja perustuu suurelta osaltaan mielikuviin eikä tietoon siitä, millaisena yksineläjät itse kokevat itsensä ja tilanteensa. Katson tutkimustiedolla olevan paikkansa puheenvuorona yksineläjyydestä käytävässä keskustelussa, ja haluan omalla tutkimuksellani osallistua tähän keskusteluun.

Yksineläjyys on tutkimuksen kohteena melko harvinainen, mutta henkilökohtaiset tekijät, jotka vetivät minua aiheeni pariin, ovat tavallisia. Suhteellisen usein yhteiskuntatieteellistä tutkimusta tekevät tutkijat päätyvät aihepiiriin, joka koskettaa jollain tavoin myös heitä itseään. Monilla äitiyttä tutkivilla naisilla on lapsia, ja osa lesboudesta tutkimusta tekevistä naisista on itsekkin lesboja. Itse olen yksineläjänainen, joka halusi tehdä tutkimuksen puolisolittomista ja lapsettomista naisista.

Kiinnostukseni yksineläjänaisiin liittyvää tutkimusta kohtaan heräsi jo vuosia aiemmin kuin aloitin oman tutkimustyöni. Opiskellessani maisterin tutkintoa olisin halunnut saada tietoa myös yksineläjänaiesten kokemuksista ja asemasta sosiaalisen yhteisönsä ja yhteiskunnan jäsenenä. Tenttikirjoissani ja kuuntelemillani sosiaalityön, perhetutkimuksen ja naistutkimuksen luennoilla puhuttiin naisista, mutta kerta toisensa jälkeen nainen määrittyi joko äidiksi tai puolisoliksi. Yksineläjänaiset näyttivät kadonneen olemattomiin. Eräs opintojeni loppuvaiheessa käsiini tulleista kirjoista, Tuula Gordonin (1994) kirjoittama *Single Women – On the Margins?*, osoittautui kuitenkin poikkeukselliseksi; kirjassa tarkastellaan puolisolittomien ja lapsettomien naisten kokemuksia. *Single Women* oli ainoa opintoihini sisältynyt yksineläjyyttä käsittelevä kirja, minkä vuoksi se ei unohtunut mielestäni. Muistin kirjan edelleen mieltiessäni aihetta, josta kirjoittaisin väitöskirjani. Juuri tuon teoksen olemassaolo sai minut oivaltamaan, että voisin itsekkin tutkia puolisolittomia ja lapsettomia naisia.

Koska yksineläjyydestä on olemassa melko vähän tutkimustietoa, päätökseni tutkia vain naisia herättää aiheellisesti kysymyksen siitä, miksi rajasin yksineläjämiehet tutkimukseni ulkopuolelle. Yksineläjämiehesten tilanteen tutkiminen vastaavalla tavalla olisi ollut sekä mielenkiintoista että aiheellista. Katsoin kuitenkin, etten pystyisi vastaamaan tutkimuskysymykseeni sekä miesten että naisten osalta saman tutkimuksen sisällä.

Aiempien tutkimusten mukaan yksineläjämiehet ja yksineläjänaiset ovat kaksi toisistaan monin tavoin poikkeavaa ryhmää. Lisäksi miehen ja naisen sosiaaliset roolit poikkeavat toisistaan, joten yksineläjämiehiltä ja yksineläjänaisilta odotetaan erilaisia asioita.

Tutkimustulokset, jotka pitävät paikkansa yksineläjämiesten tai -naisten kohdalla, eivät ole yleistettävissä ilman tarkempaa tutkimusta toiseen sukupuoleen. Koska tutkimuskysymykseeni vastaaminen olisi vaatinut kunkin teeman tarkastelemista erikseen miesten ja naisten osalta, totesin joutuvani tekemään valinnan miesten ja naisten tutkimisen välillä. Edellä kuvaamani henkilökohtaiset syyt tekivät valinnan helpoksi; valitsin naiset. Lisäksi valintaani vaikutti se, että aiemmat naistutkimuksen opintoni antoivat enemmän tukea yksineläjänaisien kuin yksineläjämiesten tilanteen tarkasteluun.

Puolisotonta ja lapsetonta naista tarkoittavan *yksineläjänaisen* lisäksi käytän muutamaa muutakin yleiskielestä puuttuvaa sanaa. Tekstissäni mainittu *puolisuhde* tarkoittaa suhteita, joiden osapuolet asuvat yhdessä puolisoina. Puolisosuhteita ovat avioliitot, avoliitot ja rekisteröidyt parisuhteet. *Puolisonaiset* ovat puolison asemassa olevia naisia ja *äitinaiset* naisia, jotka ovat jossain elämänsä vaiheessa tulleet äideiksi. Puolisuhde, puolisonainen ja äitinainen kuulostavat hieman keinotekoisilta sananvalinnoilta, mutta tarvitsen niitä välttyäkseni toistamasta pitkiksi muodostuvia määrittelyjä. Esimerkiksi puolisonainen olisi korvattavissa ilmaisulla *avioliitossa, avoliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa oleva nainen*, mutta näin pitkän määritelmän toistaminen häittäisi tekstin sujuvuutta.

Kirja jakaantuu viiteen osaan. I osa on käsillä oleva *Johdanto*. II osa paikantaa tutkimukseni muiden yksineläjyydestä tehtyjen tutkimusten joukkoon ja sijoittaa yksineläjyyden yhteiskunnalliseen, kulttuuriseen ja historialliseen kontekstiinsa. III osassa kerron oman tutkimukseni toteuttamisesta, metodisista lähtökohdista ja analyttisistä käsitteistä ja IV osassa tarkastelen yksineläjyyttä kokoamani haastatteluaineiston kautta. V osa sisältää loppusanat ja yhteenvedon keskeisimmistä tutkimustuloksista.

Osan II (luvut 2.–5.) aloittava *Aiempiä tutkimuksia ja puuttuvia sanoja* (2. luku) esittelee yksineläjänaisista tehtyjä tutkimuksia ja käyttämiäni avainlähteitä. *Nainen, normi ja elämänkulku* (3. luku) kertoo naiseuteen liittyvistä normatiivisista odotuksista ja yksineläjyydestä odotusten vastaisena tilanteena. *Oi niitä aikoja – naisen elämää 1900-luvun alussa* (4. luku) rakentaa historiallista taustaa suomalaiselle yksineläjyydelle ja *Aikamme yksineläjänaisia* (5. luku) tarkastelee nykyajan naisten yksineläjyyttä yleisellä tasolla.

Osa III (luvut 6.–7.) koostuu kahdesta luvusta. *Tutkimuksen toteuttaminen* (6. luku) kuvailee tutkimusprosessin etenemisen tutkimusideasta valmiiksi tutkimukseksi, esittelee yksineläjänaisien haastatteluista koostuvan aineistoni ja pohtii tutkimuksen tekemiseen

liittyviä eettisiä kysymyksiä. *Metodologiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet* (7. luku) sijoittaa tutkimukseni sosiaalisen konstruktionismin ja diskurssianalyysin viitekehykseen.

Osa IV (luvut 8–12) sisältää tutkimuksen aineistoanalyysiosuuden. *Hyvä työntekijä ja työmyyrädiskurssi* (8. luku), *Oikeanlainen seksipartneri ja mainediskurssi* (9. luku), *Oivallinen puolisoehdokka ja syyttömyysdiskurssi* (10. luku) ja *Äidiksi soveltuva nainen ja hoivadiskurssi* (11. luku) tarkastelevat odotustenmukaisen naisen mielikuvan tuottamisesta. Jokainen näistä luvuista hahmottelee näkyviin yhden diskurssista, joiden varaan mielikuva yksineläjänaisen normaaliudesta, hyväksyttävyydestä ja aikuisuudesta aineistossani rakentuu. *Kellä onni on...* (12. luku) on näkökulmaltaan muista analyysiluvuista poikkeava. Luku kertoo yksineläjän kategoriaan samaistumisesta ja tekijöistä, joiden varaan kokemus yksineläjäydestä hyvänä elämänä rakentuu.

Osa V (13. luku) on kirjan viimeinen luku. *Loppusanat: naiseutta rakentamassa* esittää yhteenvedon ja johtopäätökset työmyyrä-, maine-, syyttömyys- ja hoivadiskurssien käyttämisestä ja päättää kirjan pohdintaan siitä, mitä saamani tutkimustulokset kertovat.

2. Aiempia tutkimuksia ja puuttuvia sanoja

Puolisoton ja lapseton naiseus on melko harvinainen tutkimusaihe sekä Suomessa että ulkomailla. Joitakin tutkimuksia on kuitenkin tehty. Suomessa tehdyistä tutkimuksista Tuula Gordonin (1994) *Single Women* ja Eija Maarit Ojalan ja Osmo Kontulan (2002) *Tarvitseeko minua kukaan?* osoittautuivat oman tutkimukseni avainteksteiksi. Näiden teosten lisäksi myös Jill Reynoldsin ja Margaret Wetherellin (2003) *The Discursive Climate of Singleness* on yksi tutkimustyöni avainteksteistä.

Aihepiiristä tehdyn tutkimuksen vähyys näkyy vakiintuneen sanaston puuttumisena; puolisoittomalle ja lapsettomalle naiselle ei ole olemassa yleisesti käytössä olevaa nimitystä. Kutsun näitä naisia omassa tutkimuksessani *yksineläjänaisiksi*. Päätös yksineläjä-sanan käyttämisestä ei ollut itsestäänselvyys, vaan se syntyi pohdinnan tuloksena.

2.1. Lähdekirjallisuuden etsiminen

Aloitettuani yksineläjänaisiin liittyvän kirjallisuuden etsimisen löysin aluksi viihdekirjallisuuden lisäksi keittokirjoja ja itsehoito-oppaita. Keittokirjat erottuivat muista keittokirjoista siten, että reseptit on muunnettu 1–2 henkilölle sopiviksi annoksiksi. Itsehoito-oppaat olettivat lukijansa puolisoa kaipaavaksi naiseksi ja pyrkivät ohjaamaan häntä henkiseen eheytymiseen, jotta puolisosuhteen solmiminen olisi mahdollista. Useat Suomessa julkaistuista yksineläjille kirjoitetuista itsehoito-oppaista ovat kristillisten kustantamojen julkaisemia (ks. esim. Heinänen & Säkkinen 2003; Lum 1980; Stroka 1978/1985; Tolvanen 2001; Wilkinson 1995/1996). Tarkempi etsintä toi käsiini joitakin yksineläjäydestä kirjoitettuja tutkimuksia¹. Yksineläjäyys on kuitenkin melko harvinainen tutkimuksen aihe sekä Suomessa että ulkomailla, minkä vuoksi monet lähdekirjoistani liittyvät pääteemaltaan muihin aiheisiin.

Yksineläjiä käsittelevien tutkimusten vähäisyys ei johdu siitä, että puolisoittomuus ja lapsettomuus olisivat harvinaisia tutkimusaiheita. Kuitenkin useimmat *puolisottomasta*

¹ Tyypillisesti naisen yksineläjäyttä on tutkittu fiktion kautta. Tällöin tutkimuksen kohteena eivät ole todelliset yksineläjänaiset, vaan esimerkiksi viihdesarjoissa tai elokuvissa esitetyt kuvitteelliset henkilöt (ks. esim. Haatainen ym. 1990; Gill 2007, 218–248; Kin 2001; Paasonen 1999; Modleski 1982/1990, 35–58; Ukkonen 1999). Koska tutkimukseni kertoo olemassaolevista yksineläjänaisista, fiktiota tarkastelevat tutkimukset eivät ole keskeisintä lähdeaineistoani.

naiseudesta kertovat tutkimukset kertovat yksinhuoltajaäitien asemasta ja kokemuksista. Vastaavasti *lapsettomuuteen* liittyvät tutkimukset käsittelevät yleensä *puolisosuhteessa olevien naisten* asemaa ja heidän kokemuksiaan. Näin ollen yksineläjänaiset ovat tyypillisesti jääneet sekä puolisoittomuutta ja lapsettomuutta käsittelevien tutkimusten ulkopuolelle.

Vaikka yksineläjällä ei ole puolisoa eikä lapsia, perhettä käsittelevät tutkimukset voivat tarjota lähdeaineistoa yksineläjänaisista kertovan tutkimuksen tekemiseen. Yksineläjänaisiin liittyvää tietoa on löydettävissä yksineläjäydestä kertovien tutkimusten lisäksi erityisesti puolisoittomista äideistä ja lapsettomista vaimoista tehtyjen tutkimusten sisältä. Lisäksi myös muissa äitiyteen ja puolisoisuhteeseen liittyvissä tutkimuksissa saatetaan esittää yksineläjiin liittyviä tutkimustuloksia ja näkökulmia.

Vaikka perheestä kertova tutkimus ei mainitsisikaan yksineläjien olemassaoloa, se saattaa osoittautua yksineläjäyttä tutkittaessa hyödylliseksi. Monet perheellisyydestä kertovista tutkimuksista piirtävät tahattomasti yksineläjäyden kulttuurisia ääriviivoja esiin. Esimerkiksi kuvaukset puolisolta ja äidiltä vaadittavista ominaisuuksista ja käyttäytymisestä tuottavat kääntöpuolenaan mielikuvaa siitä, mitä puolisoittomilta ja lapsettomilta naisilta otaksutaan puuttuvan.

Perhetutkimuksen ulkopuolelta yksineläjänaisista kertovaa tietoa löytyy esimerkiksi työelämän tasa-arvoa käsittelevistä tutkimuksista ja tutkimuksista, joissa kerrotaan naisen oikeuksista yhteiskunnan jäsenenä. Myös tasa-arvoa ja oikeuksia käsittelevissä tutkimuksissa nainen mielletään yleensä miehensä puolisoiksi ja lastensa äidiksi, mutta tästä huolimatta tutkimukset voivat sisältää tietoa, joka sopii myös yksineläjänaisen aseman ja siinä tapahtuneiden muutosten hahmottamiseen.

Tietoa yksineläjistä on saatavissa, mutta usein se on pieninä palasina ja hajallaan eri teemoista tehtyjen tutkimusten sisällä. Kun lähteinä käytetään julkaisuja, joiden pääteema ei liity omaan tutkimusaiheeseen, tarvittava tieto löytyy yleensä sivuhuomautuksena, muutaman kappaleen mittaisena tekstinä tai parhaassa tapauksessa alalukuna, jonka pituus on joitakin sivuja. Tällöin tarvittavien lähdeostosten määrä kasvaa, mutta viittaukset yksittäiseen teokseen jäävät vähäisiksi, koska eri aihepiiristä kirjoitettu lähdeos ei yleensä tarjoa aineistoa oman tutkimusaiheen monipuoliseen tarkasteluun. Kuitenkin teos voi olla hyvin merkityksellinen jonkin yksittäisen alaluvun tai joidenkin alalukujen lähdeosena. Myös oman tutkimukseni kohdalla tilanne muodostui tämänkaltaiseksi.

2.2. Aiempia suomalaistutkimuksia

Tuula Gordonin *Single Women – On the Margins?* (1994) on yksi tutkimukseni kolmesta avainteksestä. Teosta voidaan pitää suomalaisen yksineläjätutkimuksen kulmakivenä. Kirjassa esitettiin näkemyksiin ja tutkimustuloksiin viitataan edelleen toistuvasti yksineläjyyttä käsittelevissä ja sitä sivuavissa tutkimuksissa, vaikka se julkaistiin jo 1990-luvun alkupuolella. *Single Women* on toiminut lähdekseni, antanut vinkkejä muun yksineläjyyttä käsittelevän kirjallisuuden löytämisestä ja avannut näköaloja siihen, miten monin tavoin yksineläisyys vaikuttaa yksineläjän tilanteeseen elämän eri osa-alueilla.

Kerätessään tutkimuksensa aineistoa Gordon (mt.) teki haastatteluja Helsingissä, Lontoossa ja San Franciscossa. Hän pyrki löytämään haastateltavikseen monenlaisissa tilanteissa olevia puolisoittomia naisia. Gordonin tutkimukseen osallistui valtaväestön ja etnisten vähemmistöjen edustajia, vammattomia ja vammaisia ja heteroseksuaalisia ja ei-heteroseksuaalisia² haastateltavia. Osalla Gordonin haastattelemista naisista on lapsia, osa heistä on lapsettomia.

Gordonin (mt.) tutkimuksen teemoja ovat muun muassa mielikuvat puolisosuhteesta, suhtautuminen puolisoittoman naisen seksuaalisuuteen, arjen haasteista suoriutuminen ilman puolison tukea ja yksineläjän asema työelämässä ja sosiaalisen yhteisön jäsenenä. Lisäksi Gordon käsittelee esimerkiksi puolisoittomuuden syitä, itsenäisyyden merkitystä puolisoittomalle naiselle ja naisen suhdetta äitiyteen. Puolisoittoman naisen äitiydestä kirjoittaessaan Gordon tarkastelee sekä yksinhuoltajaäitien että lapsettomien naisten kokemuksia. Kirja päättyy pohdintaan siitä, ovatko puolisoittomat naiset marginaalisessa asemassa perheellisiin naisiin verrattuina.

Toinen avaintekstini on Eija Maarit Ojalan ja Osmo Kontulan (2002) kirjoittama tutkimus, jonka nimenä on *Tarvitseeko minua kukaan? Keski-ikäiset yksineläjät perhekeskeisessä yhteisössä*³. Myös Ojalan ja Kontulan tutkimus toimi lähdekseni, tarjosi vinkkejä sopivan lähdekirjallisuuden löytämiseksi ja opasti kiinnittämään huomiota yksineläjyyden merkityksiin elämän eri osa-alueilla.

Ojalan ja Kontulan (mt.) tutkimus tarkastelee koko ikänsä puolisoittomina olleiden suomalaisten miesten ja naisten kokemuksia ja asemaa yhteisönsä jäsenenä. Miltei kaikki

² *Ei-heteroseksuaalisella* henkilöllä tarkoitetaan ihmistä, jolla on joko samaa sukupuolta oleviin suuntautuvia seksuaalisia tunteita tai käyttäytymistä tai joka määrittelee itsensä heteroseksuaalisuuden ulkopuolelle kutsumalla itseään esimerkiksi lesboksi, homoksi tai biseksuaaliksi (Lehtonen & Mustola 2004, 22).

³ Kolmas tutkimukseni avainteksteistä on englantilainen julkaisu. Esittelen tämän lähdekseni seuraavassa alaluvussa.

tutkimukseen osallistuneet henkilöt ovat puolisolittomuutensa lisäksi myös lapsettomia. Tutkimuksen pääteemoja ovat muun muassa puolison löytämiseen liittyvät vaikeudet, lapsettomuus, familistisen ideologian vaikutus yksineläjien asemaan, elämäntyytyväisyyden kokeminen yksineläjänä ja puolisolittomuus marginaalisuuden ja syrjäytymisen kokemuksena. Kirja käsittelee myös sitä, millä tavoin tutkimukseen osallistuneet mies- ja naisyksineläjät ja heidän kokemuksensa tilanteestaan eroavat toisistaan. Kirja päättyy toimenpide-ehdotuksiin yksineläjien hyvinvoinnin kohentamiseksi.

Gordonin (1994) ja Ojalan ja Kontulan (2002) tutkimusten lisäksi Suomessa on tehty muitakin yksineläjänaisista kertovia tutkimuksia. Muita suomalaistutkimuksia ovat Marketta Ritamiehen (1988) *Yksinolevat: ei naimisissa olevien ja yksin asuvien tarkastelua*, Tuula Gordonin ohjaaman harjoituskurssin tuloksista koostettu teos (Haatainen ym. 1990) *Itselliset: vanhoja piikoja ja poikia vai meneviä sinkkuja* ja Ilse Niekkan ja Päivi Petreliuksen (1993) *Suomalainen vanhapiikkuus: tutkielma naisen ja naimattomuuden kulttuurillisesta määrittelystä*.⁴

Ilse Niekkan ja Päivi Petreliuksen (mt.) tutkimus kertoo yksineläjänaisen asemasta nyt ja aiemmin. Tutkimus painottuu agraariyhteiskunnan aikana vallinneiden ajattelutapojen esittelemiseen ja vanhoistapiioista kertovan kansanperinteen kuvailemiseen. Teoksen loppupuoli käsittelee oman aikakautemme yksineläjyyttä. Niekka ja Petrelius tarkastelevat 1990-luvun alun yksineläjänaisien kokemuksia vertailemalla nuorempien ja vanhempien yksineläjänaisien kokemuksia toisiinsa. Heidän tutkimustulostensa mukaan yksineläjyyden merkitys on erilainen eri ikäkohortteihin kuuluville naisille. Nuorempien naisten kokemukset omasta asemastaan ja itsestään yksineläjänä osoittautuivat vanhempien naisten kokemuksia ristiriitaisemmiksi. Tutkimuksen aineistona käytetty haastatteluaineisto on kuitenkin suppea. Se koostuu neljästä 30–40-vuotiaan ja neljästä 50–60-vuotiaan yksineläjänaisen haastattelusta.

Käytän Niekkan ja Petreliuksen tutkimusta lähteenäni erityisesti 1900-luvun alun yksineläjyyttä käsittelevässä luvussa. Sen sijaan Ritamiehen (1988) ja Haataisen ja hänen kollegoidensa (1990) tutkimukset eivät ole juuri lainkaan olleet tutkimukseni lähdeaineistona. Ritamies (1988) esittää tutkimuksessaan tilastotietoja muun muassa puolisolittomuudesta ja yksin asumisesta, mutta tilastot eivät kerro nykyhetken tilanteesta.

⁴ Yksineläjänaisen asema ja kokemukset ovat olleet myös joidenkin julkaisemattomien pro gradu -töiden aiheena.

Tiedon vanhentumisen lisäksi tutkimuksen käyttökelpoisuutta rajoittaa avioliiton käyttäminen luokitteluperusteena. Kun väestö jaetaan avioliitossa oleviin ja muihin henkilöihin, esimerkiksi avioliitossa olevat naiset ja yksineläjänaiset määrittyvät saman kategorian jäseniksi, vaikka heidän elämäntilanteensa poikkeavat selvästi toisistaan. Haataisen ja hänen kollegoidensa (1990) tutkimus käsittelee pääasiassa median tuottamaa yksineläjäkuvaa, joten heidän tutkimuksensa ainoastaan sivuaa oman tutkimukseni aihepiiriä. Lisäksi tiedon vanhentuminen rajoittaa myös tämän tutkimuksen käyttämistä lähdeaineistona.

Edellä mainittujen tutkimusten lisäksi Nordea Pankki Oy:n toteuttama *Sinkkuelämää Suomessa 2005* -tutkimus (2005) lukeutuu yksineläjyyteen läheisesti liittyvien suomalaistutkimusten joukkoon. Tätä tutkimusta ei kuitenkaan ole syytä nimittää yksineläjätutkimukseksi, sillä se tarkastelee kaikkia yhden hengen taloudessa asuvia henkilöitä. Monet yksineläjiksi kutsumani puolittomat ja lapsettomat henkilöt asuvat yksin, mutta heidän lisäkseen yksin asuvien joukossa on myös äitejä ja isiä, joiden lapset asuvat joko toisen vanhempansa luona tai ovat aikuistuttuaan muuttaneet lapsuudenkodistaan. Tutkimus ei ole kokonaisuudessaan julkisesti saatavilla, mutta sen sisältöä esitellään muun muassa Nordean julkaisemassa *Ajassa*-nimisessä asiakaslehdessä (ks. Törnroos 2005).

Sinkkuelämää Suomessa 2005 -tutkimuksessa kerrotaan tilastotietoja muun muassa yhden hengen taloudessa asuvien miesten ja naisten harrastuksista, kiinnostuksen kohteista, arvomaailmasta, kulutustottumuksista, tulotasosta, koulutuksesta, osallistumisesta työelämään ja kokemuksista yksin asumisen hyvistä ja huonoista puolista. Tutkimuksen mukaan yhden hengen taloudessa asuvat miehet ja naiset poikkeavat huomattavan paljon toisistaan. Vaikka *Sinkkuelämää Suomessa 2005* -tutkimus on tehty yksin asuvista henkilöistä, se sisältää sopivaa lähdeaineistoa myös yksineläjyyttä käsittelevien tutkimusten tarpeisiin.

2.3. Ulkomaista lähdekirjallisuutta

Ulkomaiseen yksineläjätutkimukseen on mahdollista perehtyä erityisesti tieteellisissä lehdissä ilmestyneitä artikkeleita lukemalla. Yksineläjyyttä käsitteleviä tai siihen keskeisiltä teemoiltaan läheisesti liittyviä artikkeleita ei ole julkaistu runsaasti, mutta niitä on kuitenkin löydettävissä useista lehdistä. Muun muassa *Current Directions in Psychological Science*, *Feminism & Psychology*, *Journal of Comparative Family Studies*,

Psychological Inquiry, *Psychology of Women* ja *Sociological Inquiry* ovat julkaisseet yksineläjydestä kertovia tai sitä läheisesti sivuavia artikkeleita.

Tällä hetkellä uutta yksineläjätutkimusta edustavat esimerkiksi yhdysvaltalaisutkija Bella DePaulon yhdessä kollegansa Wendy Morrisin kanssa kirjoittamat artikkelit, joita on julkaistu useissa lehdissä. DePaulo ja Morris käsittelevät artikkeleissaan yksineläjien asemaa Yhdysvalloissa. Heidän mukaansa vailla puolisosuhdetta olevat aikuiset joutuvat useissa arkitilanteissa taloudellisen ja muun syrjinnän kohteiksi. Konkreettisten syrjivien käytäntöjen lisäksi DePaulo ja Morris katsovat syrjimisen olevan myös asenteellista; yksineläjiin liitetään stereotyyppisiä mielikuvia, jotka määrittelevät heidät epäkypsiksi ja onnettomiksi ihmisiksi. (Ks. DePaulo & Morris 2005a; DePaulo & Morris 2005b; DePaulo & Morris 2006.)

Osa DePaulon ja Morrisin esittämistä näkemyksistä ja huomioista ei ole liitettävissä suomalaisten yksineläjänäisten tilanteeseen. Esimerkiksi vakuutusikäntö ja Yhdysvalloissa perheenjäsenille maksettavat taloudelliset etuudet poikkeavat suomalaisista etuuksista. DePaulon ja Morrisin kuvailemat yksineläjiin kohdistuvat ennakkoluulot ja toteamukset normaaliuden määrittymisestä puolisosuhteen kautta sen sijaan ovat samankaltaisia suomalaistutkimuksissa esitettyjen kuvausten ja tutkimustulosten kanssa. (Vrt. DePaulo & Morris 2005a; DePaulo & Morris 2005b; DePaulo & Morris 2006.) Käytän DePaulon ja Morrisin artikkeleja soveltuvien osien lähdeaineistonani kirjoittaessani yksineläjiin liitettyistä asenteista ja mielikuvista.

DePaulo on kirjoittanut artikkelien lisäksi kirjan, jossa hän tarkastelee yksineläjiin kohdistuvia ennakkoluuloja (ks. DePaulo 2006). Kirjan nimi on *Singled Out: How Singles Are Stereotyped, Stigmatized and Ignored, and Still Live Happily Ever After*. Kirja taustoittaa DePaulon ja Morrisin artikkeleissaan esittämiä näkemyksiä ja tarjoaa yllättäviäkin näkökulmia yksineläjyyden tarkasteluun. *Singled Out* on suunnattu laajalle lukijakunnalle, joten kirjan genre on tieteellisen tutkimuksen genreä vapaamuotoisempaa, mikä rajoittaa tekstin käyttämistä tieteellisen tutkimuksen lähdeaineistona. Viitataan joissakin kohdin *Singled Out* -teokseen, mutta yleensä kyse ei ole varsinaisesta lähdeviitteestä, vaan kirjan mainitsemisesta mahdollisena lisälukemistona.

Uusin tutkimustieto löytyy tieteellisissä lehdissä ilmestyneistä artikkeleista, mutta elämästä ydinperheen ulkopuolella on tehty myös kirjan muodossa julkaistuja tutkimuksia. Esimerkiksi Carol Andersonin, Susan Stewartin ja Sona Dimitjianin (1995) *Flying Solo: Single Women in Midlife*, Jean Chandlerin (1991) *Women without Husbands* ja Peter

Steinin (toim.) (1981) *Single Life: Unmarried Adults in Social Context* kertovat ensisijaisesti puolisolittomuudesta, mutta sopivat myös puolisolittomien ja lapsettomien yksineläjien tilanteen tarkasteluun. Vastaavasti esimerkiksi useat äitiydestä tai äidin roolista kertovat tutkimukset tarjoavat lähdekirjallisuutta yksineläjyyden tutkimiselle. Olen käyttänyt oman tutkimukseni lähdeveoksina muun muassa Carolyn Morellin (1994) *Unwomanly Conduct: The Challenges of Intertional Childlessness* ja Diane Richardsonin (1993) *Women, Motherhood and Childrearing* -veoksia. Nimensä mukaisesti Morellin teos kertoo itse valitusta lapsettomuudesta. Richardsonin teoksen aiheena on äitiyden vaikutus naisen elämään ja identiteettiin. Richardson tarkastelee kirjassaan myös äiteihin liitettyjä mielikuvia ja puolisolosuhteen merkitystä äidiksi tulon hyväksyttävyydelle.

Mikään ulkomailla tehdyistä tutkimuksista ei nouse lähdeviittausten lukumäärää perusteena pitäen tutkimuksessani avainlähteen asemaan. Kuitenkin Jill Reynoldsin ja Margaret Wetherellin (2003) artikkeli *The Discursive Climate of Singleness: The Consequences for Women's Negotiation of a Single Identity* on yksi kolmesta avainteksestani. Reynolds ja Wetherell tarkastelevat yksineläjyyttä diskurssianalyttisesti yksineläjien puheessa tuottuvien merkitysten kautta. Näin ollen heidän tarkastelunäkökulmansa on sama kuin omassa tutkimuksessani. Artikkelii kertoo puolisolittomien naisten marginalisoinnista ja niistä vuorovaikutusrepertuaareista, joita he käyttävät rakentaessaan identiteettiään sosiaalisen yhteisön jäsenenä. Artikkelissa esitellään neljä repertuaaria, joiden kautta puolisolittomat naiset määrittelevät itseään ja asemaansa. Ensimmäisessä repertuaarissa puolisolittomuus nähdään henkilökohtaisista vioista ja puutteista johtuvana tilanteena. Toisen repertuaarin mukaan puolisolittomuuden merkitys rakentuu sosiaalisen yhteisön kautta. Tällöin puolisolittomuus määrittyy merkitykselliseksi, koska sosiaalinen yhteisö pyrkii sulkemaan puolisolittomat jäsenensä ulkopuolelleen. Kolmannen repertuaarin kuvaamana puolisolittomuus näyttäytyy itsenäisyyden arvostamisena, itse tehtynä valintana ja elämäntilanteena, jota puolisoliton nainen pitää omalla kohdallaan perhe-elämää parempana ratkaisuna. Neljännen repertuaarin mukaan elämä puolisolittomana naisena on ennen kaikkea haastava tehtävä, josta suoriutuakseen naisen on oltava henkisesti vahva ja kyettävä itsensä kehittämiseen ihmisenä.

Reynoldsin ja Wetherellin artikkeli (mt.) tarjosi tutkimustyölleni tervetulleen vertailukohdan, koska se tarkastelee oman tutkimukseni tavoin yksineläjyyttä diskurssianalyttisestä näkökulmasta käsin. Lisäksi teksti sisältää runsaasti lyhyitä, vain muutaman sanan mainintoja useista niistä teemoista, joita käsittelen omassa

tutkimuksessani. Mainintojen lyhyiden vuoksi suorat viittaukset artikkeliin jäävät tutkimuksessani vähäisiksi, mutta on ollut innostavaa huomata muidenkin tutkijoiden kiinnittäneen huomiota useisiin niistä näkökulmista, jotka omankin näkemykseni mukaan ovat keskeisiä naisen yksineläjyyttä tarkasteltaessa. Reynoldsin ja Wetherellin artikkeli on ollut minulle merkityksellinen myös tiedonhankintaan ja kirjoittamiseen rohkaisevana kannustajana.

Kotimainen lähdekirjallisuus saa tutkimuksessani monin paikoin keskeisen aseman, koska kulttuuriset ja yhteiskunnan rakenteissa olevat erot rajoittavat ulkomaisten yksineläjätutkimusten käyttämistä lähdeaineistona. Eurooppalaistenkin maiden kulttuurit ja yhteiskunnalliset olosuhteet poikkeavat toisistaan sen suhteen, mikä tekee yksineläjänaisesta erilaisen. Esimerkiksi aikuistuneiden lasten asuminen itsenäisesti ennen perheen perustamista ja äitien osallistuminen kokopäiväiseen ansiotyöhön ovat Suomessa tavanomaisia tilanteita. Toisenlaisia kulttuuriperinteitä omaavissa maissa yksinään asuva ja kokopäivätyötä tekevä nainen voi erottua ”tavallisista” naisista jo pelkästään näiden ominaisuuksiensa perusteella. Muualta saatuja yksineläjyyteen liittyviä tutkimustuloksia ei voida sellaisenaan siirtää suomalaisiin olosuhteisiin, mutta tästä huolimatta ulkomaisilla tutkimuksilla on paikkansa ajatusten herättäjinä, uusien näkökulmien tarjoajina ja vertailukohtina myös omassa tutkimuksessani.

2.4. Yksineläjä-sanan valitseminen

Monien muiden tutkimusentekijöiden tavoin aloitin perehtymisen aiheeseeni lukemalla aiempia tutkimuksia. Tästä huolimatta huomasin ensimmäistä tutkimussuunnitelmaa laatiessani olevani kirjaimellisesti sanaton; en tiennyt, mitä sanaa voisin käyttää tarkoittaessani tutkimukseni kohderyhmänä olevia puolisoittomia ja lapsettomia naisia. Päätökseni nimittää heitä *yksineläjänaisiksi* syntyi pitkän pohdinnan tuloksena.

Marjatta Ritamiehen (1988) mukaan tutkimuskielestä puuttuu käsitteistö, jota voitaisiin käyttää ydinperheen ulkopuolisesta väestönosasta kirjoitettaessa. Ritamies katsoo käsitteiden puuttumisen johtuvan siitä, ettei ydinperheisiin kuulumatonta väestönosaa ole juurikaan tutkittu. (Mt., 12.) Teos, jossa Ritamies (mt.) esitti toteamuksensa, ilmestyi 1980-luvun lopulla, mutta näkemykseni mukaan tilanne on pysynyt puolisoittomien ja lapsettomien henkilöiden osalta pitkälti ennallaan. Yleisesti käytössä olevaa käsitteistöä ei ole olemassa, vaan kukin tutkija näyttää määrittelevän omat käsitteensä ja niihin liittyvät sananvalintansa itse.

Uusissa ja uudehkoissa englanninkielisissä tutkimuksissa puolisottomista henkilöistä käytetään sanaa *single*. Suomen kieleen kotiuduttuaan *single* on muovautunut helposti äännettäväksi *sinkuksi*. Sinkun ohella puhekielessä käytetään edelleen jonkin verran myös *vanhapiika*-sanaa. Virallisissa teksteissä puolisottomia ja lapsettomia naisia ei kuitenkaan nimitetä sinkuiksi tai vanhoiksi. Arkipuheessakaan kehen tahansa puolisottomaan ja lapsettomaan naiseen ei viitata näillä sanoilla, sillä kumpikin sanoista herättää mielikuvia tietyllä tavalla käyttäytyvästä ja tietyt luonteenpiirteet omaavasta naishenkilöstä.

Kantamiensa mielikuvien vuoksi *sinkku* ja *vanhapiika* eivät ole etsimiäni tutkimuskieleen sopivia sävyiltään neutraaleja ja ketä tahansa puolisotonta ja lapsetonta naista tarkoittavia sanoja. Lisäksi *sinkku*-sanan käyttämättä jättämistä puoltaa se, ettei sana tarkoita ainoastaan puolisottomia ja lapsettomia henkilöitä. Kaikki *sinkut* ovat puolisottomia, mutta *sinkulla* voi olla yksi tai useampiakin lapsia. Sekä äitejä että lapsettomia naisia voidaan nimittää *sinkuiksi*, jollei heillä ole puolisoa tai seurustelusuhdetta.

Englannin kielen *single* on käännettävissä *sinkun* lisäksi myös *naimattomaksi*. Naimattomia ovat esimerkiksi koko ikänsä puolisottomana olleet, avoliitossa elävät henkilöt ja yksinhuoltajaäidit. Tutkimukseni käyttöön naimaton ei sovellu, koska se ilmoittaa vain avioliiton puuttumisen, mutta ei kerro mitään siitä, onko henkilöllä puoliso ja lapsia. Vaihtoehto naimattomalle löytyy Tuula Gordonin tekstistä. Englanniksi kirjoittaessaan Gordon käyttää *single*-sanaa (ks. Gordon 1994), mutta suomeksi kirjoitettaessa hän ehdottaa yhdessä opiskelijoista koostuvan työryhmänsä kanssa *itsellinen*-sanan käyttämistä (ks. Haatainen ym. 1990, 1). *Itsellinen* on peräisin vanhoista kirkonkirjoista ja tarkoittaa henkilöä, joka asuu ja elää yksin. Gordon opiskelijaryhmineen perustelee *itsellinen*-sanan käyttämistä sillä, että sana on sävyiltään positiivinen eikä määrittele kohdettaan puuttumisen kautta kuten esimerkiksi *naimaton*, *puolisoton* ja *perheetön* tekevät. (Mt., 1.) *Itsellistä* puoltavat perustelut ovat mielestäni vakuuttavia. Päätin kuitenkin, etten käytä tätä sanaa tekstissäni, koska omassa mielessäni se herättää mielikuvia itsekkästä ja itsekeskeisestä ihmisestä⁵.

⁵ Päätökseni sai myöhemmin lisävahvistusta haastatellessani puolisottomia ja lapsettomia naisia tutkimustani varten. Jotkut haastatelluistani mainitsivat vierastavansa *itsellinen*-sanaa, koska se luo mielikuvia vain omaa etuaan ajattelevasta ja ihmissuhteiden merkitystä vähättelevästä itsekkästä ihmisestä. Osa itsellistä kommentoineista huomautti sanalla olevan myös koomisen mahtipontisia sivumerkityksiä. Osa haastattelemistani naisista ei miellä itsellistä puolisottomuuteen tai lapsettomuuteen liitettävissä olevaksi sanaksi, koska sana toi heidän mieleensä historianantuneilla mainitut torpparit, loiset ja talonpojat.

Eija Maarit Ojala ja Osmo Kontula (2002) ovat valinneet käyttöönsä *yksineläjä*-sanana. He nimittävät tutkimuksessaan koko elämänsä ajan puolisoittomina olleita henkilöitä yksineläjiksi, mutta eivät aseta lapsettomuutta yksineläjyyden kriteeriksi. (Ks. mt., 26, 117.) Miellyn sopivaa sananvalintaa etsiessäni yksineläjään ja valitsin tämän sanan käyttööni. En kuitenkaan käytä yksineläjää Ojalan ja Kontulan (mt.) sille antamassa merkityksessä, vaan tarkoitan yksineläjällä henkilöä, joka on tällä hetkellä sekä puolisoiton että lapseton. Koska yksineläjä-käsitteelle ei ole olemassa vakiintunutta sisältöä eikä puolisoittomalle lapsettomalle naiselle ole tarjolla neutraalia nimitystä, katson voivani käyttää yksineläjä-sanaa Ojalan ja Kontulan (mt.) tutkimuksesta poikkeavalla tavalla.

Yksineläjä-sana ei täytä toivettani käyttöön vakiintuneen käsitteen valitsemisesta. Sana ei ole yleisesti käytössä tieteellisissä teksteissä eikä kuulu myöskään arkiseen yleiskieleemme. Tästä huolimatta katson yksineläjän puoltavan sananvalintana paikkaansa. Yksineläjä kertoo puolisoittomasta ja lapsettomasta henkilöstä itsestään, eikä vain määritä häntä perheen puuttumisen näkökulmasta ei-joksikin (vrt. puolisoiton, lapseton, perheetön, naimaton). Lisäksi yksineläjän etuna on se, ettei sanaan liity voimakkaita ennakkomielikuvia henkilön elämänhistoriasta, käyttäytymisestä ja ominaisuuksista (vrt. vanhapiika, sinkku). Yksineläjä saattaa tosin assosioitua yksinäisyyteen, mutta tämä ei ole tarkoitukseni. Miellän sanan alkuosan *yksin* viittaukseksi samassa taloudessa asuvien henkilöiden lukumäärään. Sanan loppuosa *eläjä* tuo mieleeni ajatuksen siitä, ettei puolisoittoman ja lapsettoman ihmisen elämäntilanne ole merkityksistä tyhjää elämän odottamista, vaan omanlaisensa elämäntilanne iloineen, suruineen ja haasteineen samalla tavoin kuin muutkin elämäntilanteet ovat.

Tutkimuskäyttöön soveltuvan puolisoitonta ja lapsetonta naista tarkoittavan sanan etsiminen oli pohdintaa edellyttävä, mutta ei luonteeltaan poikkeuksellinen tehtävä. Esimerkiksi tutkijat, joiden tutkimusaiheet liittyvät iäkkäisiin ihmisiin, saattavat kohdata osittain samankaltaisia haasteita. Yhteiskuntamme arvostaa nuoruutta, joten sanat *vanhus* ja *vanha ihminen* voidaan mieltää epäkohteliaiksi ilmauksiksi etenkin, jos niitä käytetään juuri eläkkeelle jääneistä henkilöistä. Tästä syystä ikääntymistä tarkastelevan tutkijan on ratkaistava, missä tilanteissa hän voi kirjoittaa vanhuksista ja vanhoista ihmisistä ja milloin hänen on etsittävä käyttöönsä harvemmin käytettyjä mutta sisällöltään vähemmän värityneitä ilmaisuja. (Ks. Lumme-Sandt 2005, 126–127.)

3. Nainen, normi ja elämäntilanne

Elämäntilannetta hahmottelevat teoriat ja yhteisöjen omat normit rakentavat mielikuvia normaalista elämäntilannesta. Vallitsevien normien mukaan normaali aikuinen nainen mieltyy miehensä puolisoksi ja lastensa äidiksi. Yksineläjänaisen puolisoton ja lapseton naiseus edustaa normiodotuksista poikkeavaa naiseutta, mutta tästä huolimatta odotukset naiseuden normien noudattamisesta kohdistuvat myös häneen. Feministisessä tutkimuksessa⁶ normista poikkeamista tarkastellaan eron ja marginaalin käsitteiden kautta. Ero ja marginaali soveltuvat myös yksineläjänaisen aseman ja naiseuden määrittämiseen.

3.1. Normi määrittää normaalia

Sanalla normaali on kaksi merkitystä. Yhtäältä normaali tarkoittaa poikkeavan vastakohtaa, sitä mikä on hyvää ja täyttää vaatimukset. Toisaalta normaali merkitsee myös tavallista, keskivertoa, tyypillistä ja yleistä. (Hacking 1997, 242, 244; Jauho 2003.) Normaalin käsite liittyy läheisesti normin käsitteeseen. Normit muodostavat vertailukohtia, joiden perusteella normaaliksi tai epänormaaliksi luokittelu tapahtuu (ks. Nygård 1998).

Normi on käyttäytymissääntö, joka kertoo, mitä kunkin henkilön pitää tai on velvollista tehdä tai millainen hänen itsensä on oltava (Asp 1993, 73). Normit poikkeavat vaatimukseltaan toisistaan; yhteisön jäsenen odotetaan joko toimivan täsmälleen normin mukaisesti tai pyrkivän tekemään niin (Asp 1993, 73–74; Sulkunen 1987/1989, 122, 224–125; Sulkunen 1998, 79–80, 82–83). Sekä varastamista että kiroamista paheksutaan, mutta poikkeuksellisen paljon kiroilevan odotetaan yleensä vain vähentävän kiroilemistaan ja pidättäytyvän kiroilusta tietyissä tilanteissa. Sen sijaan varkaan vaaditaan lopettavan varastelunsa kokonaan.

Yhteiskunta asettaa normeja jäsentensä noudatettaviksi. Kaikki normit eivät kuitenkaan ole yhteiskunnan asettamia, vaan normeja laativia yhteisöjä on monenlaisia. Myös pienillä muutamasta henkilöstä koostuvilla yhteisöillä on omia normejaan, joita ne odottavat jäsentensä noudattavan. Yhteiskunta ja yhteisöt myös valvovat normiensa

⁶ Monissa suomenkielisissä teksteissä feminististä tutkimusta kutsutaan naistutkimukseksi. Käytän tekstissäni molempia nimityksiä pyrkimättä rakentamaan sävyeroa niiden välille.

noudattamista. Kontrolli kohdistuu erityisesti niihin yksilöihin, joiden elämäntapa poikkeaa yhteisössä yleiseksi muodostuneesta elämäntavasta. Tehostaakseen normien noudattamista sekä suuret että pienet yhteisöt rankaisevat jäseniään normien rikkomisesta ja palkitsevat heitä silloin, kun he ovat käyttäytyneet normien edellyttämällä tavalla. (Sulkunen 1987/1989, 122–123, 126–127; Sulkunen 1998, 79–82, 84–85, 92.)

Aina normien noudattamisen varmistaminen ei vaadi ulkoista palkitsemista tai rankaisua, koska yksilön omaksuma moraali voi tehdä ulkoiset sanktiot tarpeettomiksi (Allardt 1983/1985, 58–59; Sulkunen 1987/1989, 123; Sulkunen 1998, 81). Yhteisön jäsenet sisäistävät normeja eläessään yhteisönsä jäseninä. Kun sisäistäminen etenee riittävän pitkälle, normista tulee osa yksilön henkilökohtaista käsitystä siitä, mikä on normaalia, oikein ja hyväksyttävää. Tällöin yksilö voi ryhtyä noudattamaan normia oman moraalinsa vaatimuksesta ilman, että hänen menettelynsä perustuu saatavissa oleviin ulkoisiin palkkioihin tai haluun välttyä yhteisön asettamalta rangaistukselta. (Allardt 1983/1985, 58–59; Sulkunen 1987/1989, 123; Sulkunen 1998, 81.)

Normien antamat ohjeet eivät välttämättä ole selkeitä, ja osa normeista on suoranaudessa ristiriidassa keskenään. Joissakin tilanteissa minkä tahansa vaihtoehdon valitseminen merkitsee normien rikkomista (Sulkunen 1987/1989, 125, 134; Sulkunen 1998, 83, 98–99). Naimattomat lasta odottavat naiset joutuivat tähän tilanteeseen vielä joitakin vuosikymmeniä sitten. Abortin kieltävät normit pakottivat heitä synnyttämään lapsensa ja äitiyden vain avioliitossa hyväksyvät normit eivät sallineet heidän tehdä sitä. Sekä synnyttäminen että abortti olivat naimattomalle naiselle paheksuttavia normienvastaisia tapahtumia.

Normit voivat olla vahvoja, mutta vahvatkaan normit eivät ole muuttumattomia. Kaikilta osin normit eivät kuitenkaan muutu samassa tahdissa yhteiskunnan muutoksen kanssa, vaan yhteiskunta voi muuttua normeja nopeammin (Sulkunen 1987/1989, 136, 186; Sulkunen 1998, 97–98). Naisiin kohdistuvia odotuksia tutkineen Kirsti Lempiäisen (2001) mukaan naiseuteen ja naisellisuuteen liittyvät normit vaikuttavat muuttuvan muuta kulttuuria ja yhteiskunnallista elämää hitaammin. Lempiäinen katsoo tämän voivan saattaa naisen ristiriitaiseen tilanteeseen. (Mt., 37.) Normiodotusten yhteiskunnallista muutosta hitaampi muuttuminen näkyy muun muassa perheen sisäisessä työnjaossa. 1900-luvun alkuvuosikymmeninä monet naiset jättivät ansiotyönsä joko mentyään naimisiin tai viimeistään silloin, kun heistä tuli äitejä (ks. Haapala 1986, 175; Sulkunen 1989, 21). Nyky-Suomessa pitkäkestoinen kotiäitiys on harvinaista. Useimmat naiset käyvät töissä

kodin ulkopuolella, vaikka perheeseen kuuluisikin lapsia. Työssäkäynnistään huolimatta vaimot kuitenkin yhä tekevät valtaosan perheen arjen sujumiseen tarvittavista kotitaloustöistä (ks. esim. Jokinen 2005, 46–68; Kivimäki 2003, 195). Vaimon rooli perheensä hyvinvoinnista huolehtivana ”kodinhengettäenä” on muuttunut hitaammin kuin hänen asemansa työelämään osallistuvana henkilönä.

Vaikka normit vaikuttavat ihmisten käyttäytymiseen, ihmiset eivät aina käyttäydy normien mukaan. Arkiajattelun mukaan normeja on turhaa etsiä sieltä, missä niitä ei noudateta. Kuitenkin normien olemassaolo ja velvoittavuus tulevat selkeimmillään ilmi juuri siellä, missä normeja vastaan rikotaan (ks. esim. Nygård 1998; Rantamaa 2001, 60; Sulkunen 1987, 137; Sulkunen 1998, 104; Vakimo 2001, 106–107). Kun ihminen toimii odotusten mukaisesti, hänen käyttäytymisensä ei herätä erityistä huomiota. Normin mukaan toimivaa ei paheksuta eikä häntä vaadita muuttamaan käyttäytymistään. Noudatettuna käyttäytymistä ohjaava normi voi jäädä ”itsestäänselvyytenä” huomaamatta. Normin noudattamatta jättämistä sen sijaan seuraa useissa tilanteissa sosiaalinen sanktio, joka kiinnittää huomion normin olemassaoloon ja velvoittavuuteen (vrt. esim. Granfelt 1998; Jokinen 1996a; Nygård 1998; Ojala & Kontula 2002).

Kulttuurissamme vallitsevien normien mukaan aikuisen naisen tulee olla heterosuhteessa elävä vaimo ja äiti (ks. esim. Chandler 1991, 38; Dallos & Sapsford 1995, 164; Gordon 1990, 40–43, 49, 127; Gordon 1994, 1; Morell 1995, xv–xvi, 1–3, 10, 15–16, 110, 140; Ojala & Kontula 2002, 45, 83–84; Reynolds & Wetherell 2003; Stokoe 2003). Yksineläjänaisten olemassaolo rikkoo näitä odotuksia vastaan. Yksineläjänaisten ja perheellisistä naisista tehdyt tutkimukset voivat kertoa samankaltaisista asioista, mutta erilaisten lähtökohtiensa vuoksi niillä on myös omat erityispiirteensä ja vahvuutensa. Koska sekä puolisoittomuudesta että lapsettomuudesta seuraavat sosiaaliset sanktiot kohdistuvat yksineläjänaisiin, katson yksineläjänaisten olevan näköalapaikalla monien keskeisessä asemassa olevien naiseutta määrittävien normiodotusten kohtajina ja tunnistajina. Näkemykseni mukaan puolisoittomuudellaan ja lapsettomuudellaan naiseuden normeja rikkovista yksineläjänaisten tehty tutkimus kykenee nostamaan tarkastelukohteeksi sellaisiakin naissukupuoleen liitettyjä vaatimuksia, kieltoja, odotuksia ja pelkoja, joiden olemassaolo ja vaatavuus katoavat näkyvistä pelkästään normiodotukset täyttäneitä vaimon ja äidin asemassa olevia naisia tarkastelemalla.

3.2. Yksineläjäyys rikkoo normeja vastaan

Sukupuolisopimuksilla (*genuskontraktts, gender contracts*) tarkoitetaan sääntöjä ja normeja, jotka määrittelevät miehen ja naisen ominaisuuksia, asemaa yhteiskunnassa ja käyttäytymistä toinen toisiaan kohtaan (Statens offentliga utredningar 1990, 78; ks. Rantalaiho 1994, 14). Sukupuolisopimus syntyy kulttuurisessa kontekstissaan tunnetuista sukupuolta koskevista ideoista, puhetavoista ja normatiivisista odotuksista, ja se ilmaisee tietyn aikakauden hegemoniset käsitykset miehen ja naisen asemasta yhteisönsä jäsenenä (Anttonen 1997, 83). Vallitsevan sukupuolisopimuksen mukaan mies ja nainen muodostavat avo- tai avioliittoon perustuvan puolisosuhteen, asuvat yhteisessä kodissa ja hankkivat yhteisiä lapsia. Yksineläjänainen rikkoo sukupuolisopimusta vastaan, koska hänen asemansa suhteessa mieheen ei ole määriteltävissä miehen vaimona ja hänen lastensa äitinä olemisen kautta.

Miestä ja naista koskevien sukupuolisopimusten väliset eroavaisuudet tulevat selkeästi esiin yksilön ihannetta tarkasteltaessa. Individualistisen ideologian mukaan ihanteellinen yksilö on autonominen ja vapaa. Ihanteellinen yksilö tekee ratkaisunsa rationaalisesti, itsenäisesti ja omaan tahtoonsa perustuen. Yksilö puolustaa itse omaa etuaan ja kykenee henkilökohtaisesti kantamaan täyden vastuun tekemistään päätöksistä ja teoista. (Ks. esim. Hautamäki 1996, 17, 21–28; Triandis 1995, 2.) Näennäisesti ihanteellinen yksilö edustaa ihmistä ylipäättään ja on näin ollen sukupuoleton. Feministisen kritiikin mukaan yksilöllä tarkoitetaan kuitenkin tosiasiaassa vain miespuolista henkilöä. (Ks. esim. Anttonen 1997, 55–56; Code 1993, 21–22; Gordon 1994, 25; Koivunen & Liljeström 1996, 10–11; Rantalaiho 1988, 31; Smith 1987; 20; Westcott 1990, 59–61.)

Naisen subjektiudesta kirjoittava Suvi Ronkainen (1999) muistuttaa ihanteellisen yksilön ja ihanteellisen miehen mielikuvien olevan keskenään yhteneviä, mutta poikkeavan kuitenkin selvästi ihanteellisen naisen mielikuvista. Miehestä ja yksilöstä poiketen ihanteelliselta naiselta odotetaan tunteellisuutta, hoivaavuutta ja riippuvuutta muista ihmisistä. Kulttuuristen odotusten mukaan nainenkin saa olla jossain määrin rationaalinen ja autonominen, mutta nämä ominaisuudet eivät saa esiintyä naisessa liian korostuneina. (Mt., 79, 91–92.) Ronkainen tiivistää erinomaisesti sen, kuinka ihanteellinen yksilö ja ihanteellinen nainen poikkeavat toisistaan:

Mies ja Nainen ovat molemmat ihmisiä. Siis samoja. Ihmiset ovat yksilöitä. Yksilöt ovat rationaalisia, erillisiä, autonomisia, mutta nainen ei ole aivan

niin rationaalinen kuin Mies (Nainenhan on emotionaalinen), Nainen ei ole aivan niin erillinen kuin Mies (Nainenhan on riippuvainen), Nainen ei ole aivan niin autonominen kuin Mies (Nainen on taloudellisesti epäitsenäinen) ja niin edelleen. Naisessa on kyllä potentiaalia yksilöksi, hän on nupuillaan yksilöksi, mutta ei vielä! (Mt, 91–92.)

Vallitseva sukupuolisopimus ja yksilön mieltyminen pelkästään miespuoliseksi tukevat naisen määrittelemistä familistisen ideologian kautta⁷. Suomalaisessa yhteiskunnassa familistiset ihanteet näyttäytyvät miehen, naisen ja heidän yhteisten lastensa muodostaman ydinperheen etujen puolustamisena ja tämän perhemuodon asettamisena kaikille yhteiseksi ihanteeksi. Yleisten näkemysten mukaan ydinperhe on myös yhteiskunnan toimivuuden ja moraalien kannalta toivottavin perhemuoto, joten valtiollisen politiikan tasolla ydinperheeseen suhtaudutaan yhteiskunnan perusyksikkönä. Vakaiden ydinperheiden mielletään edistävän yhteiskunnan vakautta ja siten tukevan vallitsevaa sosiaalista järjestystä. (Jallinoja 1985, 24–25; ks. Gordon 1994, 20; Valenius 2000, 159; vrt. Beck 1986/1993, 105.)

Ihanteita noudattava familistisen ideologian mukainen elämäntyyli etenee rakastumisen kautta avioliittoon ja sitä seuraavaan lasten syntymään. Täydellisimmän elämäntyylin vastaa ihannetta, jos mies ja nainen rakastuvat elämänsä aikana vain kerran ja solmivat rakastuttuaan avioliiton keskenään. Avioitumisensa jälkeen ihanteellinen aviopari saa riittävän monia lapsia, elää vakaata perhe-elämää ja on seksisuhteessa ainoastaan keskenään. (Jallinoja 1984b, 55.) Pariskunta asettaa perheen hyvinvoinnin kaikkien muiden tarpeiden edelle ja puolustaa perheensä etua ja säilymistä kaikin keinoin silloinkin, kun se vaatii suuria ponnisteluja ja tinkimistä henkilökohtaisista tavoitteista (Jallinoja 1985, 21). Kun lapset ovat pieniä, äiti pysyy poissa työelämästä ja huolehtii itse lastensa hoitamisesta, joskin myös ansiotyötä tekevä äiti voidaan nykyisin hyväksyä (ks. esim. Jallinoja 1984b, 55). Vaimouteen ja äitiyteen keskittyminen ovat naiselle kunniatehtäviä, sillä familististen ihanteiden mukaan nainen on ennen kaikkea miehensä vaimo ja lastensa äiti (ks. esim. Jallinoja 2006, 154, 265; vrt. esim. Häggman 1994, 184–186, 190, 196; Markkola 1994, 158, 232). Familistisia ihanteita noudattava puolisosuhde muodostuu

⁷ Familismin lisäksi naisen asemaa suhteessa miehiin, muihin naisiin ja yhteiskuntaan määrittelevät kuitenkin myös monet muut ideologiat ja ajattelumallit. Esimerkiksi työelämän odotukset miesten ja naisten käyttäytymisestä voivat poiketa familistisistä ihanteista.

elinikäiseksi; ihanteet täyttävä suhde päättyy vasta jommankumman osapuolen kuolemaan (Jallionoja 1984b, 55).

Todellisuus ei vastaa familistisia ihanteita. Kaikki ihmiset eivät elä isän, äidin ja lasten muodostamissa ydinperheissä. Kaikilla pariskunnilla ei ole lapsia, osa parisuhteista solmitaan samaa sukupuolta olevien kesken, monet parisuhteet päätyvät eroon ja suuri joukko naisia kasvattaa lapsiaan yksinhuoltajina. Idea ihanteellisesta ydinperheestä ei kuitenkaan tukeudu tietoihin todellisista perhetilanteista, vaan se perustuu käsityksiin siitä, millaisia perheiden pitäisi olla (Munice & Sapsford 1995, 10; Valenius 2000, 159). Yhteiskunnassamme yleisesti vallitsevien käsitysten mukaan ainoastaan ydinperhe edustaa ihanteiden mukaista normaalia elämäntilannetta. Tästä lähtökohdasta käsin kaikki muut elämäntilanteet määrittyvät normaalista poikkeamiseksi ja saavat siten ydinperhettä vähempiarvoisen statuksen. (Ks. esim. Barret & McIntosh 1982/1990, 77; Heinämaa & Saarinen 1983/1984, 262–263; Jokinen 2005, 11; Munice & Sapsford 1995, 10.)

Familistinen ideologia ja perheinstituutio vaikuttavat valtarakenteina kaikkiin yhteiskuntamme jäseniin. Perhemuotojen tosiasiallisesta moninaisuudesta huolimatta kulttuurimme pyrkii määrittelemään sekä perheelliset että perheettömät jäsenensä familistisen ideologian ja perheen kautta. Yksilön paikka yhteisönsä jäsenenä määrittyy suhteessa ydinperheeseen. (Ks. esim. Barret & McIntosh 1982/1990, 77; Dallos & Sapsford 1995, 164; Gordon 1994, 136–137; Ojala & Kontula 2002, 45.) Kun asema vaimona ja äitinä otetaan naisen määrittelemisen lähtökohdaksi, yksineläjänaiset jäävät ”varsinaisten naisten” ryhmän ulkopuolelle.

Yksineläjänaiset eivät vastaa familistista naisihannetta, koska heillä ei ole puolisoa eikä lapsia. Toisaalta yksineläjänaiset eivät ”väärän” sukupuolensa vuoksi täytä myöskään ihanteellisen yksilön kriteereitä, koska ihanteellinen yksilö on näennäisestä sukupuollettomuudestaan huolimatta miespuolinen. Asema familististen ja individualististen normiodotusten ristiaallokossa jättää yksineläjänaisen tilanteeseen, josta käsin oman naiseuden kuvaileminen normaalina, hyväksyttävänä ja aikuisena naiseutena muodostuu haastavaksi, mutta ei kuitenkaan mahdottomaksi tehtäväksi.

3.3. Elämänkulku koostuu elämänvaiheista

Ihmiselämään kokonaisuutena viitataan monin metaforin. Elämästä puhutaan elämänkulkuna, elämänkaarena, elämänpolkuna ja niin edelleen. Metaforista elämänkulku (*life course*) vastaa omaa näkökulmaani, koska se sisältää psykologisen ja biologisen

ulottuvuuden lisäksi myös yksilötasoa laajemman historiallisen, sosiaalisen, yhteiskunnallisen ja kulttuurisen ulottuvuuden. Yksilöstä itsestään lähtöisin olevien tekijöiden lisäksi elämäntulkun vaikuttavina tekijöinä pidetään esimerkiksi yhteisössä vallitsevia normeja ja kuulumista tietyt ominaisuudet omaavaan ikäkohorttiin. (Vrt. Marin 2001b, 28.) Katson kielikuvan elämäntulkusta edestakaisin polveilevana kulkuna kuvaavan ihmiselämää esimerkiksi elämäntie- tai elämäntie-metaforia paremmin, koska elämä ei läheskään aina muistuta valmiina olevaa reittiä noudattavaa järjestelmällistä etenemistä tilanteesta ja tapahtumasta toiseen. Suoraviivaisen etenemisen sijaan ihminen voi palata takaisin tilanteisiin, jotka muistuttavat hänen jo aiemmin kokemiaan tilanteita; lapsensa aikuiseksi kasvattaneesta, niin sanottua ”tyhjän pesän” -vaihetta elävästä naisesta voi tulla jälleen pienen lapsen äiti ja avioliiton aiemmin solminut nainen sijoittuu liiton kariututtua jälleen puolisoittomien naisten joukkoon.

Tunnetuimmissa elämäntulkua kuvaavissa teorioissa elämäntulkun esitetään koostuvan elämäntie- ja niiden väliin sijoittuvista siirtymävaiheista. Kussakin elämäntie- yksilön elämän ajatellaan olevan erilaista, ja myös yksilön itsensä mielletään olevan eri elämäntie- aikana tavalla tai toisella erilainen. Elämäntie- välisiä siirtymävaiheita kuvaillaan ajanjaksoina, jolloin yksilö kyseenalaistaa aiemmin tekemiään perusvalintoja, etsii uutta suuntaa tulevaisuudelleen ja valmistautuu aloittamaan uuden elämäntie- . Siirtymävaiheiden katsotaan olevan jaksoja, joiden kuluessa yksilön on kyettävä ratkaisemaan kuhunkin siirtymään ajoittuva kehityksellinen haaste, jotta siirtyminen seuraavaan elämäntie- voisi toteutua onnistuneesti. (Marin 2001b, 19–20; ks. esim. Erikson 1950/1982, 239–257; Levinson 1978/1979, 18–63.)

Perinteisen käsityksen mukaan elämäntie- välivaiheineen noudattavat kollektiivisia rytmejä ja ennalta tiedossa olevaa toteutumisyhteisyyttä (Marin 2001b, 19–20; Vilkkö 2000, 75; ks. esim. Erikson 1950/1982, 239–257; Levinson 1978/1979). Elämäntie- rajapintojen voidaan kuitenkin katsoa määrittävän eri kulttuureissa eri tavalla. Esimerkiksi aikuisuuden saavuttamisen kriteerit eivät ole kaikissa yhteiskunnissa samanlaisia. (Marin 2001b, 19–20.) Elämän mieltäminen ennakoitaviksi ja tietyt vaiheet sisältäväksi tapahtumaketjuksi luo mahdollisuuden normaalina pidettävän elämäntulkun hahmottele- miselle. Mielikuvat normaalista elämäntulkusta toimivat rakenteina, jotka lisäävät elämäntulkun normatiivisuutta ja odotuksenmukaisuutta ja kertovat yhteisöön kuuluville henkilöille siitä, mitä heidän tulee kussakin ikävaiheessaan pitää elämässään keskeisinä asioina. (Vrt. Vilkkö 2000, 75.)

Psykologiseen tietoon perustuvaa universaalisti sovellettavissa olevaa teoriaa ihmisen elämänkulun vaiheista pyrittiin kehittämään erityisesti 1920–1960-lukujen aikana (Kuusinen 1995, 312). Vastaaviin päämääriin pyrkiviä teorioita ihmisen elämäkulusta on kuitenkin laadittu myös tämän jälkeen. Erik Eriksonin kehitysteoria (1950/1982) ja Daniel Levinsonin ja hänen tutkijakollegoidensa elämänstruktuuriteoria (1978/1979) mainitaan usein kaikkein tunnetuimpina elämänvaiheteorioina.

Eriksonin (1950/1982; 1968/1994) kehitysteorian mukaan elämänvaiheita on kaikkiaan kahdeksan. Vaiheista viisi sijoittuu lapsuuteen ja nuoruuteen, kuudes edustaa varhaisaikuisuutta, seitsemäs keski-ikä ja viimeinen vanhuutta. Jokaiseen elämänvaiheeseen liittyy tehtävä, josta ihmisen on suoriuduttava voidakseen onnistuneesti siirtyä meneillään olevasta vaiheesta seuraavaan. Jos suoriutuminen ei onnistu riittävän hyvin, ongelmat kasaantuvat seuraavissa elämänvaiheessa. Esimerkiksi varhaisaikuisuuteen liittyvä tehtävä kietoutuu läheisyyden ja eristyneisyyden välisen dynamiikan ratkaisemiseen ja tyydyttävän ja vastavuoroisen seksuaalisuhteen rakentamiseen. Aikuisen keskeisenä tehtävänä on muun muassa ohjata seuraavaa sukupolvea. (Erikson 1950/1982, 239–257; Erikson 1968/1994, 94–96.)

Levinsonin ja hänen kollegoidensa (1978/1979) elämänstruktuuriteoria muistuttaa monella tavalla Eriksonin (1950/1982) kehitysteoriaa. Levinsonin (mt.) mukaan elämäkulku koostuu vakiintumisen kausista ja niiden välisistä siirtymävaiheista. Kunkin vakiintumisen kauden lopussa syntyy halu muutoksen aikaansaamiseen. Muutoshalu käynnistää siirtymävaiheen, jota kestää neljästä viiteen vuotta. Siirtymävaiheiden väliin jäävät vakiintumisen kaudet ovat siirtymäkausia pidempiä tai suunnilleen samanpituisia niihin verrattuina. Eriksonin tavoin (Erikson 1950/1982, 239–257; Erikson 1968/1994, 94–96) myös Levinson kuvailee elämäkulun siirtymäkohtia erityisen haasteellisina ajanjaksoina ja katsoo onnistuneen siirtymisen vaiheesta toiseen edellyttävän haasteista suoriutumista. Levinsonin mukaan yksi elämäkulun kolmesta suuresta siirtymästä sijoittuu varhaisaikuisuuden (*early adulthood*) ja keskiaikuisuuden (*middle adulthood*) välille eli noin 40–45-vuoden ikään. Varhaisaikuisuudessa yksilö hankkii paikkansa yhteiskunnassa ja panostaa voimavarojaan työhön, perheeseen ja ylipäättään elämässään keskeisiin asioihin. Tätä seuraavan siirtymän aikana hän kyseenalaistaa tekemänsä valinnat ja kokee, ettei voi jatkaa kaikilta osin samalla tavoin kuin on aiemmin tehnyt. Siirtymän lopulla yksilö toteuttaa muutoksia elämässään ja alkaa elää elämäänsä joiltain osin eri tavalla. (Mt., 18–63.)

Yksineläjät pudotetaan yleensä elämänselämän vaiheita tarkastelevien tutkimusten ulkopuolelle. Näin on menetelty myös uusien tutkimusten kohdalla. Esimerkiksi Hannu Perho ja Merja Korhonen (1994) toteuttivat miesten ja naisten elämänselämänvaiheita vertailevan tutkimuksensa jättämällä lapsettomat henkilöt pois otoksestaan. Perho ja Korhonen kuvailevat keski-ikänsä alkuun sijoittuvaa elämänselämänvaihetta naisen itsenäistymisen ja yksilöllistymisen aikakautena. Heidän mukaansa naiset ryhtyvät tässä iässä aiempaa enemmän tavoittelemaan omia henkilökohtaisia tavoitteitaan. Toisaalta Perho ja Korhonen muistuttavat keski-ikänsä alun voivan merkitä myös eletyn elämänsä katkeransävyyistä arviointia. Keski-ikänsä kynnykselle saapuva nainen saattaa havahtua huomaamaan, etteivät hänen resurssinsa riitä tavoitteiden saavuttamiseen. Perho ja Korhonen toteavat perhetilanteen vaikuttavan erityisesti naisen, mutta myös miesten, elämänselämän vaiheisiin. Heidän mukaansa keski-ikänsä alulle tyypilliset itsenäistymisen ja yksilöllistymisen teemat tulevat naisille ajankohtaisiksi siinä tilanteessa, jossa heidän lapsensa ovat varttumassa aikuisiksi tai ovat jo nuoria aikuisia. (Mt., 76). Koska murrosikäisten ja aikuisuutensa ensimmäisiä vuosia elävien lasten äidit ovat suunnilleen 40–50-vuotiaita, Perhon ja Korhosen (mt.) kuvailema naisten itsenäistymiseen ja yksilöllistymiseen liittyvä elämänselämänvaihe on ajoitettavissa tähän ikävaiheeseen.⁸

Vaikka elämänselämänkulkua hahmottelevat teoriat kuvailevat elämänselämänvaiheita hyvin yleisellä tasolla, ne eivät näkemykseni mukaan kykene tekemään oikeutta yksineläjien kokemuksille. Koska kuvaukset elämänselämänvaiheiden sisällöstä ja eri elämänselämänvaiheisiin liittyvistä haasteista laaditaan perheellisyyttä lähtökohtana pitäen, yksineläjän elämänselämänkulun on vaikeaa tai suorastaan mahdotonta sopia esitettyihin malleihin. Elipä yksineläjä miten tahansa, hänen tilanteensa ja elämänselämänvaiheensa poikkeavat joka tapauksessa siitä, millaiseksi elämänselämänkulkua kuvaillaan universaaleiksi kutsutuissa teorioissa. Katson monien elämänselämänvaiheteorioissa mainittujen aikuisikänsä sijoittuvien kehitystehtävien ja elämänselämänvaiheiden liittyvän puolisuhteen pituuteen ja lasten aikuistumiseen, eikä välttämättä juurikaan siihen, kuinka vanha henkilö itse on. Osa elämänselämänvaiheteorioiden sisällöstä on kuitenkin sidoksissa kronologiseen ikään. Esimerkiksi kehon vanhenemiseen liittyvät muutokset tapahtuvat tietynikäisenä henkilön siviilisäädystä riippumatta, joskin näidenkin muutosten merkitys voi olla yksineläjänaisille ja puolison ja äidin asemassa oleville naisille osittain erilainen.

⁸ Mainintani Eriksonin (1950/1982), Levinsonin (1978/1979) ja Perhon ja Korhosen (1994) tutkimuksissa kuvailtujen elämänselämänvaiheiden sisällöstä keskittyvät noin 30–50-vuotiaan henkilön tilanteeseen, koska haastattelemani yksineläjänaiset kuuluvat tähän ikäryhmään.

3.4. Sosiaalinen kello aikatauluttaa elämäntapahtumia

Jokaiseen elämäntapahtumaan sisältyy tapahtumia, jotka osoittautuvat tavalla tai toisella käännteentekeviksi. Joitakin näistä tapahtumista voidaan nimittää elämäntapahtumiksi. Jotta tapahtuma täyttäisi elämäntapahtuman määritelmän, sen tulee olla yksilölle itselleen psyykkisesti merkittävä ja tapahtuman seurausten on oltava myös muiden ihmisten havaittavissa. Elämäntapahtuma voidaan mieltää elämäntapahtuman virstanpylvääksi, jonka ohittaessaan yksilö siirtyy elämässään seuraavaan vaiheeseen. Kaikki elämäntapahtumat eivät kuitenkaan sijoitu tiettyyn paikannettavissa olevaan hetkeen, sillä myös asteittaiset siirtymät elämäntilanteesta toiseen ovat elämäntapahtumia. Elämäntapahtuman sisältö voi olla monenlainen. Tapahtuma saattaa olla joko sallittu tai kielletty, yllättävä tai etukäteen tiedetty, toivottu tai ei-toivottu, kaikille samassa asemassa oleville ihmisille tai vain henkilölle itselleen tapahtuva ja niin edelleen. Tapahtumat voivat olla yksittäisiä tai ne voivat muodostaa useista tapahtumista muodostuvia kokonaisuuksia. (Marin 2001b, 34.)

Osa elämäntapahtumista on sosiaalisesti aikataulutettuja. Jotta aikataulutettu elämäntapahtuma vastaisi normiodotuksia, sen tulee tapahtua tietyssä ikävaiheessa eli henkilön ollessa tapahtumaan nähden ”sopivassa iässä”. Tapahtumien normatiivista oikea-aikaisuutta kuvataan sosiaalisen kellon⁹ käsitteellä. (DePaulo 2004; Marin 2001b, 35; Neugarten ym. 1968; Nurmi & Salmela-Aro 2002, 58; Rantamaa 2001, 58–60.) Jos elämäntapahtuma toteutuu vallitseviin ikänormeihin verrattuna etuajassa, tilannetta kuvaillaan sosiaalisen kellon edistämisenä. Vastaavasti sosiaalisen kellon sanotaan jättävän, mikäli elämäntapahtuma, jonka odotetaan tapahtuvan tietyssä iässä, toteutuu vasta odotettua myöhemmin. (Ks. Nurmi & Salmela-Aro 2000, 89–91.) Esimerkiksi esikoisensa epätavallisen nuorena synnyttävän naisen sosiaalisen kellon voidaan sanoa edistävän ja tavanomaista vanhempana äidiksi tulleen naisen sosiaalisen kellon katsotaan vastaavasti jääneen oletetusta aikataulustaan jälkeen.

Sosiaaliset verkostot ja muut sosiaaliset tekijät tukevat elämäntapahtumien oikea-aikaisuutta antaen oikea-aikaisille tapahtumille hyväksyntänsä. Virheellisesti ajoitetusta tai kokonaan tapahtumatta jääneestä elämäntapahtumasta voi seurata hyväksynnän sijaan vaikeuksia. Elämäntapahtumansa väärin ajoittaneet saattavat todeta tulevansa kohdelluiksi ”vääränikäisinä” toimijoina, joiden toiminta rikkoo normatiivisia

⁹ Sosiaalisen kellon käsite on peräisin Bernice Neugartenilta ja hänen kollegoiltaan (ks. esim. Neugarten ym. 1968).

odotuksia vastaan. (Marin 2001b; 35, 37; Neugarten ym. 1968, 23–24; Rantamaa 2001, 58–61.) Yleisten käsitysten mukaan seitsemäntoistavuotias äiti ja kaksikymmentävuotias eläkeläinen ovat elämäntilanteeseensa verrattuna vääranikäisiä henkilöitä. Kumpikin heistä toimii väärän ajoituksensa vuoksi normatiivisten odotusten vastaisesti, vaikka äidiksi tuleminen ja eläkkeelle jääminen sinänsä ovatkin normaaleiksi miellettyjä ja odotuksenmukaisia elämänkulkuun sisältyviä tapahtumia. Normit määrittelevät elämäntapahtumien ”oikean” ajankohdan lisäksi myös sitä, missä järjestyksessä tapahtumien tulisi toteutua (Marin 2001b, 34–35; Nurmi & Salmela-Aro 2000, 90–91; ks. Nurmi & Salmela-Aro 2002, 58). Seurustelevan parin oletetaan muuttavan yhteen ja sen jälkeen hankkivan lapsia. Päinvastaista järjestystä, eli lasten hankkimista ensin ja yhteisen kodin perustamista vasta sitten, kun perheen lapsiluku on täysi, pidetään poikkeavana ja mahdollisesti myös moraalisesti epäilyttävänä menettelyinä.

Osittain normien mukaisen elämäntapahtumien aikataulun ja järjestyksen noudattaminen perustuu vapaaehtoisuuteen, mutta osa vaatimuksista on kirjattu määräyksiä lainsäädäntöön (Rantamaa 2001, 59–60; ks. Korhonen 2003, 8; Marin 2001b, 34). Esimerkiksi peruskoulun ensimmäiselle luokalle meneminen on elämäntapahtuma, jonka ajankohta määrittyy lainsäädännön perusteella. Myös äitiyteen liittyy lainsäädäntöön perustuvaa ikäsääntelyä. Adoptioäidiksi ryhtyvän naisen on lainsäädäntömme mukaan oltava 25-vuotias tai sitä vanhempi, joskin joissakin tapauksissa adoptio-oikeus voidaan myöntää nuoremmallekin naiselle. Vastaavasti lainsäädäntömme sallii 30-vuotiaalle tai sitä vanhemmalle naiselle sterilisaation, mikäli nainen itse sitä toivoo. Tätä nuorempien naisten kohdalla ikää ei katsota sterilisaation perusteluksi.

Miehen ja naisen elämänkulkuun liittyvät ikäsidonnaiset odotukset eivät ole samoja, vaikka niissä onkin yhteneväisyyksiä (Korhonen 2003, 3–4; Neugarten 1977, 635; Salmela-Aro ym. 2002, 86–87). Katariina Salmela-Aron ja hänen tutkijakollegoidensa (2002, 87) mukaan naiselta odotettavat elämänkulun siirtymät näyttävät olevan miehiin verrattuina perhesuuntautuneempia ja vähemmän institutionalisoituja. Lisäksi naiseen kohdistuvat odotukset ovat myös ikäsidonnaisempia, ja ikään liittyvä normatiivinen kontrolli on naisen kohdalla mieheen kohdistuvaa kontrollia tiukempaa. Esimerkiksi itseään huomattavasti nuoremman miehen kanssa avioituvaa naista voidaan pitää naurettavana, mutta omaa ikäänsä selvästi nuoremman nuoren vaimon kanssa elämänsä ”uudelleen aloittavaa” miestä ei samassa määrin paheksuta. Naisen elämänkulun etenemistä mitataan keskeisiltä osin biologisilla tekijöillä. Erityisesti nuoruus ja

lisääntymiskyky ovat merkittävässä asemassa siinä, millaisia tapahtumia naisen elämässä odotetaan kulloinkin tapahtuvan. Naisen elämäntilannetta määritellään sen mukaan, kykeneekö hän edelleen synnyttämään jälkeläisiä. (Ks. Julkunen 1985.) Vaikka naisen elämänkulun siirtymien katsottaisiinkin olevan miehen siirtymiä perhesuuntautuneempia (vrt. Salmela-Aho ym. 2002, 87), sekä miesten että naisten on todettu arvioivan omaa ikäänsä perhe-elämän vaiheiden perusteella (Helson & McCabe 1994, 69; Uutela ym. 1993, 20)¹⁰. Kun perhe-elämän vaiheet toimivat iän mittareina, esimerkiksi murrosikäisten ja aikuisten lasten vanhemmat ovat pienten lasten isiä ja äitejä iäkkäämpiä.

Ikää on totuttu ajattelemaan syntymästä kuluneina ikävuosina. Kuitenkin henkilön ikä on tätä moniulotteisempi asia. Yksilön sosiaalinen ikä yhteisönsä jäsenenä määrittyy sekä kronologisen syntymävuoteen perustuvan iän että hänen elämänvaiheensa, elämäntapahtumiensa ja yhteiskunnallisen asemansa perusteella. Eri asiayhteyksissä sosiaalinen ikä voi kuitenkin muodostua erilaiseksi. Toisinaan sosiaalinen ikä ja kronologinen ikä voivat poiketa huomattavastikin toisistaan. (Ks. esim. Rantamaa 2001, 58–60; Tikka 1994, 80, 84–85, 89; Vakimo 2001, 68.) Samaa henkilöä voidaan kohdella esimerkiksi nuorena johtajana ja iäkkäänä ensisynnyttäjänä.

Sosiaalisiin rooleihin nivoutuvat ikäodotukset voivat olla hyvinkin voimakkaita. Voimakkaimmillaan ne pystyvät kumoamaan muut tavat määritellä sitä, minkä ikäinen henkilö on. Sosiaalisten roolien ikäsidonnaisuus voi tulla näkyviin esimerkiksi suhtautumisessa aikuisopiskelijoihin. Edelleenkin opiskelu mieltyy ensisijaisesti nuoruuteen kuuluvaksi asiaksi. Tästä syystä aikuisopiskelijaa saatetaan kohdella nuorempana kuin hänen kronologinen ikänsä edellyttäisi, miltä hän ulkoisesti näyttää ja mitä hän itse kokee olevansa. (Ks. Rantamaa 2001, 59.) Aikuisuuden keskivaihe määrittyy kulttuurissamme sosiaalisesti iäksi, jonka tunnusmerkkinä on rooli sukupolvien muodostaman ketjun keskimmäisenä lenkkinä. Tällöin henkilön yhdellä puolella ovat omat vanhuusikäiset vanhemmat ja toisella omat alaikäiset lapset. Aikuisuuden keskivaiheessa oleva ihminen on ohittanut lapsuutensa, on omille lapsilleen muista huolehtivan vanhemman positiossa, mutta ei ole vielä saavuttanut isovanhemman asemaa.

¹⁰ Vanhenemista käsittelevän suomalaistutkimuksen mukaan sekä miehet että naiset suhtautuvat esimerkiksi lasten kotoa muuttamiseen ja lastenlasten syntymään kronologista ikää merkittävimpinä vanhuuden alkamisen tunnusmerkkeinä (Uutela ym. 1993, 20).

Jos täyttä keski-aikuisuutta merkitsevän elämänvaiheen saavuttamista mitataan puolisosuhteella ja äitiydellä, yksineläjän elämä ei luo mielikuvaa täydestä aikuisuudesta. Tiukasti perhesukupolvinäkökulmassa pysytellen lapsetonta aikuista ei voida määrittellä keski-aikuisuuttaan eläväksi henkilöksi, koska häneltä puuttuu rooli lapsen vanhempana (vrt. Marin 2001a, 252–253). Jos keskiaikuisuuden keskivaihe määritellään vanhemmuuden perusteella, lapsettomat yksineläjänaiset eivät koskaan saavuta sosiaalista ikää keski-aikuisuuttaan elävinä henkilöinä.

Yksineläjän elämästä puuttuu perhe-elämän vaiheisiin liittyviä elämäntapahtumia. Puolisottomuutensa vuoksi hän ei voi määrittellä tilannettaan esimerkiksi nuoren parin onneksi, kypsään parisuhteeseen kuuluvaksi arjen jakamiseksi tai puoliset uudenlaiseen tilanteeseen asettavaksi lasten aikuistumista seuraavaksi ”tyhjän pesän” -vaiheeksi. Yksineläjänainen ei ole tullut äidiksi, hänen lapsensa eivät saavuta kouluikää, eivät pääse ripille eivätkä valmistu ammattiin ja muuta pois kotoa. Myös isovanhemmaksi tuleminen jää puuttumaan yksineläjän elämästä. Perheellisyyden näkökulmasta katsottuna yksineläjänaisen sosiaalinen kello näyttää ”jätättävän”, ”seisovan paikoillaan” tai jopa ”käyvän taaksepäin”, mikäli yksineläjä on seurausta aiemman puolisosuhteen purkautumisesta.

Perheettömyys ja nuoruus liittyvät kulttuurissamme ajatuksellisesti yhteen; puolisosuhteen ja lapsettomuuden ajatellaan sijoittuvan naisen aikuisuuden ensivuosiin. Tällöin yksineläjä näyttyy aikana, jolloin nainen ”ei vielä” ole kypsynyt puolison ja äidin asemaan. Perheellisyyteen liittyviin elämäntapahtumiin peilaten yksineläjänaisen sosiaalinen ikä mieltyy kenen tahansa puolison tai äidin asemassa olevan naisen sosiaalista ikää vähäisemmäksi. Nuoruusvuotensa ohittaneen yksineläjänaisen kronologinen ikä, muuttuva ulkonäkö ja karttunut elämäkokemus poikkeavat kuitenkin selvästi aikuisuutensa ensivuosiin elävän henkilön tilanteesta. Ristiriita sosiaalisesta iästä tehtyjen tulkintojen ja oman ikäkokemuksen välillä voi muodostua yksineläjänaisen kohdalla sosiaalista vuorovaikutusta huomattavastikin hankaloittavaksi tekijäksi. Ikänormien kanssa ristiriidassa oleva elämäntilanne voi näkemykseni mukaan johtaa yksineläjänaisen määrittymiseen sosiaaliselta iältään ”vääränikäiseksi” toimijaksi sekä hänen ollessaan ikäistensä perheellisten naisten joukossa että myös silloin, jos hän hakeutuu itseään nuorempien puolisosuhteen ja lapsettomien naisten joukkoon.

3.5. Yksineläjän elämä poikkeaa odotetusta

Tiedossani ei ole yhtään tutkimusta, joka käsittelee suomalaisen yksineläjänaisen elämäkulkua. Ilman tutkimustietoa on mahdotonta sanoa, millaisia elämänvaiheita, siirtymiä, aikatauluja ja kehitystehtäviä puolisoittoman ja lapsettoman naisen elämänkulkuun sisältyy ja missä määrin elämänkulusta laaditut yleisluontoiset teorit kykenevät kuvailemaan hänen tilannettaan. Koska tutkittu tieto puuttuu, ei voida myöskään tietää, miltä osin yksineläjän elämänsä kohtamat vaiheet, kehitystehtävät ja niiden aikataulut eroavat perheellisten henkilöiden vastaavista.

Jos perheellisen henkilön elämäkulkua kuvailevia teorioita sovelletaan yksineläjistä hankitun tiedon puuttumisesta huolimatta kriittikittömästi myös yksineläjiin, seurauksena voi olla yksineläjyyden ja yksineläjien patologisoiminen. Mielestäni tämä vaara on ilmeinen, koska yksineläjänaisen elämänsä poikkeaa perheellisen ihmisen normaalina pidetystä elämänsä. Patologisoivasta ajattelutavasta käsin yksineläjyys voidaan mieltää juuttumiseksi nuoruusvuosien ja perheen perustamisen väliin sijoittuvaan välivaiheeseen tai vaihtoehtoisesti sitä voidaan pitää taantumisenä puolisoittoman ja lapsettoman henkilön asemaan, mikäli yksineläjällä on jo ollut puolisosuhde.

Yksineläjyyden kohtelemisen välivaiheena ei vastaa koko todellisuutta. Osa yksineläjistä on yksineläjiä vain lyhyen aikaa, mutta osa heistä elää suurimman osan aikuisuuttaan tai koko aikuisikänsä puolisoittomina ja lapsettomina. Koko aikuisuutensa yksineläjinä olevat henkilöt kohtaavat kaikki aikuisuuden vaiheet ja haasteet nuoresta aikuisuudesta hamaan vanhuuteen saakka yksineläjän positiosta käsin koettuina. Myöskään yksineläjyyden mieltäminen juuttumiseksi perheellisyyttä edeltävään elämänvaiheeseen ei kaikilta osin vastaa yksineläjien todellisuutta. Kaikki yksineläjänaiset eivät pyri puolisosuhteen solmimiseen eivätkä kaikki heistä myöskään aseta äitiyttä tavoitteekseen (ks. esim. Ojala & Kontula 2002, 116–118, 139–140). Yksineläjyyttään omasta tahdostaan jatkavia henkilöitä ei voida pitää elämäntilanteeseensa tahattomasti juuttuneina ihmisinä.

Perheellisyyden tavoin myös elämä yksineläjänaisena asettaa haasteita ja kehitystehtäviä. Yksineläjänaisen elämän kehitystehtävät ja siirtymävaiheet eivät voi olla kaikilta osiltaan samanlaisia kuin perheellisillä naisilla. Äitinäinen välttyy esimerkiksi siltä henkiseltä haasteelta, jonka lapseton hedelmällisyysikänsä loppuvaiheessa oleva nainen kohtaa ymmärtäessään jäävänsä pysyvästi lapsettomaksi. Myöskään aikataulu, jossa elämänvaiheet ja niiden väliset siirtymät toteutuvat, ei välttämättä ole yksineläjänaisen ja perheellisen naisen kohdalla yhtenevä. Kehitystehtävä, josta suoriutuminen on

perheelliselle naiselle tietyssä iässä ajankohtaista, ei välttämättä liity millään tavoin samanikäisen yksineläjänaisen elämäntilanteeseen.

Näkemykseni mukaan yksineläjänaisen elämänseläksensä kohtaamat tehtävät ja siirtymät saattavat sijoittua perheellisen naiseen elämänseläksensä verrattuna osittain eri järjestykseen ja ne voivat myös noudattaa erilaista aikataulua. On mahdollista, että pitkään yksineläjän elämää elänyt nainen pohtii esimerkiksi resurssiensa rajallisuutta ja todellisia mahdollisuuksiaan saavuttaa omat tavoitteensa jo perheellistä naista nuorempana. Hänen kanssaan samanikäiset perheelliset naiset saattavat keskittyä ensisijaisesti äitinä olemiseen liittyvien haasteiden ratkaisemiseen ja siirtää tämänkaltaisten kysymysten pohtimisen yksineläjänaisista herkemmin myöhempään ikään eli aikaan, jolloin lapset ovat jo aikuistumassa (vrt. Perho & Korhonen 1994, 76). Kaikki tämä perustuu kuitenkin arvailuun, koska tutkimustieto yksineläjänaisen kokemuksista, elämänseläksensä ja niihin liittyvistä kehitystehtävistä puuttuu.

Nyky-yhteiskunnasta puhutaan yhteiskuntana, jossa kaikille yhteistä universaalia ”elämän käsikirjoitusta” ei enää ole olemassa. Postmodernin ihmisen on luotava itse oma elämänseläksensä. Postmodernissa yhteiskunnassa omiin valintoihin perustuvista elämänseläksensä muodostuu yksilöllisiä eivätkä ne enää noudata etukäteen olemassaolevia elämänseläksensä malleja. (Ks. esim. Beck 1994/1995, 20, 27–30; Giddens 1991, 28–29, 80–81, 85, 146–148.) Iän merkityksistä kirjoittavan Marko Raitasen (2001) mukaan avioliiton solmiminen ja vanhemmaksi tuleminen ovat nyky-yhteiskunnassa menettäneet merkitystään aikuistumisen osoituksina. Selityksenä tähän Raitanen pitää muun muassa elämänseläksensä erilaistumista ja sitä, että vastaviihityt avioparit ja esikoisensa saavat vanhemmat ovat nykyisin aiempaa iäkkäämpiä. Tuore aviopari ja uudet vanhemmat ovat ehtineet elää aikuisuuttaan jo ennen avioliitonsa solmimista ja vanhemmiksi tuloaan. (Mt. 217–218; ks. Nurmi & Salmela-Aro 2000, 91.)

Yksineläjänaisen tilanteen tarkasteleminen odotusten mukaisesta ”universaalista” elämänseläksensä poikkeavana naiseutena puoltaa kuitenkin paikkaansa. Haastattelemiä yksineläjänaisia kertovat asenteista, joiden mukaan normaalilta, hyväksyttävältä ja aikuiselta naiselta odotetaan edelleenkin soveliaaksi katsotussa iässä tapahtuvaa puolisosuhteen solmimista ja sen jälkeen toteutuvaa äitiyttä. Vaikka nyky-yhteiskunnan mielletään suosivan yksilöllisiä ratkaisuja, käsitykset elämänseläksensä paikoilleen juuttuneesta henkilöstä, viiailut sosiaalisen kellon pysähtymisestä ja huomautukset jäljellä olevien hedelmällisyysvuosien hupenemisesta ovat haastateltujeni kuvausten

perusteella yhä osa puolisottoman ja lapsettoman naisen kohtaamaa sosiaalista todellisuutta.

3.6. Ero ja marginaali kertovat erilaisuudesta

Yksineläjänaiset rikkovat perheettömyydellään naiseuden kulttuurista käsikirjoitusta vastaan. Lisäksi he ovat lukumääräisesti tarkastellen vähemmistö perheellisiin naisiin verrattuna. Yksineläjänaisen normiodotuksista poikkeava elämäntilanne herättävät kysymyksen siitä, miten heidän edustamansa naiseus paikantuu muuhun naiseuteen verrattuna. Feministinen tutkimus määrittää naisen asemaa mieheen ja muihin naisiin verrattuna eron ja marginaalin käsitteiden kautta. Mitä ero ja marginaali tarkoittavat, kun niitä lähestytään puolisottoman ja lapsettoman naisen positiosta käsin?

Ero saa feministisessä tutkimuksessa monenlaisia merkityksiä. Ensinnäkin erolla tarkoitetaan miehen ja naisen välistä eroa (ks. esim. Anttonen 1997, 27–47; Braidotti 1994, 159; Johnson 1988, 16–25; Kosonen 1996, 194; Rojola 1996, 159–165). Toiseksi erolla viitataan naisten keskinäisiin eroihin. Esimerkiksi seksuaalisen suuntautumisen, yhteiskuntaluokan ja etnisen taustan on katsottu vaikuttavan siihen, että eri asemassa olevien naisten kokemukset asemastaan naisina muodostuvat erilaisiksi. (Ks. esim. Kosonen 1996, 195–198; Rojola 1996, 165–166.) Kolmannen näkemyksen mukaan ero ei rajaudu pelkästään yksilöiden väliselle tasolle, vaan se ulottuu yksilöön itseensä saakka. Samankin naisen katsotaan edustavan monenlaisia toisistaan poikkeavia naiseuksia, ja sekä eroa että naissukupuolta ajatellaan konstruoitavan koko ajan uudelleen yhä muuntuvina erilaisina versioina. (Ks. esim. Anttonen 1997, 50–54; Braidotti 1994, 165; Kosonen 1996, 198; Matero 1996, 260–163.)¹¹

Näkemykseni mukaan kaikki kolme tapaa hahmottaa eroa ovat tärkeitä yksineläjänaisen asemaa tarkasteltaessa. Yksineläjänaiset erottuvat miehistä. Naisina heihin kohdistuu naissukupuoleen liittyviä odotuksia. Puolisottomuutensa ja lapsettomuutensa vuoksi yksineläjänaiset erottuvat myös muista naisista. Yksineläjäyys on perheellisen naisen tilanteesta erottuva elämäntilanne, joka asettaa yksineläjänaiselle omat erityiset haasteensa. Lisäksi on muistettava, että yksittäinenkin yksineläjänainen voi sekä mieltää että kuvailla

¹¹ Erosta käytävä keskustelu nivoutuu käsityksiin tiedon relativistisuudesta ja todellisuuden rakentumisesta kielen käytön kautta (ks. luku 6, *Metodologisia lähtökohtia ja analyttisiä käsitteitä*).

tilannettaan useilla eri tavoilla. Asiyhteydestä riippuen yksittäisenkin yksineläjänaisen naiseus näyttäytyy lukuisina toisistaan erottuvina naiseuksina.¹²

Marginaali on paikka, joka sijaitsee sivussa ja reunalla, mutta ei kuitenkaan kokonaan ulkopuolella. Keskukseen verrattuna marginaalissa oleminen edustaa toiseutta. Marginaaleja ja keskuksia on lukuisia, joten yksilön sijoittuminen joko marginaaliin tai keskukseen riippuu tarkastelunäkökulmasta. (Jokinen ym. 2004a, 12.) Kun keskus määritetään työelämään osallistumisen perusteella, työtön valkoihoinen heteroseksuaalinen syntyperäinen suomalainen voi kokea jäävänsä marginaaliin, mutta jos vertailukohtana käytetään ihonväriä, synnyinmaata tai seksuaalista suuntautumista, sama henkilö voi tulla luokitelluksi keskuksen edustajaksi.

Syrjäytymisestä poiketen marginaaliin sijoittuminen ei ole yksiselitteisesti vastentahtoista. Naisten kodittomuudesta kirjoittavan Riitta Granfeltin (1998) mukaan marginaaliin osittain ajaututaan ja osittain päädytään omien valintojen tuloksena. (Mt., 82–83.) On kuitenkin huomattava, ettei marginaalista asemaa kaikissa tilanteissa voida pitää osittain omana valintana. Esimerkiksi ihonväri ei perustu miltään osin henkilön omiin valintoihin, mutta tästä huolimatta valtaväestöstä selvästi poikkeava ulkonäkö voi asettaa hänet marginaaliseen asemaan yhteisönsä jäsenenä.

Marginaalissa olevat ihmiset eivät ole yhteisössään täysin toisia, vaan heillä on jossain määrin yhteistä keskukseen kuuluvien ihmisten kanssa (Helne 2002, 174; Jokinen ym. 2004a, 12). Kuitenkin marginaaliin sijoittuneilta tai sijoitetuilta voi puuttua jotakin sellaista, jota valtakulttuuri pitää hyvän elämän ehdottomana edellytyksenä (Granfelt 1998, 95). Keskuksella on marginaalia enemmän valtaa, joten marginaalin ominaisuudet tulevat yleensä määritellyksi keskuksen intresseistä käsin (Jokinen ym. 2004a, 10–11, 17). Tästä huolimatta kaikki marginaaliin liittyvät merkitykset eivät ole kielteisiä (Jokinen ym. 2004a, 13–14; Ojala & Kontula 2002, 82). Marginaalissa olevat voivat nähdä tilanteessaan toiseuden lisäksi myös positiivisia puolia (Gordon 1994, 192–194; vrt. Ojala & Kontula 2002, 34–38, 143–144), ja marginaali voi näyttäytyä joiltain osin kiehtovana myös keskuksesta käsin tarkasteltuna. Kiehtovaksi marginaalin tekee se, että marginaalista käsin on mahdollista kokea ja tehdä toisin kuin valtavirran mukana kulkeminen edellyttää. Tästä

¹² Ero näkyy tutkimuksessani kaikista kolmesta näkökulmasta tarkasteltuna. Haastattelemani yksineläjänaiset puhuvat erosta erityisesti yksineläjänaisen ja muiden naisten välisenä erona. Jossain määrin he kommentoivat myös miehen ja naisen välistä eroa. Näiden eron hahmottamistapojen lisäksi ero näyttäytyy tutkimuksessani myös yksilön sisäisinä eroina; haastattelemani naiset määrittelevät itseään ja naiseuttaan eri yhteyksissä eri tavoin.

syystä marginaalissa olemista voidaan sekä ihailia että pitää uhkana sosiaaliselle ympäristölleen (Allat 1998, 79; Helne 2002, 100.)

Marginaaliin sijoittuminen on poikkeamista keskuksesta, joten jokainen marginaali rakentuu suhteessa omaan keskukseensa. Kuvaukset marginaalista kertovat siitä, mitä keskuksessa oleminen ei voi olla. Marginaalista kerrottaessa sekä marginaali että sen vertailukohtana oleva normaaliutta edustava keskus tulevat kuvailuiksi. Näin ollen marginaalin tutkiminen tekee näkyväksi sekä marginaalia itseään että sitä keskusta, jonka ympärille tai reunalle marginaali rakentuu. (Ks. esim. Helne 2002; Jokinen ym. 2004b; Nygård 1998.) Keskuksen määrittelemisen kertoo kulttuurista mallitarinaa siitä, mitä yhteiskunnassamme pidetään arvokkaana ja tavoiteltavana. Vastaavasti se, mikä määrittänyt ongelmalliseksi ja tuomittavaksi tulee sijoitetuksi marginaaliin. Keskusta ja marginaali eivät kuitenkaan ole pysyviä, vaan niitä uusinnetaan ja rakennetaan jatkuvasti sekä arkipäiväisessä vuorovaikutuksessa että instituutioiden toiminnan kautta. (Jokinen ym. 2004a, 10.)

Puolisottomien ja lapsettomien naisten kokemuksia tutkinut Tuula Gordon (1994) nostaa kysymyksen yksineläjänaisen marginaalisuudesta esiin jo *Single Women – On the margins?* -kirjansa otsikossa. Gordonin mukaan yksineläjänaiset kohtaavat sekä samanlaistamispyrkimyksiä että marginalisointia. Odotus samanlaisuudesta näkyy yhteisön asettamina paineina perustaa perhe. Marginalisointi ilmenee yksineläjän leimaamisena muista naisista poikkeavaksi. Gordon ei anna yksiselitteistä vastausta kirjan otsikon kysymykseen, vaan toteaa marginaalissa olemisen riippuvan tarkastelunäkökulmasta ja yksineläjänaisen omista kokemuksista tilanteestaan. Lisäksi Gordon huomauttaa useiden marginaalisten asemien mahdollisesta päällekkäisyydestä. Puolisoton ja lapseton nainen voi tuntea olevansa marginaalissa, mutta hänen kokemuksensa tilanteestaan eivät välttämättä liity pelkästään yksineläjyyteen. Esimerkiksi vammaisuus ja homoseksuaalisuus voivat joko yksineläjyyden sijaan tai sen ohella saada yksineläjänaisen kokemaan asemansa sijainniksi marginaalissa. (Mt. 184–194, 198.)

Kun naisen yksineläjyyttä katsotaan vallitsevan sukupuolisopimuksen ja familistisen ideologian muodostamasta keskuksesta käsin, miellän yksineläjänaisen olevan kiistatta marginaalissa. Puolisosuhteeseen, äitiyteen ja ydinperheen olemassaoloon nojaavasta valtakulttuurista käsin tarkasteltuna yksineläjänaiset ovat toisia; he ovat jotain muuta kuin perheelliset itse. Kuitenkaan yksineläjänaiset eivät jää kokonaan perheellisyyteen liittyvien normien ulkopuolelle. Yksineläjänaiset eivät voi rakentaa elämäänsä perheellisyyden

muodostamasta keskuksista riippumatta, koska naisen normaaliuden, hyväksyttävyyden ja aikuisuuden perheellisyyteen yhdistävät normiodotukset kohdistuvat myös heihin. Toisaalta muiden marginaalien tavoin myös naisen yksineläisyys muistuttaa keskukseseen kuuluvia toisin elämisen mahdollisuudesta (ks. Ojala & Kontula 2002, 9). Koska tietoisuus toisenlaisten valintojen olemassaolosta voi synnyttää kateutta, ihailua ja uhatuksi tulemisen kokemuksia (ks. Allat 1998, 79; Helne 2002, 100; Ojala & Kontula 2002, 9, 43) nämä teemat ovat merkityksellisiä myös yksineläjänaisen tilannetta tarkasteltaessa.

4. Oi niitä aikoja – naisen elämää 1900-luvun alussa

Puolisottomuudesta ja lapsettomuudesta puhutaan individualistiseksi muuttuneen nyky-yhteiskunnan elämäntapaan liittyvinä asioina. Kuitenkin kautta aikain on ollut puolisottomina ja lapsettomina eläviä naisia. Kunakin aikakautena sosiaalisen ympäristön odotukset, moraalikäsitteet, voimassa oleva lainsäädäntö ja yhteiskunnan rakenne ovat vaikuttaneet siihen, millaiseksi yksineläjänaisen elämäntilanteen ja aseman on ollut mahdollista muodostua. Elämä 1900-luvun alun yksineläjänaisena oli erilaista kuin nykyaikana. Kuitenkaan kaikki ei ole kokonaan muuttunut. Kaikua siitä, mitä puolisottomista ja lapsettomista naisista ajateltiin sata vuotta sitten, on kuultavissa yhä edelleen.

4.1. Vanhanpiian arkea ja maatilan töitä

Suomessa elettiin 1800- ja 1900-lukujen taitteessa murrosvaihetta. Tiukkarajainen sääty-yhteiskunta oli alkanut teollistumisen myötä murtua, ja erilaiset kansanryhmät esittivät vaatimuksia oikeuksiensa toteutumiseksi. Kaupungeissa ja teollisuuspaikkakunnilla oltiin jo osin irtauduttu maaseutumaisesta elämäntavasta, mutta kokonaisuutena yhteiskunnan rakenne oli yhä agraarinen. (Alapuro ym. 1989; Haapala 1986; Karisto ym. 1999, 13–86, 131–171, 243–262). Vuonna 1920 suomalaisista 71 prosenttia sai toimeentulonsa maa- ja metsätaloudesta. Vielä kaksikymmentä vuotta myöhemminkin maa- ja metsätaloudessa työskentelevien osuus ylsi 59 prosenttiin väestöstä. (Talve 1997, 326, 319.)

Maatalousyhteiskunnassa puolisottomia ja lapsettomia naisia nimitettiin vanhoiksi-piiioiksi. Käsitteenä vanhapiikuudella on ollut paikkansa kulttuurissamme ainakin 1700-luvulta saakka. Etymologisesti *vanhapiika* viittaa naiseen, joka on nuoruutensa ohittaneenakin piika eli neitsyt. Lisäksi vanhapiika-nimitys nivoutuu siihen, että naimaton nainen oli nuoren piikatytön sosiaalisessa asemassa, vaikka hänen ikäisensä naisen olisi pitänyt jo olla naimisissa. (Niekka & Petrelius 1993, 2.) Sata vuotta sitten naiset jaettiin jyrkästi kahteen ryhmään: naineisiin ja naimattomiin (Häggman 1994, 95–96, 198, 220; Niekka & Petrelius 1993, 9–13, 33–35, 50–51, 53; Vakimo 2001, 153, 157).

1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alkuvuosikymmeninä naisten keskimääräinen avioitumisikä oli noin 24–25 vuotta. Jos nainen oli tämän iän selvästi ohitettuaan yhä

naimaton, häntä voitiin pitää avioitumistavoitteessaan epäonnistuneena vanhanapiikana. (Ks. Häggman 1994, 88; Jallinoja 1983, 93; Talve 1990, 220.) Yhteiskuntaluokasta riippumatta avioliitto ja sitä seurannut äitiys kohensivat naisen statusta. Sekä miehet että naiset katsoivat aviovaimon olevan naimatonta naista arvostetummassa asemassa. Vastaavasti vanhaksipiiksi jääminen merkitsi sosiaalisen statuksen laskua. Vanhallapiialla ei ollut vaimon asemaan liittyviä oikeuksia ja päätösvaltaa, vaan hän joutui elämään muiden taloudessa heidän käskyläisenään. Puolisottomuus, lapsettomuus ja oletettu tai todellinen seksuaalisten kokemusten puuttuminen toimi myös aikuisten naisten välisestä yhteydestä poissulkevana tekijänä, koska vanhoillapiioilla ei ollut niitä kokemuksia, joita muille naisille vaimoina, äiteinä, miniöinä ja anoppeina kertyi. Yhteiskunnassa, jossa naisen asema määräytyi lähes yksinomaan vaimon ja äidin aseman perusteella, vanhojenpiikojen ajateltiin olevan täyden aikuisen naiseuden ulkopuolella. (Ks. Häggman 1994, 95–96, 198, 220; Niekka & Petrelius 1993, 9–13, 33–35, 50–51, 53; Vakimo 2001, 153, 157.)

Menneiltä ajoilta peräisin olevat kaskut, laulut ja runot kertovat lapsettoman ja puolisottoman vanhanpiian asemasta hävettävänä kohtalona, jota naiset koettivat kaikin tavoin välttää. Kansanperinteessä vanhapiika esitetään onnettomana, hyödyttömänä, epänaissellisenä ja katkerana. Jääminen vanhaksipiiksi näyttäytyy yksiselitteisesti epäonnistumisena. Kansanperinteen mukaan vanhoiksiپیوiksi päätyivät neitosista ne, joita kukaan mies ei huolinut puolisokseen. Syinä miehettömäksi jäämiseen kansanperinteeseen tallentuneet kaskut, laulut ja runot esittävät naisen epäedullisen ulkonäön, ruumiinvamman tai liiallisen ilottelun ja äänekkyyden kaltaiset puutteet. Kansanperinteen mukaan myös huolimattomuus naisten töissä saattoi johtaa vanhaksipiiksi jäämiseen. Hutiloiden työnsä hoitavaa naimatonta naista patistettiin parempaan työsuoritukseen muistuttamalla siitä, etteivät naisten töistä huonosti suoriutuvat naiset pääse naimisiin. (Niekka & Petrelius 1993, 9–13, 33–34.) Joissakin tapauksissa naisen naimattomuuden katsottiin johtuvan joko hänen löyhästä sukupuolimoraalistaan tai liiallisesta ylpeydestään. Aina syyn ei ajateltu olevan naisessa itsessään. Välttämättä naimaton nainen itse ei ollut ”tyhmän ylpeä”, vaan sitä olivat hänen vanhempansa, jotka eivät pitäneet ketään tarjolla olevista kosijoista tyttarelleen riittävän hyvänä. (Löfström 1999b, 94.)¹³

Taloudellisella asemalla ja työkyvyllä oli keskeinen merkitys naisen avioitumismahdollisuuksien määrittäjänä. Parisuhteen lisäksi avioliitossa oli kyse toimeentulon

¹³ Vanhoistapiioista kertova kansanperinne on rahvaankulttuuria, joka kertoo maatalousväestön parissa vallinneista asenteista (Niekka & Petrelius 1993, 2, 76).

hankkimisesta ja taloudellisesta liittoutumisesta; elinkeinon harjoittaminen ja avioliitto kuuluivat yhteen. Agraariyhteiskunnassa perhe muodosti tuotantoyksikön, jonka tuotti suuren osan tarvitsemistaan hyödykkeistä. Rikkaimpia säätyläisiä lukuun ottamatta sekä mieheltä että vaimolta odotettiin työskentelyä osin fyysisesti hyvinkin raskaissa tehtävissä, jotta kasvava perhe saisi elantonsa. Miehen tuli valita vaimokseen nainen, joka kykeni tekemään työtä perheensä hyväksi. (Nieminen 1993, 7; Pohjola-Vilkuna 1995, 16–17.) Työkyvyltään heikoiksi arvioidut naiset eivät voineet olla toivottuja puolisoehdokkaita etenkin, jollei heillä ollut huomattavaa varallisuutta.

Vaikka vaimoksi soveltuvalta naiselta odotettiin hyvää työkykyä, joissain tilanteissa työkyky saattoi osoittautua aviosäätyyn siirtymisen esteeksi. Vaikka vanhapiikkuus näyttäytyy kansanperinteessä avioitumispyrkimyksen epäonnistumisena (Niekka & Petrelius 1993, 9–13, 33–34), aina tyttären naimattomuuteen ei suhtauduttu onnettoman kohtalona. Jotkut vanhemmista kasvattivat yhden tyttärästään jäämään lapsuudenkotiinsa vanhaksi, jotta tämä tekisi tilan töitä ja huolehtisi ikääntyvistä vanhemmistaan. Näin saatettiin menetellä erityisesti silloin, jos perheen kaikki lapset olivat tyttäriä. Vanhaapiikkaa voitiin arvostaa palkattomana työntekijänä, jonka työpanoksesta lähiomaiset eivät olleet halukkaita luopumaan (Löfström 1999b, 94; Niekka & Petrelius 1993, 29, 50–51). Yli 25-vuotiaat naimattomat naiset vapautuivat miehen holhouksesta vuoden 1864 asetuksen jälkeen, mistä lähtien heillä on ollut oikeus hallita itse itseään ja omaisuuttaan (ks. Räisänen 1995, 39; Vakimo 2001 91)¹⁴. Vaikka 1900-luvun alun naimattomat naiset olivat lainsäädännöllisesti täysivaltaisia päättämään omasta kohtalostaan, kunnialliseen elämään kasvatetun ja nuhteettomasti elävän yksineläjänaisen kuului olla valmis luopumaan omista suunnitelmistaan toimiakseen lähisukulaistensa parhaaksi. Muunlaista käyttäytymistä ei olisi hyväksytty. Sukulaistensa auttamisesta kieltäytyvä yksineläjänainen olisi joutunut yhteisönsä paheksunnan kohteeksi. (Ollila 1998, 26.)

4.2. Naimaton nainen muuttaa kaupunkiin

Ennen rahataloutta agraariyhteiskunnassa elettiin omavaraistalouden aikaa. Omavaraistalous vaati ruokakunnilta paljon työvoimaa, koska mahdollisimman suuri osa kaikista hyödykkeistä tuotettiin oman ruokakunnan voimin. (Ks. esim. Ollila 1998, 58.) Omavarais-

¹⁴ Naimissa olevat naiset saavuttivat tämän aseman vasta vuoden 1929 avioliittolain perusteella. Valmistunutta uutta avioliittolakiä esiteltiin *Kotilieden* lukijoille muun muassa seuraavasti: ”*Uusi avioliittolaki ei tunne mitään miehen edusmiehisyyttä, vaan molemmat puolisot ovat oikeudellisesti yhdenvertaiset (...) että vaimokin on edustuskelpoinen omissa ja perheensä asioissa. Hänkin saa siis tehdä sopimuksia ja sitoumuksia (...) ja myös toimittaa asioita pankeissa ja liikelaitoksissa.*” (Hannula 1929, 204.)

talouden vallitessa maaseudun rahvaaseen kuuluneet naimattomat naiset joko asuivat sukulaistensa luona ja tekivät kotitalous-, karjanhoito- ja maataloustyötä yhdessä heidän kanssaan (mt., 58) tai pestautuivat piioiksi muihin taloihin, jolleivat sukulaiset olleet riittävän varakkaita tarjotakseen heille elannon työntekoa vastaan (Markkola 1990, 22; Ritamies 1988, 37)¹⁵. Kun omavaraistalous alkoi korvautua rahataloudella, naimattomien naisten tilanne muuttui. Maaseudun perhetaloudet eivät enää tarvinneet naimattomien naisten työpanosta yhtä paljon kuin aiemmin. Kun hyödykkeitä alettiin yhä enemmän ostaa rahalla itse tekemisen sijaan, yhä useamman naimattoman naisen ylöspito muuttui tuottavasta ratkaisusta taloudelliseksi kuormitukseksi. (Ollila 1998, 58.)

1900-luvun alun tilanteessa omavaraistalouden heikkeneminen työnsi naimattomia naisia pois maaseudulta ja avautumassa olevat uudenlaiset ansiomahdollisuudet vetivät heitä kaupunkiin (Jallinoja 1985, 250, 253). Muuttoliikettä tapahtui myös maan rajojen ulkopuolelle; ”rapakon taakse” muuttajien joukossa oli naimattomia naisia. Syynä naimattomien naisten muuttohalukkuuteen on pidetty muun muassa suomalaisen naisen itsenäisyyttä, tarjolla olevia mahdollisuuksia oman elannon hankintaan ja joillakin suomalaisilla paikkakunnilla vallinnutta muuttoliikkeen aiheuttamaan miespulaa. Esimerkiksi Kanadassa oli 1800- ja 1900-lukujen taitteessa runsaasti puolisoa etsiviä poikamiehiä. Miesten oli vaikea löytää uudesta kotimaastaan puolisoa, koska muuttoliike Euroopasta uudelle mantereelle oli miesvoittoista. (Lindström 1991, 35, 87, 97.)

Suomessa kaupungistuminen ja teollistuminen avasivat naisille työmahdollisuuksia. Tyypillisiä maalta kaupunkiin muuttajia olivat naimattomat naiset. (Jallinoja 1985, 47.) Naisten naimattomuus oli hyvin yleistä 1800-luvun jälkipuoliskolla, ja se jatkui suhteellisen yleisenä vielä 1930-luvulle saakka. Esimerkiksi vuonna 1880 kaikista helsinkiläisistä 30–34-vuotiaista naisista 45 prosenttia oli naimattomia (Jallinoja 1984a, 139–140, 142). Erityisesti kaupunkilaisnaisten naimattomuudesta puhuttiin ongelmana. Syynä naimattomien kaupunkilaisnaisten suureen määrään pidettiin muun muassa poikamiesten vähyyttä. 1900-luvun alussa kaikissa Suomen kaupungeissa oli naisenemmistö, joten kaikille naisille ei riittänyt puolisoa. Lisäksi syyksi naimattomien naisten lukuisuuteen esitettiin myös kaupunkien asukkaiden nuorta ikärakennetta, työläisammatteihin liittyvää väliaikaisuutta, toimeentulon niukkuutta ja naisten halua elää naimattomana. (Haapala 1986, 214–216, 223, 225.) Naimattomuus ei kuitenkaan ollut vain kaupunkien ilmiö. Se oli yleistä myös maaseudulla. 1900-luvun alkuvuosikymmeninä

¹⁵ Säätyläisväestöön kuuluneet naimattomat naiset joko jäivät lapsuudenkotiinsa tai muuttivat asumaan sisarensa, veljensä tai muun sukulaisensa perheeseen (Jallinoja 1984a, 140).

20–30 prosenttia maaseudun 40–50-vuotiaista asukkaista eli naimattomina. Kaupungeissa vastaava naimattomien prosenttiosuus oli 30–40 prosenttia. (Jallinoja 1985, 47.) Kaikki naimattomat eivät olleet yksineläjiä, vaan osalla heistä oli lapsia.

Kaupungistuminen ja teollistuminen merkitsivät naimattomien naisten toimeentulo-mahdollisuuksien monipuolistumista (Niekka & Petrelius 1993, 77). Kaupungissakin monet naiset työskentelivät piikoina (Haapala 1986, 83, 269; ks. Sulkunen 1989), mutta myös muihin työtehtäviin palkattiin naisia. Tehtaat ottivat töihin naispuolista työvoimaa (Haapala 1986, 37–49), ja lisäksi naisia tarvittiin muun muassa kauppaliikkeisiin, kontto-reihin, leipomoihin, kirjansitomoihin, käsityöverstaisiin, siivoojiksi, rakennustyömaille aputehtäviin, kähertäjiksi, partureiksi, räättäileiksi ja ompelijoiksi (Haapala 1986, 216–217; Kaarninen 1989, 95; Lähteenmäki 1995, 57, 62–63; Vattula 1989, 15–16). Monet kaupunkiin muuttaneet nuoret naiset avioituivat ja siirtyivät sen jälkeen ”vaimon tehtäviin” (Haapala 1986, 175; Sulkunen 1989, 21). Kaikki eivät kuitenkaan jääneet avioliiton solmittuaan kotiin. Osa työläisperheistä tarvitsi välttämättä myös vaimon tuloja, koska pelkästään miehen tulot eivät riittäneet perheen elättämiseen. Maalta kaupunkiin muuttaneille työväestöön kuuluville naisille vaimon osallistuminen perheen elatukseen ei ollut uusi tilanne; maalla vaimot olivat ennenkin työskennelleet yhteisen elannon hankkimiseksi. (Markkola 1994, 127, 162.) Vuonna 1920 keskimäärin 11 prosenttia kymmenen suurimman kaupungin aviovaimoista teki ansiotyötä kodin ulkopuolella (Lähteenmäki 1995, 29). Valtaosa kodin ulkopuolella säännöllisessä ansiotyössä käyvistä naisista oli 1900-luvun alkuvuosikymmeninä kuitenkin naimattomia (ks. Vattula 1989, 22–28).

Ansiotyötä tekevien naisten tulot olivat vain runsaat puolet siitä palkasta, jota miespuolisille työntekijöille maksettiin (Heikkinen ym. 1993, 52–53, 66; Lähteenmäki 1995, 29). Miesten palkat kohenivat yleensä kertyneiden työvuosien myötä, mutta naiset joutuivat pitkän työuran tehtyäänkin tyytymään ”tytölle riittäväksi” katsottuun palkkaan. (Lähteenmäki 1995, 83, 305). Mielikuva ”tytön palkan” riittävydestä naiselle pohjasi ajattelutapaan, jonka mukaan ansiotyö on naiselle nuoruuteen kuuluva välivaihe, joka tulee päättymään muutamien työvuosien kuluttua avioliiton solmimiseen ja siirtymiseen vaimon ja kotiäidin asemaan (Kaarninen 1989, 107; Ollila 1998, 44; Ritamies 1988, 23). Miesten suurempia palkkatuloja perusteltiin heille kuuluvalla perheenelättäjän asemalla. Vallitsevien ihanteiden mukaan aikuisen miehen tuli kyetä elättämään omilla tuloillaan sekä vaimonsa että lapsensa. Jotta tämä olisi mahdollista, aikuisella miehellä katsottiin

olevan oikeus muita perheenjäseniä korkeampaan palkkaan¹⁶. Näkemystä miehestä perheensä elättäjänä kannatettiin sekä työväestöön että ylempiin yhteiskuntaluokkiin kuuluvien naisten keskuudessa. (Markkola 1994, 152, 156–159, 163–164, 186, 229; ks. Anttonen 1994, 208.)

Näkemykset ansiotyön väliaikaisuudesta ja miehestä perheen pääasiallisena tai ainoana tulonhankkijana jättivät yksineläjänaisen tilanteen huomiotta. Yksineläjänaisen osallistuminen työelämään ei odotusten mukaisesti päättynyt avioliiton solmimiseen, vaan hänen työuransa ”tytön palkalla” saattoi muodostua pitkäksikin. Miehellä perheenelättäjän roolin perusteella maksettava korkeampi palkka hyödytti vaimoja, mutta ei auttanut yksineläjänaisista, koska hänellä ei ollut puolisoa elättäjänään. Vaille huomiota jäi myös se, että pienestä palkastaan huolimatta monella yksineläjänaisella oli lähisukulaisia tai muita perheenjäseniä elätettävänä (ks. Ollila 1998, 44).

Pienistä palkoista huolimatta naisen naimattomuus alkoi saada itsenäisyyteen liittyviä merkityksiä. Naisen, joka pystyi elättämään itsensä ansiotyöllään, ei ollut pakko etsiä itselleen elättäjää avioitumalla (Jallinoja 1984a, 140). Itsenäinen taloudellinen toimeentulo antoi osalle naisista mahdollisuuden lykätä avioitumista ja jäädä odottamaan sopivampien kosijoiden ilmaantumista. Vaikka naisten tulot olivat miesten tuloja huomattavasti alhaisemmat, säästäväisesti elävä naimaton nainen saattoi 1900-luvun alkupuolella onnistua hankkimaan työllään paitsi elantonsa myös jonkin verran esineistöä kotiinsa ja jopa säästämään vanhuutensa varalle. (Haapala 1986, 41, 229–231, 259; Markkola 1994, 46; ks. Ollila 1988, 59.) Näissä olosuhteissa naimattomuus alkoi vähitellen vaikuttaa tilanteelta, jota nainen saattoi pitää omana valintanaan. Käsitys miehelään kelpaamattomasta agraariyhteisössä elävästä vanhastapiiasta oli saamassa rinnalleen kilpailijan. Näistä muutoksista huolimatta vallitseva ajattelutapa kuitenkin edelleen määritteli naisen avioliiton solmimisen perusteella ja sijoitti naimattomat naiset sosiaaliselta statukseltaan vaimoja alempaan asemaan (Markkola 1994, 46).

4.3. Työ virkanaisen oikeutena

Ylempiin yhteiskuntaluokkiin kuuluvien naisten tilanne aiheutti huolestuneisuutta. Huolenaiheina olivat naimattomien naisten elatuksen järjestäminen, heidän selviytymisensä ilman perheen tai yhteiskunnan suojaa, naimattomuuden vaikutus väestönkasvuun ja

¹⁶ Kaikki eivät kuitenkaan kannattaneet miehen ja naisen välistä palkkaeroa. Vastustajia löytyi sekä työväenluokasta että ylempistä yhteiskuntaluokista (ks. Markkola 1994, 152–153, 158–162).

se, että naimattomat säätyläisnaiset saattaisivat olla alttiita naisemansipaation houkutuksille. Naimattomien naisten osallistuminen ansiotyöhön olisi helpottanut heidän elatuksensa järjestämistä, mutta huolestuneisuudesta huolimatta ”parempien perheiden” aikuistuneiden tyttärien ansiotyöllä oli kannattajien lisäksi myös vastustajansa. Vastustajat eivät hyväksyneet ylempiin yhteiskuntaluokkiin kuuluvien naisten ansiotyötä missään muodossa. He katsoivat naisen luonnollisen paikan olevan kodin piirissä eikä sen ulkopuolella. (Häggman 1994, 198–201.)¹⁷

Myöskään ansiotyön puolestapuhujat eivät pitäneet läheskään kaikkia ammatteja naisille soveltuvina, mutta puolestapuhujien mukaan jotkin ammasteista olivat kuitenkin sopivia. Sopiviksi he katsoivat ne ammatit, joissa nainen pystyisi ilmentämään kodin piirissäkin ilmitulevia naisen luontoonsa kuuluvia piirteitä. (Mt., 198–201.) Tästä syystä esimerkiksi opettajan ja sairaanhoitajan tehtävien ajateltiin olevan ammatteja, joissa ylempiin yhteiskuntaluokkiin kuuluvat naiset voivat työskennellä. Lisäksi erilaisia toimistotehtäviä pidettiin tietyn edellytyksin sopivina. ”Paremmen perheen” tyttären katsottiin soveliaaksi tehdä työtä esimerkiksi postineidin tehtävissä. (Korpi-Tommola 1990, 33, 38; Ollila 1998, 44; Pohls 1990, 59.) Työväestön tyttäret eivät työskennelleet näissä ammasteissa. Jo pelkästään tarvittavan koulutuksen hankkiminen muodostui heille esteeksi: virkatehtävään pääsemiseen vaadittiin koulutusta, joka ei ollut köyhän perheen tyttären ulottuvilla. (Kaarninen 1989, 88, 104; Pohls 1990, 59.)

Jos ylempiin yhteiskuntaluokkiin kuuluva nainen oli naimisissa, hänen työssäkäyntiään ei pidetty hyväksyttävänä missään ammatissa. Vaimon ja äidin oikean paikan katsottiin olevan kotona, joten ”paremmen perheen” tyttären työssäkäynti perheen perustamisen jälkeen miellettiin moraalittomaksi teoksi ja käytännössäkin mahdottomaksi ratkaisuksi. Avioliiton solmineen naisen tuli keskittyä äidin tehtäviin ja omasta perheestään huolehtimiseen. (Niekka & Petrelius 1993, 37; Ollila 1998, 58; ks. Jallinoja 1993, 84, 90.) 1900-luvun alun ylemmistä yhteiskunnan kerroksista lähtöisin olevat naisasianaiset korostivat ansiotyötä naisen emansipaation väylänä, mutta hekään eivät halunneet asettaa ansiotyön tekemistä ja perheestä huolehtimista keskenään ristiriitaan. Yhtäältä 1900-luvun alun naisasialiikkeen ihanteena oli naimaton, ansiotyötä tekevä ja yhteiskunnallisesti aktiivinen nainen, mutta toisaalta ihanteeksi asetettiin myös perheenäiti, joka pysyi kodin piirissä ja suuntasi toimintatarmonsa puolisonsa ja lastensa hyvinvoinnista huolehtimisen.

¹⁷ Naisten ansiotyön vastustajatkin olivat valmiita hyväksymään naisten osallistumisen esimerkiksi lasten opetukseen ja sairaanhoitoon liittyviin tehtäviin. Heidän mukaansa tämän tuli kuitenkin tapahtua vapaaehtois- ja hyväntekeväisyystyönä eikä ansiotulojen hankkimistarkoituksessa. (Häggman 1994, 198–200.)

Naisasialiikkeessä vallinneiden näkemysten mukaan perheellisen naisen ansiotyö tuli kyseeseen vasta sitten, kun hänen lapsensa olivat kasvaneet suuriksi. (Ks. Jallinoja 1983, 68; Sulkunen 1987, 165, 167.) Ansiotyöstä pois jäävän kotirouvan ja -äidin ihannetta sovellettiin kaikkien yhteiskuntaluokkien naisiin (Ollila 1993; Ollila 1994; Sulkunen 1987, 165, 167), mutta käytännössä ihanne saattoi jäädä saavuttamattomaksi. Ihanteesta huolimatta monen työväenluokkaisen naisen oli tehtävä ansiotyötä vielä lasten synnyttyäkin, koska pelkästään puolison tulot eivät riittäneet elannon hankkimiseen. (Haapala 1986, 37–49; Ollila 1994, 68.)

Joissakin ammateissa naisen ansiotyö miellettiin kutsumukseksi. Työnsä kutsumukseksi kokevan naisen ajateltiin haluavan noudattaa jaloa kutsumustaan siitä seuraavista vaikeuksista huolimatta. Esimerkiksi sairaanhoitajan ja opettajan ammatteja pidettiin yleisesti kutsumustehtävinä, joissa toimivien naisten ajateltiin uhrautuvan työlleen voidakseen käyttää voimavaransa lähimmäistensä auttamiseen (Pohls 1990, 72). Todellisuudessa naisten motiivit eivät aina olleet pyyteettömiä. Alempien yhteiskuntaluokkien naisten tavoin ylempiin yhteiskuntaluokkiin kuuluvien naisten ansiotyöhalukkuuteen vaikutti myös se, että työnteko tarjosi mahdollisuuden huolehtia itse omasta elatuksestaan (Jallinoja 1983, 79, 90; Ollila 1998, 44, 58). Kaikki ylempiin yhteiskuntaluokkiin kuuluvat perheet eivät sukunsa säätyasemasta huolimatta olleet varakkaita, joten osalle heistä ansiotyön tekeminen oli välttämätöntä elatuksen hankkimiseksi. (Häggman 1994, 200.)

Osalle 1900-luvun alun varakkaiden perheiden aikuisista tyttäristä ansiotyön tekeminen merkitsi oikeutta, jonka he halusivat itselleen (Jallinoja 1983, 64, 83–84, 90; Ollila 1994, 68). Elannon tarjoamisen lisäksi ansiotyö antoi mahdollisuuden pysyä naimattomana. Osa virkoihin hakeutuneista naisista jäi naimattomiksi vastoin tahtoaan, mutta osalle heistä naimattomuus oli tietoinen valinta. Sitä mukaa kun ylempien yhteiskuntaluokkien naisten mahdollisuudet tehdä palkkatyötä kohenivat, naimattomuus heidän keskuudessaan lisääntyi. (Jallinoja 1983, 69, 79, 83–84, 87, 90; ks. Hapuli ym. 1992, 107.) Mielikuva työlleen elävästä, uraa tekevästä ja perheellistymistä karttavasta naimattomasta kaupunkilaisnaisesta alkoi muodostua. 1900-luvun alussa vallinneiden näkemysten mukaan ansiotyössä käyvä nainen rikkoi kuitenkin naiseuden normeja vastaan, koska julkisen toiminnan kodin ulkopuolella katsottiin olevan miessukupuolelle luontaisesti kuuluvaa toiminta-aluetta (ks. esim. Nätkin 2003, 18; Sulkunen 1989, 80–81). Norminvastaisen

käyttäytymisensä vuoksi ansiotyötä tekevää naista voitiin pitää epänaiseksena ja hän saattoi joutua monenlaisten ennakkoluulojen kohteeksi (ks. Ollila 1998, 63).

Aikalaisten käsitysten mukaan huonomoraalinen nainen oli tunnistettavissa vaatetuksen perusteella. ”Liian koreasti” pukeutuva julkisella paikalla liikkuva nainen voitiin leimata moraaliltaan arveluttavaksi. (Ks. Oittinen 1998, 56.) Erityisesti ansiotyötä tekevien naisten moraalista epäiltiin (ks. Ollila 1998, 63). Osa työssäkävivistä naisista pyrki suojautumaan moraaliinsa kohdistuvilta epäilyksiltä ja sukupuoliselta häirinnältä korostamalla hyveellisyyttään ja siveellisyyttään käyttäytymisellään. Välttyäkseen ilkeämielisiltä juoruilta ja vakuuttaakseen muut ammattitaidostaan erityisesti virkanaiset kieltäytyivät naisellisen koreista vaatteista ja huomiota herättävistä kampauksista. Tumma malliltaan pelkistetty leninki ja tiukasti päätä vasten sidotut hiukset suojelivat kantajansa mainetta luoden mielikuvaa asiallisesti työtään hoitavasta naisesta. (Ollila 1998, 63.)

Naisellisuuden peittelemisellä oli myös varjopuolensa. Naisen epänaiseksista käyttäytymistä karsastettiin, koska sen voitiin tulkita olevan osoitus naisen halusta kiistää miehen valtaoikeudet ryhtymällä itse miehenkaltaiseksi (Juvonen 1994, 34). Monet miehet vaikuttavat pitäneen passiivisuutta keskeisenä osana naisellista viehätysvoimaa, joten aktiivista ja itsenäistä työssäkävijää naista voitiin pitää epäviehättävänä tai jopa suorastaan luotaantyöntävänä olentona (ks. Jallinoja 1984a, 141). 1900-luvun alun yhteiskunnassa esitettiin huolestuneita puheenvuoroja naisten miehityksestä. Erityisesti huolta aiheutti se, että miehityksessään naiset saattaisivat hylätä äitiyden, joka heidän tehtäväkseen kuului. (Hapuli ym. 1992, 107.) Koska naimaton nainen ei voi perustaa elatustaan puolisonsa tulojen varaan, mielikuvien ”miesmäisestä” ja sukupuolimoraltaan arveluttavasta ansiotyötä tekevästä naisesta voi olettaa liittyneen usein nimenomaan naimattomiin yksineläjänaisiin.

4.4. Samansäätynen puoliso

1900-luvun alussa sekä lainsäädäntö (ks. Nieminen 1993, 75) että kirkon opetus (ks. Nieminen 1951, 42–51; Räisänen 1995, 68–69, 73–74) sallivat sukupuolielämän pelkäämistään aviopareille. Absoluuttisen sukupuolimoraalin kannattajien mukaan naimattomilla, eronneilla ja leskillä ei tullut olla sukupuolisuhteita (Räisänen 1995, 72–173, 188–189, 204–205). Rahvas tunsikin kirkon opetuksen, mutta ei kuitenkaan käyttäytynyt sen mukaisesti. Rahvaalla oli oma moraalinsa, jonka mukaan seksisuhteet kihlusaikana olivat hyväksytyjä (Haapala 1986, 170; Markkola 1990, 23; Nieminen 1951, 74–78, 82–83;

Vuorela 1977, 610, 612; ks. Pohjola-Vilkuna 1995, 83–85). Rahvaan keskuudessa vallinneen tapakulttuurin mukaan seurustelevan parin tuli mennä naimisiin siinä vaiheessa, kun nainen oli tullut raskaaksi (Nieminen 1951, 76–77; Virtanen 1990, 152). Maalta kaupunkiin muuttanut työläisväestö pyrki noudattamaan kotiseudullaan omaksumaansa moraalialia. Osalla työväestöön kuuluvista oli esiaviollisia suhteita, mutta ne jäivät usein näkymättömiin, koska osapuolet yleensä menivät keskenään naimisiin. (Ks. Haapala 1986, 175.)

Kun näkemys rakkaudesta avioliiton solmimisen edellytyksenä voimistui, puhetta rahasta ja omaisuudesta aviokumppanin valintaperusteina alettiin pitää loukkaavana. Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut varallisuusharkinnasta luopumista avioliitosta päätettäessä. 1900-luvun alussa puolisoehdokkaan yhteiskuntaluokalla ja hänen varallisuudellaan oli edelleen merkitystä avioliiton edellytyksenä. (Karisto ym. 1997, 154, 157; Pohjola-Vilkuna 1995, 49, 51, 94–95.) Yleensä avioliitto solmittiin samaan säätyyn kuuluvan henkilön kanssa (Markkola 1990, 26; ks. Häggman 1994, 89).

Osa naisista onnistui kuitenkin ”pääsemään hyviin naimisiin” eli solmi avioliiton lapsuudenperhettään korkeammassa sosiaalisessa asemassa olevan miehen kanssa. Tällöin naisen status yhteiskunnallisessa hierarkiassa koheni. Koska naisen asema määräytyi aviomiehen aseman perusteella (Oittinen 1989, 63), avioliitto siirsi hänet siihen yhteiskuntaluokkaan, johon hänen puolisonsa kuului. Vaikka naisen suvun asema olisi ollut miehen suvun asemaa korkeampi, nainen ei voinut vastaavalla tavalla siirtää asemaansa aviomiehelleen. Tästä syystä avioliitto vähäisemmässä asemassa olevan miehen kanssa merkitsi naiselle sosiaalisen statuksen laskua. (Haapala 1986, 286; Häggman 1994, 98, 220; Juvonen 1994, 44; Liljeström 1983, 21; Oittinen 1989, 63.)

Koska avioparin sosiaalinen status riippui miehen asemasta, miehillä oli mahdollisuuksia etsiä mielitietynsä myös omaa asemaansa vähäarvoisempien perheiden tyttärien joukosta. Osa säätyläismiehistä toimikin tällä tavalla, koska näin menetellen miehen oli helpompi täyttää tyttären kosijaan kohdistuvat odotukset (Liljeström 1983, 21, 43). Seuraukset menettelystä olivat kahtalaisia. Yhtäältä sosiaalisessa arvoasteikossa ylöspäin solmitut liitot kohensivat joidenkin naisten asemaa. Toisaalta osa ”parempien perheiden” tyttäristä jäi puolisoitta, koska heille ei riittänyt asemalleen sopivia kosijoita. (Liljeström 1983, 21, ks. Häggman 1994, 98).

Myös piika ja tilallisen poika saattoivat rakastua toisiinsa, mutta heidän kohdallaan vilpitönkään kiintymys ei tyypillisesti johtanut avioliittoon. Yleensä talollisen suku vastusti

voimakkaasti epäsäätyisen avioliiton solmimista jopa siinäkin tapauksessa, että piika oli raskaana. Moraalin asettama vaatimus ”jälkien korjaamisesta” eli avioliitosta raskaaksi tulleen kumppanin kanssa ei ulottunut velvoittavana yhteiskunnallisten luokkarajojen yli. Maata omistavan yhteiskuntaluokan näkemysten mukaan tilallisen pojan ei ollut sopivaa ottaa varatonta ja maatonta piikaa puolisoikseen, eikä piialla ja hänen suvullaan ollut valtaa painostaa talollisen poikaa menemään varattoman piian kanssa naimisiin. (Pohjola-Vilkuna 1995, 49, 51, 93–95.)¹⁸ Seuraukset epäsäätyisten avioliittojen paheksuttavuudesta näkyivät muun muassa siinä, että alempiin yhteiskuntaluokkiin kuuluvat naiset saivat ylempiin yhteiskuntaluokkien naisia useammin aviottomia lapsia (ks. Haapala 1986, 170, 172; Pohjola-Vilkuna 1995, 51–52).

Taloudellisten tekijöiden lisäksi myös moraalikäsitteillä oli vaikutusta säätyläisten ja rahvaan välisten avioliittojen vastustamiseen. Osa ylä- ja keskiluokan rouvista uskoi siveellisyyden voivan kukoistaa vain ylempien yhteiskuntaluokkien keskuudessa. Ydinperheideologian ja absoluuttisen sukupuolimoraalin vahvistuessa piikoja alettiin aiempaa selvemmin pitää uhkana isäntäperheensä eheydelle, hyvinvoinnille ja moraalille puhtaudelle, koska heidän epäiltiin saattavan talon miesväen seksuaalisiin kiusauksiin. Jos naimaton piika alkoi odottaa lasta, raskauden voitiin katsoa olevan seurausta piian ”saastuneisuudesta” ja hänen heikosta moraalistaan. Vastuun raskaaksi tulemisesta katsottiin kuuluvan piialle itselleen, mutta hänen lisäksi vastuuta katsottiin olevan myös talon emännällä. Talon emännän tehtäviin kuului huolehtia seksuaalimoraalin noudattamisesta ja pitää talonsa palvelusväki nuhteettomana. (Nätkin 1991, 15; Ollila 1994, 62–63; Pohjola-Vilkuna 1995, 135; Sulkunen 1989, 42–43.)

4.5. Saavuttamaton seksi ja yhteiskunnallinen äitiys

1900-luvun alussa vallinneiden käsitysten mukaan avioliiton solmiminen merkitsi naiselle ”aviollisten oikeuksien” antamista omalle puolisolleen. Aviollisilla oikeuksilla tarkoitettiin sitä, että vaimo suostui miehensä kanssa seksisuhteeseen. (Ks. Räisänen 1995, 158–160.) Puolisottoman naisen ei tarvinnut vastata miehensä aviollisten oikeuksien toteuttamisesta. Sen sijaan hänen piti varjella tarkoin omaa siveellistä ”puhtauttaan”. 1900-luvun alun yhteiskunnassa naimattomien henkilöiden seksisuhteet olivat kirkon opetuksen mukaan

¹⁸ Tilallisen pojan ja piian väliset suhteet eivät läheskään aina perustuneet molempien osapuolten vapaaehtoisuuteen. Oikeusasiakirjojen mukaan tapaukset, jossa talon isäntä tai poika oli ollut piian kanssa seksisuhteessa vastoin tämän omaa tahtoa ja siittänyt hänelle lapsen, eivät olleet harvinaisia. (Pohjola-Vilkuna 1995, 104–105.)

paitsi moraalittomia myös Jumalan tahdon vastaisia (ks. esim. Räisänen 1995, 68–69, 73–74). Tämän lisäksi ne olivat myös rikollisia tekoja. Naimattoman naisen ja naimattoman miehen keskinäinen seksisuhde eli salavuoteus oli lainsäädäntömme mukaan rikos vuoteen 1926 saakka. Seksisuhteet, joiden toinen osapuoli tai molemmat osapuolet olivat naimisissa, säilyivät rikoksina aina vuoteen 1948 asti. (Ks. Nieminen 1993, 75.) Myös naisten väliset seksisuhteet olivat rikoksia. Homoseksuaaliset suhteet oli määritelty rikollisiksi teoiksi vuonna 1894 voimaan tullessa laissa (ks. Löfström 1999b, 201–205) ja ne säilyivät rikoksina aina vuoteen 1971 saakka (ks. Haavio-Mannila & Kontula 1993, 246). 1900-luvun alussa puolisolton nainen ei voinut solmia seksisuhdetta kenenkään miehen tai naisen kanssa syylistymättä rikokseen.¹⁹

Moraalin lisäksi myös käsityksillä seksuaalisuuden luonteesta on vaikutuksensa ihmisten käyttäytymiseen. Kansanperinteemme luomissa kuvauksissa sekä miehet että naiset kaipaavat seksuaalista kanssakäymistä ja tuntevat seksuaalista halua toinen toisiaan kohtaan (Vakimo 2001, 147–152). Seksuaalikäsityksiä tutkineen Jan Löfströmin (1999b) mukaan vaikuttaa siltä, ettei naisen seksuaalihalun olemassaoloa ja hyväksyttävyyttä yleensä kyseenalaistettu suomalaisessa agraariaariyhteiskunnassa, vaan niin miesten kuin naistenkin ajateltiin nauttivan seksistä ja olevan kiinnostuneita toisistaan heteroseksuaalisina seksikumppaneina. Tosin käsitys naisesta miestä enemmän seksuaalisena objektina ja miehestä seksuaalisuuden subjektina ei ollut agraariyhteiskunnallekaan vieras. (Mt., 88–189, 237.)

1900-luvun alun avioliitto-oppaat ja valistuspuheet rakensivat kansanperinteestä poikkeavaa naiskuvaa. Useimmissa oppaissa ja valistuspuheissa miehen ja naisen seksuaalisuuden painotettiin poikkeavan suuresti toisistaan. Miehen seksuaalisuutta kuvailtiin aktiivisena ja voimakkaana viettinä, joka vaati purkautumistaan. Naisen seksuaalisuuden todettiin olevan passiivista, voimakkuudeltaan miehen seksuaalisuutta heikompaa ja äidiksi tulemisen kaipuuseen kytkeytyvää. Käsitystä miehen ja naisen seksuaalisuuden erilaisuudesta perusteltiin lääketieteellisillä argumenteilla. Koska naisen seksuaalisuuden katsottiin olevan passiivista, sen katsottiin tarvitsevan miehen aktiivista seksuaalisuutta herättäjäksi. Jos nainen ei ollut naimisissa, hänen seksuaalisuutensa tuli

¹⁹ Sairaudeksi homoseksuaalisuus kuitenkin luokiteltiin vielä noin kymmenen vuoden ajan. Homoseksuaalisuus-diagnoosi poistui sairausluokituksesta vuonna 1981 (ks. Stålström 1997, 14–17).

jatkaa uinumistaan, kunnes aviomies herättäisi sen unestaan. (Ks. Räisänen 1995, 142–143, 152–156, 172–174, 204–205.)²⁰

Seksuaalisuuden herättävä kosketus oli sallittu vain avioliitossa, joten naimattoman naisen seksuaalisuuden kuului pysyä uinuvana vuodesta toiseen. Seksuaalisuudeltaan passiiviseksi ja uinuvaksi mielletyllä naimattomalla naisella ei tämän ajattelutavan mukaan voinut olla tarvetta seksisuhteisiin, koska kukaan ei ollut herättänyt hänen seksuaalisuuttaan. Naisen seksuaalisuuden katsottiin aviomiehen puuttuessa voivan jatkaa uinumistaan, mutta äitiyttä kaikkien normaalien naisten ajateltiin joka tapauksessa kaipaavan riippumatta siitä, oliko heillä itsellään lapsia (ks. Räisänen 1995, 154–156, 170–174).

Äitiyden ja naiseuden toisiinsa liittävän perhekultin synty ajoittuu maassamme 1800-luvun loppuun ja 1900-luvun alkuun (Nätkin 1991, 12; Nätkin 2003, 18; Ollila 1993; Ollila 1994). Aiemminkin äitiydestä oli puhuttu naisen tehtävänä, mutta vuosisatojen vaihteessa naisen, äitiyden ja kodin yhdistävä ajattelutapa voimistui ja perhe käsitteenä rinnastettiin lähes kansakunnan ja isänmaan kaltaisiin yleisiin arvoihin. Naisen katsottiin olevan ennen kaikkea äiti, joten äidin ja kasvattajan roolin omaksuminen tarkoitti naiselle yhteiskuntakelpoisuuden saavuttamista. Vallitsevien ihanteiden mukaan miehen kuului hankkia perheelleen elanto ja naisen velvollisuutena oli huolehtia miehensä ja lastensa hyvinvoinnista omistautumalla perheenäidin tehtäviin. (Häggman 1994, 184–186, 190, 196; Markkola 1994, 158, 232; Ollila 1993, 30; Ollila 1994, 58; Pohls 1990, 68; Sulkunen 1989, 81, 128; Vuori 2003, 42.) Vuonna 1927 ilmestyneessä *Kotiliesi*-lehdessä naisen todellista kutsumusta ja hänen naissukupuoleen liittyviä vahvuuksiaan kuvailtiin seuraavalla tavalla:

Ja mikä merkitys naisella on kodin luomisessa, ei selitystä kaivanne. Voimme arvelematta sanoa, että siinä on nainen kautta aikojen tärkeimmät työnsä suorittanut ja ne yhteiskuntaelämänkin alat, kuten lastenhoolto, Martta- ja Lotta-työ, joilla naiset ovat tuntuvimmat tulokset saavuttaneet, nekin perustuvat suurelta osin niihin arvoihin ja kokemuksiin, joita nainen toiminnastaan kodin piiristä omaa ja itselleen hankkii. Monilla julkisen

²⁰ Tämä näkemys vastaa absoluuttisen sukupuolimoraalin puolustajien näkemyksiä. Suurin osa 1900-luvun alussa julkaistuista terveysoppaista vaati absoluuttisen sukupuolimoraalin noudattamista sekä nais- että miespuolisilta lukijoiltaan. Vähemmistön asemassa olleet relatiivisen sukupuolimoraalin kannattajat painottivat sukupuolivietin luonnollisuutta. Heidän mukaansa ihmisellä tuli kohtuullisessa määrin olla oikeus tyydyttää sukupuoliviettiään, vaikka hän ei olisikaan naimisissa. Tästä huolimatta myös relativistit katsoivat naisen seksuaalisen halun perustuvan hänen kaipaukseensa tulla äidiksi. (Räisänen 1995, 172–173, 188–189, 204–205.)

elämän aloilla, virkapaikoissa jne. voi mies aina korvata naisen työn ja monen mielestä ehkä paremminkin suoriutua, mutta äsken mainitsemillani aloilla ja kodin piirissä nainen on korvaamaton. Se työ, jonka hän siellä suorittaa ja se vaikutus ja valta, mikä hänellä siellä on, on niin tärkeää ja laajakantoista, että me, jotka saamme kodissamme emäntinä ja äiteinä toimia, voimme tuntea sekä suurinta tyydytystä että edesvastuuta (...). (Jännes 1927, 762.)

Perhettä ja äitiä perheen sydämenä ihannoiva familistinen ajattelutapa levisi aluksi ylempiin yhteiskuntaluokkiin (Hägman 1994; Nätkin 1991, 12; Ollila 1993; Ollila 1994). Ylemmät yhteiskuntaluokat katsoivat sekä velvollisuudekseen että oikeudekseen valistaa ja opettaa kansalaisia siitä, millaista äitiyden tulisi olla. Erityisesti ylempien yhteiskuntaluokkien naiset alkoivat levittää familistista ajatusmallia perheen merkityksestä ja naisen asemasta perheen sydämenä alempien yhteiskuntaluokkien naisten keskuuteen. (Anttonen 1994, 210; Markkola 1994, 183–184, 189; Ollila 1993, 10–12, 30–32, 48–49; Ollila 1994, 54, 65, 68–70; Sulkunen 1987.) Muun muassa suurta suosiota saanut Marttajärjestö toimi familistisen ideologian puolestapuhujana (Ollila 1993; Ollila 1994).

Äitiyden puolustamisesta puhuttiin kaikkien naisten yhteisenä etuna. 1900-luvun alun naisemansipaatiota tutkineen Irma Sulkusen (1987) mukaan naisen mieltäminen äitiyden kautta merkitsi tästä huolimatta eri yhteiskuntaluokkien naisille erilaisia asioita. Yläluokan naisille äitiyden merkityksen korostaminen muodostui reitiksi yhteiskunnalliseen osallistumiseen. Yläluokan naiset pyrkivät lisäämään yhteiskunnallisia ja poliittisia vaikuttamismahdollisuuksiaan vetoamalla äitiyden, äidillisyyden ja koti-ideologian painottamisen tärkeyteen kansakunnan hyvinvoinnin rakentamisessa. Keskiluokan naisille äitiyden esiinnostaminen antoi tilaisuuksia asettua esimerkillisen naisen asemaan. He määrittelivät äidillisyyden naisen perusominaisuudeksi omakohtaisella toiminnallaan; keskiluokan naiset asettivat itsensä puuhakkaan, kärsivällisen, valistuneen ja siveellisen perheenemännän esikuviksi ja osallistuvat aktiivisesti perheen etua ajavaan kansalaisia valistavaan järjestö- ja vapaaehtoistyöhön. Sulkusen mukaan ainoastaan alempien yhteiskuntaluokkien naiset haluttiin vetää pelkästään kodin piiriin. Heidän esikuvakseen tarjottiin naista, joka sijoittuu vain omasta kotitaloudestaan huolehtivan perheenemännän rooliin. (Mt. 165, 167; ks. Markkola 1994, 232–233.)

Vaikka kaikkien naisten ajateltiin kaipaavan äitiyttä, äidiksi tuleminen hyväksyttiin vain avioliitossa (ks. esim. Sulkunen 1989, 44–48; Virtanen 1990, 148, 156). Avioliiton

ulkopuolista äitiyttä pidettiin 1900-luvun alun yhteiskunnassa vakavana moraalisenä ongelmana, joka tuli kitkeä pois kaikin mahdollisin tavoin. Naimattomien naisten katsottiin kasvattavan ”huonon väestöaineksen” määrää synnyttämällä lisää kaltaisiaan. Valtaa pitävien näkemysten mukaan avioliiton ulkopuolella synnyttäneet ”siveettömät” naiset eivät voineet olla hyviä äitejä eivätkä he kyenneet kasvattamaan lapsiaan kunnollisiksi kansalaisiksi. Aviottomien äitien katsottiin jo lähtökohtaisesti laiminlyöneen lapsensa hyvinvoinnista huolehtimisen, koska he olivat ryhtyneet suhteeseen, jossa lapsi sai alkunsa avioliiton ulkopuolella. (Sulkunen 1989, 46–47.)

Avioliiton ulkopuolella synnyttäneistä naisista poiketen siveellisten naimattomien naisten katsottiin sopivan äidin tehtäviin. Heidän tilannettaan pidettiin kuitenkin vaikeana, koska he eivät soveltuvuudestaan huolimatta päässeet toteuttamaan luonnollista naisen kutsumustaan miehen vaimona ja lastensa äitinä. (Vrt. Häggman 1994, 198–200.) Ratkaisuksi siveellisten naimattomien naisten ongelmaan esitettiin yhteiskunnallista äitiyttä. Yhteiskunnallisella äitiydellä tarkoitettiin toimimista tehtävissä, joissa naiselle ominaisiksi katsotut äidinominaisuudet pääsevät kukoistukseensa naisen naimattomuudesta huolimatta. Yhteiskunnallista äitiyttä ilmentävinä tehtävinä pidettiin erityisesti hoiva- ja kasvatustyötä. (Nätkin 2003, 20; Räisänen 1995, 201; Vuori 2003, 42.) Siveellisten naimattomien naisten ajateltiin voivan työskennellä esimerkiksi lastenkasvatustyössä, mutta niiden naimattomien naisten, joilla jo oli omakohtaista kokemusta äitinä olemisesta, ei katsottu soveltuvan lasten kasvattajiksi.

4.6. Yhteisasumista ja rakkaita ystäviä

Nykyisin puolisolottomat ja lapsettomat yksineläjänaiset asuvat yleensä yhden hengen taloudessa. 1900-luvun alkuvuosikymmeninä näin ei ollut. Vaikka monet naimattomat naiset lähtivät lapsuudenperheestään ja muuttivat kaupunkiin mennäkseen palkkatyöhön, he eivät ryhtyneet asumaan yksin. Usein maalta kaupunkiin muuttanut naimaton nainen asui aluksi asukina eli alivuokralaisena muiden työläisten taloudessa. Oman asunnon vuokraaminen kasvavasta kaupungista oli vaikeaa ja kallista. (Markkola 1994, 86.) Sata vuotta sitten yksin asumista ei yleensä edes tavoiteltu. Aikalaisten näkemysten mukaan yhden hengen talouteen ei päästy vaan jouduttiin. Ihmiset olivat tottuneet asumaan yhteistalouksissa eivätkä he halunneet asua yksin. Vain elämässään epäonnistuneiden ihmisten ajateltiin päätyvän asumaan ilman muiden ihmisten seuraa ja tukea. Ihmisten

mielissä, ja epäilemättä myös todellisuudessa, yksin asuminen, turvattomuus ja apua vaille jääminen kietoutuivat yhteen. (Ollila 1998, 104–105, 114–115.)

Maaseudulla kahden aikuisen muodostama työpari perustui usein arkielämän asettamiin vaatimuksiin: tilan hoitamiseen tarvittiin työvoimaa. Yleensä työparina olivat mies ja nainen, mutta maatilalta elantonsa hankkimaan kykenevän työparin saattoi toisinaan muodostaa myös kaksi naista tai kaksi miestä. (Löfström 1999b, 223–224.) Kaupungissa ei ollut maatilalla hoitamisen asettamia vaatimuksia, mutta monet seikat puolsivat kaupunkiololoissakin yhteisasumista myös muissa kokoonpanoissa kuin ydinperheessä. 1900-luvun alussa ei ollut nyky-yhteiskunnan tuntemaa sosiaaliturvaa. Samassa taloudessa asuvat henkilöt olivat toinen toistensa ”sosiaaliturva”, jolta voitiin olettaa saatavan apua silloin kuin sitä esimerkiksi sairauden tai ikääntymisen vuoksi tarvittiin. Naimattoman tyttären katsottiin itsestään selvästi olevan ikääntyvien vanhempiansa tukena ja apuna niin taloudellisesti kuin käytännöllisissäkin asioissa, mikäli se suikin oli mahdollista. (Markkola 1994, 81, 111–112, 126.)

Kaupungissakin puolisoiton ja lapseton nainen saattoi asua esimerkiksi sisarensa tai veljensä perheessä tai yhdessä äitinsä kanssa. Usein naimattoman naisen talouteen kuului myös lapsia. Monella puolisoittomalla naisella oli ottolapsia tai sukulaistensa lapsia kasvatettavinaan. Aina asuinkumppanit eivät olleet keskenään sukulaisia. Ystävättärien ja työkavereiden muodostamat yhteistaloudet olivat 1900-luvun alussa yleisiä. (Markkola 1994, 81, 111–112, 126; Ollila 1998, 104–105, 114–115.) Esimerkiksi kahden naisen yhteinen koti oli taloudellisesti järkevä ratkaisu. Taloudellisten syiden voi olettaa olleen naisille miehiä merkittävimpiä yhteisasumiseen vaikuttavia tekijöitä, koska naisten palkat olivat miesten palkkoja huomattavasti pienempiä (Heikkinen ym. 1983, 52–53, 66; Lähteenmäki 1995, 29, 83, 306).

Jos perhe määritellään yhteisen kodin perusteella, 1900-luvun alun yksineläjänaiset eivät yleensä olleet perheettömiä. Mielikuva yksineläjänaisesta perheenjäsenenä oli kuitenkin jo murtumassa. Vahvistumassa oleva perhekultti asetti ydinperheen ihanteeksi, jota kansalaisten tuli tavoitella (Ollila 1991, 68; Ollila 1993; Ollila 1994). Tällöin naimattomat sisaret, tädit ja serkut alkoivat aiempaa selvemmin mieltä perheeseen kuulumattomiksi ylimääräisiksi henkilöiksi. Ydinperheen näkökulmasta heidän toimeentulostaan huolehtiminen näyttäytyi yhä enemmän taakkana, jonka ydinperhe saattoi saada kantaakseen (ks. Pohls 1990, 70). Ydinperheideologian vahvistuminen rakensi yksineläjänaisista mielikuvaa ihmisinä, joille ei ole tilaa perheen sisäpuolella. Yksineläjä

mieltyi perheettömäksi silloinkin, kun hänen kodissaan asui useita hänelle itselleen läheisiä ihmisiä.

Ydinperheideologian vahvistumisella oli seurauksensa myös siihen, kuinka yhdessä asuvien naisten seksuaalisuuteen suhtauduttiin. Jan Löfströmin (1999b) mukaan näyttää siltä, ettei kahden naisen asuminen yhteisessä taloudessa synnyttänyt vielä 1900-luvun alussa epäilyksiä homoseksuaalisuudesta. Joitakin ihmisiä pidettiin homoseksuaalisina, mutta näin tapahtui lähinnä vain silloin, kun tavanomaisesta käyttäytymisestä poikettiin monella eri tavalla. Esimerkiksi se, että yhdessä asuvista naisista toinen vaikutti yhteisönsä silmissä erityisen miesmäiseltä, saattoi johtaa epäilykseen lesboparista²¹. Tosin välttämättä tämäkään tilanne ei aina johtanut lesbotulkintaan. (Mt., 37, 88, 93–94, 107–108.) Monet yhdessä asuvat naimattomat naiset lienevät välttyneet homoseksuaalisuusepäilyiltä, koska ympäristö mielsi heidän yhteisasumisensa johtuvan muista syistä kuin keskinäisestä rakkaussuhteesta. Taloudelliset ja muut elannon hankkimiseen liittyvät syyt epäilemättä lisäsivät halukkuutta yhteisasumiseen, mutta yhteisön huomion kiinnittyminen näihin seikkoihin ei poista sitä mahdollisuutta, että yhteisen kodin perustaneiden joukossa saattoi olla myös toisiinsa rakastuneita seksisuhteessa olevia naisia.

Suhtautuminen samaa sukupuolta olevien henkilöiden yhteisasumiseen alkoi vähitellen muuttua; epäilykset homoseksuaalisuudesta nostivat päätään. Aluksi muutos näkyi kaupungeissa. Herkimmin epäilyksiä syntyi silloin, kun samaa sukupuolta olevien yhteisasumisen ei voitu katsoa johtuvan asuntopulasta, työvoiman tarpeesta tai taloudellisista syistä. Suhtautumistavan muuttumista on selitetty ydinperheideologian vahvistumisella. Kun ydinperheen ytimessä oleva puolisoiden välinen tunne- ja seksisuhte alettiin mieltää aiempaa vahvemmin perheen lähtökohdaksi, epäilykset yhteisessä taloudessa asuvien saamaa sukupuolta olevien henkilöiden homoeroottisesta suhteesta lisääntyivät. (Löfström 1999b, 221, 223–224.) Naisten välinen kiintymys pysyi miesten välistä kiintymystä pidempään eroottisten epäilyjen ulkopuolella (Löfström 1999b, 223), mutta naistenkin osalta käsitykset ”rakkaiden ystävysten” suhteen epäeroottisuudesta alkoivat 1900-luvun alkuvuosina muuttua epäilevämmäksi (Juvonen 1994, 50–51; Ollila 1998, 131).

²¹ Vaikka homoseksuaalisuus ilmiönä tunnettiinkin, tämä ei tarkoita, että ihmiset olisivat aikalaistemme tavoin kutsuneet toisistaan seksuaalisesti kiinnostuneita naisia lesboiksi tai homoseksuaalisiksi. Toisistaan seksuaalisesti kiinnostuneista naisille oli kuitenkin olemassa nimityksiä. Heistä saatettiin puhua naisina, jotka esimerkiksi ovat *plattasilla* tai *vittuloppasilla* tai *lyövät latukkapillua* keskenään. (Löfström 1999, 28–29.)

Oman aikamme näkemysten ja vuosisata sitten vallinneiden ajattelumallien ero tulee ilmi tutustumalla 1900-luvun alussa kirjoitettuihin kirjeisiin. Sata vuotta sitten säätyläisnaiset kirjoittivat naispuolisille ystävilleen kirjeitä, joissa he kutsuivat ystäväänsä omaksi rakkaakseen ja kertoivat kiihkeästä kaipuustaan saada koskettaa häntä ja jäädä hänen syleilyynsä (Juvonen 1994, 19, 72; Ollila 1998, 128–129; Sulkunen 1989, 150). Nykylukijan tulkitsemana 1900-luvun ensimmäisinä vuosina lähetettyihin kirjeisiin tallentuneet lauseet ovat kiistatta eroottisia. Aikana, jolloin kirjeet kirjoitettiin, tulkinta ei yleensä kuitenkaan ollut seksuaalisävytteinen. Vaikka säätyläisnaiset ilmaisivat rakkaudentunteita naispuolisia ystäviään kohtaan, aikalaiset olettivat naisten välisten läheistenkin ystävyysuhteiden olevan siveellisiä ja ”puhtaita” eli perustuvan vain henkiseen ja ei-seksuaaliseen kiintymykseen (Ollila 1998, 128, 130, 133–134). Ympäristön toisenlaisista olettamuksista huolimatta jotkut ystävättäristä saattoivat silti tuntea muilta salattua seksuaalista halua toinen toisiaan kohtaan (ks. Juvonen 1994).

4.7. Kohti nykyaikaa

1900-luvun alun ihanne lapsiaan hoitavasta kotiäidistä ja palkkatyötä tekevästä ansioisästä säilytti elinvoimansa ensimmäisen ja toisen maailmansodan ajan ja vielä kauan sen jälkeenkin (Anttonen 1994, 212; Vuori 2003, 44, 51). Vielä 1960-luvullakin äitien työssäkäynti voitiin mieltää väliaikaisena tilanteena, jonka elintason kohoaminen tulisi aikanaan poistamaan (Julkunen 2003, 374; ks. Anttonen 1994, 221; Lähteenmäki 1995, 260). Silti myös toisenlaisia kannanottoja esitettiin. Äitien ansiotyötä puolustavissa puheenvuoroissa perheellisen naisen osallistuminen työelämään nimettiin oikeudeksi, joka naisella tulee äitiydestään huolimatta olla (Anttonen 1994, 213). Yhteiskunnan tasolla 1960-luvun murros muodostui käännekohdaksi, jonka jälkeen sosiaalipolitiikkaa ryhdyttiin muotoilemaan perheellisen naisen ansiotyöhön osallistumisen aiempaa paremmin huomioon ottavaksi (Julkunen 2003, 374; ks. Anttonen 1992, 218–222; Julkunen 1994, 184–192). Kuitenkin esimerkiksi ensimmäinen valtakunnallinen päivähoitolaki tuli voimaan vasta vuonna 1973 ja kiistaton subjektiivinen oikeus lapsen päivähoitoon vahvistettiin noin kymmenen vuotta myöhemmin eli vuoden 1984 päivähoitolain uudistuksen yhteydessä (ks. Anttonen 1994, 221–222).

Nykyisin palkkatyön tekeminen ei erota yksineläjänäisten ja muiden naisten elämäntilanteita toisistaan. Sekä yksineläjänaiset että useimmat perheelliset naiset käyvät töissä kodin ulkopuolella. Vauvan synnyttänyt äiti jää yleensä kotiin hoitamaan lastaan,

mutta pitkäkestoinen kotiäitiys on Suomessa harvinaista (ks. esim. Julkunen 2003, 285; Kartovaara & Sauli 2000, 201). Muutaman vuoden kuluessa lapsensa syntymästä pääosa synnyttäneistä äideistä on palannut työelämään (ks. esim. Julkunen 2003, 285; Kartovaara & Sauli 2000, 201). Vaikka perheelliset naiset käyvät ansiotyössä, familistinen ihanne perheenäitiyteen keskittyvästä naisesta ei ole kadonnut (ks. esim. Anttonen 2003, 178–185). Se on kuitenkin saanut rinnalleen toisenlaisen ihanteen, mielikuvan naisesta, joka sekä huolehtii perheestään että tekee palkkatyötä kodin ulkopuolella (ks. esim. Kinnunen & Mauno 2002, 113; Kivimäki 2003, 190–199).

Aikalaistemme käsitykset ”oikeanlaisesta” seksuaalisuuden ilmaisemisesta poikkeavat suuresti toisistaan. Erilaiset ryhmät ja ideologiat käyvät kamppailua sukupuolimoraalin sisällöstä. Esimerkiksi mainonta, romanttiset rakkauskertomukset ja uskonnollinen opetus esittävät seksuaalisuuden toisistaan poikkeavilla tavoilla. Seksisuhteen hyväksyttävyyttä ei yleensä perustella avioliitolla vaan sillä, että suhteen osapuolet rakastavat toisiaan. Avoliitot ja keskenään seurustelusuhteessa olevien ihmisten seksisuhteet hyväksytään yleisesti. (Kontula 1993, 56–63.) Osa miehistä ja naisista katsoo myös tilapäisen seksisuhteen voivan olla onnellinen ja molempia osapuolia tyydyttävä. Nuoremmat ikäluokat suhtautuvat tilapäisiin suhteisiin vanhempia ikäluokkia myönteisemmin. (Haavio-Mannila & Kontula 2001, 135, 137–138, 357–358, 407; ks. Kontula 1993, 59–63.) Kuitenkaan suhtautuminen ei ole pelkästään hyväksyvää; edelleenkin seksisuhteet ilman rakkautta voivat saattaa naisen yleisen paheksunnan kohteeksi (Saarikoski 1998; Saarikoski 2001).

Viime vuosikymmenten aikana suhtautuminen kahden naisen tai kahden miehen väliseen suhteeseen on muuttunut aiempaa suopeammaksi. Edelleenkin avioliitto samaa sukupuolta olevien kesken ei ole lainsäädäntömme mukaan mahdollinen. Vuodesta 2002 alkaen homo- ja lesboparit ovat voineet solmia rekisteröidyn parisuhteen, joka osittain, mutta ei kuitenkaan kaikilta osiltaan, vastaa juridisesti avioliittoa (ks. Kaskisaari 2003). Kielteinen asennoituminen on yleisintä vanhimpiin ikäluokkiin kuuluvien miesten keskuudessa. Naiset ja nuorimmat ikäluokat ovat suhtautumisessaan miehiä ja vanhempia ikäluokkia hyväksyvämpiä. (Haavio-Mannila 1993, 245–249; Haavio-Mannila & Kontula 2001, 189–192, 405.)

Naisen seksuaalisuuteen ja sen hyväksyttävään ilmaisemiseen liittyvät mielikuvat ja asenteet ovat muuttuneet suuresti 1900-luvun alkuun verrattuna. Kaikuja entisajan näkemyksistä on silti edelleen kuultavissa. Ajattelutapojen muuttumisen verkkaisuudesta

kertoo esimerkiksi se, että mielikuva, jonka mukaan miehen seksuaaliset tarpeet ovat naisen seksuaalisia tarpeita voimakkaampia, on yleisempi vanhempien kuin nuorempien ikäluokkien keskuudessa (Kontula 1993, 69). Vanhimmat ja nuorimmat ikäluokat eroavat toisistaan myös siinä, mitä seksuaalisuuttaan avoimesti ilmaisevasta naisesta ajatellaan. Osa vanhimpiin ikäluokkiin kuuluvista naisista katsoo, ettei kunnan naisen tule avoimesti ilmaista kiinnostustaan seksuaalista kanssakäymistä kohtaan, mutta vain ani harvat nuorista naisista ovat samaa mieltä heidän kanssaan. (Mt., 70.)

Tehokkaiden ehkäisymenetelmien yleistyttyä äitiydestä on tullut uudella tavalla valittavissa oleva asia. Nykytilannetta kärjistäen: lapsia ei tule, ne tehdään. Keskenään seksisuhteessa oleva heteropariskunta voi päättää pysyä lapsettomana ja yleisesti saatavilla olevien ehkäisyvälineiden ansiosta pari kykenee myös toteuttamaan päätöksensä. Jos mies ja nainen päättävät hankkia lapsia, heidän avioitumisestaan ei pidetä välttämättömänä, koska lasten synnyttämiseen avioliitossa ja avoliitossa suhtaudutaan pitkälti samalla tavalla. Myös suhtautuminen parisuhteen ulkopuolella toteutuvaan raskauteen on muuttunut aikaisempaa suvaitsevammaksi. Asenteiden muutosten suuruus näkyy muun muassa siinä, että 2000-luvun nainen voi tietoisesti päättää hankkia lapsen aikomatta silti ryhtyä puolisoiksi. Sata vuotta sitten tämänkaltaisen päätös olisi ollut jo pelkästään moraalisisista syistä poissuljettu vaihtoehto. Myös samaa sukupuolta olevien vanhempien vanhemmuus on saanut osittaisen virallisen tunnustuksen; vuonna 2007 voimaan tulleen hedelmöityshoitolaikun mukaan hedelmöityshoitoja voidaan antaa puolisoittomille naisille ja niille pariskunnille, joiden molemmat osapuolet ovat naisia.

Tapahtuneista yhteiskunnallisista ja kulttuurisista muutoksista huolimatta ydinperhe on säilyttänyt asemansa yhteiskunnallisena ja kulttuurisena ihanteena. Ydinperhe muodostaa edelleen sen lähtökohdan, johon muita perhemuotoja verrataan (ks. esim. Barret & McIntash 1990, 77; Munice & Sapsford 1995, 10; Nätkin 2003, 16–17, 37). Kun vertailun lähtökohtana on elämä ydinperheessä, yksineläjäyys mieltyy tilanteeksi, jossa tavoite ydinperheeseen kuulumisesta on jäänyt saavuttamatta. Yksineläjät itse eivät kuitenkaan näe tilannettaan pelkkänä perheen puuttumisena, vaan elämäntilanteena, jota voi tarkastella monista erilaisista näkökulmista.

5. Aikamme yksineläjänaisia

Perinteisesti aikuisväestö on luokiteltu naimattomiin, naimisissa oleviin, eronneisiin ja leskiin. Nykyisin perherakenteesta kertovat tilastot ovat tavallisesti tätä luokittelua hienojakoisempia. Esimerkiksi avioparit, avoparit, yhden vanhemman perheet ja uutena tulokkaana rekisteröidyssä parisuhteessa olevat pariskunnat esiintyvät tilastoissa omina luokkinaan. Yksineläjiksi kutsumiani puolisottomia ja lapsettomia henkilöitä ei kuitenkaan yleensä tilastoida omaksi kategoriakseen. Tästä huolimatta yksineläjäyttä on mahdollista hahmotella tarkastelemalla niitä tilastotietoja, jotka kertovat joko puolisottomista tai lapsettomista henkilöistä.

Tyypillisesti puolisottomuudesta kertovat tilastot ja niiden pohjalta laaditut tutkimukset etsivät syitä puolison puuttumiselle. Vastaavasti monet lapsettomuutta käsittelevistä tutkimuksista pyrkivät selittämään sitä, mistä lapsettomuus johtuu. Yksineläjien kohdalla puolisottomuuteen ja lapsettomuuteen liittyvät tekijät yhdistyvät toisiinsa. Tutkimustiedon mukaan osa yksineläjäyteen liittyvistä tekijöistä on voimakkaasti sukupuolisidonnaisia; miehen ja naisen yksineläjäyys poikkeavat selvästi toisistaan.

5.1. Yksineläjät tilastoissa

Koska puolisottomia ja lapsettomia henkilöitä ei yleensä tilastoida omaksi erilliseksi luokakseen, julkaistujen tilastotietojen käyttäminen yksineläjäyden tutkimiseen ei ole ongelmaton. Tilastokeskuksen (2007) laatima väestön perherakenteesta kertoma tiedote antaa esimerkin niistä vaikeuksista, joita yksineläjäyden tarkastelemiseen tilastojen avulla liittyy.

Tilastokeskuksen mukaan runsas kolme neljäsosaa (77 %) suomalaisista asuu perheissä. Tilastokeskuksen luokittelussa perheellisiä ovat avio- ja avopuolisot, rekisteröidyssä parisuhteessa olevat henkilöt, lapsensa kanssa asuvat puolisottomat äidit ja isät ja kaikenikäiset vanhempiansa taloudessa asuvat lapset. Vaikka perhe määritellään näin laajasti, perheiden ulkopuolelle jää hiukan vajaa neljännes (23 %) koko väestöstä. (Mt.)

Tilastokeskuksen (mt.) käyttämä perheen määritelmä perustuu puolisosuhteen ja lapsi-vanhempi-suhteen olemassaoloon. Kuitenkaan Tilastokeskuksen tiedotteessaan mainitsema perheiden ulkopuolelle jäävä väestön osa ei tarkoita vain puolisottomia ja lapsettomia

yksineläjiä. Esimerkiksi puolisoittomat äidit on luokiteltu perheettömiksi, jos heidän lapsensa ovat jo muuttaneet kotoa. Vastaavasti osa puolisoittomista ja lapsettomista yksineläjistä on sijoitettu perheellisten joukkoon. Tilastokeskuksen käyttämä määritelmä ei aseta vanhempiensa kanssa asuvan lapsen perheellisyysstatukselle yläkäräjä. Tämän seurauksena aikuisiksi varttuneet puolisoittomat ja lapsettomat ”peräkamarin pojat” ja heidän naispuoliset vastineensa ovat tulleet luokitelluiksi osaksi perheisiin kuuluvaa väestöä.²²

Pyydettäessä tilastotietoa yksineläjistä on kuitenkin saatavissa. Tutkimukseni tarkastelee yksineläjänaisuutta ikävaiheessa, jossa naisen odotetaan jo solmineen puolisosuhteen ja elävän perhekeskeisintä elämänvaihettaan. Tämä ikävaihe sijoittuu naisen elämässä noin 30–49 vuoden ikään. Tilastokeskus teki keväällä 2007 pyynnöstäni erillisen tiedonhaun *Väestö- ja tasa-arvotilastojen* tiedostoista kohderyhmääni kuuluvien yksineläjänaisien osuuden selvittämiseksi. Tilastokeskuksen antaman tiedon mukaan sekä puolisoittomien että lapsettomien yksineläjänaisien osuus kaikista 30–49-vuotiaista suomalaisnaisista on 10,6 % (Tilastokeskus 2005b²³). Näin ollen perhekeskeiseksi miellettyssä ikävaiheessa olevista naisista joka kymmenes on puolisoiton ja lapseton.

Puolisoittomat ovat vähemmistö puolisosuhteessa eläviin verrattuna. Selvästi yli puolella aikuisväestöstä on puoliso (vrt. Tilastokeskus 2007c). Vailla puolisosuhdetta olevien osuuden tarkka määrittäminen on kuitenkin mahdotonta, koska avoliitto ei ole avioliiton ja rekisteröidyn parisuhteen tavoin virallistettu suhde. Usein avoliitto määritellään yhdessä asumisen perusteella (ks. esim. Tilastokeskus 2007c). Tämän määritelmän käyttämisestä huolimatta raja puolisosuhteen ja avoliiton välillä on liukuva. Suhteen osapuolet voivat viettää suurimman osan ajastaan samassa asunnossa eläen, vaikka he ovatkin kirjoilla eri osoitteissa.

Usein esitetyn arvion mukaan noin 10 % väestöstä elää koko ikänsä ilman puolisosuhdetta (Kontula & Palosuo 1993, 213). Koko ikänsä puolisoittomina olevien

²² Katson yksineläjien luokan puuttumisen tilastoinnista kertovan siitä, että ydinperhettä pidetään tilastoinnin lähtökohtana ja luokittelu laaditaan suhteessa ydinperheeseen. Tällöin ydinperheen keskeiset elementit kuten puolisosuhteen tyyppi (avioliitto, avoliitto tai rekisteröity parisuhde) ja lasten lukumäärä tulevat tilastoiduksi, mutta ydinperheellisyydestä poikkeava puolison ja vanhemmuuden puuttuminen jää vähemmälle huomiolle tai kokonaan huomiotta. Tilastoinnin perustuminen perheellisyysnäkökulmaan tulee näkyväksi kuvittelemalla perheettömyyttä lähtökohtanaan pitävää tilastointia. Tällöin aikuisväestö voitaisiin jakaa esimerkiksi *koko ikänsä yksineläjänä olleisiin, eronneisiin yksineläjiin ja leskeytymisen kautta yksineläjiksi tulleisiin* henkilöihin. Lisäksi kategorioina olisivat ydinperheellisyyden ja perheettömyyden välimaastoon sijoittuvat *lapsettomassa puolisosuhteessa olevien* henkilöiden ja *puolisoittomien vanhempien* -luokat. Loppuosa väestöstä sijoitettaisiin *muut henkilöt* -luokkaan, jonka sisältö jätettäisiin tarkemmin erittelemättä.

²³ Yksineläjänaisien osuuden selvittämiseksi käytettiin tilastoja, joihin on kirjattu tilanne vuoden 2005 päättyessä (31. joulukuuta 2005).

miesten osuus vaikuttaa naisten osuutta suuremmalta. Avioliittotilastojen perusteella mitaten yksin asuvien miesten elinikäinen puolisolittomuus on yksin asuvien naisten elinikäistä puolisolittomuutta yleisempää; yhden hengen taloudessa asuvien miesten joukossa on yksin asuviin naisiin verraten enemmän naimattomia henkilöitä (Sinkku-elämää Suomessa 2005²⁴ 2005, 5). Toisin sanoen yksin asuvista naisista suhteessa suurempi osuus on joko puolisosuhteesta eronneita tai leskiä. Kymmenen prosentin suuruinen puolisolittomien osuus vaikuttaa suhteellisen pieneltä, mutta se ei kerro koko totuutta puolisolittomuuden yleisyydestä. Koko elämänkaarta tarkastellen puolisolittomuus ei ole harvinaista. Moni liitto päättyy osapuolten päätökseen muuttua erilleen. Eron seurauksena purkautuneen liiton molemmat osapuolet jäävät puolisolittomiksi. Elinikäisenkin liiton päättyessä toinen osapuolista jää vaille puolisoa. Vain ani harvoin puolisosuhteen molemmat osapuolet kuolevat yhtä aikaa.

Päätelmiä lapsettomina koko ikänsä pysyvien naisten määrästä ei tehdä hedelmällisessä eli synnyttämässä kykenevässä iässä olevien naisten lapsettomuutta tilastoimalla. Synnytysikäiset naiset mielletään potentiaalisiksi äideiksi, vaikka heillä ei olisikaan lapsia. Näin ollen tilastot pysyvästi lapsettomien naisten määrästä kertovat yleensä vain yli 40-vuotiaiden naisten tilanteesta, joskin joissakin tilastoissa on huomioitu 35 vuotta täyttäneet lapsettomat naiset (ks. Kautto 2004, 42). Kuitenkin myös nuorempien naisten joukossa on niitä, jotka eivät tule hankkimaan lapsia missään elämänsä vaiheessa. 35-vuotiaat ja sitä vanhemmat lapsettomat naiset huomioiden pysyvästi lapsettomien naisten määräksi on arvioitu noin 15–20 % suomalaisnaisista (ks. Kautto 2004, 42; vrt. Väestöpoliittinen ohjelma 2004, 15). Kaupungeissa naisten lapsettomuus on maaseutua yleisempää. Vuonna 2004 viidesosalla 30–39-vuotiaista maaseudun naisista ei ollut yhtään lasta. Kuudessa väestöltään suurimmassa kaupungissa samanikäisistä naisista lapsettomia oli noin kaksi viidesosaa ja Helsingin alueella lähes puolet. (Pirkkala 2004.)

Yhden hengen taloudessa asuvien osuus on pienemmillään 30–49-vuotiaana. Vuonna 2005 tämänikäisistä naisista noin 7 % ja miehistä noin 15 % asui yksin. (Sinkku-elämää Suomessa 2005 2005, 4.) Miesten naisia suurempi osuus selittyy osin sillä, että eron jälkeen lapset jäävät useimmiten äitinsä luo, jolloin vain lasten isästä tulee yksin asuva henkilö. Useimmat yksin asuvista henkilöistä ovat kaupunkilaisia (Sinkku-elämää Suomessa 2005 2005, 6; Tilastokeskus 2006). Enemmistö alle 40-vuotiaista yksin asuvista

²⁴ *Sinkku-elämää Suomessa 2005* -tutkimus (2005) on tehty yhden hengen taloudessa asuvista henkilöistä. Yksin asuva on yleensä puolisoliton, joskin tilanne, jossa puoliso asuu pysyvästi toisessa osoitteessa, on mahdollinen. Osa yksin asuvista henkilöistä on lapsettomia. Osalla on muualla asuvia lapsia.

miehistä ja kaikenikäisistä yksin asuvista naisista elää kaupungeissa²⁵. Poikkeuksen yksin asuvien kaupunkilaisuuteen tekevät 40 vuotta täyttäneet miehet: yhden hengen taloudessa asuvista 40-vuotiaista ja sitä vanhemmista miehistä suurin osa asuu maaseudulla. (Sinkkuelämää Suomessa 2005 2005, 6.)

5.2. Puolisottomuuteen liittyviä tekijöitä

Eija Maarit Ojalan ja Osmo Kontulan (2002) tutkimuksessa²⁶ kerrotaan osan yksineläjistä pitävän ulkonäköään puolison löytämistä vaikeuttavana tai estävänä tekijänä. Ulkonäköön liittyvinä puolison löytämismahdollisuuksia heikentävinä tekijöinä mainittiin oma lihavuus, fyysinen vammaisuus ja ylipäättään ulkonäkö, joka ei viehätä toista sukupuolta. Ojalan ja Kontulan aineistoon kertyneiden kuvausten mukaan myös kehon koolla on vaikutuksensa. Osa tutkimukseen osallistuneista naisista katsoi suurikokoisuutensa vaikuttaneen puolisotta jäämiseen. Osa miehistä vastaavasti näki pienikokoisuutensa heikentäneen mahdollisuuksiaan solmia puolisosuhde. (Ojala & Kontula 2002, 107, 147.) Kehon koon mieltäminen merkitykselliseksi tekijäksi selittyy sillä, mitä mieheltä ja naiselta suhteessa toisiinsa odotetaan. Perinteisesti miehen ”kuuluisi” näyttää vaimonsa rinnalla seistessään häntä pidemmältä ja vanterammalta. Vastaavasti vaimon ”tulisi” ihanteet täyttääkseen olla mieheensä verrattuna pienikokoisempi ja fyysiseltä rakenteeltaan sirompi. Mikäli tätä ihannetta noudatetaan poikkeuksellisen pitkän ja vahvarakenteisen naisen voi olla vaikea löytää itseään isokokoisempaa miestä. Vastaavasti pienikokoinen mies voi kohdata vaikeuksia yrittäessään löytää naisen, jonka rinnalla hän itse vaikuttaisi kumppaniaan vankkarakenteisemmalta.

Vaikka osa Ojalan ja Kontulan (mt.) tutkimukseen osallistuneista henkilöistä piti omaa ulkonäköään keskeisenä puolisottomuutensa syynä, he eivät ilmeisesti puhuneet samalla muiden puolisottomien ulkonäöstä. Tutkimuksessa ei kerrota puolisottomien pitävän toinen toisiaan fyysisesti epäviehättävinä ja sen vuoksi luotaantyöntävinä henkilöinä, vaan odotusten kohtaamattomuutta selitetään muilla tekijöillä.

Ojalan ja Kontulan (mt.) tutkimukseen osallistuneet henkilöt selittivät puolisottomuutta myös psyykkisillä tekijöillä ja vuorovaikutuksen sujumiseen liittyvillä odotuksilla.

²⁵ Enemmistö yksineläjänaisista on kaupunkilaisia, mikä selittää omalta osaltaan sitä, miksi naisten lapsettomuus on kaupunkiympäristössä maaseutua yleisempää. Moni nainen pitää puolisosuhdetta lasten hankkimisen edellytyksenä, mutta yksineläjänaisella ei ole puolisoa, jonka kanssa hän voisi perustaa perheen.

²⁶ Ojalan ja Kontulan (2000) tutkimuksen aineisto koostuu 51 puolisottoman naisen ja 21 puolisottoman miehen antamista vastauksista. Tutkimuksen sisältöä esitellään luvussa *Aiempiä tutkimuksia ja puuttuvia sanoja* (ks. luku 2.).

Keskeisenä uusien ihmissuhteiden solmimisen esteenä tutkimuksessa mainittiin miespuolisten yksineläjien ujous ja kömpelöt vuorovaikutustaidot. Tutkimuksessa mukana olleet puolisoittomat naiset kertoivat erityisesti vähän koulutusta hankkineilla miehillä olevan vaikeuksia lähestyä naista kunnioittavasti ja puhutella häntä käyttämättä loukkaavia sananvalintoja. Puolisottomien miesten kuvausten perusteella naisiin tutustumisen tekee vaikeaksi se, että naiset odottavat mieheltä nimenomaan verbaalista lahjakkuutta. (Mt., 97, 100–101, 108, 146–147.)

Ujouden ja vuorovaikutustaitojen heikkouden lisäksi Ojala ja Kontula (2002) mainitsevat ylimitoitettun varovaisuuden olevan puolisoittomuuden todennäköisyyttä lisäävä tekijä. Liiallisen varovainen ihminen ei uskalla tarttua itselleen tarjoutuviin mahdollisuuksiin ja hänellä on korostunut tarve ennakoida tulevaisuutta. Jos suhdetta toivova henkilö odottaa aloitteiden tulevan vain toiselta osapuolelta ja tahtoo etukäteen varmistua suhteen onnistumisesta, tutustuminen voi kariutua liikaan varovaisuuteen. Koska suhteen onnistumisen varmistaminen etukäteen on lähes mahdotonta, osa vailla puolisoa olevista henkilöistä luopuu Ojalan ja Kontulan mukaan tutustumisen jatkamisesta jo ennen kuin suhde on ennättänyt rakentua. (Mt. 146–148.)

Tutustumishalukkuuteen vaikuttavat myös ne odotukset, joita puolisosuhteelle asetetaan. Ojalan ja Kontulan (2002) aineistossa odotukset eivät kohdanneet toisiaan, vaan osoittautuivat siinä määrin erilaisiksi, että Ojala ja Kontula toteavat tutkimukseensa osallistuneiden miesten ja naisten olevan kulttuurisen kuilun eri puolilla. Naiset kuvailivat toiveidensa mukaista puolisoa hyvät keskustelutaidot omaavaksi, kulttuurista sivistystä hankkineeksi, yhteiskunnasta ja omasta ympäristöstään kiinnostuneeksi ihmiseksi. He painottivat odottavansa puolisoiksi sopivalta mieheltä naisen arvostamista ja kykyä tasa-arvoiseen parisuhteeseen. Osa naisista mainitsi sopivan puolisoehdokkaan löytämisen olevan vaikeaa, koska moni puolisoiton mies odottaa vaimoltaan miehestä riippuvaista asemaa eikä salli hänen olla kokonainen ja hyvällä itsetunnolla varustettu ihminen. (Mt., 95–100, 129.)

Samaan tutkimukseen (mt.) osallistuneet miehet haaveilivat arvomaailmaltaan perinteisestä, kotona viihtyvästä ja mielellään kotitaloustöitä tekevästä naisesta. Heidän kuvauksensa mukaan puolisoiksi sopiva nainen on hellä, kaunis ja naisellinen ja tuntee riittävästi mielenkiintoa seksuaalista kanssakäymistä kohtaan. Monien tutkimukseen osallistuneiden miesten kuvailema ihannainen pukeutuu hameeseen ja korkokenkiin. Puolisoksi sopivana pidetty nainen ei vaadi mieheltään liikaa eikä hänen kanssaan synny

tunnetta siitä, että nainen pitää itseään miestä parempana. Tutkimukseen osallistuneiden miesten mukaan monet puolisottomat naiset asettavat itsensä miehen yläpuolelle. Lisäksi Ojalan ja Kontulan tutkimukseen osallistuneet miehet kertoivat, etteivät puolisottomat naiset ole riittävän kiinnostuneita seksistä. (Mt., 129–130, 142.)

Ojalan ja Kontulan (2002) mukaan puolisosuhteen solminen voi osoittautua vaikeaksi tehtäväksi etenkin niille naisille, jotka ovat siirtäneet puolison etsimistä keskivertoa myöhempään ikään esimerkiksi opintojensa loppuunsaattamisen vuoksi. Etsintäänsä lykänneillä naisilla on vähemmän valinnanvaraa, koska useimmat omaan ikäluokkaan kuuluvat ovat jo perheellistyneet. (Mt., 147.) Naisen iän karttumisella vaikuttaa olevan miehen ikää suurempi merkitys puolisoa etsittäessä. Esimerkiksi internetin seuranhakupalstoilta on todettavissa monien noin 30–40-vuotiaiden miesten etsivän kumppanikseen naista, joka voi olla miestä itseään nuorempi, mutta jonka ikä ei saa ylittää miehen omaa ikää.

Useat tutkijat ovat kiinnittäneet huomiota koulutustason ja puolisottomuuden väliseen yhteyteen (ks. esim. Gordon 1994, 50; Kartovaara 2003; Kontula & Palosuo 1993, 218; Ojala & Kontula 2002, 3, 131, 147; Stark 2003, 12–13). Pitkän koulutuksen hankkineet naiset ovat muita naisia todennäköisemmin puolisottomia. Miesten kohdalla yhteyden on havaittu olevan päinvastainen. Pitkän koulutuksen hankkineella miehellä on muita miehiä todennäköisemmin puoliso. (Gordon 1994, 50; Kontula & Palosuo 1993, 218; vrt. Ojala & Kontula 2002, 3, 131, 147.) Yksineläjyyden kasaantuminen pitkälle koulutettuihin naisiin ei anna vastausta siihen, ovatko nämä naiset lähtökohtaisesti olleet keskimääräistä kiinnostuneempia pitkistä opinnoista vai onko olettaus yksineläjyyden jatkumisesta lisännyt heidän kiinnostustaan pitkiä opintoja kohtaan. Pitkäkään koulutus sinällään ei estä puolisoiksi ryhtymistä. Koulutukseen ja kouluttautumiseen liittyy kuitenkin tekijöitä, jotka lisäävät koulutusasteikon yläpäässä naisten ja alapäässä miesten todennäköisyyttä pysyä puolisottomina.

Puolisottomuuden suurimman todennäköisyyden polarisoitumista yhtäältä pitkälle koulutettuihin naisiin ja toisaalta lyhyen koulutuksen hankkineisiin miehiin on selitetty ihanteiden ja todellisuuden välisellä ristiriidalla. Agraarikulttuurin ja nykykulttuurin pariutumismalleja artikkelissaan vertaileva Eija Stark (2003) selittää vallitsevaa tilannetta sillä, että agraariyhteiskunnan edustamat arvot ja asenteet vaikuttavat edelleenkin ihmisten käyttäytymiseen. Agraariyhteiskunnassa maata viljelevän rahvaan tyttäreiden ja poikien odotettiin tekevän maatilantoita perheen yhteiseksi hyväksi. Yhteisestä päämäärästä huolimatta miehen ja naisen roolit poikkesivat huomattavasti toisistaan. Aikuistuttuaan

miehen tuli ottaa oma paikkansa perheenpäänä eli ensisijaisena päätöksentekijänä, vastuunkantajana ja elättäjänä. Naiselle tämän tehtävän ei katsottu kuuluvan. Yhteiskuntamalli, jossa miehet ja naiset tekivät maatalan töitä ja perheenpään rooli kuului miehelle alkoi kuitenkin murtua naisten alettua hakeutua miehiä aktiivisemmin opiskelemaan. Opiskelunsa kautta naiset irtautuivat kotikylistään ja maanviljelystaustastaan. Odotukset miehestä perheensä ensisijaisena elättäjänä ja vastuunkantajana eivät kadonneet, mutta naisten hankittua lisää koulutusta maanviljelystä jatkaaneet vähemmän koulutetut miehet eivät enää pystyneet vastaamaan näihin odotuksiin tavalla, jota koulutetut naiset olisivat heiltä odottaneet. (Mt., 10–11.)

Nyky-Suomessa työikäisten naisten koulutustaso on työikäisten miesten koulutustasoa korkeampi (Pietiläinen 2006a, 75; Pirkkala 2004, 39–40). Kuitenkin ihanteena pidetään puolisosuhdetta, jonka osapuolet ovat yhtä koulutettuja tai miehellä on vaimoan jonkin verran enemmän koulutusta (vrt. Kautto 2004, 45; Ojala & Kontula 2002, 95–97). Mikäli naiset ja miehet noudattavat tätä ihannetta, lyhyen koulutuksen hankkineille naisille riittää runsaasti puolisoehdokkaita; sekä saman verran että enemmän koulutusta hankkineet miehet ovat kiinnostuneita heidän seurastaan. Pitkän koulutuksen hankkineiden naisten tilanne sen sijaan on hankalampi; heille kulttuuristen odotusten mukaisesti sopivia puolisoehdokkaita ovat ainoastaan pitkälle koulutetut miehet, joista myös heitä itseään vähemmän koulutetut naiset kilpailevat. (Vrt. Doudna & McBride 1981, 22–23.)

Miesten kohdalla naisen vähäisempää tai enintään samanmittaista koulutusta painottava ihanne johtaa naiseen verrattuna päinvastaiseen lopputulokseen. Pitkälle koulutetuille miehille on tarjolla runsaasti ihanteenmukaisia puolisoiksi soveltuvia naisia, sillä miltei kaikki naiset ovat vähemmän tai enintään saman verran koulutettuja kuin pitkälle koulutetut miehet itse. Vähän koulutetut miehet sen sijaan joutuvat epäsuotuisaan tilanteeseen puolisoa etsiessään. Heille odotukset täyttäviä puolisoehdokkaita ovat ainoastaan vähän koulutetut naiset, eli naisryhmä, jota myös heitä itseään pidemmän koulutuksen hankkineet miehet pitävät itselleen sopivina puolisoehdokkaina.

Myös varallisuuden ja puolisosuhteen olemassaolon on todettu kietoutuvan jossain määrin toisiinsa. Ojalan ja Kontulan (2002, 147) tutkimukseen mukaan etenkin miehet voivat kokea heikon taloudellisen tilanteensa puolisosuhteen solmimisen esteeksi. Eija Starkin (2003) mukaan miehet etsivät puolisoeseen naista, jonka varallisuuteen ja asemaan verrattuna heidän oma varallisuutensa ja sosiaalinen asemansa ovat korkeampia. Naiset puolestaan pitävät tulevan puolison suurempaa varallisuutta ja sosiaalista statusta toivotta-

vana asiana. Eroa miesten ja naisten suhtautumisessa Stark selittää sillä, että mies kokee häpeällisenä tilanteen, jossa vaimon taloudellinen asema ja sosiaalinen status ovat hänen omaansa korkeampia. Vaikka naiset osallistuvat työelämään, he ovat Starkin mukaan silti taipuvaisia pitämään parempina puolisoehdokkaina niitä miehiä, jotka pystyisivät tuloiltaan ja varallisuudellaan tarpeen tullen huolehtimaan vaimonsa elatuksesta. (Mt., 11–13.)

Puolisottomien ja puolisosuhteessa olevien henkilöiden taloudellisen tilanteen vertailu tukee näkemystä, jonka mukaan varallisuus ja hyvä tulotaso puhuvat miehen puolesta puolisoa etsittäessä. Naisen taloudellisella tilanteella ei sen sijaan vaikuta olevan samankaltaista merkitystä. Yhden hengen talouksissa asuvien naisten tulotaso ei juurikaan poikkea muiden naisten keskimääräisestä tulotasosta, mutta yksin asuvien miesten tulot jäävät muiden miesten tuloja huomattavasti alhaisemmiksi. Yksin asuvien miesten tavanomaista alemman tulotason vuoksi yksin asuvien miesten ja naisten tulotasot ovat varsin lähellä toisiaan, vaikka koko väestöä tarkastellen miehet ansaitsevat naisia paremmin. Osittain tilannetta voidaan selittää yksin asuvien miesten asemalla työelämässä, sillä perheellisiin miehiin verrattuna yksin asuvista miehistä suhteellisesti suurempi osuus työskentelee työväestön ammateissa. (Sinkkuelämää Suomessa 2005 2005, 7–8, 10.)

Toisinaan puolisottomuutta on selitetty myös yksilön ulkopuolelta yhteiskunnallisista rakenteista käsin. Erityisesti väestön keskittymistä kaupunkiin on pidetty puolisottomuutta aiheuttavana tekijänä. Tällöin huolenaineena ei ole ollut kaupungissa asuva puolisottomien henkilöiden enemmistö, vaan se, kuinka maaseudun poikamiehet voisivat löytää itselleen puolison puolisottomien naisten muutettua kaupunkiin (vrt. esim. Ojala & Kontula 2000, 148). Näkemykseni mukaan maaseudun miesten ja kaupungin naisten kohtaamattomuus ei kuitenkaan ensisijaisesti perustu maantieteelliseen välimatkaan. Maaseudun miehet voivat käydä kaupungissa, ja kaupungin naiset voivat matkustaa maalle.

Ihmiset viihtyvät omankaltaistensa ihmisten joukossa ja valitsevat tavallisesti puolisonsa heidän keskuudestaan (ks. esim. Jallinoja 1997, 189; Stark 2003, 12). Puolisoksi halutaan ihminen, jonka mielipiteet, elämänarvot, harrastukset, kiinnostuksenkohteet ja ylipäätään sosiaalinen tausta ovat samankaltaisia kuin puolisoa etsivällä henkilöllä itsellään (Jallinoja 1997, 188–189). Maaseudulle jääneiden puolisottomien miesten ja kaupungissa eläneiden puolisottomien naisten arvot, kokemukset ja heitä kiinnostavat asiat saattavat poiketa suurestikin toisistaan. Mikäli nainen on tämän lisäksi

miestä koulutetumpi ja taloudelliselta asemaltaan varakkaampi, halukkuus tutustumiseen saattaa jäädä vähäiseksi maantieteellisen välimatkan pituudesta riippumatta.

Ryhmätasolla tarkastellen puolisottomat miehet ja puolisottomat naiset poikkeavat huomattavasti toisistaan. Puolisottomien joukkoon mahtuu kuitenkin monenlaisia ihmisiä. Erot yksittäisten henkilöiden välillä voivat olla huomattavasti pienempiä kuin yleiskuva antaa olettaa, joten osa puolisottomista voi kaikesta huolimatta löytää sopivan kumppanin. Aiempiin tutkimuksiin osallistuneet yksineläjät ovat esittäneet näkemyksiä, joiden mukaan muun muassa epäedulliseksi koettu ulkonäkö, vammaisuus, ujous, heikot vuorovaikutustaidot, toiveiden kohtaamattomuus ja ylivarovainen elämänsen lisäksi puolisottomuuden todennäköisyyttä. Tilastotietojen perusteella miehen lyhyt koulutus ja vähäinen varallisuus ja naisen pitkä koulutus liittyvät suurentuneeseen todennäköisyyteen pysyä puolisottomana. Lisäksi maaseudulla asumisen on katsottu vähentävän miesten mahdollisuuksia puolisosuhteen solmimiseen. On kuitenkin muistettava, ettei mikään näistä tekijöistä sinällään aiheuta puolisottomuutta. Esimerkiksi pitkälle koulutettu ja itseään epäviehättävänä ja ylivarovaisena pitävä nainen saattaa olla naimisissa, ja vastaavasti myös lyhyen koulutuksen hankkineella ujolla ja sosiaalisilta taidoiltaan kömpelöllä maaseudulla asuvalla miehellä voi olla puoliso.

5.3. Lapsettomuuteen liittyviä tekijöitä

Viimeaikainen muutos perherakenteessa on ollut kaksijakoista. Yhtäältä lasten määrä lapsiperhettä kohden on hieman lisääntynyt. Toisaalta lapsiperheet ovat vähentyneet (Kautto 2004, 41; Paaajanen 2002, 10; Pietiläinen 2006a, 74; Sauli 2004, 1). Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että äidiksi tulevilla naisilla on keskimäärin aiempaa useampia lapsia, mutta samanaikaisesti yhä useampi nainen pysyy lapsettomana (Paaajanen 2002, 10). Väestöliiton *Väestöpoliittisen ohjelman* (2004, 32) mukaan lapsettomuus on useimmiten omien toiveiden vastainen tilanne; vain noin 1/4–1/3 lapsettomuudesta arvioidaan olevan itse valittua ja perustuvan lapsettoman henkilön omaan päätökseen jäädä lapsettomaksi.

Perhettä tutkiva Pirjo Paaajanen (2002) toteaa Väestöliiton *Perhebarometri*-sarjassa julkaistussa tutkimuksessaan²⁷ lapsettomuuden olevan vain harvoin tietoinen ratkaisu. Useimmiten ihmiset pikemmin päätyvät lapsettomiksi kuin valitsevat lapsettomuuden.

²⁷ Paaajasen (2002) käyttämä aineisto koostui vuonna 1996 täytetystä lomakkeesta. Lomakkeen täyttäneet henkilöt olivat 18–45-vuotiaita Suomessa asuvia miehiä ja naisia. Aineisto oli koottu osana suomalaista tutkimushanketta, joka liittyi laajaan useissa Euroopan maissa toteutettuun *Population Police Acceptance*-tutkimukseen.

Tyypillisesti lapsettomuus on seurausta useista perättäisistä päätöksistä olla hankkimatta lasta juuri nyt ilman, että lapsettoman henkilön tarkoituksena on ollut jäädä lopullisesti lapsettomaksi. Paajasen tutkimuksen aineistossa alle 30-vuotiaista naisista vain 5 % ilmoitti aikovansa pysyä koko ikänsä lapsettomina. (Mt., 13, 41.)

Paajanen (mt.) tarkastelee tekijöitä, jotka vaikuttavat lapsettomana pysymiseen, lasten hankkimisen siirtämiseen myöhempään vuosiin ja perheeseen rajoittumiseen tyypillisesti 1–2 lapseen. Kun Paajasen tutkimukseen osallistuneilta henkilöiltä kysyttiin, miksi ihmiset eivät hanki enempää lapsia, yleisimmäksi selitykseksi nousi näkemys, jonka mukaan lasten vähäisyys johtuu ihmisten ylikorostuneesta halusta olla itsenäisiä ja toteuttaa itseään. Muita usein mainittuja selityksiä olivat pidentyneet opiskeluajat ja perhe- ja työelämän yhteensovittamisen vaikeudet. Samoilta vastaajilta tiedusteltiin myös, miksi he itse halusivat siirtää ensimmäisen tai seuraavien lasten hankintaa. Tällä kysymyksenasettelulla saadut vastaukset poikkesivat muiden ihmisten motiiveja kuvailevista vastauksista. (Mt., 34, 48–55.)

Paajasen (mt.) tutkimuksen aineistossa lähinnä vain nuorimpaan ikäryhmään, eli 18–23-vuotiaisiin, lukeutuneet henkilöt perustelivat haluttomuuttaan hankkia lisää lapsia tai ensimmäistä lastaan lähitulevaisuudessa tarpeellaan nauttia elämästään, mutta heilläkään tämä ei noussut tärkeimmäksi perusteluksi. Alle 30-vuotiailla miehillä ja naisilla merkittävimäksi syyksi lasten hankinnan siirtämiseen osoittautui tarve saattaa opinnot loppuun. Tätä vanhemmat vastaajat perustelivat ensimmäisen tai seuraavien lasten hankkimisen siirtämistä yleisimmin sillä, ettei puolisoilla tai heillä itsellään ollut ”vauvakuumetta”. (Mt., 48–51, 85.)

Lapsettomista vastaajista erityisesti alle 30-vuotiaat aikoivat hankkia lapsia. 30–35-vuotiaiden lapsettomien vastaajien joukossa oli paljon lasten hankintaa epäröiviä ja tätä vanhempien joukossa paljon niitä, jotka aikoivat pysyä jatkossakin lapsettomina. Puolisottomien henkilöiden kohdalla puolison puuttuminen osoittautui tärkeimmäksi ensimmäisen tai seuraavien lasten hankkimisen epäröinnin syyksi. Muita syitä olivat muun muassa työn- ja talouden epävakaisuus ja oma kypsymättömyys huolehtia lapsesta. Puolisottomat naiset kertoivat puolisottomia miehiä useammin epäröintinsä johtuvan työn ja talouden epävakaisuudesta. Puolisottomat miehet puolestaan kertoivat puolisottomia naisia useammin epäröivänsä lapsen hankkimista oman kypsymättömyytensä vuoksi. (Paajanen 2002, 45, 60.)

Koulutuksen ja perheen lapsiluvun on todettu olevan yhteydessä toisiinsa. Pitkän koulutuksen hankkineet naiset ovat muita naisia todennäköisemmin lapsettomia (Kartovaara 2003, 5; Kautto 2004, 45–46; Pietiläinen 2006a, 74). Pitkälle koulutettujen työllisten naisen keskuudessa lapsettomien naisten osuus on kaksinkertainen verrattuna enintään keskiasteen koulutuksen saaneisiin naisiin (Kautto 2003, 46). Miesten kohdalla koulutuksen yhteys lapsilukuun on päinvastainen. Pitkälle koulutettujen miesten lapsiluku on muiden miesten lapsilukua korkeampi, ja vähiten koulutusta hankkineet miehet ovat muita miehiä todennäköisemmin lapsettomia. (Kartovaara 2003, 5; Kautto 2004, 45–46; Pietiläinen 2006a, 74.) Suurimmillaan miesten ja naisten välinen ero näkyy pisimmälle koulutettujen ryhmässä. Vuonna 2004 tutkijakoulutuksen saaneista 45–49-vuotiaista naisista 27 % oli lapsettomia. Tutkijakoulutuksen saaneista miehistä samanikäisistä miehistä lapsettomia oli vain noin 16 %. (Pietiläinen 2006a, 74.)

Eräänä syynä pitkälle koulutettujen naisten lapsettomuuteen pidetään heidän haluaan suorittaa opintonsa loppuun ennen äidiksi ryhtymistään. Pitkät opinnot lykkäävät raskauden yrittämistä yli sen iän, jolloin naisen lisääntymiskyky olisi ollut parhaimmillaan. Mikäli lasten hankkiminen siirtyy ikävaiheeseen, jossa raskaaksi tulemisen todennäköisyys on jo oleellisesti heikentynyt, perheen lapsiluku voi jäädä toivottua pienemmäksi tai perhe saattaa toiveestaan huolimatta jäädä lapsettomaksi. (Kautto 2003, 43; Sauli 2004, 6.) Mahdollisten raskaaksi tulemisen vaikeuksien lisäksi pitkän koulutuksen on katsottu voivan vaikeuttaa äidiksi ryhtymistä myös toisella tavalla. Pitkään koulutukseen voi yhdistyä odotus uran luomisesta. Lapsia synnyttävänä sukupuolena erityisesti naisten voi olla vaikeaa sovittaa lasten hankkimista ja uran luomisen vaatimuksia toisiinsa. (Ks. Kautto 2003, 45–46.)

Julkisuudessa on oltu huolissaan siitä, että naiset siirtävät lasten hankintaa liian myöhäiseen ikävaiheeseen muun muassa opintojensa ja työelämän vaatimusten takia (vrt. Kautto 2003, 43; Sauli 2004, 6). Vaikka pitkälle koulutettujen naisten muita yleisempi lapsettomuus mielletäisiin huolestuttavaksi asiaksi, tilannetta ei pidä selittää pelkästään pitkien opintojen loppuunsaattamisella ja työelämän vaatimuksilla. Paajasen (2002, 60) tutkimukseen osallistuneet puolisoittomat henkilöt pitivät puolisoittomuuttaan tärkeimpänä syynä sille, miksi he eivät suunnittele lasten hankkimista. Pitkälle koulutetut naiset ovat muita naisia todennäköisemmin puolisoittomia (Gordon 1994, 50; Kontula & Palosuo 1993, 218; ks. Ojala & Kontula 2002, 3), joten puolison puuttuminen lienee eräs pitkälle koulutettujen naisten lapsettomuutta selittävästä syistä. Leena Kartovaaran (2003)

kirjoittaman Tilastokeskuksen *Hyvinvointikatsauksessa* julkaistun artikkelin mukaan pitkälle koulutetun naisen tilanne näyttää samankaltaiselta muiden naisten tilanteen kanssa, mikäli koulutetulla naisella on puoliso. Jos pitkän koulutuksen omaava nainen solmii puolisosuhteen ja perheeseen syntyy lapsia, lasten lukumäärä ei poikkea muiden puolison omaavien äidiksi tulleiden naisten lapsiluvusta. (Mt., 5.)

Yksineläjänaisen syyt äidiksi tulon siirtämiseen tai lapsettomaksi jäämiseen voivat olla osin samanlaisia kuin muillakin naisilla. Oman erityispiirteensä heidän tilanteeseensa tuo kuitenkin puolison puuttuminen. Puolisottomuuteen lapsettomuuden syynä ei yleensä kiinnitetä huomiota, vaan äitiyttä harkitseva tai äitiydestä kieltäytyvä nainen mielletään nimenomaan puolisosuhteessa eläväksi naiseksi. Vaikka lasten vähäistä määrää pidetään yleisesti ei-toivottavana tilanteena, puolisottomien naisten lapsettomuudesta ei esitetä huolestuneita puheenvuoroja eikä heitä pyritä motivoimaan lasten hankkimiseen puolison puuttumisesta huolimatta. Vaikka monet naiset ovat yksinhuoltajia, vallitsevien normien, odotusten ja mielikuvien tasolla puolisosuhte ja äitiys kuuluvat yhä kiinteästi yhteen.

5.4. Yksineläjäyys pakkona ja valintana

Omat kokemukset ja omaksutut mielikuvat vähentävät tai lisäävät mielenkiintoa puolison etsimistä ja äidiksi tulemistä kohtaan. Jo lapsuudesta alkaen jokaiselle naiselle kertyy puolisosuhteen solmimiseen ja lasten hankintaan vaikuttavaa elämäkokemusta ja mielikuvia siitä, millaista elämän tulisi olla. Lapsuusvuosina omat vanhemmat ovat tärkeitä vaikuttajia. Vanhemmat voivat esimerkiksi kannustaa tyttäntään tähtäämään pitkän koulutuksen vaatimaan ammattiin ja lykkäämään perheen perustamista tai he saattavat päinvastoin kasvattaa häntä perinteiseen naisen rooliin, rohkaista menemään naimisiin suhteellisen nuorena ja korostaa äitiyttä naisen tärkeimpänä tehtävänä. (Vrt. Gordon 1994, 55–57.)

Käsitykset, joiden mukaan perhe rajoittaa naisen mahdollisuuksia, vähentävät halukkuutta puolisosuhteen solmimiseen ja äidiksi tulemiseen. Perheellistyminen menettää hohdokkuuttaan, jos se tuntuu uhkaavan oman minän säilyttämistä ja asemaa tasa-arvoisena ihmisenä. Myös torjutuksi tulemisella, seurustelusuhteiden puuttumisella ja mielikuvilla omasta kelpaamattomuudesta on vaikutuksensa. Naisen, jota kukaan ei ole kehunut kauniiksi tai seksikkääksi, ei ole helppo uskoa voivansa herättää mahdollisten puolisoehdokkaiden mielenkiintoa. Aina yksineläjäyys ei kuitenkaan perustu kielteisiin mielikuviiin. Myös myönteisillä mielikuvilla, kokemuksilla ja esimerkeillä yksineläjäydestä

on vaikutuksensa. Osalla yksineläjänaisista on ollut lapsuudessaan ja nuoruudessaan tuttavapiirissään elämäntilanteeseensa tyytyväisiä yksineläjänaisia, joita he ovat ihailleet ja joiden elämäntilanne on tarjonnut heille vaihtoehtoisen tulevaisuudenkuvan avioliiton solmimiselle ja äidiksi ryhtymiselle. (Ks. Ojala & Kontula 2002, 33–38, 98–99, 104–108, 132, 138.)

Ojala ja Kontula (2002) jakavat puolisottomat tutkimukseensa osallistuneet miehet ja naiset kolmeen ryhmään sen perusteella, missä määrin heidän puolisottomuutensa perustuu omaan valintaan (mt., 137–139; vrt. Gordon 1994, 44–49). Sama jako sopii käytettäväksi myös lapsettomuutta tarkasteltaessa. Ensimmäisen Ojalan ja Kontulan (mt.) mainitsemista ryhmistä muodostavat aktiivisen valinnan tehneet puolisottomat henkilöt. Heidän kohdallaan puolisottomuus on omaan päätökseen pohjautuva tietoisesti valittu, toiveiden mukainen ja itselle parhaaksi vaihtoehdoksi mielletty elämäntapa. Ojalan ja Kontulan aineistossa kaikki tähän ryhmään luokitelluksi tulleet henkilöt ovat naisia. (Mt., 137–138.) Puolisottomuuden tavoin myös lapsettomuus voidaan kokea tietoisena ja omia toiveita vastaavana valintana.

Toiseen ryhmään Ojala ja Kontula sijoittavat passiivisesti puolisottomuutensa valinneet henkilöt. Näille henkilöille puolisottomuus on jossain määrin itse valittua, mutta puolison puuttuminen ei kuitenkaan lähtökohtaisesti perustu selkeään ja tietoiseen päätökseen. Selkeän puolisottomuutta koskevan yhden päätöksen sijaan passiivisen valinnan tehneet ovat toteuttaneet sarjan puolisottomuuden suuntaan johtaneita ja puolisottomuuden todennäköisyyttä lisääviä päätöksiä. Peräkkäisten päätösten yhteisvaikutuksen seurauksena puolisosuhde on jäänyt solmimatta. Ojalan ja Kontulan mukaan puolisottomuuden perustelemisen Sen Oikean löytymättä jäämisellä ja korostunut tietoisuus parisuhteisiin liittyvistä riskeistä ja ongelmista ovat tähän ryhmään kuuluville henkilöille ominaisia piirteitä. Ojala ja Kontula luokittelivat passiivisen valinnan tehneiden ryhmään sekä miehettä naispuolisia tutkimukseensa osallistuneita henkilöitä. Naisten osuus passiivisen valinnan tehneistä muodostui miesten osuutta suuremmaksi. (Mt., 137–138.) Kuten puolisottomuuteen myös lapsettomuuteen saatetaan suhtautua passiivisen valinnan tuloksena. Passiivisesta valinnasta on kyse esimerkiksi silloin, jos nainen siirtää äidiksi ryhtymistä vuodesta toiseen päätyen lopulta tilanteeseen, jossa raskaaksi tuleminen ei enää ole ikävuosien vuoksi mahdollista.

Kolmas Ojalan ja Kontulan kuvailema ryhmä koostuu henkilöistä, jotka eivät koe missään määrin valinneensa puolisottomuuttaan, vaan he tuntevat joutuneensa puolisotto-

miksi vastoin omaa tahtoaan. Kahdesta muusta ryhmästä poiketen kolmanteen ryhmään kuuluvat ihmiset eivät näe tilanteessaan juuri lainkaan positiivisia puolia; he kokevat puolisolttomuutensa raskaana taakkana. Ojalan ja Kontulan aineistossa suurin osa vastoin tahtoaan puolisolttomiin lukeutuneista on miehiä. (Mt., 107, 139.) Myös lapsettomuus voi olla omien toiveiden vastainen tilanne. Kaikki äideiksi haluavat naiset eivät voi synnyttää lapsia tai saada adoptiolasta hartaasta toiveestaan huolimatta. Esimerkiksi terveydentila voi estää lapsen saamisen, vaikka nainen haaveilisi äitiydestä.

Ojala ja Kontula (mt.) kuvailevat puolisolttomien henkilöiden sijoittumista joko aktiivisen valinnan tehneiden, passiivisen valinnan tehneiden tai vastoin tahtoaan puolisolttomien henkilöiden ryhmään suhteellisen pysyvänä tilanteena, tosin pitkällä aikavälillä tapahtuu heidän näkemyksensä mukaan jonkin verran siirtymistä ryhmästä toiseen. Esimerkiksi osa passiivisen valinnan tehneistä alkaa viihtyä elämäntilanteessaan niin hyvin, että yksineläisyys muuttuu heidän kohdallaan aktiiviseksi valinnaksi. Vastaavasti jotkut aikaisemmin elämäänsä tyytyväiset yksineläjät ryhtyvät elämäntoiveidensa muututtua pitämään yksineläisyyttään vastentahtoisena tilanteena. (Mt., 36, 137–139, 146.)

Kuvaukset puolisolttomuudesta aktiivisena valintana, passiivisena valintana ja oman tahdon vastaisena tilanteena tuovat esiin yksineläisyyden monitahoisuutta. Katson Ojalan ja Kontulan (mt., 137–139) esittelemän kolmijaon kertovan niistä selityksistä, joita yksineläjillä on käytettävissään perustellessaan omaa tilannettaan. Kuitenkin yksineläjien itsensä luokittelu kolmeen ryhmään yksineläisyyden vapaaehtoisuuden asteen perusteella on mielestäni mahdotonta. En miellä kenenkään ihmisen elämäntilannetta pisteeksi, joka voitaisiin sijoittaa johonkin tiettyyn kohtaan täyden vapaaehtoisuuden ja vaihtoehdottoman pakon väliselle janalle. Sen sijaan katson sekä vapaaehtoisuuden että pakon olevan kokemuksia, joiden voimakkuus vaihtelee yksilön tunnetilasta ja hänen kulloinkin käyttämästään tarkastelunäkökulmasta riippuen²⁸.

²⁸ Yksineläisyyden liikkuminen vapaasti valitun ja pakon muodostamien ääripäiden välillä näkyy myös omassa aineistossani. Haastattelemani henkilöt voivat yhdessä asiayhteydessä kuvailla yksineläisyyttä itse valitsemana tilanteena, mutta saattavat tästä huolimatta toisesta teemasta puhuessaan korostaa olevansa puolisolttomia ja lapsettomia vastoin omaa tahtoaan.

6. Tutkimuksen toteuttaminen

Halusin jollain tavoin tutkia sitä, millainen on yksineläjänaisen asema naisena omassa sosiaalisessa yhteisössään. Tutkimuskysymykseni tarkempi sisältö hahmottui vähitellen. Pikkuhiljaa syntyivät myös päätökset diskurssianalyysin käyttämisestä aineistoanalyysimetodin ja oman tutkimusaineiston keräämisestä haastattelemalla. Tutkimusprosessiin sisältyi monenlaisia valintoja ja päätöksentekoa. Jotkut päätöksistä liittyvät vähäisiin yksityiskohtiin, mutta joillakin on suuri vaikutus myös tutkimukseen kokonaisuutena. Osalla päätöksistä on merkitystä myös tutkimusetiikan näkökulmasta tarkasteltuna.

6.1. Tutkimuskysymys ja tutkimusprosessin alkuvaiheet

Tutkimuskysymyksenäni on selvittää, millä tavoin tutkimukseeni osallistuvat yksineläjänaiset kuvailevat itseään normaaleina, hyväksyttävänä ja aikuisina naisina. Lisäksi etsin vastausta siihen, ovatko naisen normaaliutta, hyväksyttävyyttä ja aikuisuutta tuottavat mielikuvat sopusoinnussa niiden ominaisuuksien kanssa, joita yksineläjänaiset kertovat tarvitsevansa voidakseen hyvin omassa elämäntilanteessaan. Tuon esiin yksineläjänaisen näkemyksiä, mutta samalla tutkimukseni päämääränä on tarkastella naiseutta ja naisen asemaa myös yleisemmällä tasolla. Etsin yksineläjänaisen puhetta analysoimalla vastauksia siihen, millaista naiseutta oman aikamme naisten odotetaan elämänvalinnoillaan ja käyttäytymisellään toteuttavan. Tavoitteenani on nostaa esiin niitä normeja, vaatimuksia, odotuksia ja pelkoja, joita normaalina, hyväksyttävänä ja aikuisena naisena olemiseen suomalaisessa nykykulttuurissa liittyy.

Miellän *normaaliuden* vallitsevien normien mukaisiksi asenteiksi, arvoiksi ja käyttäytymiseksi. Kun yksilö noudattaa yhteisönsä normeja, häntä pidetään normaalina (vrt. esim. Nygård 1998; ks. Asp 1993, 73). Yhteisönsä normeja noudattava henkilö saa yleensä osakseen *hyväksyntää*, koska hänen toimintansa on sopusoinnussa vallitsevien normien kanssa (vrt. esim. Sulkunen 1998, 79–82, 84–85, 92). Usein normien mukainen ja hyväksyty toiminta on edellytys asemalle yhteisön *täysivaltaisena aikuisena* jäsenenä (vrt. esim. Nygård 1998). En pidä normaaliutta, hyväksyttävyyttä ja aikuisuutta selkeästi toisistaan erotettavissa olevina asioina, vaan katson niiden olevan osittain päällekkäisiä näkökulmia yksilön aseman tarkastelemiseen. Jotta aikuisikään varttunutta henkilöä

pidettäisiin normaalina ja hyväksyttävällä tavalla käyttäytyvänä, hänen on kyettävä täyttämään yhteisössään vallitsevat aikuisuuden kriteerit. Tullakseen kohdelluksi hyväksyttävänä ja aikuisen aseman ansaitsevana yhteisönsä jäsenenä henkilön tulee käyttäytyä siten, että mielikuva normaalista ihmisestä säilyy. Jotta henkilö tulisi kohdelluksi normaalina aikuisena, hänen on toimittava muiden ihmisten hyväksymällä tavalla.

Tutkimusprosessin alussa edellä esittelemäni tutkimuskysymys haki vielä muotoaan. Tiesin haluavani tutkia puolisottomien ja lapsettomien naisten asemaa yhteisönsä jäsenenä, mutta en vielä tiennyt, kuinka se tulisi tapahtumaan. Aloitin tutkimukseni aihepiiriin perehtymisen tavanomaiseen tapaan lukemalla aihepiiriini liittyviä ja sitä sivuavia tutkimuksia. Samoihin aikoihin aloin kiinnittää aiempaa enemmän huomiota yksineläjistä kertoviin kuvauksiin myös tutkimuskirjallisuuden ulkopuolella. Huomasin etsiväni yksineläjäkuvauksia lukemastani viihdekirjallisuudesta, katsomistani televisio-ohjelmista, satunnaisesti kuulemistani keskustelunpätkistä ja ylipäätään siitä kirjoitetusta ja puhutusta puheesta, jota ulottuvilleni kantautui. Totesin monien tavoittamieni kuvausten muistuttavan kaavamaisesti toisiaan. Samantyyppiset karrikoidut väitteet etenkin naispuolisten yksineläjien käyttäytymisestä ja ominaisuuksista toistuivat eri asiayhteyksissä yhä uudelleen. Kaavamaisesti toistuvat luonnehdinnat eivät selvästikään kertoneet todellisista yksineläjistä. Ne kertoivat stereotyyppioista²⁹, joita yksineläjiin kulttuurissamme liitetään.

Kaikki tavoittamani yksineläjänaisiin liitetyt stereotyypit eivät rakentaneet samanlaista käsitystä puolisottomasta ja lapsettomasta naisesta. Jotkut stereotyyppioista kertoivat kenellekään puolisosoksi kelpaamattomista, katkerista ja luotaantyöntävistä *perinteisistä vanhoistapiioista*. Joidenkin kuvausten mukaan yksineläjänaiset olivat moraalittomia, seksiseikkailuja harrastavia ja muiden ihmisten parisuhteita uhkaavia *city-sinkkunaisia*.

²⁹ Stereotyyppiä tarkoitetaan liioiteltua tai paikkansapitämätöntä uskomusta siitä, millaisia tietyn ryhmän jäsenet ovat ja kuinka he käyttäytyvät (Allport 1955, 190–191; ks. Cameron 1989, 8; Tajfel 1981, 145). Kaikki liioitellut tai paikkansapitämättömät uskomukset eivät kuitenkaan ole stereotyyppioita, sillä täyttääkseen stereotyyppian tunnusmerkit uskomuksen on oltava myös yhteisössään yleisesti tunnettu (ks. Tajfel 1981, 146, 158). Stereotyypit erottelevat ihmisiä eriarvoisiksi miellettyihin ryhmiin (Hall 1999, 191; ks. Juhila 2004, 21–24; Tajfel 1981, 146) ja pystyttävät rajalinjoja normaalin ja poikkeavan, hyväksyttävän ja ei-hyväksyttävän ja meidän ja muiden välille. Lisäksi stereotyypit toimivat oman käyttäytymisen oikeuttajina (Allport 1955, 191). Tyypillisesti stereotyyppian sisältö on kohdettaan negatiiviseen sävyyn kuvaileva, mutta myös positiivisia stereotyyppioita on olemassa (ks. Liebkind 1988, 78, 130). Esimerkiksi käsitystä, jonka mukaan *suomalaiset ovat sisukkaita*, voidaan pitää positiivisena stereotyyppiana. Koska valta antaa mahdollisuuden määrittelyyn (ks. Dechamps 1982, 89–90), stereotyyppistäminen tapahtuu pääsääntöisesti valtaa pitävien intresseistä käsin (Hall 1999, 192–193; ks. Cameron 1989, 8). Yleensä oman kategorian jäsenet määritellään normaaleiksi ja ainutkertaisiksi yksilöiksi. Vastaavasti omasta ryhmästä erottuvat nähdään usein normaalista poikkeavina ja keskenään samankaltaisina. (Ks. Dechamps 1982, 89–90; vrt. Cameron 1989, 8; Hall 1999, 190–192.)

Osassa kuvauksista yksineläjänainen esiteltiin jonkin traumaattisen tapahtuman seurauksena puolisosuhteeseen ja äitiyteen kyvyttömäksi päätyneenä *pelästyneenä reppanana*. Osa kuvauksista määritteli yksineläjänaisen *kukaties lesboksi* eli naiseksi, jonka heteroseksuaalisuutta muiden tulee puolison ja lasten puuttumisen vuoksi vakavasti epäillä.³⁰ Vaikka kohtaamani stereotyypit poikkesivat toisistaan, mikään niistä ei kertonut toivotusta ja odotustenmukaisesta naiseudesta, vaan ne kaikki kuvailivat kukin tavallaan sitä, millaiseksi naisen ei toivota tulevan.

Yksineläjänaisiin liitettyjen stereotyyppisten mielikuvien herättämänä ryhdyin pohtimaan niitä naiseuden normeja, joita stereotyypit väittävät yksineläjänaisen rikkovan. Halusin tietää, miltä näiden normien olemassaolo, vaativuus ja sisältö näyttävät yksineläjänaisen omasta näkökulmasta käsin tarkasteltuina. Naiseuden normeista kertovan kirjallisuuden lukeminen johti tutkimuskysymykseni tarkentumiseen lopulliseen muotoonsa.

6.2. Haastateltavien valintakriteerit

Päätin koota tutkimusaineistoni itse, koska halusin aineiston, jonka keskeisin sisältö vastaisi tutkimukseni pääteemoja ja jonka kokoamisen kriteereihin voisin itse vaikuttaa. Valitsin aineistonkeruun menetelmäksi haastattelemisen³¹. Etsin haastateltaviksi 30–49-vuotiaita puolisosottomia ja lapsettomia yksineläjänaisia³², koska tässä iässä yksineläjän tilanne erottuu selvästi useimpien ikätoverien tilanteesta. Aikuisten naisten yksin asuminen on harvinaisimmillaan 30–49-vuotiaana³³. Tätä ikäryhmää nuorempien ja vanhempien naisten joukossa on selvästi enemmän yhden hengen taloudessa asuvia naisia (Sinkkuelämää Suomessa 2005 2005, 4). Useimmat 30-vuotiaan naisen ikätoverit ovat jo solmineet puolisosuhteen (vrt. Tilastokeskus 2007a) ja synnyttäneet ainakin ensimmäisen lapsensa (ks. Tilastokeskus 2007b). Erityisesti lasten ollessa pieniä puolison ja äidin

³⁰ *Perinteinen vanhapiika, city-sinkkunainen, pelästynyt reppana* ja *kukaties lesbo* ovat nimityksiä, jotka annoin yksineläjänaisiin liitettyistä stereotyyppisistä käsityksistä koostamilleni neljälle naiskuvulle. Käytin laatimiani kuvauksia keskustelunherättäjinä haastatteluja tehdessäni. Kuvauksista on kerrottu tarkemmin kirjan lopussa olevassa liitteessä (ks. liite 2).

³¹ Esimerkiksi kirjoitelmista koostuvan aineiston käyttäminen haastattelujen sijaan ei olisi tullut kyseeseen, koska halusin kertoa siitä, kuinka yksineläjänaiset puhuvat itsestään ”tässä ja nyt”. Kirjoitelmat eivät anna tämänkaltaista tietoa, sillä kirjoitelman laatija ennättää pohtia vastaustaan ja pystyy niin halutessaan myös poistamaan jo antamansa vastauksen.

³² Perustelut sille, miksi rajasin tutkimuksen vain naispuolisten yksineläjien tilanteen tarkasteluun, kerrotaan *Johdannossa* (ks. 1. luku).

³³ 15–19-vuotiaiden naisten ikäryhmässä naisten yksin asuminen on vieläkin harvinaisempaa kuin 30–40-vuotiana, mutta näin nuorten joukossa yksin elämisen harvinaisuus selittyy sillä, että etenkin nuorimmat tähän ikäluokkaan kuuluvista asuvat yleensä vielä lapsuudenkodissaan.

asemassa olevan naisen arki kietoutuu perhe-elämän haasteisiin ja eroaa siten puolisoittoman ja lapsettoman naisen arjesta.

Vaikka monet naiset elävät vaimon ja äidin elämää jo alle 30-vuotiaana, asetin haastateltujeni alaikärajan 30 ikävuoteen. Päätökseni perustuu siihen, ettei nuoren aikuisen yksineläjyyttä yleensä pidetä osoituksena hänen poikkeavuudestaan. Mielikuvissa aikuisuutensa ensivuotia elävän yksineläjän elämäntilanne on normaaliin elämäntilanteeseen sisältyvä välivaihe, joka päättyy pian perheen perustamiseen. Vasta ikävuosien karttuessa yksineläjyyden aletaan liittää epänormaaliuteen viittaavia merkityksiä. Usein juuri 30-vuotispäivä mielletään virstanpylvääksi, jonka sivuuttamisen jälkeen naisen tulisi *jo* olla äiti ja puoliso (ks. Ojala & Kontula 2002, 39; Ritamies 1988, 21, 43–44). Mikäli yli 30-vuotiaalla naisella ei ole perhettä, hän on *vieläkin* perheetön. Koska odotukset perheen perustamisesta näyttävät kärjistyvän 30 ikävuoden tienoilla (vrt. Ojala & Kontula 2002, 126), yli 30-vuotiaan yksineläjänaisen voi olettaa jo pohtineen omaa asemaansa ympäristön odotuksista poikkeavana puolisoittomana ja lapsettomana naisena. Näin ollen katson yli 30-vuotiaiden yksineläjänaisen sopivan tutkimukseeni haastateltaviksi.³⁴

Odotukset puolisosuhteen solmimisesta ja ensimmäisen lapsen saamisesta noin 30-vuotiaana eivät ole katteettomia. Monet ovat avoliitossa ennen avioitumistaan, mutta ensimmäisen avioliiton solmiminen sijoittuu keskimäärin juuri 30 ikävuoden tienoille. Vuonna 2006 naiset solmivat ensimmäisen avioliittonsa keskimäärin noin 30-vuotiaana ja miehet keskimäärin noin 32-vuotiaana (Tilastokeskus 2007a). Samana vuonna ensisynnyttäjät olivat keskimäärin 28-vuotiaita ja synnyttäjien keski-ikä oli 30 vuotta (Tilastokeskus 2007b). Joidenkin tutkijoiden mukaan yksineläjyydestä tulee noin 35 ikävuoteen mennessä vakiintunut elämäntilanne, joka pysyy suurella todennäköisyydellä ennallaan (ks. Niekka & Petrelius 1993, 59; Ojala & Kontula 2002, 13, 39). Äskettäin eronneen tai leskeksi jääneen naisen kohdalla yksineläjyydestä ei kuitenkaan voida puhua vakiintuneena tilanteena, olipa nainen minkä ikäinen tahansa. Jos henkilö on ollut yksineläjänä vasta vähän aikaa, hänen kokemuksensa yksineläjän asemasta ja yksineläjyydestä ovat vähäisiä kertyneistä ikävuosista riippumatta. Tästä syystä etsin haastateltavakseni pitkään tai melko pitkään yksineläjänä olleita naisia.

Osallistujien yläikärajan suhteen puolisoittomuutta käsittelevät tutkimukset voivat poiketa suuresti toisistaan. Esimerkiksi Gordon (1994) ei asettanut tutkimukseensa

³⁴ Ojala ja Kontula (ks. Ojala & Kontula 2002, 13) ja Gordon (ks. Gordon 1994, 38) ovat päätyneet puolisoittomuutta käsittelevissä tutkimuksissaan asettamaan alaikärajan hieman omaa tutkimustani korkeammalle eli 35 ikävuoteen.

osallistuville yläikärajaa. Iäkkäin hänen haastattelemistaan henkilöistä oli 69-vuotias. (Mt., 38). Ojalan ja Kontulan (2002) tutkimukseen osallistuneet olivat tätä huomattavasti nuorempia. Vanhin heidän tutkimustaan varten haastateltu henkilö oli 54-vuotias. (Mt., 13). Erityisesti Gordonin (1994) tutkimukseen verrattuna oman tutkimukseni 49 vuoden yläikärajaa on huomiota herättävän alhainen. Ikärajalle on kuitenkin perustelunsa.

Odotukset puolisosuhteen olemassaolosta eivät katoa 50-vuotiaana, vaan ihanteiden mukaan sekä alle että yli 50-vuotiaalla naisella tulisi olla puoliso. Jos tutkimukseni käsittelisi naiseutta *vain* puolisottomuuden näkökulmasta, pitäisin asettamaani ikärajaa liian matalana. Kuitenkin tutkimukseni tarkastelee naiseuden määrittymistä *sekä* puolisosuhteen *että* äitiyden näkökulmasta. Tästä syystä rajasin kohderyhmäni alle 50-vuotiaisiin naisiin, jolloin eron yksineläjänaisen ja äitinaisen elämäntilanteessa voi olettaa olevan suurimmillaan. Noin 50-vuotiaasta eteenpäin yksineläjänaisen ja äitinaisen elämäntilanteet muistuttavat aiempaa enemmän toisiaan, koska tämänikäisten naisten lapset ovat yleensä aikuistumassa tai jo aikuisia.

Rajasin aineistoani sukupuolen ja iän perusteella, mutta en halunnut asettaa aineistolleni seksuaaliseen suuntautumiseen perustuvia rajauksia. Seksuaalisesta suuntautumisestaan riippumatta yksineläjänainen kohtaa tilanteita, joissa hänen puolisottomuutensa ja lapsettomuutensa herättävät huomiota. Normatiiviset odotukset miehen puolisosiksi ryhtymisestä ja äidiksi tulemisesta kohdistuvat sukupuolen perusteella kaikkiin naisiin, ja sekä heteroseksuaaliset että ei-heteroseksuaaliset naiset voivat pohtia asemaansa yksineläjänaisina. Mielestäni minulla ei ollut mitään syytä yrittää rajata ei-heteroseksuaaliseksi itsensä määritteleviä naisia tutkimukseni ulkopuolelle³⁵. Koska yksineläjänaisien joukossa on seksuaalisuudeltaan monenlaisia naisia, toivoin näin olevan myös haastateltujeni keskuudessa.

6.3. Haastatellut henkilöt

Haastattelin kevään ja kesän 2004 aikana yhteensä 34 yksineläjänaisista. Tein haastatteluja Jyväskylässä, Tampereella ja Joensuussa. Haastateltuni asuivat joko näillä paikkakunnilla tai niiden lähistöllä. Halusin kerätä aineiston useilta paikkakunnilta ja tehdä haastattelut isoissa tai isohkoissa kaupungeissa suojellakseni haastateltujeni yksityisyyttä. Jyväskylän, Tampereen ja Joensuun valikoituminen haastattelupaikkakunniksi muiden kaupunkien

³⁵ Myös Ojala ja Kontula (ks. Ojala & Kontula 2002, 26) ja Gordon (ks. Gordon 1994, 38–39) ovat tehneet saman ratkaisun. Heidänkin tutkimuksiinsa osallistui sekä heteroseksuaalisia että ei-heteroseksuaalisia puolisottomia henkilöitä.

joukosta perustui käytännönjärjestelyiden sujuvuuteen. Esimerkiksi liikenneyhteydet ja soveltuvien haastattelutilojen löytyminen vaikuttivat päätöksiini haastattelupaikkakunnista.

Löysin haastateltuni muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta sanomalehtiin laittamieni ilmoitusten perusteella. Lehti-ilmoituksen nähneiden lisäksi tutkimukseen osallistui muutamia yksineläjänaisia, joiden yhteystiedot olin saanut heidän tuttaviltaan. Haastateltujeni keski-ikäksi muodostui 40,4 vuotta. Viittä henkilöä lukuun ottamatta kaikki olivat 35–45-vuotiaita. Nuorin haastatelluista oli 30-vuotias ja kaksi vanhinta olivat 47-vuotiaita.

Ikä haastateltaessa	Haastateltujen lukumäärä
alle 33 vuotta	2
33–35 vuotta	5
36–38 vuotta	6
39–41 vuotta	11
42–44 vuotta	6
45–47 vuotta	4
Yht.	34 henkilöä

Ikärakennetta tarkasteltaessa 39–41-vuotiaiden suuri osuus kiinnittää huomiota. Tämän ikäryhmän korostuminen aineistossani ei ole tarkoituksellista. En pyrkinyt löytämään nimenomaan noin neljäkymmentävuotiaita haastateltavia. Välttämättä 39–41-vuotiaiden haastateltujen lukumäärä ei kuitenkaan ole silkka sattuma, sillä monet ihmiset suhtautuvat ”täysiin vuosikymmeneihin” rajapyykkeinä entisen ja tulevan välillä. Näin ollen 40 ikävuoden täyttymisen läheisyys saattaa jo sinällään lisätä mielenkiintoa osallistua tutkimukseen, jossa esitetään kysymyksiä omasta elämäntilanteesta.

40-vuoden ikää pidetään merkittävänä taitekohtana myös useissa elämäntutkimuksen käsittelevissä teorioissa. Esimerkiksi Daniel Levinsonin (ks. Levinson ym. 1978/1979, 57, 60–61; Levinson & Levinson 1996/1997, 18, 26, 172–174, 368–373) elämänstrukturi-teorian mukaan yksi merkittävimmistä oman elämäntutkimuksen pohdintaa sisältävistä siirtymävaiheista alkaa noin 40-vuotiaana. Yleisesti tunnetut elämäntutkimuksen vaiheita kuvaavat teoriat rakentuvat perheellisyysolettamuksen varaan. Näin ollen niitä ei tule näkemystäni

mukaan itsestään selvästi yleistää koskemaan yksineläjän elämäntapaa³⁶. Kuitenkin 40 ikävuoden täyttymisen voi olettaa olevan merkityksellinen siirtymävaihe myös puolisoittoman ja lapsettoman yksineläjän tilanteessa. Esimerkiksi lopullinen luopuminen äitiyteen liittyvistä haaveista saattaa olla ajankohtaista juuri noin 40-vuotiaalle yksineläjän naiselle, koska raskaaksi tulemisen mahdollisuudet ovat tuolloin nopeasti hupenemassa. Mikäli siirtymävaiheen alku kahden elämänvaiheen välillä sijoittuu myös yksineläjän naisilla noin 40 vuoden ikään, itsetutkiskeluun ja uudelleenarvioinnin tarpeen voi olettaa heijastuvan halukkuutena osallistua yksineläjäyttä käsittelevään tutkimukseen.

Miltei kaikki haastateltuni asuivat joko kaupungissa tai lähellä kaupungin rajaa. Kaupunkimainen elämäntapa oli henkilökohtaisesti tuttu niillekin haastatelluille, jotka asuivat kaupunkien ulkopuolella. Haastattelemani naisten koulutustaso oli heterogeeninen, ja erot hankitun koulutuksen pituudessa olivat suuria. Kokonaisuutena koulutustaso nousee kuitenkin huomattavan korkeaksi: miltei puolet haastatelluista oli suorittanut yliopistotutkinnon³⁷. Heidän lisäksi useat olivat opiskelleet tai opiskelivat yliopistossa.

Koulutustaso	Haastateltujen lukumäärä
Ei ammatillista koulutusta	1
Ammattikoulututkinto, ammattikurssi tai muu vastaava koulutus	6
Opisto- tai ammattikorkeakoulututkinto	6
Yliopisto-opintoja, ei tutkintoa opinnot meneillään tai keskeytyneet	5
Yliopistotutkinto	16
Yht.	34 henkilöä

En valinnut haastateltavia koulutuksen perusteella. Näin ollen yliopistokoulutettujen suuri määrä ei ollut tavoitteenani, mutta en pidä sitä myöskään yllätyksenä. Pitkälle koulutetut

³⁶ Ks. *Nainen, normi ja elämäntapaa* (alaluku 3.5.).

³⁷ Suomessa 35–44-vuotiaista naisista 44 % on suorittanut korkea-asteen tutkinnon (ks. Pietiläinen 2006, 75–76). Korkea-asteen tutkintoja ovat yliopisto-, ammattikorkeakoulu- ja opistotutkinnot sekä ammatilliset korkea-asteen tutkinnot.

yksineläjänaiset saattavat olla muita yksineläjänaisia innokkaampia osallistumaan yksineläjyyttä käsitteleviin tutkimuksiin (vrt. esim. Ojala & Kontula 2002, 24). Tarkastelutavasta riippuen haastateltujeni koulutustasoa voidaan pitää joko aineistoni heikkoutena tai sen vahvuutena. Heikkoudeksi tilanne mieltyy silloin, kun pitkälle koulutettujen naisten näkemysten ajatellaan peittävän muiden naisten näkemyksiä alleen. Tämä ajatus synnyttää mielikuvan, jonka mukaan vähemmän koulutetut naiset ”eivät pääse” aineistossani kertomaan itsestään ja tilanteestaan siinä määrin kuin heidän suhteellinen osuutensa yksineläjänaisista edellyttäisi.

Toisaalta aineiston painottuminen pitkälle koulutettuihin naisiin voidaan nähdä myös toisin. Koska pitkälle koulutetut naiset ovat muita todennäköisemmin puolisolittomia (Gordon 1994, 50; Kontula & Palosuo 1993; ks. Kartovaara 2003; Stark 2003, 12–13) ja lapsettomia (Kartovaara 2003, 5; Kautto 2004, 45–46; Pietiläinen 2006a, 74), yksineläjyyteen kietoutuvien tekijöiden voi olettaa kärjistyvän näkyviksi erityisesti pitkän koulutuksen hankkineiden naisten kohdalla. Käytännössä en kuitenkaan havainnut koulutukseen yhdistettävissä olevia eroja haastattelemini naisten vastauksissa, vaan haastateltuni antoivat keskenään samankaltaisia vastauksia koulutustaustastaan riippumatta. Tästä huolimatta korkeaksi noussut koulutustaso on saattanut jollakin tapaa vaikuttaa aineistoni sisältöön. Ilman vertailuaineistoa on mahdotonta sanoa, millaista tämä vaikutus on voinut olla.

Noin neljä viidesosaa haastatteluun osallistuneista naisista kävi töissä³⁸. Lisäksi haastateltujen joukossa oli muutamia opiskelun, työttömyyden tai pitkäksi muodostuneen sairausloman vuoksi työelämän ulkopuolella olevia. Aineisto koostuu eri aloilla työskentelevien henkilöiden vastauksista. Mikään ammattialoista ei ole selvästi muita vahvemmin edustettuna. Maanviljelijänä tai muissa maaseutuun sidoksissa olevissa ammateissa työskentelevien yksineläjänaisien vastaukset jäivät kuitenkin puuttumaan, koska yhteyttä ottaneiden naisten joukossa ei ollut näissä tehtävissä työskenteleviä henkilöitä. Seuraavista yhteenvedoista ensimmäinen kertoo työelämään osallistumisesta. Jälkimmäiseen yhteenvedoon on koottu tiedot haastateltujeni työn luonteesta³⁹. Työelämän ulkopuolella olevien kohdalla työn luonne on luokiteltu aiempien työtehtävien perusteella.

³⁸ Haastateltujeni työllisyysasteeksi muodostui 79 %. Suomessa naisten työllisyysaste on täysiksi prosentteiksi pyöristettynä 69 % (Tilastokeskus 2008). Työllisyysastetta tilastoitaessa työvoimaksi lasketaan 15–64-vuotiaat henkilöt. On ymmärrettävää, että 30–47-vuotiaiden haastateltujeni työllisyysaste nousee tilastoissa ilmoitettua naisten työllisyysastetta selvästi korkeammaksi, koska työvoiman nuorimpiin ikäluokkiin kuuluu paljon opiskelijoita ja vanhimmissa ikäluokissa on runsaasti eläkkeelle jo siirtyneitä henkilöitä. Lisäksi on muistettava, etteivät yksineläjänaiset ole työelämän ulkopuolella hoitamassa lapsiaan.

³⁹ Haastateltujeni ammatit ovat tiedossani, mutta katson työn luonteen kuvaavan heidän tilannettaan ammattinimikettä paremmin. Kaikki haastateltuni eivät ole tehneet ammattinimikettään vastaavaa työtä.

Ei ilmoitettu -kategoria sisältää ne haastateltavat, joiden työtehtävät eivät ole tiedossani tai niiden mainitseminen voisi vaikuttaa haastateltavan tunnistamiseen tehtävien harvinaisuuden vuoksi.

Työelämään osallistuminen	Haastateltujen lukumäärä
Töissä	27
Päätoiminen opiskelija	2
Työtön tai sairauslomalla	5
Yht.	34 henkilöä

Nykyinen työtehtävä	Haastateltujen lukumäärä
Opetustyö	5
Asiakaspalvelu sosiaali- tai terveydenhuollon	7
Muu asiakaspalvelutyö	
mm. myyntityö, asiakaspalvelu ravintolassa	6
Suunnittelu- ja tutkimustehtävät	6
Toimistotyö (ei sis. laaja-alaisia suunnittelu-/tutkimustehtäviä)	4
Teollisuustyö	1
Ei ilmoitettu	5
Yht.	34 henkilöä

En halunnut olettaa haastateltujani itsestään selvästi heteroseksuaalisiksi henkilöiksi. Tästä syystä en puhutellut heitä miehistä, ja vain miehistä, kiinnostuneina naisina, vaan pyrin antamaan heille tilaa määrittellä itse itseään. Uskon tämän vaikuttaneen siihen, että haastattelun aikana melko monet haastatelluistani kertoivat pitävänsä naisia itselleen sopivina seurustelukumppaneina tai ainakin harkitsevansa sitä.

Varsinaisen haastattelutilanteen päätyttyä kaikki haastateltuni täyttivät taustatietolomakkeen, johon sisältyi muiden kysymysten ohella myös kysymys seksuaalisesta suuntautumisesta. Haastattelemistani 34 naisesta 27 eli noin neljä viidesosaa rastitti tarjolla olevista vaihtoehdoista kohdan *heteroseksuaalinen*. Noin yksi viidesosa, eli kaikkiaan 7 haastateltua, valitsi *biseksuaalinen*, *lesbo* tai *mikään vaihtoehdoista ei kuvaa minua* -kohdan vastaukseksi. Tarjolla olivat myös vaihtoehdot *tällä hetkellä en tiedä vastausta* ja *en halua vastata tähän kysymykseen*, mutta kukaan valinnut näitä vastausvaihtoehtoja.

Näkemykseni mukaan heteroseksuaalisuuden ja muiden seksuaalisuuksien välillä ei ole selkeää rajalinjaa. Ihmiset voivat pitää itseään esimerkiksi täysin heteroseksuaalisina, lähes heteroseksuaalisina tai pääasiallisesti heteroseksuaalisina. Lisäksi samakin henkilö saattaa kuvailla seksuaalisuuttaan eri tavoin riippuen siitä, puhuuko hän haaveistaan, tunteistaan, teoistaan vai niistä nimityksistä, joita hän seksuaalisuudelleen antaa (vrt. esim. Lehtonen 1997, 24; Mustola & Vanhala 2004, 31). Tästä syystä en ryhdy arvioimaan, onko haastateltujeni joukossa vähemmän, saman verran vai enemmän ei-heteroseksuaalisia naisia kuin heidän ikäluokassaan keskimäärin. Kun seksuaalisen suuntautuminen ymmärretään tarkastelunäkökulmasta riippuvaksi asiaksi, arviot ei-heteroseksuaalisten ihmisten määrästä menettävät mielekkyytensä.

Kaksi kolmasosaa haastattelemistani naisista ei ollut koskaan elänyt puolisosuhteessa. Muut olivat solmineet avio- tai avoliiton, mutta liitto oli päättynyt eroon. Rekisteröidystä parisuhteesta eronneita ei ollut aineistossani. Miltei jokaisella haastattelun antaneista on paljon elämäkokemusta yksineläjäydestä. Lähes kaikki olivat olleet yksineläjiä ainakin viiden vuoden ajan. Useimpien elämässä yksineläisyys oli jatkunut vähintään kahdeksan vuotta. Noin neljäsosa haastatelluista ilmoitti seurustelewansa miehen tai naisen kanssa. Noin kolmella neljäsosalla ei ollut haastattelua tehtäessä seurustelusuhdetta.

Seurustelu	Haastateltujen lukumäärä
seurustelusuhde	9
ei seurustelusuhdetta	21
tieto puuttuu	4
Yht.	34 henkilöä

Aikaa avio-/avoliiton päättymisestä	Haastateltujen lukumäärä
1–5 vuotta	3
6–7 vuotta	2
8–10 vuotta	4
yli 10 vuotta	4
ei puolisosuhdetta	21
Yht.	34 henkilöä

Haastateltujeni lisäksi sain yhteydenottoja joiltakin yksineläjänaisilta, joita en voinut syystä tai toisesta haastatella. Jotkut yhteyttä ottaneista olivat huomattavasti yli 50-vuotiaita, joten he eivät kuuluneet etsimääni ikäryhmään. Muutama haastattelemista toivovista naisista oli lukenut ilmoitukseni vieraan paikkakunnan sanomalehdestä ja asui kaukana kaikista kolmesta haastattelupaikkakunnasta. Heidän haastattelemisensa ei ollut mahdollista, koska haastattelut olisivat jääneet kyseisellä paikkakunnalla yksittäisiksi. Muita syitä haastattelun tekemättä jättämiseen olivat haastateltavan tuore avioero, epäonnistuminen molemmille sopivan haastatteluajankohdan löytämisessä ja se, että haastateltava perui osallistumisensa, kun otin häneen yhteyttä sopiakseni tapaamisajasta. Myös haastattelumenetelmä itsessään saattoi rajata osallistumisesta kiinnostuneita yksineläjänaisia aineistonkeruuni ulkopuolelle. En kuitenkaan voi tietää, kuinka moni yksineläjänainen näki lehti-ilmoitukseni, mutta jätti ottamatta yhteyttä sen vuoksi, että aineisto kerättäisiin haastattelemalla.

6.4. Haastattelutilanne, kysymykset ja haastattelumenetelmä

Pääosa haastatteluista on tehty joko omassa kodissani, käytössäni olleessa yksityisasunnossa tai yliopiston tiloissa. Lisäksi haastattelin muutamia henkilöitä heidän omassa kodissaan tai työpaikallaan. Kaikki haastattelutilat olivat rauhallisia ja sopivat hyvin haastattelun tekemiseen. Kahta haastattelutilannetta lukuun ottamatta paikalla ei ollut ulkopuolisia henkilöitä. Poikkeuksen muodostavat kaksi haastattelua on tehty

haastateltavan kodissa, jonne kumpikin haastateltu oli pyytänyt yhden ystävänsä seuraamaan haastattelun tekemistä.

Kokonaisuutena tekemiäni haastatteluja voi luonnehtia puolistrukturoiduiksi teemahaastatteluiksi, joskin monet puolistrukturoidut haastattelut ovat kysymyksenasettelultaan omaa haastatteluani avoimempia. Osa kysymyksistäni sallii haastateltavan valita puheenaiheensa varsin vapaasti. Yleisluontoisten kysymysten lisäksi esitin kuitenkin myös vastaamista tietyn aihepiirin sisälle rajaavia kysymyksiä.⁴⁰

Halusin käyttää riittävän yleisluontoisia kysymyksiä, jotta en vaijentaisi haastateltaviani kysymyksilläni, vaan heille jäisi tilaa nostaa esiin tärkeiksi kokemiaan näkökulmia. Vastaamista tarkemmin rajaavilla kysymyksilläni pyrin huolehtimaan siitä, että aineistoni pysyisi riittävän yhtenäisenä ja kaikilla haastatteluilla on tarpeeksi yhtymäkohtia toisiinsa. En käyttänyt valmiiksi strukturoituja vastausvaihtoehtoja, mutta haastattelun lopuksi keräsin muun muassa koulutusta ja nykyisiä työtehtäviä käsittelevät taustatiedot taustatietolomakkeelle.

Haastattelukysymysten keskeisimpiä teemoja olivat aikuisuus, puolisosuhde, äitiys ja seksuaalisuus. Lisäksi haastatteluun sisältyi naisen arvostukseen, hyvinvoinnin kokemiseen, yksineläjänaisen arkeen ja yksineläjästereotypioihin liittyviä kysymyksiä. Haastattelu sisälsi myös joitakin kysymyksiä, joiden teeman haastateltava saattoi päättää itse. Usein haastateltuni puhuivat näihin kysymyksiin vastatessaan työhönsä ja työrooliinsa liittyvistä seikoista.

Haastattelutilanteen lopussa annoin haastateltujeni luettavaksi neljä kuvausta ja pyysin heitä kommentoimaan lukemaansa. Kukin kuvauksista kokoaa yhteen kulttuurissamme yleisesti tunnettuja stereotyyppisiä mielikuvia siitä, millaisia henkilöitä puolisoittomat ja lapsettomat yksineläjänaiset ovat. Jätin kuvausten näyttämisen tarkoituksellisesti haastattelun loppuvaiheeseen, jotta ne eivät pääsisi värittämään haastateltujeni vastauksia kokonaisuutena. Haastattelutilanteen päätteeksi jokaisella haastatellulla oli tilaisuus kommentoida mitä tahansa itselleen tärkeää asiaa. Haastattelukysymyksiin vastaamisen jälkeen kaikki haastatellut täyttivät vielä taustatietolomakkeen, johon sisältyi kysymyksiä muun muassa koulutustasosta, ammatista ja yksineläjyyden kestosta.⁴¹

⁴⁰ Esimerkiksi pyyntöni *Kuvaile itseäsi muutamalla sanalla* antoi haastateltavalle luvan kertoa itsestään mistä näkökulmasta tahansa. Sen sijaan kysymys *Haaveiletko Sinä siitä, että olisit jonkun puoliso?* rajasi vastauksen nimenomaan puolisoaaveista tai niiden puuttumisesta puhumiseen.

⁴¹ Käyttämäni haastattelukysymykset ja haastateltavilleni luettaviksi antamani neljä kuvausta ovat kirjan lopussa liitteinä (liitteet 1 ja 2).

Kaikki haastatellut vastasivat jokaiseen esittämäni haastattelukysymykseen ja täyttivät pyynnöstäni taustatietolomakkeen. Kukaan heistä ei kieltäytynyt haastattelun nauhoittamisesta. Jokainen haastattelemistani naisista antoi kirjallisen lupansa haastattelun käyttämiseen tutkimuksen lähdeaineistona. Haastatteluaineistoni sisältää vain sellaista materiaalia, jonka olemassaolosta haastateltuni ovat tietoisia.

Erot yksittäisiin kysymyksiin annettujen vastausten pituudessa muodostuivat suuriksi. Kysymys, johon joku haastatelluista antoi pitkän vastauksen, saattoi tulla ohitetuksi toisessa haastattelussa muutamalla lauseella. Kuitenkin jokaisen haastatteluun sisältyi sekä pidempiä että lyhyempiä vastauksia, joten kokonaisuutena haastattelut olivat keskenään melko samanpituisia. Keskimäärin haastattelun tekemiseen kului aikaa hiukan vajaa tunti. Litteroituna haastatteluista kertyi noin 300-sivuinen tekstiaineisto.

Haastattelemisen valitsemista aineistonkeruumenetelmäksi puolsi erityisesti se, ettei haastattelu jätä tutkijaa pelkän kirjallisessa muodossa olevan tekstin varaan. Kun haastattelijat ja haastateltavat kuulevat toistensa puheen, vitsiksi tarkoitettu huomautus erottuu vakavissaan esitetystä näkemyksestä ja ironiaksi aiottu kommentti sanamukaisesti todeksi tarkoitettusta faktasta. Pelkästään kirjallisen aineiston varassa tämänkaltaisten erontekojen tekeminen on usein vaikeaa. Lisäksi pidin haastattelemisen merkittävänä etuna myös sitä, että haastattelunsa itse tekevä tutkija voi rohkaista haastateltavaansa jatkamaan vastaamista ja kertomaan lisää tutkimuksen kannalta keskeisistä aiheista.

Haastattelumenetelmällä on kuitenkin myös varjopuolensa, sillä haastattelemisen suosii luonteeltaan ulospäin suuntautuneita ja henkisiä voimavaroja omaavia henkilöitä. Kun haastattelu perustuu haastateltavan yhteydenottoon ja haluun tavata haastattelijat, sosiaalisia tilanteita kovasti jännittävät tai elämäntilanteensa erityisen raskaaksi kokevat henkilöt jättäytyvät todennäköisesti tutkimuksen ulkopuolelle. Tutkimukseni tavoitteet huomioon ottaen arvioin haastattelemisen tarjoamien etujen olevan tästä huolimatta sen varjopuolia merkittävämpiä.^{42 43}

Pidän haastattelukysymysten valitsemista ja niiden esittämistapaa tutkimuksen eettisyyteen oleellisesti vaikuttavina asioina. Miellän sopivien haastattelukysymysten laatimisen tasapainoilemiseksi yleisen ja yksityiskohtaisen välillä. Kysymykset eivät saa olla liian yleisluontoisia, koska tällöin haastateltava ei tiedä, mistä asioista hänen toivotaan

⁴² Haastattelua vuorovaikutustilanteena tarkastellaan monipuolisesti esimerkiksi Johanna Ruusuvuoren ja Liisa Tiittulan (2005) toimittamassa kirjassa *Haastattelu: tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*.

⁴³ Muillakin aineistonkeruumenetelmillä olisi ollut omat ajoituksensa. Jos olisin hankkinut esimerkiksi kirjoitelmista koostuvan aineiston, ne yksineläjänaiset, jotka eivät ennätä kirjoittaa tai jotka eivät pidä kirjoittamisesta, olisivat jääneet aineistonkeruun ulkopuolelle.

puhuvan. Kuitenkin kysymysten tulisi olla riittävän väljästi muotoiltuja, jottei kysymyksenasettelu estäisi haastateltavaa tuomasta esiin uusia näkökulmia ja kertomasta itselleen merkityksellisistä asioista.

Halusin jättää haastatelluilleni tilaa esittää näkemyksiään. Tämä ei kuitenkaan ollut ainoa syy yksityiskohtaisten kysymysten välttämiseen. En kysynyt yksityiskohtaisia henkilökohtaisiin asioihin liittyviä kysymyksiä, koska halusin suojella haastateltujeni oikeutta yksityisyyteen. Näkemykseni mukaan haluni kunnioittaa yksityisyyttä ei kaventanut aineistoni sisältöä. Yleisellä tasolla esitetyt kysymykset olisivat sallineet yleisluonteisten vastausten antamisen, mikäli haastateltavani olisivat näin halunneet. Tästä huolimatta haastattelemani naiset kertoivat itsestään ja elämästään henkilökohtaisia, arkaluonteisia, kipeitä ja vaietuksi jääneitä asioita ilman, että kysymykseni olisivat heitä tähän velvoittaneet.

Riittävän yleisluontoisuuden ja yksityisyyden kunnioittamisen lisäksi tavoitteenani oli laatia haastattelukysymykset siten, etteivät ne preferoisi mitään tiettyä vastausvaihtoehtoa. Toivoin kysymysteni olevan sävyiltään neutraaleja, jotta ne eivät itsessään ohjaisi haastateltaviani vastaamaan jollain määrättyllä tavalla. Joidenkin kysymysten kohdalla pääsin lähemmäksi tavoitettani, joidenkin kohdalla tavoitteen saavuttaminen jäi kauemmaksi. Esimerkiksi kysymykseni *Haaveiletko Sinä siitä, että olisit jonkun puoliso?* esittää puolison haaveilun kohteena ja tulee siten preferoineeksi puolisoa haaveilemisen myöntäviä vastauksia. Päädyin kuitenkin tähän kysymykseen, koska esimerkiksi kysymys *Mistä Sinä haaveilet?* olisi ollut aineiston keräämistä ajatellen liian yleisluontoinen⁴⁴.

6.5. Haastattelijan vaikutus

Haastattelua tehtäessä haastattelijat ja haastateltavat vaikuttavat toinen toisiinsa (ks. esim. Oinas 2006; Ruusuvoori & Tiittula 2005a; Taylor 2001, 17). Heidän vaikutuksensa ei kuitenkaan ole symmetristä. Tavallisesta arkikeskustelusta poiketen kysyjän ja vastaajan roolit ovat haastattelutilanteessa etukäteen olemassa; kysymysten esittämien kuuluu haastattelijalle ja haastateltavan tehtävänä on vastata hänelle esitettyihin kysymyksiin. Esittäessään kysymyksiä haastattelijat päättää suurelta osin siitä, mistä aiheesta keskustellaan ja mihin suuntaan keskustelun on sallittua edetä. Haastateltavalla on valtaa

⁴⁴ Vaikka tämä kysymys olisi ollut sävyiltään neutraalimpi, sekään ei olisi ollut täysin neutraali. *Mistä sinä haaveilet?* ei aseta haaveilulle mitään tiettyä kohdetta, mutta olettaa kuitenkin vastaajansa joka tapauksessa haaveilevan *jostakin*. Käytännössä täysin neutraaleja kysymysten laatiminen lienee mahdoton tehtävä, mutta aste-eroja siinä, missä määrin kysymykset preferoivat tietynlaisia vastauksia on kuitenkin olemassa.

jättää vastaamatta, mutta hän ei voi päättää kysymysten sisällöstä. (Vrt. esim. Oinas 2004, 222–223; Kvale 2006, 126–170; Ruusuvuori & Tiittula 2005b.)

Esitettyjen kysymysten lisäksi myös haastattelijan persoona vaikuttaa haastattelu-tilanteen kulkuun (ks. esim. Rastas 2005, 92; Taylor 2001, 17). Tutkija, joka tekee omaa aineistoaan varten tarvittavia haastatteluja, vaikuttaa tutkimukseensa kahta kautta; aineiston tuottamisen osapuolena ja saman aineiston analysoijana. Tästä syystä katson haastattelijan vaikutuksen tarkastelemisen olevan erityisen tärkeää niissä tutkimuksissa, joissa tutkija on itse ollut haastattelijana. Myös oma tutkimukseni kuuluu näiden tutkimusten joukkoon.

Haastattelijan on mahdotonta kertoa siitä, kuinka hän on tiedostamattaan vaikuttanut haastateltaviinsa. Tietoisen vaikuttamisen kuvaileminen sen sijaan on mahdollista. Pysin tarkoituksellisesti luontevan haastatteluilmapiirin rakentamiseen kertomalla kaikille haastatelluilleni erään asian; kerroin heille olevani itsekin puolison ja lapseton nainen. Vasta tämän jälkeen esitin ensimmäisen haastattelukysymykseni. Yksineläjäyden lisäksi haastateltuni olivat tietoisia myös iästani. En kertonut ikääni, mutta ulkonäöstäni haastateltuni pystyivät päättelemään olevansa tekemisissä suunnilleen omaan ikäluokkaansa kuuluvan naisen kanssa.⁴⁵

Yhdistävät tekijät luovat edellytyksiä ymmärretyksi tulemisen kokemukselle, luottamuksen rakentumiselle ja aroista asioista kertomiselle. Haastattelijan sama sukupuoli ja kuuluminen samaan ikäluokkaan voivat avata haastateltavalle uusia mahdollisuuksia puhua omasta tilanteestaan. (Ks. Rastas 2005, 92; Taylor 2001, 17.) Oletan oman naiseuteni ja kuulumiseni samaan ikäluokkaan haastateltujeni kanssa helpottaneen useissa kohdin haastattelun sujumista ja rohkaisseen haastateltujani kertomaan itsestään ja asemastaan. Ikäni ja sukupuoleni lisäksi pidän myös yksineläjäyttäni haastattelujen sisältöön ja haastatteluilmapiiriin vaikuttaneena tekijänä.

Lyhyen, luullakseni nauhurin käytöstä johtuneen alkukankeuden jälkeen miltei kaikki haastattelutilanteet muistuttivat kohtaamisia, jossa nainen kertoo kokemuksiaan samassa tilanteessa olevalle ”kohtalotoverilleen”. Koin itsekin jossain määrin olevani ”kohtalotoveri” tehdessäni haastatteluja, mutta haastattelun tekemisen reunaehdot rajasivat

⁴⁵ Haastateltavan ja haastattelijan ikä, sukupuoli ja kerrotuksi tullut elämäntilanne ovat vuorovaikutuskontekstia rakentavia tekijöitä. Haastateltava antaa vastauksensa vuorovaikutuskontekstin huomioon ottaen, ja haastattelija tulkitsee saamiaan vastauksia haastattelutilanteen vuorovaikutuskontekstista käsin. (Ks. Jokinen & Juhila 1999, 56; Jokinen ym. 1993a, 31–32; Suoninen 1999b, 101–104, 115.) Konteksteista merkitysten rakentamiseen vaikuttavina tekijöinä kerrotaan luvussa *Metodologiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet* (ks. alaluku 7.1.).

silti keskustelun kulkua. Haastateltuni kutsuivat minua kohtalotoverin positioon, mutta pystyttelin tarkoituksellisesti haastattelukysymysten esittämistä lukuun ottamatta mahdollisimman vähäsanaisena vähentääkseni vaikutustani saamiini vastauksiin. Tästä syystä haastattelut sisältävät vain niukasti yhdessä tuotettua puhetta.

Ilman vastavuoroisuutta luontevan haastattelun tekeminen ei kuitenkaan ole mahdollista. Elin haastateltujeni puheen mukana koko ajan, vaikka pyrinkin vastaamaan vain minimipalautteella. Nyökkäilin, hymähtelin ja toistelin lyhyitä ”joo” ja ”niin” -tyyppisiä ilmauksia kuuntelemisen merkiksi. Kannustin haastateltaviani puhumaan lisää toteamalla ”jatka vaan” tilanteissa, joissa he vaikuttivat epätietoisilta vastauksen sopivasta pituudesta. Jos joku unohti esittämäni kysymyksen kesken vastaamisen, toistin kysymykseni tai tarvittavan osan siitä. Muutamia kertoja pyysin haastateltavia tarkentamaan vastaustaan, koska vastauksen saattoi käsittää useilla eri tavoilla. Tarkentamista tarvittiin kuitenkin vain harvoin.

Haastateltuni vetosivat melko usein ”yhteiseen tietämykseemme” yksineläjyydestä. Samanmielisyyteen vetoaminen ei tapahtunut missään tietyssä kohdin haastattelua, vaan liittyi erityisesti tilanteisiin, joissa haastattelemani naiset asettuivat valitsevia normiodotuksia ja stereotyyppisiä yksineläjämielikuvia vastaan. Tällöin haastateltuni rakensivat vuorovaikutuskontekstia, jossa hän ja minä olimme ”liittolaisina samalla puolella” ja yksineläjiin liitetyt ennakkoluulot ”hyökkäsivät meitä yksineläjiä” vastaan.

Uskon haastateltujeni puhuneen yksineläjänaiselle vapaammin kuin he olisivat puhuneet perheelliselle haastattelijalle tai haastattelijalle, jonka perhetilanne ei olisi ollut heidän tiedossaan⁴⁶. Tästä huolimatta en ajattele samasta sukupuolesta, ikäluokasta ja perhetilanteesta muodostuvan kokonaisuuden takaavan hyvän haastatteluilmapiirin rakentumista. Ensimmäistä kertaa toisensa tapaavat samanikäiset yksineläjänaiset eivät ryhdy puhumaan yksineläjyydestään pelkän elämäntilanteensa perusteella, vaan edellytykset luottamuksellisen ja avoimen keskustelun syntymiseen riippuvat kussakin tilanteessa lukuisista merkitystä omaavista tekijöistä.

Yksineläjistä tehtyjä aiempia suomalaistutkimuksia on vain vähän, ja julkisuudessa esitetty yksineläjänaiskuva on luonteeltaan stereotyyppinen. Koska en voinut tukeutua moniin aikaisempiin tutkimuksiin enkä pitänyt myöskään stereotyyppistä yksineläjä-

⁴⁶ Useat haastatelluistani mainitsivat, etteivät puhu arkielämässään kaikista yksineläjyyteen liittyvistä kokemuksistaan perheellisten naisten kuullen. Vaikenemistaan haastateltuni perustelivat sillä, että perheelliset naiset voisivat suhtautua heidän näkökulmaansa loukkauksena itseään ja muita puolison ja äidin asemassa olevia naisia kohtaan.

naiskuvaa hyvänä lähtökohtana, miellän oman yksineläjyyteni olleen avuksi tutkimusaiheeni hahmottamisessa. Katson yksineläjyydelläni ja tuttavapiirini kuuluvien eri tilanteissa olevien yksineläjien kertomilla kokemuksilla olleen merkitystä erityisesti tutkimuksen ensimetreillä, jolloin minulla ei vielä ollut haastatteluaineistoa käytettävissäni. Miellän kosketuspintani yksineläjyyteen auttaneen esimerkiksi haastattelukysymysten laatimisessa siten, etteivät kysymykset jääneet irralleen yksineläjänaisiin kohdistuvista normiodotuksista ja heidän sosiaalisesta todellisuudestaan.

Yhtäältä haastattelijan ja haastateltavien samankaltaisia kokemuksia ja identifioitumista samaan ryhmään pidetään luottamusta ja yhteisymmärrystä rakentavina tekijöinä (Rastas 2005, 87). Tällöin elämäntilanteiden yhtäläisyyksien ajatellaan helpottavan haastattelemista ja tutkimustyön tekemistä. Toisaalta yhdistäviin piirteisiin suhtaudutaan myös epäillen. Jos tutkija tutkii henkilökohtaisesta elämästään tuttua aihepiiriä, hänen saatetaan epäillä olevan liian lähellä omaa aihettaan.

Olen yksineläjänaisista tutkimusta tekevä yksineläjänainen, joten myös omat lähtökohtani saattavat synnyttää mielikuvia aihepiirin liiallisesta läheisyydestä. En kuitenkaan pidä itseäni tutkijana, joka on liian tai edes epätavallisen lähellä omaa tutkimustaan. On tärkeää, että itselleen omakohtaisesti tuttua aihetta tarkasteleva tutkija kiinnittää erityistä huomiota ylitulkinnan vaaraan ja pysymiseensä tutkijan roolissa. Ajattelen näin olevan myös oman tutkimustyöni kohdalla. Kuitenkin tilanteeni tutkijana on tavanomainen. Asemaani yksineläjyyttä tutkivana yksineläjänaisena voidaan verrata esimerkiksi avioliitossa olevaan perhetutkijaan tai äitiin, joka tekee tutkimusta äitiydestä. Avioliitossa olevia naisia ei pidetä soveltumattomina tekemään perhe-elämää käsitteleviä tutkimuksia, eikä lapsia synnyttäneiden naisten ei katsota olevan liian lähellä aihettaan voidakseen tutkia äitinä olemista. Samalla periaatteella myös perheetön ja lapseton yksineläjänainen sopii yksineläjyyttä käsittelevän tutkimuksen tekijäksi.

6.6. Aineiston analyysi

En tahtonut kategorisoida haastateltujani tietynlaisiksi henkilöiksi heidän vastauksiensa perusteella. Mielestäni kategorisointi ei olisi ollut oikeutettua yhden haastattelun perusteella, koska samakin henkilö puhuu itsestään tilanteesta riippuen eri tavoin. Henkilöiden luokittelemisen sijaan halusin etsiä niitä puhetapoja, joilla haastateltuni kertovat itsestään ja kokemuksistaan. Suunnitelmani käyttää diskurssianalyysia analyysimetodinani vahvistui päätökseksi aineistoani litteroidessani, sillä totesin aineiston

sisältävän monenlaisten diskurssien olemassaoloon viittaavaa puhetta yksineläjänaisen asemassa olevan naisen normaaliudesta, hyväksyttävyydestä ja aikuisuudesta. Aloitin aineistoanalyysin ottamalla tarkasteltavakseni kolme sattumanvaraisesti valittua haastattelua. Kokosin näihin haastatteluihin sisältyvät haastateltavan omaa normaaliutta, hyväksyttävyyttä ja aikuisuutta tuottavat kuvaukset yhdeksi tiedostoksi.

Eri haastatteluista peräisin olevia kuvauksia verratessani huomasin osan kuvauksista muistuttavan toisiaan, ja samankaltaisuuksia löytyi myös yksittäisten haastattelujen sisältä. Aineistoni kertoi haastateltujeni voivan perustella normaaliuttaan, hyväksyttävyyttään ja aikuisuuttaan useilla eri tavoilla, mutta toisaalta käyttävän samankaltaista argumentaatiota useissa asiayhteyksissä. Vertasin näitä kolmesta haastattelusta peräisin olevia havaintojani koko aineistooni ja totesin havaintojeni pitävän paikkansa myös muiden haastattelujen osalta. Useiden lukukertojen ja analyysikokeilujen jälkeen aloin hahmottaa haastateltujeni kuvausten olevan jaettavissa neljään kategoriaan. Olin päässyt etsimieni yksineläjänaisen normaaliutta, hyväksyttävyyttä ja aikuisuutta rakentamaan kykenevien diskurssien jäljille ja ryhdyin analysoimaan aineistoani näistä diskursseista käsin.⁴⁷

Pidän tärkeänä, että haastateltujeni ääni pääsee kuuluviin niillä sanoilla, joita he itse käyttävät. Tästä syystä sisällytin aineistoanalyysilukuihin runsaasti sitaatteja haastateltujeni puheesta. Kuitenkin sitaatit kertovat vain osan siitä, mitä aineisto kokonaisuutena kykenisi ilmaisemaan. En voi välittää eteenpäin kuvausten rikkautta sellaisenaan, vaan minun on valittava aineistostani ne kohdat, jotka ovat oleellisia tutkimuskysymykseeni vastattaessa. Silti olen haastattelutilanteita muistelllessani moneen kertaan harmitellut sitä, kuinka paljon aineistostani jää näkymättömiin.

Tekstin lomaan sijoittamani sitaatit ovat esimerkkejä siitä, kuinka haastattelemani naiset puhuvat tutkimukseni teemoista ja omasta itsestään eri asiayhteyksissä. Koska kyse on esimerkeistä, kaikki se, mitä kerron aineistostani yleisellä tasolla, ei ole pääteltävissä pelkästään aineistositaattien perusteella. Myöskään aineistoni pohjalta tekemäni johtopäätökset eivät perustu vain esimerkkeinä käyttämiini sitaatteihin, vaan ne perustuvat haastatteluaineistooni kokonaisuutena.

Kerron kunkin aineistoanalyysia sisältävän alaluvun alkupuolella aineistostani yleisellä tasolla ja aineistositaatteja esimerkkeinä käyttäen. Alalukujen lopussa vertaan aineistostani

⁴⁷ Valtaosa haastateltujeni puheesta kertoo yksineläjänaisesta normaalina, hyväksyttävänä ja aikuisena naisena. Kuitenkin aineistooni sisältyy joitakin kuvauksia, joissa haastateltuni puhuvat jossakin asiayhteydessä itsestään vaimoihin ja äiteihin verrattuna epänormaalina, ei-hyväksyttävänä ja ei-aikuisena ihmisenä. Nämä kommentit jäävät kuitenkin tutkimukseni ulkopuolelle, koska ne eivät rakenna mielikuvaa yksineläjänaisen normaaliudesta, hyväksyttävyydestä ja aikuisuudesta.

tekemiäni johtopäätöksiä aiempien tutkimusten tuloksiin ja asetan aineistoni muodostaman kokonaiskuvan dialogiin suomalaisessa yhteiskunnassa vallitsevien käytäntöjen kanssa. Alalukujen rakenne on kuvaamallani tavalla kaksiosainen, jotta analyysin eri tasot yksityiskohtien esittelemisestä yleiselle tasolle sijoittuviin johtopäätöksiin erottuisivat toisistaan.

Olen sisentänyt tekemistäni haastatteluista lähtöisin olevat sitaatit, jotta ne erottuisivat muusta tekstistä. Lisäksi sitaatit on kirjoitettu kursiivilla hahmottamisen helpottamiseksi. Siteeraan haastateltujeni puhetta mahdollisimman tarkoin alkuperäisessä asussaan. Keskeisen asiasisällön hahmottamiseksi ja lukemisen helpottamiseksi olen kuitenkin paikoin lyhentänyt alkuperäistä tekstiä ja tehnyt siihen joitakin lisämerkintöjä.

Tekstin keskellä tai lopussa oleva merkintä --- ilmaisee haastatellun jättäneen lauseensa kesken. [Hakusulkujen sisällä] olevat sanat ovat merkintöjä, jotka olen lisännyt sitaattiin, jotta teksti laajemmasta tekstikokonaisuudesta lähtöisin olevana katkelmana säilyttäisi ymmärrettävyytensä. Alleviivaus sitaattitekstissä kertoo haastateltavan painottaneen kyseistä sanaa tai sanaryhmää antaessaan vastausta kysymykseeni. Merkintä (...) tarkoittaa sitaatista poistettua tekstiä. Useimmat pois jätetyt sanat joko toistavat jo kerrotun asian hieman eri sanoin tai ovat asiayhteydestään irrallaan olevia sivuhuomautuksia. Lisäksi olen poistanut työtehtäviin ja muihin vastaaviin seikkoihin liittyviä yksityiskohtia, jotta kuvaukset eivät johtaisi haastateltujeni tunnistamiseen. Joissakin sitaateissa mainitaan ihmisten nimiä ja tapahtumapaikkakuntia. Mainituiksi tulevat nimet ja paikkakunnat eivät kuitenkaan ole alkuperäisiä, vaan olen vaihtanut ne toisiin yksityisyyden suojelemiseksi.

7. Metodologiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet

Tutkimukseni tukeutuu relativistiseen tietokäsitykseen ja sosiaalisen konstruktionismin mukaiseen näkemykseen todellisuuden rakentumisesta kielen käytön kautta. Tarkastelen tutkimusaiheittani diskurssianalyysin viitekehystä käsin ja käytän diskurssianalyysia myös aineistoni analyysimetodina. Tutkimustyöni keskeisimmät analyttiset käsitteet ovat diskurssi ja diskurssin käyttäjä. En suhtaudu aineistossani tuottuviin merkityksiin vain ainutkertaisina kuvauksina, vaan miellän ontologisen konstruktionismin mukaisesti merkitysten kiinnittyvän yksittäistä puhetilannetta laajempaan kulttuuriseen kontekstiinsa. Kulttuurinen konteksti saa tutkimuksessani keskeisen aseman aineiston analysoimisen lähtökohtana.

7.1. Diskurssianalyysi metodina ja viitekehystenä

Diskurssianalyysilla tarkoitetaan sekä teoreettista viitekehystä että aineiston tutkimiseen käytettävissä olevaa analyysimetodia (ks. esim. Phillips & Hardy 2002, 59). Diskurssianalyysi on laaja-alainen kattokäsite, joten eri tieteenaloilla ja erilaisista lähestymistavoista käsin tehdyt diskurssianalyttiset tutkimukset voivat poiketa suuresti toisistaan (ks. Speer 2005, 13, Taylor 2001, 5–10; Wilkinson & Kitzinger 1995, 7). Eroista huolimatta diskurssianalyttisilla tutkimuksilla on kuitenkin yhteiset lähtökohtansa.

Arja Jokinen, Kirsi Juhila ja Eero Suoninen (1993b, 9–10) määrittelevät diskurssi-analyysin sellaiseksi kielen käytön ja muun merkitysvälitteisen toiminnan tutkimukseksi, jossa analysoidaan yksityiskohtaisesti sitä, miten sosiaalista todellisuutta tuotetaan erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä. Merkityksiä välittävä toiminta voi olla joko sanalliseen kieleen perustuvaa tai ei-kielellistä toimintaa (ks. Jokinen ym. 1993a, 27). Sanojen lisäksi esimerkiksi kehonkieli kantaa mukanaan merkityksellisiä viestejä; kielen käyttäjä eli kieltä käyttävä henkilö voi tuoda mielipiteensä julki vaikkapa irvistämällä, nyökkäämällä tai kääntämällä selkensä. Vaikka myös ei-kielellinen ilmaisu sopii diskurssianalyttisen tutkimuksen kohteeksi, käytännössä diskurssianalyttinen tutkimus on ollut leimallisesti nimenomaan sanallisen kielen käytön tarkastelua (Speer 2005, 184; Willig 1999, 3).

Diskurssianalyttinen tutkimus ankkuroituu relativistiseen tietokäsitykseen (ks. esim. Burr 2003, 1, 3–4, 47, 49; Phillips & Hardy 2002, 84; vrt. Potter & Wetherell 2001, 200;

Jokinen ym. 1993a, 24). Relativistisessa tietokäsityksessä tieto mielletään luonteeltaan moniääniseksi ja rakenteeltaan osittaiseksi. Relativistisen tietokäsityksen mukaan kukaan ei voi asettua objektiivisen tietäjän asemaan, koska kaikki ihmiset ovat sidoksissa omiin henkilökohtaisiin, kulttuurisiin ja historiallisiin lähtökohtiinsa. Objektiivisen havaitsijastaan irrallaan olevan tiedon saavuttamista pidetään relativistiseen tietokäsitykseen perustuvassa tutkimuksessa mahdottomuutena, koska todellisuus näyttäytyy eri asemista käsin tarkkailtuna erilaisena.

Kun tiedon ajatellaan olevan lähtökohtaisesti moniäänistä ja osittaista, toisistaan poikkeaviinkin kuvauksiin voidaan suhtautua tietona todellisuudesta (ks. esim. Burr 1995, 3–6; Burr 2003, 3, 6; Speer 2005, 25–26; Taylor 2001, 11–12). Relativistisen tietokäsityksen mukaan esimerkiksi mies- ja naisnäkökulmainen tieto voivat poiketa toisistaan ja myös eri asemassa olevat naiset voivat tietää eri tavoin ilman, että vain yhtä annetuista kuvauksista olisi mahdollista pitää totuutena (ks. esim. Anttonen ym. 2000). Tiedon moniäänisyyden salliessaan relativistinen tietokäsitys voi jättää tilaa vallitsevista näkemyksistä poikkeaville yhteiskuntakriittisille kannanotoille (vrt. Hepburn 2000; Phillips & Hardy 2002, 27, 31; Speer 2005, 178–179, 189–190)^{48 49}.

Diskurssianalyysi kiinnittää erityistä huomiota merkityksen ja kontekstin väliseen yhteyteen, sillä diskurssianalyttisessä tutkimuksessa kaikkien merkitysten ajatellaan rakentuvan suhteessa kontekstiinsa. Näin ollen tutkijan on tunnettava oman aineistonsa kontekstit kyetäkseen tarkastelemaan sitä, mitkä tulkinnat merkityksistä ovat kulloinkin mahdollisia. (Ks. esim. Jokinen & Juhila 1999, 56; Potter & Wetherell 1987, 23; Speer 2005, 23.)

Suppeimmillaan konteksti merkitsee sanojen yhteyttä siihen lauseeseen, jossa sanat tulevat mainituiksi. Yksittäisen sanan merkitys vaihtuu sen mukaan, missä lausekontekstissa se esitetään. (Ks. esim. Fairclough 1992, 76; Jokinen ym. 1993a, 30–31.) Esimerkiksi sana ”hyväksikäyttö” voi lauseyhteydestä riippuen osoittautua vaikkapa petkuttamiseksi kaupanteoissa, seksuaaliseksi alistamiseksi tai esimerkiksi viljelysmaan

⁴⁸ Relativistinen tietokäsitys ei takaa kaikkien näkemysten pääsemistä kuuluviin. Esimerkiksi miesnäkökulmalle vaihtoehdon tarjoavaa feminististä tutkimusta on kritisoitu keskittymisestä valkoihoisten keskiluokkaisten heteronaisten etujen ajamiseen, jolloin muiden naisten kokemukset ovat kritiikin mukaan jääneet suurelta osin sivuutetuiksi. (Ks. esim. Anttonen ym. 2000; Harding 1991, x, 5, 13; hooks 1981; Rantonen 2000, 190–195.)

⁴⁹ Osa feministisistä tutkijoista näkee relativistisessa tietokäsityksessä myös merkittäviä varjopuolia. Uhkakuvien mukaan relativistinen tietokäsitys heikentää naisten mahdollisuuksia toimia yhteisten päämääriensä hyväksi, koska tiedon mieltäminen subjektiiviseksi ja moniääniseksi hajottaa naisten välistä yhteyttä ja vähentää heidän joukkovoimaansa naisina. (Vrt. Gill 1998, 20–21; 34, 38–39; Willig 1999, 14–15; ks. Speer 2005, 179; Wetherell 1995, 141; Wilkinson 1997, 184–188.)

hyödyntämiseksi uusiin käyttötarkoituksiin. Myös sillä, millaiseen useiden lauseiden muodostamaan kokonaisuuteen yksittäinen lause sijoittuu, on osuutensa merkityksen rakentumisessa. Eri lausekonteksteihin asetettuna sama lause saa erilaisen merkityksen (ks. esim. Jokinen ym. 1993a, 31; Potter & Wetherell 1987, 23; Speer 2005, 23). Jossakin asiayhteydessä tietty lause voi näyttäytyä neutraaliksi tiedoksi tarkoitettuna faktana, mutta toiseen asiayhteyteen asetettuna samat sanat saattavat luoda mielikuvan esimerkiksi ironisesta sivuhuomautuksesta.

Lausekontekstin lisäksi merkitykset sijoittuvat myös vuorovaikutuskontekstiin. Kuhunkin vuorovaikutustilanteeseen osallistuvien henkilöiden näkemykset, kokemukset, persoona ja asema vaikuttavat tavalla tai toisella siihen, millaisiksi kyseisessä kohtaamisessa tuotetut merkitykset voivat muodostua. Henkilöiden itsensä ohella myös kohtaamisen luonteella on vaikutuksensa. (Ks. Jokinen & Juhila 1999, 56; Jokinen ym. 1993a, 31–32; Suoninen 1999a, 27–28; Suoninen 1999b, 101–104, 115; Wetherell 2001, 18.) Työpaikan palaverissa, poliisikuulustelussa ja illanvietossa ystävien kesken merkitykset eivät rakennu samanlaisiksi, vaikka puhuja käyttäisikin samoja sanoja kuvaillessaan tapahtumia.

Lause- ja vuorovaikutuskontekstien ohella puheteoilla on yksittäistä vuorovaikutustilannetta laajempi kulttuurinen kontekstinsa. Kielen käyttäjä suhteuttaa sanomansa siihen, mitä hän itse tietää kulttuuristaan ja sosiaalisesta ympäristöstään ja mitä hän olettaa kuulijoidensa tietävän. (Ks. esim. Jokinen ym. 1993a, 32–33; Jokinen & Juhila 1996, 46–47; vrt. Wetherell & Potter 1992.) Tutkimusaineiston kulttuurisen kontekstin tunteminen nousee keskeiseksi etenkin niissä tutkimuksissa, jotka tukeutuvat ontologisen konstruktionismin mukaiseen näkemykseen merkitysten ja kulttuurin välisestä suhteesta.

Ontologisessa konstruktionismissa painotetaan kulloinkin tuotetuiksi tulevilla merkityksillä olevan lähtökohtansa aiemmissa tapahtumissa ja yhtä tilannetta laajemmissa sosiaalisissa ja kulttuurisissa rakenteissa. Näin ollen ontologiseen konstruktionismiin sitoutuva tutkimus ei suhtaudu tarkastelemiinsa merkityksiin ainutkertaisina, vaan se huomioi merkitysten liikkuvan tilanteesta, paikasta ja ajasta toiseen. Tutkimusaineistossa esiintyvien merkitysten katsotaan muodostavan väylän sekä aineistoon itseensä että aineiston ulkopuolelle ulottuvan todellisuuden tutkimiseen. Sillan rakentamisen tutkimusaineistosta sen ulkopuolelle katsotaan olevan toteutettavissa esimerkiksi suhteuttamalla aineistosta tehtyjä havaintoja arkitodellisuuteen, tilastollisiin faktoihin tai yhteiskunnallisiin rakenteisiin ja intressinäkökulmiin. (Juhila 1999, 162–165, 175–176.)

7.2. Diskurssit todellisuuden rakentajina

Diskurssianalyttinen tutkimus perustuu sosiaalisen konstruktionismin mukaiseen näkemykseen kielen käytöstä todellisuuden rakentajana (ks. esim. Burr 2003, 1, 7; Jokinen ym. 1993a, 17–18; Mehan 2001, 360; Potter & Wetherell 2001, 199–200; Wetherell 2001, 16). Sosiaalisessa konstruktionismissa todellisuutta pidetään epästaattisena ja koko ajan uudelleen rakentuvana. Todellisuuden rakentumisen mielletään tapahtuvan ennen kaikkea kielen käytön kautta. Toisin sanoen kielen käyttöön suhtaudutaan seurauksia tuottavina tekoina⁵⁰. Käyttäessään kieltään ihmiset merkityksellistävät kuvailemansa kohteet kerta toisensa jälkeen tuottaen tällä tavoin yhä uusia versioita kohtaamastaan todellisuudesta. (Ks. esim. Burr 2003, 7; Cromby & Nightingale 1999, 4; Jokinen 1999, 37–39; Phillips & Hardy 2002, 6; Potter & Wetherell 2001, 190, 200; Saaristo & Jokinen 2004, 103–105.)

Diskurssianalyttisen tutkimuksen kohteena on kielen käyttäminen (ks. esim. Edwards & Potter 1992, 28; Jokinen ym. 1993a, 37; Phillips & Hardy 2002, 6; Potter & Wetherell 1987, 34–35, 49; Potter & Wetherell 2001, 199). Kielen käytön kautta toteutuneina tekoina kaikki esitetyt lauseet ovat tosia riippumatta siitä, millaisia väitteitä niihin sisältyy (vrt. Jokinen 2003a, 39; Potter & Wetherell 2001, 206). Arkiajattelusta poiketen diskurssianalyttinen tutkimus ei pidä samasta asiasta annettujen kuvausten erilaisuutta osoituksena kuvausten virheellisyydestä ja kielen käyttäjän epäloogisuudesta. Tämän sijaan kuvausten moninaisuuden katsotaan kuvastavan kielen käytön funktionaalisuutta. Kielen käytöllä on tavoitteensa ja kielten käyttäjät voivat pyrkiä antamallaan kuvauksilla erilaisiin päämääriin. Koska eri henkilöiden tavoitteet poikkeavat toisistaan ja samallakin henkilöllä voi olla useanlaisia tavoitteita, myös heidän antamistaan kuvauksista muodostuu toisistaan poikkeavia. (Ks. esim. Edwards & Potter 1992, 28; Potter & Wetherell 1987, 34, 48, 54, 160; Potter & Wetherell 2001, 199; Speer 2005, 182; Suoninen 1993a, 48.) Kaikki samasta asiasta annettuihin kuvauksiin sisältyvät erot eivät kuitenkaan kerro tietoisesta pyrkimisestä jonkin tavoitteen saavuttamiseen. Esimerkiksi eri henkilöiden muistikuvat tapahtumista voivat poiketa toisistaan, mikä jo sinällään vaikuttaa heidän tuottamiensa kuvausten erilaisuuteen.

Vaikka diskurssianalyysi tarkastelee todellisuuden rakentumista kielen käytön kautta, diskurssianalyttinen lähestymistapa ei edellytä koko todellisuuden mieltämistä ainoastaan

⁵⁰ Näkemys kielenkäytöstä seurauksia tuottavana toimintana nojaa John Austinin (1962) puheaktiteoriaan. Puheaktiteorian mukaan sanomamme sanat eivät ole pelkkiä kuvauksia todellisuudesta vaan ne ovat myös tekoja, joilla on seurauksensa.

kielen käytön varaan perustuvaksi rakennelmaksi. Yksilön ruumiillisuuteen ja tunne-elämään liittyvät kokemukset mainitaan usein asioina, jotka jäävät osittain diskursiivisesti tarkasteltavissa olevan todellisuuden ulkopuolelle. Yksilötason lisäksi hyvinkin laajoja yhteiskunnallisia rakenteita voidaan pitää vain osittain diskursiivisina. Esimerkiksi instituution ja vallankäytön on muistutettu olevan tekijöitä, jotka kykenevät vaikuttamaan yhteiskunnan jäseniin myös kielen käytön ulkopuolelta käsin. (Ks. esim. Cromby & Nightingale 1999, 2–3; Hepburn 2000; Juhila 1999, 162, 175–176; Speer 2005; Wilkinson & Kitzinger 2005.)

Diskurssianalyttinen tutkimus tarkastelee kielen käyttöä merkityssysteemejä etsimällä. Merkityssysteemit ovat verrattain eheitä merkitysten systeemejä (Jokinen ym. 1993a, 27), jotka syntyvät ja säilyvät ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa ja tarjoavat vaihtoehtoisia tapoja kertoa todellisuudesta (ks. esim. Jokinen ym. 21; Potter & Wetherell 1987, 180–181; Wood & Kroger 2000, 28). Diskurssianalyttisessä tutkimuksessa merkityssysteemejä kutsutaan yleensä joko diskursseiksi tai (tulkinta)repertuaareiksi (ks. Burr 1995, 182, Jokinen ym. 1993a, 27–28). Käytän tekstissäni diskurssin käsitettä. Diskursseja puheessaan hyödyntävistä henkilöistä puhun diskurssin käyttäjinä.

Diskurssit eivät esiinny kielen käytössä ehjinä kokonaisuuksina, vaan ne tulevat ilmi viitteinä ja palasina (ks. esim. Billig 1987/1996, 15; Phillips & Hardy 2002, 74; Potter 1992; 6, 57; Suoninen 1993a, 50). Usein rajalinja diskurssien välillä on tulkinnanvarainen. Näkökulmasta riippuen sama toteamus voi olla tulkittavissa esimerkiksi jo havaitun diskurssin variaatioksi tai osoitukseksi kahden erityyppisen diskurssin olemassaolosta. (Ks. Parker 1992, 13–14.) Kustakin teemasta puhuttaessa on mahdollista hyödyntää useita erilaisia diskursseja, mutta toisaalta samakin diskurssi soveltuu yleensä lukuisiin käyttötarkoituksiin. (Ks. Burr 2003, 47–49, 53; Edley 2001, 190; Jokinen 1993, 77, 88; Jokinen & Juhila 1993, 81; Suoninen 1993a, 50; Wetherell 1995, 142; Willig 2001, 95–96, 100.) Diskurssin käyttäjät voivat tehdä valintoja diskurssien välillä, mutta heidän valinnanmahdollisuutensa eivät ole rajattomat. Osa diskursseista on hyväksytysti käytettävissä vain tietyistä positioista käsin. Esimerkiksi lääketieteellisen diskurssin käyttämistä pidetään itsestään selvänä lääkärin puheessa, mutta potilaan asemassa olevan henkilön ei ainakaan ensisijaisesti odoteta vetoavan lääketieteellisiin keskusteluihin. (Parker 1992, 10; ks. Jokinen & Juhila 1993, 86–88.)

Jotkut olemassaolevista diskursseista kasvavat muita diskursseja voimakkaammiksi hegemonisiksi diskursseiksi. Hegemoniset diskurssit ovat läsnä monenlaisissa kielen käy-

tön tilanteissa (Jokinen & Juhila 1993, 81; ks. Billig 2001, 220) ja niihin vedotaan muita diskursseja useammin. Hegemonisella diskurssilla on muita diskursseja enemmän valtaa määrittellä sitä, millaisiin väittämiin yhteisön jäsenten tulee suhtautua tosina ja hyväksyttävinä. (Carabine 2001, 275; Jokinen ym. 1993a, 29; vrt. Burr 2003, 49.) Vaikka hegemoniset diskurssit vaikuttavat lukuisissa tilanteissa, niiden tunnistamisessa on omat vaikeutensa. Hegemoninen diskurssi voi jäädä etsijältään huomaamatta juuri tavanomaisuutensa ja arkipäiväisyytensä vuoksi. (Vrt. Jokinen & Juhila 1993, 81; ks. Billig 2001, 220.)⁵¹

Diskurssin käyttäjät voivat vedota hegemonisiin diskursseihin suorasanaisesti, mutta aina suorasanainen vetoaminen ei ole tarpeen. Laajalti tunnettu ja vaikutusvaltainen diskurssi toimii vertailukohtana silloinkin, kun sen sisältämiä väittämiä ei mainita ääneen. Kun diskurssin käyttäjä peilaa näkemyksiään hegemoniseen diskurssiin, hänen kuulijansa voivat verrata esitettyjä väittämiä hegemoniseen diskurssin esittämiin näkemyksiin ilman, että heille kerrotaan erikseen hegemonisen diskurssin sisällöstä. (Vrt. Edwards & Potter 1992, 3; Suoninen 1992, 60–72; Suoninen 1993b, 125, 147.)

Koska hegemoniset diskurssit sisältävät yleisesti hyväksytyjä näkemyksiä (vrt. *common sense*) (ks. Edley 2001, 190; Gavey 1989, 464; Jokinen 2004, 193; Jokinen & Juhila 1993, 93–94), hegemoniseen diskurssiin vetoaminen voi olla tehokas tapa vakuuttaa muut oman väitteen hyväksyttävyydestä ja paikkansapitävyydestä (ks. Edley 2001, 190; Suoninen 1999a, 27; vrt. Fairclough 1992, 87). Diskurssin hegemonisuus ei silti takaa diskurssin soveltuvuutta käyttäjänsä tarpeisiin. Pitkälle koulutettu henkilö voi parantaa asemaansa työpaikkahaastattelussa vetoamalla koulutuksen merkitystä painottavaan yhteiskunnassamme vallalla olevaan diskurssiin. Koulutuksensa kesken jättäneen työnhakijan puheessa sama diskurssi asettuu kuitenkin käyttäjänsä etua vastaan.

Diskurssianalyttistä tutkimusta on moitittu juuttumisesta ”pelkän puheen” tarkasteluun. Esitetyn kritiikin mukaan todelliset teot ja niiden seuraukset jäävät diskurssianalyttisessä tutkimuksessa huomiotta, koska tutkimus kohdistuu diskursseihin eikä todellisuuteen itseensä. (Ks. Billig 2001, 215; Hepburn 2000, 97–98; Potter & Wetherell 1987, 180; Speer 2005, 19.) Kuitenkin diskurssit ovat osa todellisuutta (ks. esim. Jokinen ym. 1993a, 21; Potter & Wetherell 1987; 180–181; Wood & Kroger 2000, 28) ja monet yhteiskunnassa tapahtuvista sosiaalisista ja taloudellisista muutoksista toteutuvat nimen-

⁵¹ Vaikka hegemoniset diskurssit ovat muita diskursseja vaikutusvaltaisempia ja kertovat vallitsevista ajattelutavoista, pidän tärkeänä myös muiden diskurssien tutkimista. Mikäli tarkastelu rajoittuu vain hegemonisiin diskursseihin, seurauksena saattaa olla tutkimus, joka ainoastaan luonnollistaa vallitsevaa tilannetta, mutta ei kykene näkemään sitä todellisuutta, jotka hegemoniset diskurssit peittävät alleen (vrt. Jokinen & Juhila 2003, 101).

omaan kielen käytön seurauksena (Wetherell 1995, 141). Diskursseja hyödyntämällä kamppaillaan vallasta⁵² (Burr 2003, 49, 55; Fairclough 1992, 67; vrt. Jokinen 1993; Wetherell & Potter 1992, 62–65; Suoninen 1999, 29–32) ja saadaan aikaan konkreettisia muutoksia (Wetherell 1995, 141). Todellisuuden tarkasteleminen kielen käytössä ilmenevien diskurssien kautta ei muuta tarkasteltavaa ilmiötä ja sen seurauksia vähemmän todelliseksi (ks. esim. Cromby & Nightingale 1999, 9; Wetherell 1995, 141; Wetherell & Potter 1992, 62–65).

Relativistiseen tietokäsitykseen tukeutuvaa diskurssianalyysia on kritisoitu ”pelkän puheen” tutkimisen lisäksi myös tutkimuseettisistä syistä. Kritiikin mukaan diskurssianalyttinen lähestymistapa johtaa epäeettiseen tutkimukseen, koska diskurssianalyysi tarkastelee kaikkia aineistossa esiintyviä kuvauksia tutkimuksellisesti yhtä arvokkaina. Näin ollen esimerkiksi rikollisen ja hänen uhrinsa toiminnalleen esittämien perustelujen on sanottu näyttäytyvän tutkijalleen samanarvoisina. (Ks. Gill 1995, 169; Hepburn 2000, 93, 95–97; Kenwood 1999, 183; Kitzinger 1992, 238; Speer 2005, 188–189; Wilkinson 1997, 185–186.) Relativistinen tietokäsitys ja samasta asiasta annettujen kuvausten moninaisuuden tarkasteleminen eivät kuitenkaan edellytä moraaliarvojen hylkäämistä ja kritiikitöntä suhtautumista tarjolla olevaan tietoon. Vaikka tutkija tarkastelee jokaista aineistoonsa sisältyvää tutkimusaiheeseensa liittyvää kuvausta tutkimuskohteena, hänen ei tarvitse suhtautua kaikkiin löytämiinsä kuvauksiin moraalisesti hyväksyttävänä. (Gill 1995, 182; Hepburn 2000, 93, 95–97; Speer 2005, 180, 189; Wetherell & Potter 1992, 62, 68; Potter 2004, 951.)

7.3. Lähtökohdat tutkimuksen tukirankana

Miellän relativistisen tietokäsityksen ja sen mukaisen tiedon moniäänisyyden myönteiseksi asiaksi. Moniäänisyyden salliva tietokäsitys jättää tilaa useanlaiselle tiedolle siitä, millainen todellisuus on. Salliessaan toisin tietämisen relativistinen tietokäsitys antaa tilaa yksineläjänaisen tietämykselle naisena olemisesta ja naisen asemasta suomalaisessa yhteiskunnassa siinäkin tapauksessa, jos tieto poikkeaa enemmistöä edustavien vaimojen ja äitien tiedosta.

Tarkastelen tutkimusaiheittani diskurssianalyttisista lähtökohdista käsin. Tukeudun diskurssianalyysin teoreettiseen viitekehykseen ja käytän diskurssianalyysia myös

⁵² Näkemys kielen käytöstä vallankäyttönä on tullut tunnetuksi Michael Foucault'n esittämänä (Foucault 1981; ks. Fairclough 1992, 49–54).

tutkimusaineistoni analyysimetodina. Sosiaalisen konstruktionismin mukaisesti miellän kielen käytön todellisuutta rakentavaksi ja seurauksia tuottavaksi toiminnaksi. Diskurssianalyysille tyypillisesti tutkimukseni rajautuu sanallisesti toteutuvan kielen käytön tarkasteluun. Ontologisen konstruktionismin sisältöjen näkemysten mukaisesti en suhtaudu aineistossani esiintyviin merkityksiin kaikilta osiltaan ainutkertaisina. Ainutkertaisuuden sijaan miellän kussakin aineistossa esille nousevien merkitysten voivan siirtyä ajasta, paikasta ja tilanteesta toisen ja kykenevän siten kertomaan myös aineiston itsensä ulkopuolelle ulottuvasta sosiaalisesta todellisuudesta. Tästä syystä aineiston kulttuurinen konteksti saa tutkimuksessani keskeisen aseman sekä tarkastelun lähtökohtana että tekemieni johtopäätösten peilauspintana.

Useissa diskurssianalyttisissä tutkimuksissa kerrotaan kielen käytön kautta rakentuvista identiteeteistä. Erityisen usein identiteetin käsite vaikuttaa olevan käytössä silloin, kun tutkimus kertoo niistä puheteoista, joiden kautta henkilöt määrittelevät itse itsensä. (Ks. Jokinen & Juhila 1999, 68; Phillips & Hardy 2002, 31–32; vrt. esim. Antaki & Widdicombe 1998; Jokinen 1996b; Suoninen 1992.) Samankaltaisista lähtökohdista huolimatta en kuitenkaan ottanut identiteetti-käsitettä käyttööni, vaan kirjoitan erilaisten yksineläjämielikuvien rakentumisesta diskurssin käyttäjän ja diskurssin käsitteiden kautta.

Näkemykseni mukaan yksineläjänaisuus voi olla keskeinen osa sitä identiteettiä, jonka yksineläjänainen kokee omaksi minäkseen. Lisäksi yksineläjäisyys voidaan nähdä myös identiteettien jatkumona. Tällöin yksineläjänaisuus mieltyy sarjaksi lyhytkestoisia sosiaalisia identiteettejä, joita rakennetaan kussakin vuorovaikutustilanteessa erilaisina versioina yhä uudelleen. Yksineläjänaisen erilaiset identiteetit eivät kuitenkaan ole tutkimuksessani pääasiallisena huomion kohteena. Identiteettien etsimisen sijaan tarkastelen niitä diskursseja, joihin haastateltuni tukeutuvat tuottaessaan itsestään mielikuvia normaaleina, hyväksyttävänä ja aikuisina naisina. Näin ollen katson diskurssin käyttäjän soveltuvan identiteettiä paremmin tutkimukseni työkaluksi.

Asema diskurssin käyttäjänä kuuluu tekstissäni ennen kaikkea niille yksineläjänaisille, joita haastattelin tutkimustani varten. Haastateltujeni lisäksi myös kulttuurista kontekstia voidaan pitää aineistossani vaikuttavana ”diskurssin käyttäjänä”.⁵³ Kulttuurinen konteksti ei puhu fyysisten henkilöiden tavoin, mutta sen ääni nousee kuuluviin erityisesti niissä

⁵³ Myös tutkijat ovat aineistoihinsa vaikuttavia diskurssin käyttäjiä. Tutkija ”puhuu” aineistossaan esimerkiksi valitsemalla ne kysymykset, joihin tutkimukseen osallistuvat vastaavat (ks. *Tutkimuksen toteuttaminen* alaluku 6.4.).

tilanteissa, joissa haastateltuni kuvailevat vallitsevia asenteita ja yksineläjänaisen asemaa keskenään samankaltaisella tavalla, vaikka he eivät ole kuulleet toistensa vastauksia.

Ensisijaisena tavoitteenani ei ole jäljittää kulttuurissamme yleisesti tunnettuja hegemonisia diskursseja. Hegemonisten diskurssien etsimisen sijaan esittelen niitä diskursseja, joita yksineläjänaiset käyttävät puhuessaan omasta itsestään. Puheen tarkasteleminen yksineläjänaisen näkökulmasta käsin ei kuitenkaan tarkoita hegemonisten diskurssien hylkäämistä tutkimuksen ulkopuolelle. Oman kulttuurinsa jäsenenä myös yksineläjänaiset saattavat suhteuttaa puheensa hegemonisiin diskursseihin.

8. Hyvä työntekijä ja työmyyrädiskurssi

Haastattelemanani yksineläjänaiset puhuvat itsestään normaaleina, hyväksyttävänä ja aikuisina naisina kertomalla olevansa hyviä työntekijöitä. Rakentaessaan hyvän työntekijän mielikuvaa he eivät tyydy vallitsevien käsitysten uusintamiseen, vaan esittävät oman näkemyksensä siitä, mitä hyvältä työntekijältä vaaditaan.⁵⁴

Ensimmäinen alaluku *Ahkeruus ja vastuuntunto hyvän työntekijän ominaisuuksina* kertoo hyvän työntekijän mielikuvan rakentamisesta ahkeruudesta ja vastuuntunnosta puhumisen varaan. *Työnteke arvostuksen lähteenä* -alaluvun teemana on yksineläjänaisen arvostuksen rakentuminen ansiotyön tekemisen ja työroolin kautta. *Yksineläjän feminiinisyyden kyseenalaistuminen* kertoo työhönsä paneutuvan ja urallaan menestyvän yksineläjänaisen mieltymisestä epänaisselliseksi. Tätä seuraava alaluku, *Ansiotyön aikuisuuden kriteerinä*, käsittelee ansiotyön tekemisen ja aikuisen ihmisen aseman välistä yhteyttä. *Yksineläjyyden vaikutus työsuoritukseen* nostaa esiin perheettömyyden ja naissukupuolen vaikutuksen työnteosta tehtäviin tulkintoihin. Alaluku *Työtä ja tasa-arvoa* kertoo työelämän tasa-arvokysymyksistä yksineläjänaisen tilanteesta käsin tarkasteltuna. Viimeinen alaluku *Yhteenveto: työmyyrädiskurssin käyttäminen* toimii yhteenvetona ja esittelee johtopäätöksensä työmyyrädiskurssin, jota haastateltuni käyttävät hyvän työntekijän mielikuvan rakentamiseen.

8.1. Ahkeruus ja vastuuntunto hyvän työntekijän ominaisuuksina

Haastateltuni kuvaillevat itseään opiskelijoina ja työntekijöinä monin tavoin. Kuitenkin heidän kuvauksensa kiteytyvät kahden piirteen, ahkeruuden ja vastuuntunnon, ympärille. Haastateltuni rakentavat työssään ja opinnoissaan ahkeran ja vastuuntuntoisen henkilön mielikuvaa kertomalla luonteestaan ja työtehtävistään. Lisäksi he täydentävät kuvaustaan puhumalla vapaa-ajankäytöstään. Itsen nimeäminen esimerkiksi hyvää työsuoritusta vaativaksi tai työorientoituneeksi henkilöksi on luonteenpiirteiden kuvailemista. Ylitöiden tekemisestä ja vastuun ja työn määrästä kertova puhe rakentaa ahkeran ja vastuuntuntoisen

⁵⁴ Haastatteluun ei sisällynyt kysymyksiä, joihin vastaaminen olisi edellyttänyt työstä puhumista. Teemaltaan vapaavalintaiset kysymykset antoivat kuitenkin mahdollisuuden työhön liittyvien asioiden esille nostamiseen. Haastattelemanani naiset käyttävät tätä mahdollisuutta aktiivisesti hyväkseen kertoakseen työnsä luonteesta, työtehtävistään ja itsestään työntekijöinä.

työntekijän mielikuvaa teoista kertomisen kautta. Vapaa-ajan harrastusten luetteleminen luo mielikuvan henkilöstä, joka kykenee käyttämään vapaa-aikansaakin aktiiviseen toimintaan.

(...) [työ]vuoroja on päivällä ja yöllä ja arkena ja viikonloppuna. Ja se vie hirveen ison osan mun ajasta, koska mä teen hirveesti töitä. (10)

Työpäivä kun on tehty, ni mä oon aika väsyny ja tuun kotiin. Ja ensimmäinen olo on se, että kylläpä mua hirveesti väsyttää. Mutta kun mä siinä jonkun aikaa oon, mä saan vielä jostakin syystä energiaa. (...) Että mä voisin siinä yötä myöten vielä ---. Ja et jouvunkin tekemään siinä töihin liittyviä kirjallisia hommia. Että en koskaan ennen puolta yötä mee nukkumaan (...). Et mun täytyy olla tosi sairas, jos mä meen kymmenen aikaan nukkumaan (nauraudus). (11)

(...) mä oon kaks vuotta opiskellu espanjaa. (...) ylioppilaiskirjotusten jälkeen ni mä aloitin posliininmaalauksen, niin sitä mä oon jatkanu. (...) Vatsatanssii mä oon harrastanu useemman vuoden. Nyt on ollu pari vuotta taukoo. Tänä talvena mä löysin Pilateksen tämmöseks liikuntamuodoks. Ja sitten joskus käyn kuntosalilla. Mutta liikunnasta mä en sillain niin kauheesti tykkää, (...) se liikkumaan lähteminen on aina semmosta pakottamista. Mut enemmän se on sitten näitä tallasia käsityöharrastuksia. Mulle pitsinnypläys on kans yks, yks mikä on yleensä ollu talvella ohjelmassa (...). (7)

Mielikuvaa vastuuntuntoisesta henkilöstä voi rakentaa myös ammattiroolista ja työtehtävien sisällöstä käsin. Haastateltuni perustelevat työnkuvaansa liittyvää vastuuta muun muassa esimiesasemallaan, ihmisten hyvinvointiin liittyvillä työtehtävillä, kollegoiden tuen puuttumisella ja poikkeuksellisen vaativilla ja itsenäistä päätöksentekoa edellyttävillä työolosuhteilla. Vastuuntuntoa vaativina ammatteina mainitaan esimerkiksi opettajan ja sairaanhoitajan ammatit. Vastuu voidaan ulottaa omia työtehtäviä laajemmallekin. Aineistossani on kuvauksia, joissa yksineläjänaisen todetaan tekevän vähintäänkin oman osansa huolehtiakseen muiden jaksamisesta ja työn sujumisesta

työpaikallaan. Haastateltuni kertovat olevansa työkavereilleen huolien kuuntelijoita, positiivisia kannustajia, avun tarjoajia ja rohkeita yhteisen edun puolustajia, jotka eivät pelkää puuttua työyhteisönsä epäkohtiin.

(...) olen vastuussa aika monesta ihmisestä ja pidän heistä huolta. Olen jonkinlainen järjestäjä. Se lähtee siitä vanhasta ammatista. Eli opettajana totuin organisoimaan asioita. (34)

[Tekemäni] työ on hirveen itsenäistä. Et siinäkin on niinku ihan oikeesti pärjättävä täysin niinku yksin. Että ei [ole] mitään työnohjaustakaan esimerkiksi olemassa. Että jos on joku ongelma, ni siinä on iskettävä päätä seinään niin kauan kun se ongelma ratkee. (11)

Minä luulen, että mä oon tota semmonen aika lailla mukautuvainen. Ja semmonen niinku vastuuntuntonen, semmonen viime hetken pelastaja vaikka mihinkä lähtöön. (12)

(...) minä kun oon semmonen työympäristössä ja tuolla, että minä niinku sanon asiat halki. Ja sitten, jos on joku epäkohta, ni minä en niinku pelkää sitä. Että tuota, jos töissäki on joku epäkohta, niin minä käyn sanomassa siitä pomolle. Ja jos se epäkohta ei korjaudu, niin minä käyn sanomassa sit sille pomon pomolle sen. (28)

Työn merkitystä useissa teoksissaan tarkastelevan Matti Kortteisen (1997) mukaan suomalaiset miehet ja naiset puhuvat työstään samankaltaisesti riippumatta siitä, kuka puhuu, mistä työstä on kysymys ja missä elämänvaiheessa puhuja itse on. Tyypillisesti oman työn kerrotaan olevan ”kovaa” ja työtehtävistä suoriutumisen korostetaan vaativan ponnistelua. Yleensä suomalaiset määrittelevät itsensä ahkeriksi ja vastuuntuntoisiksi työntekijöiksi. Kertoessaan työnteostaan he painottavat tahtoaan ja kykyään suoriutua työstään vaikeissakin olosuhteissa, vaikka se vaatisikin heiltä suuria henkilökohtaisia uhrauksia. (Mt., 43–52.)

Haastateltujeni minäkuvaukset ahkerasta ja vastuunsa tuntevasta työntekijästä edustavat suomalaisille tavanomaista tapaa kertoa itsestään työntekijöinä. Puhuessaan työteostaan samalla tavalla kuin muutkin ihmiset tekevät haastateltuni tuottavat mielikuvaa työhönsä ”oikealla tavalla” suhtautuvasta normaalista ja hyväksyttävissä olevasta henkilöstä. Koska ansiotyössä oleminen mielletään osaksi normaalia aikuisuutta (ks. esim. Tuohinen 1995), kuvaukset työnteosta tuottavat normaaliuden ja hyväksyttävyyden lisäksi mielikuvia aikuisen asemassa olevasta henkilöstä.

8.2. Työnteko arvostuksen lähteenä

Monet haastateltujeni minäkuvauksista rakentuvat työstä kertomisen varaan. Puhe omista työntekijän ominaisuuksista on sävyltään myönteistä. Usein minä arvostettavana ihmisenä ja minä hyvänä työntekijänä sulautuvat toisiinsa.

Kyl mä arvostan sitä [omaa] ammattii, ammatillisuutta[ni] aika paljon ja sitä, että minä pystyn tekeen jotain ammattihommia hyvin. (22)

[Muut ihmiset sanovat, että] mie tien asioita enkä mie vaan niinku puhu ja puhu ja puhu. Että mie toimin ja mie tien ja mie suan aikaan valamista ja. Kait se on semmonen, että ne [muut ihmiset] arvostaat, niin arvostaat semmosta työmyyree. (25)

(...) jos mä nukun vähän pitempään, ni mulle iskee joku semmonen hirveen paniikki, että päivä meni niinku hukkaan. Mä en oo saanu mitään aikaseks. Ja, tuota, kyllä niinku pyrin oleen hyödyksi. Et kyllä sitä niinku (...) itelleen hakee olemassaoloon semmosta arvostusta semmosen työn ja puuhastelun kautta. (12)

Monissa aineistoni kommentteissa ansiotyön todetaan tuovan yksineläjänaiselle arvostusta. Tästä huolimatta yksineläjänaiisten kerrotaan jäävän kaikkein arvostetuimpien naistyöntekijöiden joukon ulkopuolelle. Syy tähän löytyy aineistoni mukaan siitä, ettei naisen työelämässä osakseen saama arvonto perustu pelkästään työroolin varaan.

Kaikkein arvostetuimpia ovat ne naiset, jotka suoriutuvat erinomaisesti sekä työ- että perhevelvollisuuksistaan. Yksineläjänaisen ei ole mahdollista päästä arvostetuimpien naistyöntekijöiden joukkoon, koska he ovat puolisottomia ja lapsettomia. Vaikka työtehtävä itsessään olisikin erinomaisesti suoritettu, yksineläjänaisen suoritus jää vaille perheellisyyden tuottamaa arvonantoa lisäävää silausta.

Jos katotaan tommosta yleistä, yleistä maailmanmenoa, ni eikö sitä nyt arvosteta sitä [naista], joka, joka tekee työnsä hyvin ja hoitaa perheensä hyvin (...). (8)

No, musta tuntuu, että nykysin arvostetaan sellasia naisia, jotka on uranaisia ja sit niillä on kuitenkin perhe. Sekä että. (...) Ne on ---, ne pystyy hoitelemaan ne molemmat. Sitten [niillä] on onnelliset, tasapainoiset, tyytyväiset lapset ja mies tietysti. (14)

Aineistossani kerrotaan perheettömyyden voivan johtaa vähäisemmäksi jäävän arvostuksen lisäksi myös suoranaiseen työsyryntään. Syrynnästä on näkemykseni mukaan kyse esimerkiksi silloin, kun yksineläjän työkykyä pidetään puolisottomuuden ja lapsettomuuden perusteella perheellisten henkilöiden työkykyä heikompana tai hänen katsotaan yksineläjäytensä vuoksi tarvitsevan työpaikkaansa vähemmän kuin perheelliset henkilöt tarvitsevat. Molemmissa tapauksissa yksineläjänainen voi joutua luovuttamaan työpaikkansa perheelliselle ihmiselle työkyvystään ja työsuorituksistaan riippumatta.

(...) lehdessäkin [oli] kirjoitettu juttu, että nää sinkkunaiset niin olivat kokeneet työhönottolanteissa syryntää ilmoittaessaan olevansa sinkkuja haastatteliijoille. (33)

Kyl kai perheellisiä ainaki [arvostetaan] työelämästä poisjääntin vuoksi. Siinä yhteydessä, että ni lapsettomat oli ensimmäisiä, jotka irtisanottiin tuotannollisista ja taloudellisista syistä ja muista. Että siinä yhteydessä se

[suhtautuminen yksineläjiin] oli hyvin luokitellun olosta ainaki mitä mä täs viimeks oon kokenu. (21)

Haastateltuni kertovat ennakkoluuloista, joiden mukaan yksineläjänaiset suhtautuvat työhönsä epänormaalilla tavalla. Stereotyyppiset mielikuvat voivat leimata puolisoittoman ja lapsettoman naisen ”työhulluksi”. Työhullulla haastateltuni tarkoittavat henkilöä, joka on kiinnostunut vain urakehityksestään ja menestyksestään työelämässä. Työhullu käyttää kaikki voimavaransa työntekoon eikä pysty jakamaan ajankäyttöään työhön ja vapaa-aikaan. Työhulluuden seurauksena työstä tulee epäterveellä tavalla ainoa elämänsisältö, koska työnteko syrjäyttää kaikki muut osa-alueet työhullun elämässä. Puhuessaan itsestään hyvinä työntekijöinä haastateltuni tasapainoilevat kahden päämäärän välillä; vaikka haastattelemani naiset puhuvat itsestään ahkerina työntekijöinä, toisaalta he näkevät vaivaa torjuakseen työhullun mielikuvan liittämisen itseensä.

Onko sitten sinkkunainen kuitenkaan niin työhullu? Että musta tuntuu, että nykyään moni ihminen on joka tapauksessa aika tiukilla työelämässä. Että siinä [työelämässä] pitää [muidenkin] ihan, jos nyt ei ihan semmosesta puolipäiväisestä hommasta oo kysymys, niin tehä ihan tosissaan töitä, että saa niinku työnantajan vakuuttuneeks siitä, että olen tarpeellinen. (11)

(...) en tiijä, voi olla, että jotkut ihmiset ajattelee minusta sillä tavalla, että, että esimerkiks työ ja sitte opiskelu on mun elämässä semmosia niinku liian, liian korostuneita tai jotenki. Mut että en tätäkään niinku sillä tavalla nää. (24)

(...) et ne työ ja ammatti ne esimerkiks ei oo saanu mitään hirveen isoo jalansijaa mun elämässä. Että se on mulle tärkeetä, et mä pystyn elämään jollain lailla tyydyttävää elämää, että. Että mä en oo sitä uraputkielämää sillain koskaan toivonu itelleni. (31)

Aineistooni sisältyy joitakin omasta ”työhulluudesta” kertovia kuvauksia. Miltei poikkeuksetta nämä kuvaukset kuitenkin kertovat jo ohi mennessä tilanteesta. Tämänhetkistä työhulluutta kuvaileva sitaatti on harvinaisuus. Usein kuvaus työhulluudesta on laadittu opettavaisen tarinan muotoon. Tarina alkaa valtavan työmäärän kuvailemisella ja etenee käännekohtaan, jossa kertoja havahtuu työhulluuteensa, ymmärtää muutoksen välttämättömyyden ja tekee päätöksen uudenlaisen elämänasenteen omaksumisesta. Tarinan lopussa kertoja toteaa muutoksen onnistuneen ja työhulluuden olevan nyt taakse jäänyttä elämää. Opettavaisen tarinan muodossa kuvaus omasta aiemmasta työhulluudesta sopii stereotyyppisten yksineläjänaisen työntekoon liittyvien mielikuvien vastustamiseen.

(...) jossain vaiheessa mä oon ollu hirveen niinku työkeskeinen. Osittain sinne [työhön] purki niinku kaikkia eroja ja, ja tätä epäonnistumisjuttuja ja, ja tuntu, että se on se semmonen pätemisentarve, kun tehä kauheeta määrää työtä ja näin. Mutta, mutta sitte ku itellä rupes fysiikka niinku työn takia (...) oirehtimaan, niin sit jotenki se niinku palautti ne ajatukset, että hei, täähän on vaan työtä, että mähän oon korvattavissa töissä millon vaan, mutta minuna ittenäni en oo korvattavissa. (...) siinä ajatukset vähä niinku muuttu. Et aikasemmin huomas kyllä, et oli se työ varmaan se A ja O elämässä, et siihen latas niinku kaikki. (2)

No, itseasiassa minä voin tästä niinku jotahi tunnustaa: et mulla on tämä juttu, tää työhulluus. Et mulle iskee se. Minä teen kuustoistatuntista päivää, jos tarvis vaatii. Ja, tuota, hirmu paljon teen ylitöitä, et sen minä kyllä alleviivaan. Et monta kertaa on niinku sanottu, sanottu, tuota, siitä minun työnteosta. (28)

Ahkera ja vastuuntuntoinen työnteko on suomalaiselle miehelle ja naiselle kunnia-asia. Vallitsevan eetoksen mukaan työntekijän on selviydyttävä tehtävistään, jotta hän säilyttäisi itsetuntonsa eikä menettäisi kasvojaan työyhteisönsä jäsenenä. (Kortteinen 1997, 49–50; vrt. Kortteinen & Tuomikoski 1998, 22–26.) Myös haastateltuni kertovat arvostavansa itseään työnteon perusteella ja saavansa muilta arvostusta työsuoritustensa ja työrooliensa

kautta. Heidän esittämänsä näkemykset työn merkityksestä arvostuksen lähteenä eivät näin ollen ole poikkeuksellisia eivätkä myöskään nimenomaan yksineläjänaisille tyypillisiä, koska muissakin perhetilanteissa olevat henkilöt kuvailevat työn merkitystä samalla tavalla. Yksineläjänaiesten suhteessa ansiotyöhön tekemiseen on kuitenkin omat naissukupuoleen ja yksineläjyyteen nivoutuvat erityispiirteensä.

Mielikuva aikuisesta naisesta rakentuu nyky-Suomessa ansiotyön tekemisen (ks. esim. Saarikoski 2001, 121; vrt. Gordon 1994, 74; Tuohinen 1995, 129, 138), avio- tai avoliiton solmimisen⁵⁵ (ks. esim. DePaulo & Morris 2005b, 58, 60; Gordon 1994, 73, 133; vrt. Depaulo 2006, 13, 187) ja äitiyden (ks. esim. Hird & Abshoff 2000, 358; Kuronen 1991, 225; Nopola 1991, 8) varaan. Käsitukset ansiotyön merkityksestä aikuisen naisen aseman tuottajana ovat kuitenkin muuttuneet aikojen saatossa. 1900-luvun alun familististen ihanteiden mukaan vastuu perheen elatuksen hankkimisesta kuului miehelle. Naisen tehtävänä oli huolehtia lapsista ja kodin piiriin kuuluvista tehtävistä hyvän vaimon ja äidin tavoin. (Markkola 1994, 158, 232; Ollila 1993, 58; vrt. Gordon 1994, 1.)

Vaikka yhteiskunnalliset olosuhteet ovat 1900-luvun alkuun verrattuna muuttuneet, ansiotyön merkitys on Ojalan ja Kontulan (2002) mukaan miehelle ja naiselle edelleen jossain määrin erilainen. Ojala ja Kontula toteavat miehen saavan arvostusta työssä menestymisensä perusteella perhetilanteestaan riippumatta, mutta naisen kohdalla arvostus perustuu ensisijaisesti puolison olemassaoloon. Vaikka nainen menestyisi työssään hyvin, häntä saatetaan pitää elämässään epäonnistuneena naisena. (Mt., 84; vrt. mt., 56.)

Mielestäni Ojalan ja Kontulan (mt.) esittämää näkemystä ei tule tulkita siten, että ansiotyö olisi yksineläjänaisille suhteellisen vähämerkityksellinen asia. Jos naisen arvostuksen ajatellaan perustuvan ensisijaisesti puolison ja äidin rooleihin, ansiotyön kautta saatavissa olevalla arvostuksella voi olettaa olevan erityisen suuri merkitys nimenomaan puolisoittomille ja lapsettomille naisille, koska he eivät voi rakentaa itsearvostustaan ja muilta saamaansa arvostusta perhe-elämän roolien varaan.

Haastateltuni kertovat tulevansa arvostetuiksi työtehtäviensä hoitamisen kautta ja arvostavansa myös itse itseään työntekijöinä. Puolison puuttumisen kielteinen merkitys naisen arvostamiselle näkyy kuitenkin aineistossani. Kun haastateltuni kertovat naistyöntekijöiden arvostamisesta ylipäättään, he toteavat, etteivät yksineläjänaiset pääse kaikkein arvostetuimpien naistyöntekijöiden joukkoon. Esteeksi tähän muodostuu se, ettei

⁵⁵ Tiedossani ei ole tutkimusta siitä, suhtaudutaanko rekisteröidyn parisuhteen solmimiseen avio- ja avoliiton tavoin osoituksena naisen aikuistumisesta.

yksineläjänaisella ole kaksoisroolia sekä puolisostaan ja lapsistaan huolehtivana perheellisenä naisena että ansiotyönsä hoitavana työntekijänä.

Joidenkin stereotyyppisten yksineläjämielikuvien mukaan yksineläjät ovat työhönsä vastuuntunnottomasti ja välinpitämättömästi suhtautuvia ihmisiä (DePaulo 2006, 217–218). Toisissa stereotyyppioissa yksineläjien kerrotaan olevan itsekkäitä ”työhulluja”, jotka käyttävät kaikki voimavaransa vain työntekoon ja ovat kiinnostuneita ainoastaan omasta urakehityksestään (Gordon 1994, 132; Ojala & Kontula 2002, 50, 52). Stereotyyppien ristiriitaisuudesta huolimatta väitteiden tueksi esitetyt perustelut pysyvät samoina. Sekä välinpitämättömyyttä työhön suhtautumista että työhulluutta perustellaan sillä, ettei yksineläjällä ole perhettä huolehdittavanaan (ks. Gordon 1994, 132; DePaulo 2006, 217–218; Ojala & Kontula 2002, 50, 52).

Koska mielikuvat yksineläjistä vain työlleen elävinä työhulluina ovat yleisesti tunnettuja, haastateltujeni työhulluusepäilyksiä torjuva puhe on tulkittavissa normaaliuden tuottamisen lisäksi puolustautumiseksi stereotyyppisiä mielikuvia vastaan. Aineistoni ei sisällä kommentteja, joiden mukaan yksineläjänaisista pidettäisiin muita naisia laiskempina ja välinpitämättömämmin työhönsä suhtautuvana työntekijänä. Kuitenkin haastateltuni puhuvat paljon omasta ahkeruudestaan. Katson ahkeruudesta kertovien kommenttien tuottavan mielikuvaa työhönsä normaalilla tavalla suhtautuvasta naisesta, mutta toimivan samalla myös vastapuheena, jonka tehtävänä on torjua ennakkoluuloja työhönsä välinpitämättömästi ja vastuuntunnottomasti suhtautuvasta yksineläjästä.

Asennetutkimusten mukaan miltei kaikki suomalaiset kertovat arvostavansa perhettä (ks. esim. Jokinen 2005, 147; Pulkkinen & Kokko 1996, 103–105; Sutela 1999, 53). Miesten ja naisten vastausten on kuitenkin todettu poikkeavan jossain määrin toisistaan. Hanna Sutela (1999) esittelee ja analysoi artikkelissaan Tilastokeskuksen tekemien työolotutkimusten tuloksia (ks. Lehto & Sutela 1999). Valtaosa vuoden 1997 *Työolotutkimukseen* osallistuneista ilmoitti pitävänsä kotia ja perhe-elämää itselleen erittäin tärkeänä asiana. Naisista noin yhdeksän kymmenestä ja miehistä noin kahdeksan kymmenestä antoi tämän vastauksen. Kun vastauksia tarkastellaan perhetilanteen mukaan, ero miesten ja naisten välillä tulee vahvemmin näkyviin. Naimattomat, eronneet ja leskeytyneet miehet antoivat samassa tilanteessa oleviin naisiin verrattuna selvästi harvemmin kodin ja perhe-elämän erittäin tärkeäksi elämänsisällöksi nimeäviä vastauksia. Noin kolme neljästä naimattomasta naisvastaajasta kertoi pitävänsä kotia ja perhe-elämää

erittäin tärkeänä. Naimattomista miehistä saman vastauksen antoi vain hiukan yli puolet. (Mt., 53.)

Eroja miesten ja naisten vastausten välillä voidaan tulkita monella tavoin. On mahdollista, että naimattomat naiset arvostavat perhe-elämää huomattavasti naimattomia miehiä enemmän. En kuitenkaan katso haastattelutilanteessa annettujen vastausten yksiselitteisesti oikeuttavan tämän johtopäätöksen tekemiseen. Perhe-elämän erittäin tärkeäksi elämänsisällöksi nimeävät vastaukset ovat yhteneviä naiseutta määrittävien normien kanssa (ks. esim. Anderson ym. 1994/1995, 50; Gordon 1994, 1; Niekka & Petrelius 1993, 47), joten perhettä arvostavaa naista pidetään normaalina ja odotustenmukaisena naisena. Vastaus, jossa perhe-elämää ei pidetä tärkeänä, on ristiriidassa naisen normaaliutta määrittävien normien kanssa. Näin ollen oletan kynnyksen perhe-arvoja korostamattoman vastauksen antamiseen olevan naiselle korkea hänen henkilökohtaisesta elämäntilanteestaan riippumatta. Erityisesti tilanteessa, jossa haastattelija ja haastateltava kohtaavat toisensa kasvokkain, perheettömänkin naisen saattaa olla vaikea vastata niin, ettei hän aseta perhe-elämän merkitystä omassa elämäntilanteessaan etusijalle.

Myös haastateltuni rakentavat itsestään mielikuvaa normaaleina ja hyväksyttävänä naisina kertomalla kunnioittavansa perhearvoja ja pitävänsä perhettä tärkeänä asiana. He kuvailevat itseään perhettä arvostaviksi naisiksi erityisen usein niissä asiayhteyksissä, jossa he kertovat olevansa ahkeria ja työhönsä paneutuvia työntekijöitä. Katson tämän yhteyden heijastavan sitä, että puhe työelämän haasteisiin panostamisesta voisi kyseenalaistaa yksineläjänaisen normaaliuden perhe-elämästä kiinnostuneena naisena, jollei hän samalla painottaisi pitävänsä myös perhe-elämää itselleen tärkeänä asiana.

8.3. Yksineläjän feminiinisyyden kyseenalaistuminen

Mielikuvat arvostetusta työntekijästä ja tavoiteltavasta naiseudesta eivät aina kohtaa toisiaan. Aineistooni sisältyy kommentteja, joissa todetaan, ettei liiaksi työlleen omistautuvaa ja työssään menestyvää yksineläjänaista pidetä normaalina naisena, vaan hänet tulkitaan epänaiseelliseksi, sukupuolineutraaliksi tai miesmäiseksi henkilöksi. Keskittyminen työrooliin voi tuoda mukanaan arvostusta, mutta samalla se saattaa johtaa yksineläjänaisen normaalin naiseuden kyseenalaistumiseen.

Vähän semmosii miesmäisii uranaisia ihan varsinaisesti arvostetaan tai [naisia], joissa on niitä miesmäisiä piirteitä. (19)

(...) jos nainen on esimerkiksi politiikassa tai johtajana menestynyt, niin kyllä sitä jollakin tavalla arvostetaan. Mutta myös arvostellaan – ja enemmän kuin miehiä. [Ajatellaan] että sen ---, sillä [naisella] täytyy olla maskuliinisia ominaisuuksia. (...) sitä [työssään menestyvää naista] arvostellaan, että se ei olekaan enää nainen. Eli että se on niinku joku tämmönen puoli---, puolituinen tai joku omituinen sekasikiö. (34)

Normaalin ja hyväksyttävän naiseuden tuottamisen lisäksi puhe perhe-arvojen ja perheen arvostamisesta toimii myös epänaissellisuutta ja miesmäisyyttä vastustavana puheena. Vedotessaan perhearvoihin haastateltuni kertovat keskittyvänsä työntekoon nykyisessä määrin vain siksi, ettei heillä ole perhettä huolehdittavanaan. Samalla he korostavat, että tämänhetkinen tilanne tulisi muuttumaan, mikäli he perustaisivat perheen. Lisäksi haastateltuni kertovat itsestään perhearvoja ja perinteistä vaimon roolia arvostavina naisina myös epäsuorasti. Useissa kommentteissa vapaa-aikaa kuvaillaan ”tavallisena arkena⁵⁶” ja ”normaalina elämänä”, johon sisältyy erilaisten kotitaloustöiden tekemistä kuten muillakin naisilla. Koska kotitaloustöiden tekeminen mieltyy perinteisesti miehestään huolehtivan vaimon ja lapsiaan kasvattavan äidin tehtäväksi, katson viittausten kotitaloustöiden tavallisuudesta, normaaliudesta ja kuulumisesta naisen elämään toimivan yksineläjänaisen urakeskeisyydestä ja epänaissellisuudesta kertovia mielikuvia vastustavana puheena.

No, eiköhän se oo se työ niinku kaikille tavallaan se perheen jälkeen se toisiks tärkein juttu. (...) Ja kun [minulla] ei sitä omaa perhettä oo, ni sitte työ täyttää senki ajan. (...) No, jos olis perhe, niin (...) ilman muuta silloinhan menis perhe edelle. (16)

⁵⁶ Mielikuvissa tavallinen arki ja perhe-elämä liittyvät tiukasti toisiinsa. Arjen ja perhe-elämän ajatuksellinen yhteys kiteytyy näkyviin esimerkiksi Eeva Jokisen (2005) kirjalleen antamassa nimessä. Kirjan nimi on *Aikuisten arki*. Nimestään huolimatta kirja ei kerro kaikkien aikuisten arjesta, vaan se tarkastelee arkea miltei yksinomaan lapsiperheiden näkökulmasta käsin.

*(...) mä teen ihan samanlaisia tavallisia asioita ku parisuhteessa perheelliset.
Et ihan samanlaista pyykinpesua. Tosin se on pienemmässä määrin. (17)*

*Mä käyn töissä, hoian kissaa, teen näitä arkiaskareita. (...) Ihan tämmöstä
hyvin arkiaskareita oikeestaan niinku tavallinen päivä. (6)*

Sekä miehet että naiset voivat tehdä työtään ahkerasti, vastuuntuntoisesti ja työhönsä paneutuen. Kuitenkin haastateltuni kertovat, että heidän paneutumistaan työhönsä saatetaan pitää epänaiseellisenä ja miesmäisenä käyttäytymisenä silloinkin, kun samalla tavoin työtehtäviinsä suhtautuvasta perheellisestä naisesta ei ajatella näin. Myös Carol Anderson, Susan Stewart ja Sona Dimitjian (1994/1995) mainitsevat samankaltaisista havainnoista. He toteavat työtehtäviin panostamisen ja pyrkimyksen uralla etenemiseen voivan johtaa naisen feminiinisyyden kyseenalaistumiseen, vaikka nainen olisi perheellinenkin. Andersonin, Stewardin ja Dimitjianin mukaan naisen feminiinisyys kyseenalaistetaan erityisen herkästi silloin, jos työhönsä paneutuva ja urallaan etenemään pyrkivä nainen on perheetön. (Mt. 160–162.) Näkemykseni mukaan lasten, mutta ei niinkään puolison, puuttuminen selittää suurelta osin sitä, miksi yksineläjänaisen suhtautuminen työhönsä saatetaan tulkita muita naisia herkemmin miesmäiseksi.

Roslyn Feldberg ja Evelyn Glenn (1979) esittelevät 1970-luvun lopulla julkaistussa artikkelissaan kaksi erilaista tapaa suhtautua työntekijään. Työmallin (*job model*) mukaan työntekijä hoitaa työnsä sukupuolestaan, perheestään ja muista työelämän ulkopuolisista tekijöistä riippumatta, joten työpaikan ulkopuolisten tekijöiden ei katsota vaikuttavan hänen työsuoritukseensa. Sosiaalisen sukupuolen mallin (*gender model*) mukaan työntekijä edustaa työtehtävissäänkin omaa sukupuoltaan ja työntekijän suoritus on kytköksissä siihen, millainen tilanne hänen perheessään kulloinkin vallitsee. Feldbergin ja Glennin mukaan työmallia sovelletaan miespuolisiin ja sosiaalisen sukupuolen mallia naispuolisiin työntekijöihin. (Mt.)

Uusissa perheen ja työn yhteensovittamista käsittelevissä tutkimuksissa pidetään lähtökohtana näkemystä, jonka mukaan työ ja perhe vaikuttavat toinen toisiinsa sekä miesten että naisten elämässä (Kinnunen ym. 1995, 381). Tästä huolimatta mielikuva sukupuolen mallin mukaisesti työskentelevistä naisista ja työmallin mukaisesti työtään tekevästä miehistä on säilynyt käytännössä elinvoimaisena. Edelleenkin miehen ajatellaan

tekevän työtään perhetilanteestaan riippumatta ja työn ja perheen vaatimusten yhteensovittaminen mieltyy nimenomaan naistyöntekijöiden työntekoon vaikuttavaksi asiaksi. (Ks. esim. Jokinen 2005, 159–160; Kinnunen 1996, 51; Salmi 2006, 214; Salmi & Kivimäki 1997, 83.)

Mielikuvat äideistä ja vaimoista perheen ja työn yhteen sovittajina eivät ole katteettomia. Vaimot tekevät miehiään suuremman osan perheen kotitaloudesta (ks. esim. Niemi 2002, 17; Tilastokeskus 2005a; Vanhalakka-Ruoho 2003, 80) ja äidit käyttävät leijonanosan lapsen hoitoon tarkoitetuista perhevapaista (ks. esim. Vanhalakka-Ruoho 2003, 80). Vuonna 2005 isille maksettujen isyys- ja vanhempainrahapäivien osuus oli noin 5 % ja äideille maksettujen äitiys- ja vanhempainrahapäivien osuus noin 95 % kaikista maksupäivistä (Sosiaali- ja terveysministeriö 2007).

Äitinaiset tulevat rakentaneeksi mielikuvaa ”naisen tavoin” työhönsä suhtautuvasta työntekijästä esimerkiksi jäädessään kotiin hoitamaan sairastunutta lastaan tai kieltäytymällä ylityöstä, jottei pieni koululainen joutuisi olemaan yksin kotona. Yksineläjänaiset eivät poistu työpaikoiltaan äitiyteen liittyvistä syistä, joten edellä mainitun kaltaiset naistyöntekijyydeksi mieltyvät teot jäävät heidän kohdallaan toteutumatta. Perheen puuttuessa yksineläjänaisen työsuoritus ei ole sidoksissa miehen ja lasten tilanteeseen, joten hänen luokittelemisensa sosiaalisen mallin mukaisesti työhönsä suhtautuvaksi henkilöksi kohtaa vaikeuksia. Koska toinen sosiaalisen sukupuolen mallin vastapariksi mielletty työmalli mielletään miehiseksi, en pidä yllättävänä sitä, että sosiaalisen sukupuolen malliin vaikeasti sovitettavissa yksineläjänaisissa nähdään epä naisellisia tai suorastaan miesmäisiä piirteitä. Näkemykseni mukaan työssä käyvän äitinaisen kaksoisroolin puuttuminen saattaa riittää synnyttämään mielikuvan työhönsä miehisesti suhtautuvasta yksineläjänaisesta, vaikei hänen työntekonsa muissa suhteissa eroaisikaan naispuolisten kollegojen työskentelystä.

8.4. Ansiotyö aikuisuuden kriteerinä

Monissa aineistoni kuvauksissa korostetaan ansiotyön tekemisen olevan keskeinen osa aikuisuutta. Haastateltuni kuvailevat aikuista ihmistä henkilöksi, joka käy ansiotyössä, jollei jokin hyväksyttävissä oleva syy kuten opiskelu, sairaus tai työttömyys estä hänen työntekoaan. Pelkkä työssä käyminen ei kuitenkaan riitä täyttämään kaikkia aikuisuuden kriteereitä.

Haastateltuni painottavat aikuisen aseman saavuttamisen edellyttävän myös aikuista asennoitumista itsensä elättämiseen; aikuinen ihminen tekee taloudelliseen tilanteeseensa vaikuttavat päätökset itsenäisesti, hankkii oman elantonsa henkilökohtaisilla palkka- tai muilla tuloillaan, maksaa itse laskunsa ja kantaa myös muilta osin täyden vastuun tekemistään taloudellisista päätöksistä. Aikuisen aseman saavuttaminen tapahtuu suhteessa omiin vanhempiin. Aikuiset eivät jää vanhempiensa taloudellisen tuen varaan, vaan ryhtyvät huolehtimaan raha-asioistaan itse.

No, oletan, että [aikuisen] pitäis ainaki taloudellisesti pystyy tuleen toimeen. Elättää itensä, jos ei kerran muuta pysty. Nin, tuota. Se varmaan aika pitkälle on nykyään se aikuisuuden kriteeri. (23)

[Aikuisen] täytyy, täytyy kyetä siihen, että pitää esimerkiksi taloutensa pystyssä. Et ei niin kun aja itseään sillain henkilökohtaiseen konkurssiin. Ja, ja täytyy niinku ottaa vastuuta, vastuuta omasta elämästään. (8)

(...) mä oon niinku hyvin omillani eläny kaheksantoistavuotiaasta, sen jälkeen kun kirjoitin ylioppilaaksi lähin Ouluun⁵⁷ opiskelemaan. (...) siitä lähtiin [olen] eläny niinku hyvin omillani. (30)

(...) kun mä kotoa lähdin, niin mä oon pitäny oman elämäni pystyssä. (...) mä oon taloudellisesti pärjänny, vaikka mä aluksi oon tehny hyvin pienipalkkasta työtä. (...) et mä oon niin kun tosiaan niinku pitäny oman elämäni kasassa (...). (8)

Pelkkä irtautuminen vanhemmista ei kuitenkaan takaa aikuisuutta. Ollakseen aikuinen naisen on otettava itselleen asema oman elämänsä vastuunkantajana. Aineistossani kerrotaan naisista, joiden kohdalla näin ei ole tapahtunut, koska naiset ovat siirtäneet lapsuudenaikaisen riippuvuutensa vanhemmistaan riippuvuudeksi puolisoistaan tai lapsestaan. Jotkut naisista etsiytyvät puolison rooliin ja pysyvät siinä suuristakin

⁵⁷ Paikkakunnan nimi on muutettu haastateltavan tunnistamattomuuden suojelemiseksi.

vaikeuksista huolimatta välttyäkseen kantamasta täyttä vastuuta raha-asioistaan, elintasostaan ja itsensä elättämisestä. Myös raskaaksi hankkiutumisen puhutaan keinona jättäytyä muiden elätettäväksi. Haastateltuni toteavat aikuistumiskehityksen jäävän kesken niillä naisilla, jotka käyttävät puolisosuhdetta tai äitiyttä pakopaikkanaan välttyäkseen aikuisuuden haasteilta.

No, must tuntuu, et ne [naiset, joilla on puoliso] on jotenki niin kun ---. Oiskohan ne jotenki sillain talousjärkeviä (...). Et ne osaa ottaa niinku miehen, semmosen rikkaan miehen. (23)

(...) monesti tulee vaan semmonen ajatus mieleen, et monesti nainen on riippuvainen miehestä taloudellisesti (...). Että, et tulee mieleen, että nainen helposti niinku tyytyy elämään epätydyttävässä suhteessa. (...) Ettei [ne epätydyttävässä suhteessa elävät naiset] halua niin kun itsenäistyä, aikuistua tavallaan. (14)

*Minulle on vähän muodostunu sellanen kuva, että on olemassa semmonen tietty naisjoukko, joka (...) kuuluu tähän porukkaan, joka ei ole niin hyvin koulutettu, lukee kaikenmaailman *Hertta-lehtiä* ja kattoo ”Kauniita ja rohkeita”. Siis se [on] semmonen tiettyntyyppinen kategoria, joka ettii sitä elämän sisältöä jostain mahdollisesti jostain uusista suhteista. Ja siihen [uuteen suhteeseen] pykästään lapsi. Ja se ei oo [sille naisjoukolle] ollenkaan häpee niinku sillä lailla [lapsia synnyttämällä] hankkia kaikkee mahdollista tukee mitä [äitiyden perusteella] sahaan. *Iteasiassa* se [lasten synnyttäminen] voi olla [sille naisjoukolle] elinkeino. (12)*

Itsensä elättämiseen liittyvää taloudellista vastuuta puolisosuhteeseen tai äitiyteen pakenevat aikuistumiskehityksessään keskeneräisiksi jääneet naiset määritellään aineistossani poikkeukselliseksi naisiksi. Kuvaukset normaaleista puolisosuhteista ja tyypillisistä äideistä eivät kiistä vaimon ja äidin asemassa olevan naisen täyttä aikuisuutta. Kuitenkin myös normaaliksi määriteltyä tasaveroista puolisosuhdetta pidetään

aineistossani tilanteena, joka vähentää merkittäväällä tavalla naisen henkilökohtaista vastuuta omasta toimeentulostaan ja raha-asioistaan.

Haastateltuni eivät väitä normaalissa puolisosuhteessa elävien naisten olevan kykenemättömiä ottamaan taloudellista vastuuta. He kuitenkin muistuttavat puolisosuhteen tarjoavan helpotusta vastuunkantoon. Vaikka molemmat puoliset kävisivätkin töissä, taloudellinen vastuunjako ei aina ole tasapuolinen. Toinen puolisoista voi suurempituloisena kantaa valtaosan vastuusta, jolloin suhteen toisen osapuolen ei tarvitse hankkia elatustaan kokonaan omilla tuloillaan. Puolisosuhteen tarjoaman taloudellisen tuen merkitys korostuu erityisesti tilanteissa, joissa tulot romahtavat esimerkiksi sairauden tai työttömyyden vuoksi; vaimon sairastuttua tai jouduttua työttömäksi hänen puolisonsa tulot pysyvät todennäköisesti ennallaan, joten puoliso kykenee auttamaan vaimoaan yhteisten ja mahdollisesti henkilökohtaistenkin laskujen maksamisessa.

Yksineläjänaisten tilanne poikkeaa monien vaimojen tilanteesta, koska heillä ole mahdollisuutta jakaa taloudellista tai muutakaan vastuuta puolisonsa kanssa. Puolisottomana naisena yksineläjän on kyettävä kantamaan koko vastuu itse, jotta hän onnistuisi hankkimaan elantonsa ja säilyttäisi elämänhallintansa. Tähän vedoten haastateltuni puhuvat yksineläjyydestä tilanteena, joka vaatii naista kasvamaan aikuiselle kuuluvaan vastuunkantoon. He pystyvät kuvailemaan itseään perheellisiä naisia aikuisempina ihmisinä muistuttamalla itsenäisen taloudellisen vastuun kantamisen ja toimeentulon perustumisen vain omiin tuloihin olevan keskeisiä täyden aikuisuuden kriteerejä.

En kyllä tienny aikuisuudesta mitään siinä vaiheessa silloin avioliitossa. (...) Et kyllä mä täs kymmenes [yksineläjänä eleyssä] vuodes oon kasvanu enemmän ku siinä kymmenessä avioliittovuodessa. (...) Et sit [avioeron jälkeen] oli huolehdittava itte ittestään ja yksin. (...) Maailman kovuus kyllä yllätti, sitte ku jäi[n] yksin. Että, että, että ei tiennykään, että täällä on näin hirveetä, et voi olla. Että, tuota, että kasvaminen on kyllä tapahtunu mulla sen [avioeron] jälkeen. (17)

(...) mä oon nyt ihan aikuinen ihminen, jonka pitää pärjätä omillaan. Kaikin puolin omillani. Sekä taloudellisesti omillani että näin tiedollisesti, taidollisesti omillani. (1)

Raha-asiat on kunnossa ja saan ostettuu ruokaa ja oon hoitanu hommani sillälaililla kunnolla, että ei oo mitään rästejä mihinkään suuntaan. (2)

(...) olen ostanu asunnon, ruvennu vakiinnuttaa elämää ja ottanu rutkasti velkaa, jonka takia täytyy olla vastuuntuntoisesti töissä (...). (1)

Yksineläjän kantama taloudellinen vastuu voi jäädä puolisosuhteessa eläviltä henkilöiltä huomaamatta. Haastateltuni toteavat osan ihmisistä uskovan raha-asioihin liittyvän suunnittelun ja huolen tulojen riittämisestä kuuluvan vain perheellisten elämään. Kuitenkin saunan lämmittäminen, lehden tilaaminen, matka henkilöautolla kotoa keskustaan, ruuan valmistaminen uunissa, pyykkikoneen ostaminen, putkiremontti ja monet muut arkiset asiat aiheuttavat saman verran kustannuksia riippumatta siitä, montako perheenjäsentä kustannusten maksamiseen osallistuu.

(...) ajatellaan, että onko se [yksineläjänainen] nyt aikuiseksi kasvanukaan ja osaako se pittää asioistaan huolta vai onko sillä talous hunningolla ja asunto myös. (27)

Siihen oon, oon törmänny (...), että: ”Yksin elävällä ei ole minkäänlaisia taloudellisia huoleja.” (...) Ne [perheelliset] elää [muistoissaan] siinä opiskeluaajassa kuustoista vee, kaheksantoista vee [ja] kuvittelevat, että jos yksin elää, niin ei ole minkäänlaisia menoja. (5)

(...) perheelliset naiset ehkä ajattelee, että, että yksinelävä nainen, tuota, pärjää taloudellisesti aina hyvin, kun sen ei tarte jakaa. Se [perheellinen nainen] ei tajua sitä, että se sama [yksineläjä]nainen (...) tilaa ehkä lehen ja jos sillä on auto ---. Niin se maksaa niinku kaikki kulut aina täysin yksin, mitkä perheessä voi puolittaa (...). (4)

Suomalainen yhteiskunta rakentuu olettamukselle miesten ja naisten tekemästä ansiotyöstä (ks. esim. Julkunen 2002; Julkunen & Nätti 2002, 25). Tästä huolimatta ajattelumallia, jonka mukaan aikuisen tulee hankkia itse oma elantonsa, ei mielestäni sovelleta niinkään perheissä eläviin yksittäisiin henkilöihin, vaan perheisiin kokonaisuuksina. Puolisosuhteessa olevien henkilöiden ei edellytetä elättävän itseään omilla tuloillaan, vaan vastuun taloudellisesta toimeentulosta mielletään olevan yhteisesti molemmilla puolisoilla⁵⁸. Koska naisten tulot ovat keskimäärin miesten tuloja pienemmät (ks. esim. Pietiläinen 2006, 66; Veikkola 2002, 62)⁵⁹ ja puolisot osallistuvat yleensä toistensa elatukseen, monen vaimon taloudellinen tilanne perustuu osittain puolison tulojen varaan. Samalla myös vastuu raha-asioiden hoitamisesta jakaantuu puolisoitten kesken.

Stereotyyppien mukaan rahankäytön suunnitteleminen kuuluu perhe-elämään; yksineläjät eivät suunnittele rahankäyttöään eivätkä kannu huolta elinkustannusten kalleudesta. Sen sijaan he viettävät taloudellisista huolista vapaata elämää käyttäen rahansa huvitteluun, itsensä hemmotteluun ja tarpeettomien asioiden ja esineiden ostamiseen. (Ks. esim. Ojala & Kontula 2002, 46–49; Ukkonen 1999, 92–95.) Stereotyyppioissa yksineläjänaiset esiintyvät ihmisinä, joiden ei ole tarvinnut opetella järkevää rahankäyttöä, koska perheettömyyden ansiosta heidän rahansa riittävät ilman suunnitteluaikin tuhlailevaan elämäntapaan (vrt. Ojala & Kontula 2002, 46–49; Ukkonen 1999, 92–95).

Ojala ja Kontula (2002) toteavat huolettomaksi mielletyn rahankäytön ja mielikuvien kulutuskeskeisestä elämäntavasta herättävän närää nimenomaan naispuolisten yksineläjien kohdalla. Heidän tutkimukseensa osallistuneet yksineläjämiehet eivät kertoneet muiden ihmisten pitävän heidän tilannettaan taloudellisesti liian helppona. Ojalan ja Kontulan tutkimuksessa mukana olleet yksineläjänaiset kertoivat puolisotonta ja lapsetonta naista pidettävän itsekkäänä, jos hän hankkii rahoillaan omaisuutta ja panostaa elämänlaatuun samalla tavalla kuin perheelliset henkilöt tekevät. Syy yksineläjämiesten ja -naisten erilaiseen kohteluun löytyy Ojalan ja Kontulan mukaan miehiin ja naisiin kohdistuvista odotuksista. Miehen taloudellista itsenäisyyttä ei pidetä outona, mutta naisen kohdalla taloudellinen itsenäisyys näyttää mieltävän kulttuurisesti epänormaalksi ja jopa uhkaavaksikin tilanteeksi. (Mt., 48–49.)

⁵⁸ Tämä ajattelutapa näkyy muun muassa siinä, että puolison tulot vaikuttavat moniin sosiaalietuuksiin. Puolisosuhteen mieltäminen elättäjäyysuhteeksi ulottuu jopa kuoleman jälkeiseen aikaan; leskelle voidaan maksaa perhe-eläkettä hänen edesmenneen puolisonsa tulojen perusteella.

⁵⁹ Tasa-arvopyrkimyksistä huolimatta ero miesten ja naisten palkkatuloissa on säilynyt miltei ennallaan. Keskimäärin naisten tulot ovat noin 80 % miesten tuloista. (Ks. esim. Pietiläinen 2006, 66; Veikkola 2002, 62.)

Kuvaukset yksineläjän tuhlailevasta rahankäytöstä ja huolettomasta taloudellisesta tilanteesta poikkeavat suuresti aineistossani esitetystä kuvauksista. Haastateltujeni mukaan yksineläisyys vaatii pitkäjänteistä rahankäytön suunnittelua, vastuuntuntoista suhtautumista työntekoon ja kykyä tulla toimeen omalla palkalla. Yksineläjän taloudellinen vastuu on suuri, koska hänen on pystyttävä maksamaan asumiseen ja muihin välttämättömiin menoihin liittyvät kulut pelkästään omilla tuloillaan. Myös tilastot suomalaisesta köyhyydestä asettuvat stereotyyppistä yksineläjämielikuvaa vastaan. Toimeentulotukitilastojen valossa puolisosuhde vaikuttaa muodostavan parhaan suojan köyhyyttä vastaan. Vuoden 2005 tilastotietojen mukaan lapsettomista avio- ja avopareista runsas 2 % ja kahden vanhemman lapsiperheistä noin 5 % sai toimeentulotukea. Yksin asuvista miehistä noin 14 % ja yksin asuvista naisista vajaat 9 % oli toimeentulotuen saajia. Yleisintä toimeentulotuen saaminen oli yksinhuoltajaperheissä. Yksinhuoltajaperheistä noin 25 %:lle eli joka neljännelle perheelle maksettiin toimeentulotukea vuoden 2005 aikana. (Stakes 2006, taulu 5.)

Koska raha-asioiden järkevä hoitaminen mieltyy osaksi aikuisuutta, stereotypia huolettomasti rahankäyttöön suhtautuvasta yksineläjästä synnyttää epäilyksiä todellisten yksineläjien henkisestä aikuisuudesta. Haastateltuni ilmaisevat tuntevansa stereotypian yksineläjänaisesta järkevään rahankäyttöön kykenemättömänä henkilönä. Näin ollen heidän puhettaan vastuunkannostaan ja kyvystään hoitaa raha-asioitaan voidaan pitää sekä normaalin ja hyväksyttävän aikuisen mielikuvan tuottamisena että vastapuheena stereotyyppisten mielikuvien torjumiseksi.

8.5. Yksineläisyyden vaikutus työsuoritukseen

Haastateltuni eivät juurikaan vertaa omaa työntekoaan toisenlaisessa elämäntilanteessa olevien ihmisten työntekoon. Kun vertailua tapahtuu, vertailukohteena on useimmiten äidin asemassa oleva nainen. Tällöin haastateltuni kuvailevat itseään vähintään äitinaisten veroisiksi työntekijöiksi. Usein vertailu koituu yksineläjänaisen eduksi. Yksineläjänaisen muistutetaan voivan niin halutessaan käyttää suuren osan voimavaroistaan työhönsä panostamiseen, koska perhe ei vaadi osuuttaan hänen ajastaan ja voimavaroistaan. Perheetön nainen ei uuvu palkkatyöstä ja perheestä huolehtimisesta koostuvan kaksoistaakan alle eikä hänen tarvitse kantaa huonoa omaatuntoa työsuuntautuneisuutensa hättävaiikutuksista perheelleen.

Ei kukaan koskaan sano mun menemisistä. (...) mä en joudu aikatauluttaan esimerkiksi työtäni niin tarkkaan. Mä pystyn olemaan iltasella töissä tai sitten viikonloppusin töissä. Et mä näen, että se [yksineläjä] on ennemminkin etu mulle. (5)

Et sehän, se on melkein itestä kiinni, että mitä, millä sen ajan täyttää. (...) Just eilenki tein tosi pitkän päivän, ku sattuu olemaan sellanen työfilis, ni ois saanu jatkaa vaikka puoleen yöhön. Ei oo mitään semmosta, minkä takia pakko niinku keskeyttää sitä. (...) perheessä se on aina suunniteltava, missä lapset on silloin [kun on itse töissä]. (4)

Aineistoni mukaan yksineläjänaisilla on perheellistä naista vapaamman ajankäytön ja perheen laiminlyömiseen liittyvien syyllisyydentunteiden puuttumisen lisäksi kolmaskin työsuoritusta parantava etu puolellaan: he pystyvät antamaan asiakkailleen ja työkavereilleen perheellistä naista enemmän emotionaalista tukea. Perheelliset naiset käyttävät ison osan emotionaalisista voimavaroistaan perheensä tarpeisiin vastaamiseen, joten perheen ulkopuoliset henkilöt joutuvat tyytymään niihin rippeisiin, joita jää jäljelle perheen saatua oman osansa. Yksineläjänaisen syyliä kuvaillaan perheellisen naisen syyliin verrattuna avararammaksi ja hänen kärsivällisyyttään kuunnella asiakastaan empaattisesti pidetään keskimääräistä parempana.

(...) pystyn niinku osottaan rakkautta ja hellyyttä [työssäni] niille lapsille niinku ehkä enemmänki ku kuin ne, joilla on se oma perhe siellä jo hoidettavana. Et, et se tavallaan semmonen; jotenki se [yksineläjän] syyli on niinku isompi. (17)

(...) mulle yks [asiakas] sano, että (...): ”Onko sulla lapsia?” Mä sanoin, että ei ole. Ni [se asiakas sanoi]: ”Ilmankos sinä jaksat sitten olla niin kärsivällinen.” (18)

Joidenkin kommenttien mukaan tilanne, jossa yksineläjänäinen käyttää suuren osan voimavaroistaan työsuoritukseensa, on suoraa seurausta hänen perheettömyydestään. Tällöin työelämää kuvataan areenana, jolla yksineläjän toimintatarmo on tervetullutta ja hänen kyvyllään on käyttöä. Aineistooni sisältyy kuitenkin myös toisenlaisia näkemyksiä, joiden mukaan perheettömyys ei vaikuta ainakaan haastatellun itsensä suhtautumiseen työntekoon.

(...) ku ei oo tavallaan sitä perhettä, mikä ottas sen osan aikaa (...) pistetään se energia nyt siihen työntekoon ja, ja tämmöseen niinku omaan itseensä, kun ei oo kerta niitä lapsia (naurahdus), mihin panostaa. (...) Et mä en oo semmonen, et mä niinku jäisin kotiin nyhjäämään ja miettisin, mitä mä tekisin. Ei, ei tuu semmosta niiku. (16)

Työ kautta opiskelu olis tärkeä joka tapauksessa. Voi, voi olla harrastukset on [minulle yksineläjänä] sitte, sitten [perheettömyyden vuoksi] (...) tärkeämpiä. (15)

Perheen ja työn vaikutuksesta toisiinsa on esitetty monenlaisia ja osin keskenään ristiriitaisiakin teorioita. Myös perheettömän yksineläjänaisen työsuoritusta voidaan tarkastella laadittujen teorioiden valossa. *Siirrääntäteorian (spillover theory)* perusteella työelämän ja perhepiirin kokemukset pyrkivät myötäilemään toisiaan. Mikäli perhe-elämä tuottaa hyvinvoinnin kokemuksia, hyvinvoinnin mielletään heijastuvan työelämään kohentuneina suorituksina. Vastaavasti perhe-elämästä aiheutuvan kuormituksen ja perhe-elämän vaikeuksien ajatellaan näkyvän työsuoritusten heikentymisenä. (Ks. esim. Gutek ym. 1988, 143; Kinnunen 1996, 51; Kinnunen ym. 1995, 381; Lambert 1990, 24; Zedeck 1992, 8–9.)

Kommentit, joissa haastateltuni kertovat jaksavansa tehdä työnsä hyvin, koska perheen vaatimukset ja perhe-elämän huolet eivät kuluta heidän voimavarojaan, sopivat yhteen siirrääntäteorian kanssa. Tällä tavoin argumentoiden siirrääntäteoria näyttää asettuvan yksineläjänaisen tueksi hänen kertoessaan asemastaan työntekijänä. Kuitenkin teoriaa voidaan käyttää myös yksineläjän työsuorituksen kyseenalaistamiseen. Perheen ongelmat

eivät heikennä yksineläjän työsuoritusta, mutta toisaalta yksineläjä ei voi myöskään perustella työssä jaksamistaan kertomalla saavansa voimavaroja perhe-elämästään. Jos yksineläjänaisen epäillään jäävän perheettömyytensä seurauksena vaille riittäviä voimavaroja tuottavia kokemuksia, hänen työkykynsä saatetaan väittää alentuneen vetoamalla siirräntäteorian periaatteisiin.

Ristiriiteteorian (conflict theory) mukaan tyydytys tai menestys yhdellä osa-alueella vaatii uhrauksia toisen osa-alueen kohdalla. Näin ollen samanaikainen perheeseen ja työhön panostaminen on mahdotonta, koska panostaminen työntekoon vähentää perhe-elämään käytettävissä olevia voimavaroja ja vastaavasti panostaminen perhe-elämään näkyy työhön käytettävissä olevien voimavarojen vähenemisenä. (Ks. esim. Kinnunen 1996, 51; Kinnunen ym. 1995, 381; Zebeck 1992, 10.) Ristiriiteteoriaan nojaten yksineläjänaiset vaikuttavat hyviltä työntekijöiltä, koska perhe ei ole kilpailemassa heidän resursseistaan. Haastateltujeni kommentit perheellisiä naisia paremmista mahdollisuuksistaan panostaa aikaansa, voimavarojaan ja muita resurssejaan ansio-työhönsä sopivat yhteen ristiriiteteorian kanssa.

Ristiriiteteorian soveltamisessa yksineläjänaisen tilanteeseen on kuitenkin myös varjopuolensa. Kun voimavarojen suuntaamisen työhön ja perhe-elämään panostamiseen ajatellaan olevan toisensa poissulkevia vaihtoehtoja, työssään menestyvä ja työsuorituksiinsa panostava yksineläjänainen voi mieltä perhe-arvoja väheksyväksi naiseksi. Koska normaalin aikuisen naisen oletetaan asettavan perheen perustamisen tavoitteeseen ja tuntevan suurta mielenkiintoa perhe-elämää kohtaan (ks. esim. Anderson ym. 1994/1995, 40–41; DePaulo & Morris 2005b, 57; Ojala & Kontula 2002, 126; Saarikoski 2001, 189) ristiriiteteorian soveltaminen työhönsä panostaviin yksineläjänaisiin voi kyseenalaistaa heidän hyväksyttävyytensä normaaleina naisina.

Korvaavuusteorian (compensation theory) lähtökohtana on näkemys, jonka mukaan tyydytyksen kokemukset yhdellä elämän osa-alueella korvaavat toiselta elämän osa-alueelta puuttumaan jääneitä myönteisiä kokemuksia. Esimerkiksi perhe-elämässä koetun arvostetuksi tuleminen katsotaan voivan korvata vähäistä arvostusta työmarkkinoilla. (Ks. esim. Kinnunen 1996, 51; Kinnunen ym. 1995, 381; Lambert 1990, 241–242; Zebeck 1992, 9.) Haastattelemani naiset esittävät myös korvaavuusteorian kanssa yhteensopivia näkemyksiä todeten työelämään panostamisen voivan kompensoida perhe-elämästä saatavissa olevien kokemusten puuttumista. Kuitenkin aineistossani esitetään voimakkain

äänenpainoin myös vastakkaisia mielipiteitä. Tällöin haastateltuni toteavat, ettei perheen puuttuminen vaikuta siihen, kuinka he suhtautuvat työhönsä.

Korvaavuusteoria vaikuttaa yksineläjänaisen näkökulmasta suopealta, koska siinä esitetyn näkemyksen mukaan myönteisten kokemusten puute yhdellä osa-alueella voidaan korvata toiselta osa-alueelta saatavissa olevilla kokemuksilla. Suopeus on kuitenkin osittain vain näennäistä, koska työtä ja perhettä ei pidetä tasavertaisina tyydytyksen lähteinä. Vallitsevien normien mukaan työ voidaan mieltää perheen korvikkeeksi, mutta perheestä ei puhuta ansiotyön korvikkeena. Naisten saatetaan ajatella olevan erityisen kiinnostuneita työstään perheen puuttumisen takia, mutta heidän ei kuitenkaan uskota tuntevan poikkeuksellisen suurta kiinnostusta perhettään kohtaan työpaikan puuttumisen vuoksi.

Koska perhe mielletään työtä merkittävämmäksi ja suuremmaksi tyydytyksenlähteeksi, yksineläjänaisen panostaminen työhönsä saattaa korvaavuusteoriaa lähtökohtana pitäen näyttää epätoivoiselta ja epäonnistumaan tuomitulta yritykseltä etsiä riittävästi kompensatiota perhe-elämän puuttumiselle. Vastaavan työsuorituksen tekevän perheellisen naisen etenemistä urallaan ei todennäköisesti selitettäisi yrityksellä kompensoida perhe-elämästä puuttuvaa mielihyvää, vaan hänen menestymisensä voitaisiin katsoa johtuvan esimerkiksi ahkeruudesta, päämäärätietoisuudesta ja kyvykkyydestä hoitaa työtään.

8.6. Työtä ja tasa-arvoa

Aineistossani puhutaan paljon työroolista, työtehtävistä ja ammattitaidosta tasa-arvoisen ja arvostetun aseman tuottajana. Haastateltujeni mukaan yksineläjänaisen tasa-arvo toteutuu parhaiten työelämän kontekstissa. Oikeuttaan tasa-arvoiseen asemaan työpaikallaan haastateltuni perustelevat koulutuksellaan⁶⁰, pitkällä työkokemuksellaan ja kyvyllään suoriutua työhönsä kuuluvista tehtävistä. Yksineläjänaisen tasa-arvoisen kohtelun työpaikallaan kerrotaan perustuvan siihen, että häneen suhtaudutaan joko sukupuoli-neutraalina tai mieskollegoidensa kaltaisena työntekijänä. Mieltymistä naiskollegoiden kanssa samankaltaiseksi työntekijäksi ei pidetä tasa-arvoiseen asemaan johtavana asiana. Tasa-arvon lisäksi haastateltuni kuvailevat myös epätasa-arvoista kohtelua. Vaikka

⁶⁰ Haastattelemini naisten koulutustaso on korkeampi kuin väestössä keskimäärin, ja erityisesti yliopistokoulutuksen hankkineet ovat aineistossani yliedustettuina (ks. *Tutkimuksen toteuttaminen* alaluku 6.3.). Oletan haastateltujeni koulutustason voineen vaikuttaa siihen, että koulutus ja ammattitaito mainitaan aineistossani useita kertoja tasa-arvoisen aseman lähtökohtana.

kuvaukset poikkeavat toisistaan, niitä yhdistää eräs tekijä: työelämän kontekstiin sijoittuvat epätasa-arvon kuvaukset liittyvät tilanteisiin, joissa yksineläjänainen on nähty naissukupuolen edustajana.

[Olen työpaikallani] *tasa-arvoinen aikuinen nainen. (...) silloin kun pystytään puhumaan esimerkiksi niinku työstä silleen, et siihen otetaan toinen niinku huomioon keskusteluun niinku ihan et siinä ei niinku miehet eikä niinku tää sukupuoli määrää.* (20)

Työssä, *työssä tunnen [olevani tasa-arvoinen]. (...) Ja mun mielestä tasa-arvonen voi olla tekemällä (...) tekemällä samoja asioita kuin miehet. (...) Että ei se [tasa-arvo tule] siellä barrikaadeilla huutamalla (...) vaan sun omalla teoilla ja käyttäytymisellä ja valinnoilla ni sä teet sen.* (10)

[Olen työpaikallani] *tasa-arvone siinä mielessä että, minäki kannan niitä raskaita oluttankkeja esimerkis. Ja samote niiku tasa-arvoisesti meen poistamaan asiakkaita pois ravintoloista, jos on tarvis, siinä kuin mies[puolisetkin työntekijät] (...).* (32)

(...) meillä on miespomo ja kakskytkaks-kakskytneljä [vuotta vanha] vain, mitä hän on. Hänelle, joskus tuntuu, että tota, minä ---, minähi oon, oon [hänen silmissään] vain nainen. (28)

Kyllä minä kyseenalaistan tämän tasa-arvon. Et se [miesten ja naisten välinen tasa-arvo] on hyvin, hyvin harvinaista, millon jos lähtee tästä palkanäkökulmasta niinku miettimään sitä. (29)

Yksineläjänäisten kohtaama naissukupuoleen liittyvä syrjintä ei selity vain naisten yleisellä asemalla työelämässä. Yhtäältä haastateltuni toteavat, ettei samankaltaisuus nais-työntekijöiden kanssa tuota tasa-arvoista asemaa. Toisaalta he kuitenkin muistuttavat yksineläjänaisia kohdeltavan epätasa-arvoisesti sen vuoksi, että he poikkeavat puolison ja lasten puuttumisen osalta muista naisista. Haastateltuni kertovat perheellisten naisten

saattavan vedota perhesuhteisiinsa perustellessaan työssään tekemiään ratkaisuja. Tällöin perheelliset naiset vakuuttavat ”tietävänsä paremmin”, koska heillä itsellään on puoliso ja lapsia. Päätöksenteon perustuessa naisen perheellisyyteen vahvankin ammattitaidon omaavan yksineläjänaisen näkemykset tulevat sivuutetuksi muita näkemyksiä merkityksettömämpinä.

Epätasa-arvosta puhuessaan haastateltuni mainitsevat myös etuoikeuksista, joita perheelliset työntekijät saattavat ottaa itselleen vetoamalla perheensä olemassaoloon. Tällöin yksineläjänaista kohdellaan ihmisenä, jolla ei ole merkitystä omaavaa työpaikan ulkopuolista elämää. Käytännössä tämän kerrotaan näkyvän muun muassa siinä, että yksineläjänaisen voidaan odottaa jäävän ylitöihin aina tarvittaessa, jotta perheelliset naiset pääsevät ajoissa kotiin perheensä pariin. Samankaltainen ajattelu näkyy myös loma- ja vapaapäiväjärjestelyissä. Haastateltuni kertovat tilanteista, joissa perheellisten uskotaan ”tietävän paremmin” ja saavat päättää loma-ajoistaan ja työvuoroistaan keskenään, mutta yksineläjien on pidettävä lomansa ja vapaapäivänsä perheellisille parhaiten sopivina ajankohtina. Yksineläjä voi joutua tilanteeseen, jossa hän ei ole saanut vuosikausiin viettää yhteistä lomaa itselleen kaikkein läheisimpien ihmisten kanssa.

No, kyllä mä varmaan silloin tunnen olevani tasa-arvonen, kun huomaan niinku, että ollaan (...) samalla tasolla jossain keskustelussa. Että (...) ei tule sitä erilaisia rooleja; äiti, mummu tai joku siis tämmönen. Vaan ollaan niinku aikuisia ihmisiä siinä keskustelussa tai ni mitä sitten tehdäänki. (17)

Et just työelämässä ajatellaan, että: ”Sinkku joutaa aina töihin. Sillä [sinkulla] ei oo muuta elämää.” Et aina sanotaan, et: ”Sinähän joudat. Eihän sulla oo ---.” Niinku, kun ei niinku lapsia oo ja näin. Että: ”Sinähän voit tulla jouluksi töihin” ja näin. Minä sanon, että: ”Kyllä minullakin on elämä, et vaikka se on erilainen ku teillä [perheellisillä].” (26)

(...) hän [naispuolinen tuttava] multa kerran kysy (...) että: ”Vieläkö se, Liisa⁶¹, asia on niin, että aatellaan, että yksinäinen nainen ei syö, ei juo, ei

⁶¹ Nimi on muutettu tunnistamisen estämiseksi.

entistä kakase?” Minusta se on niinku [sillä tavalla]. Yhä se pätee, että ihmiset kyllä aattelee vähän näin. (6)

Marie Jahoda (1982) tarkastelee kirjassaan työn ja työttömyyden moninaisia psyykkisiä ja psykososiaalisia merkityksiä. Hänen mukaansa asema työyhteisön jäsenenä toimii puskurina erilaisuuden kokemuksiä vastaan. Jahoda muistuttaa ansiotyön tekemisellä olevan suuri merkitys muun muassa hyväksytyksi tulemisen, tarpeellisuuden ja tasaveroisuuden kokemusten tuottajana. (Mt., 24–25, 83–84; ks. Kortteinen & Tuomikoski 1998, 26–28, 72–73, 78, 94.) Aineistossani työelämän tarjoamien yhteenkuuluvuuden ja samanlaisuuden kokemuksille annetaan suuri merkitys; monissa kommentteissa tasa-arvon kerrotaan toteutuvan työroolissa ja työyhteisön jäsenenä.

Kaikki aineistooni sisältyvät työelämästä kertovat kuvaukset eivät kerro tasa-arvoisesta kohtelusta. Yksineläjänaiset voivat joutua työpaikallaan epäoikeudenmukaisen ja syrjivän kohtelun kohteiksi. Mainintoja työtehtäviin tai työsuhteeseen liittyvästä yksineläjyyteen perustuvasta syrjinnästä löytyy myös muista yksineläjyyttä käsittelevistä tutkimuksista. Muissakin tutkimuksissa syrjinnän kerrotaan ilmenneen muun muassa ylimääräisten työtehtävien tai ylitöiden teettämisenä työntekijän yksineläjyyteen vedoten ja yksineläjien vuosilomien ja vapaapäivien siirtämisestä aikoihin, jolloin perheelliset eivät halua pitää omia vapaitaan (ks. esim. Anderson ym. 1994/1995, 156; Gordon 1994, 76; Ojala & Kontula 2002, 50–51).

Ojalan ja Kontulan (2002) aineiston mukaan yksineläjyyttä käytetään myös yksineläjänaisen ammattitaidon vähättelemiseen. Ojalan ja Kontulan tutkimuksessa näin kerrotaan voivan tapahtua erityisesti niissä tilanteissa, joissa työyhteisö nostaa perheellisyyden keskeiseksi tietämisen ja osaamisen kriteeriksi ja jättää ammattitaidon ja työkokemuksen perheellisyyteen nähden toissijaiseen asemaan. (Mt., 50–51.) Samankaltaisia mainintoja sisältyy omaankin aineistooni.

Yksineläjien epätasa-arvoista kohtelua useissa teksteissään käsittelevä Bella DePaulo nimittää yksineläjiin kohdistuvaa syrjintää singlismiksi (*singlism*). Hänen mukaansa singlismi tulee näkyviin sekä työpaikalla että monissa muissa asiayhteyksissä, mutta tästä huolimatta singlismien vaikutusta ei yleensä tunnisteta eikä sen olemassaoloa myönnetä. (Ks. esim. DePaulo & Morris 2005b, 57, 60; DePaulo & Morris 2006, 251–252; vrt. Depaulo 2006, 2, 10.) DePaulo tarkastelee tutkimuksissaan Yhdysvaltojen tilannetta, mutta

hänen tekemänsä johtopäätös yksineläjyyden sivuuttamisesta mahdollisena syrjintää aiheuttavana tekijänä pitää näkemykseni mukaan paikkansa myös Suomessa.

Yksineläjyyttä käsittelevissä tutkimuksissa kerrotaan yksineläjien kokevan työtehtävissään eriarvoistavaa tai syrjivää kohtelua, mutta yksineläjyyteen mahdollisena syrjinnän syynä ei yleensä kiinnitetä huomiota yksineläjätutkimusten ulkopuolella. Esimerkiksi vuoden 1997 *Työolotutkimuksessa* (ks. Tilastokeskus 1999) tarkastellaan työelämän tasa-arvokysymyksiä lukuisista näkökulmista käsin. Yksineläjäisyys mahdollisena syrjinnän syynä jää silti tarkastelun ulkopuolelle.

Työssäolotutkimukseen (mt.) osallistuneilta kysyttiin, ovatko he kokeneet tai havainneet eriarvoista kohtelua nuoruuden perusteella. Vastaava kysymys esitettiin vanhuuden perusteella tapahtuvasta syrjinnästä. Lisäksi vastaajilta tiedusteltiin samaan tapaan miessukupuolen ja naissukupuolen perusteella tapahtuvasta syrjinnästä. Tämän jälkeen vastaajia pyydettiin kertomaan, ovatko he havainneet tai kokeneet syrjintää perheellisyyden perusteella. Edeltävä kysymyksenasettelu antaa olettaa seuraavan kysymyksen käsittelevän perheettömyyttä syrjinnän syynä. Näin ei kuitenkaan ole, vaan haastattelulomakkeessa siirrytään toisentyypisiin syrjinnän syihin. Kysymys perheettömyyteen liittyvästä syrjinnästä jää esittämättä. (Mt., 209.)⁶²

Haastateltujeni mukaan tasa-arvo työpaikalla rakentuu miehenkaltaisuuden tai sukupuolineutraaliuden kautta, mutta ei naissukupuolisuuden perustella. Katson näiden kommenttien kuvastavan työmarkkinoilla yleisesti vallitsevaa tilannetta. Tasa-arvopyrkimyksistä huolimatta naisen asema työmarkkinoilla on miehen asemaa heikompi. Esimerkiksi ero miesten ja naisten palkkojen välillä, naisten työsuhteiden miesten työsuhteita yleisempi määrä- ja osa-aikaisuus ja lasikatot, jotka estävät naisten etenemistä urallaan, kertovat naisen miestä heikommasta asemasta (ks. esim. Lämsä 2003, 25–26; Ollikainen 2003, 6, 15, 19; Puhakka 2003, 30, 32, 36; Veikkola 2002, 57–63; vrt. Pietiläinen 2006, 65–66). Koska yksineläjänaiset ovat naisia, myös he kohtaavat naisen epätasa-arvoista asemaa tuottavia toimintatapoja, käytäntöjä ja asenteita.

Vanhempainloma, lapsen hoitovapaa ja muut lapsen hoitoa tukevat sosiaalietuudet ovat helpottaneet perheen ja työn yhteensovittamista. Kaikki vanhemmuutta tukevien etuuksien

⁶² Muita vuoden 1997 työolotutkimuksen kysymyksen asetelussa mainittuja eriarvoisen kohtelun syitä olivat poliittiset mielipiteet, osallistuminen ay-toimintaan, raskaus, suosikkijärjestelmät, rotu, kansallisuus, ihonväri, työsuhteen tilapäisyys ja työsuhteen osa-aikaisuus. (Ks. Tilastokeskus 1999, 209.) Koska puolisoittomuudesta, lapsettomuudesta ja ei-heteroseksuaalisesta suuntautumisesta ei esitetty kysymyksiä, syrjintään liittyvien kysymysten (hetero)ydinperhekeskeisyys kiinnittää huomiota. Puolisottomuus ja lapsettomuus eivät ole ydinperheisiin kuuluvien henkilöiden ominaisuuksia eikä myöskään ei-heteroseksuaalista suuntautumista mielletä ydinperheeseen kuuluvan aikuisen ominaisuudeksi.

olemassaoloon liittyvät seuraukset eivät kuitenkaan ole myönteisiä. Useat tutkijat ovat muistuttaneet lapsenhoitoon liittyvien sosiaalietuuksien kielteisistä sivuvaikutuksista. Kielteiset vaikutukset kohdistuvat nimenomaan naisiin, koska perheen ja työn vaatimusten yhteensovittamisen katsotaan edelleenkin olevan leimallisesti naistyöntekijän työuraan liittyvä asia. (Ks. esim. Jokinen 2005, 73; Julkunen & Nätti 2002, 255; Salmi 1996, 214; Sutela 1999, 78.)

Nainen mieltyy äidiksi tai mahdolliseksi äidiksi 20–40-vuotiaana tai jopa tätä kauemminkin. Ikävuodet 20-vuotiaasta 40-vuotiaaseen ovat aikaa, jolloin myös työuran luominen yleensä tapahtuu. Naisen asemaa tutkineen Minna Hiilloksen (2003) mukaan työnantajat suhtautuvat naistyöntekijän mahdollisuuteen tulla raskaaksi uhkatekijänä riippumatta siitä, haluavatko heidän alaisuudessaan työskentelevät naiset perustaa perheen, onko heidän mahdollista hankkia lapsia ja aikovatko he äidiksi tultuaan elää perinteisen perhemallin mukaista elämää. (Mt., 72.)

Mahdollisuus raskaaksi tulemiseen ja epäily lapsen hoitoon liittyvistä poissaoloista tekee erityisesti tavanomaisessa synnytysissä olevista naisista työnantajensa silmissä epävarmaa työvoimaa. Työnantajat saattavat suosia miehiä pitkäaikaista työntekijää etsiessään, koska miehet eivät synnytä lapsia ja jäävät vain harvoin pitkäaikaisesti kotiin hoitamaan lastaan. Valitessaan työtehtävään miehen työnantaja voi olettaa välttyvänsä niiltä kustannuksilta, joita lapsen syntymään liittyvistä sosiaalietuuksista ja uuden työntekijän hankkimisesta ja perehdyttämisestä aiheutuu. Naisen työsuhteen pitäminen määräaikaisena saattaa vaikuttaa työnantajan näkökulmasta houkuttelevalta, koska määräaikaisen työsuhteen ”voi jättää” uusimatta, jos työntekijä alkaa odottaa lasta. Näin ollen toteutunut tai odotettavissa oleva raskaus voi vaikeuttaa naisen etenemistä urallaan tai osoittautua esteeksi pitkäaikaisen työsuhteen solmimiselle. (Vrt. esim. Jokinen 2005, 73; Salmi 1996, 214; Sutela 1999, 78.)

Perheellisyyteen ja vanhemmuuteen liittyvien sosiaalietuuksien kasaantumisella yksipuolisesti naisille on vaikutusta myös puolisoittomien ja lapsettomien yksineläjänäisten asemaan työmarkkinoilla. Näkemykseni mukaan yksineläjänainen voi joutua kahdelta taholta epäsuotuisaan tilanteeseen. Yhtäältä yksineläjänaiseen suhtaudutaan epävarmana työvoimana kuten muihinkin naisiin, mutta toisaalta hän ei äidiksi tulevien naisten tavoin hyödy niistä sosiaalietuuksista, joiden seuraamuksiin mielikuva naisista epävarmana työvoimana suurelta osin perustuu. Koska yksineläjänainen on lapseton, hänen kohdallaan epäilykset äidiksi tulosta saattavat jatkua perheellistä naista kauemminkin. Samanikäiset

äitinaiset voivat kertoa työnantajalleen, etteivät he enää tule hankkimaan lisää lapsia, mutta lapsettoman yksineläjänaisen saatetaan edelleen olettaa tahtovan synnyttää esikoisensa (vrt. Hiillos 2003, 72).

Äitien ja vaimojen asemaa kohentavat etuudet eivät auta yksineläjänäistä. Kuitenkin myös yksineläjänaisen asemaan työmarkkinoilla voidaan vaikuttaa. Esimerkiksi naisalojen palkkauksen kohentaminen helpottaisi pienipalkkaisten yksineläjänaisen tilannetta. Naisten palkkatason kohentamisen voi olettaa olevan yksineläjänaisille jopa tärkeämpääkin kuin niille naisille, jolla on puoliso. Yksineläjänaiset eivät hyödy miesten suuremmista palkoista edes välillisesti. Vaimon asemassa oleviin naisiin naisalojen matala palkkataso ei vaikuta aivan samalla tavalla kuin yksineläjiin, koska puolisosuhteessa elintaso perustuu yleensä molempien puolisojen tulojen varaan.

Eeva Jokinen (2005) toteaa perheen arkea käsittelevissä tutkimuksessaan tasa-arvokeskustelun painopisteen siirtyneen ydinperheen ensisijaisuutta korostavaan uusfamiliaristiseen perhepolitiikkaan, jolloin muut tasa-arvoon liittyvät näkökulmat jäävät vähemmälle huomiolle⁶³. Jokinen ei pidä tätä keskustelun kapenemista ydinperheen ympärille toivottavana kehityksenä, vaan varoittaa sen voivan johtaa yhteiskunnan epäoikeudenmukaistumiseen. Mikäli ainoastaan ydinperheen tarpeita pidetään tasa-arvon rakentamisen lähtökohtana, etuudet ja palvelut voivat suuntautua epäoikeudenmukaisesti ja osa ihmisryhmistä jää etujen ajamisen ulkopuolelle. Tällöin ydinperheisiin kuulumattomien henkilöiden oikeus tasa-arvoiseen kohteluun sivuutetaan ja heidän asemansa heikkenee. Jokinen katsoo vain ydinperhettä tasa-arvon lähtökohtana pitävän politiikan uhkaavan heikentää muun muassa yksineläjien, yksinhuoltajien ja sateenkaariperheellisten tasa-arvoista asemaa yhteiskunnan jäsenenä. (Jokinen 2005, 77; vrt. Julkunen 2002, 37.)

Raija Julkunen (2002) toteaa, ettei suomalainen sosiaalipolitiikka tue samalla tavoin kaikkia naisia. Parhaiten tuetuiksi tulevat hänen mukaansa ne naiset, jotka kiinnittyvät koulutukseen, ansiotyöhön, heteroseksuaaliseen parisuhteeseen ja heteroäitiyteen. (Mt., 37.) Vaikka puolison ja lapseton yksineläjänainen olisi heteroseksuaalinen, hyvin koulutettu ja kävisi töissä, hän täyttää vain kaksi Julkunen mainitsemista neljästä kriteeristä. Näkemykseni mukaan työelämän tasa-arvosta käytävän keskustelun

⁶³ Viime aikoina tasa-arvokysymyksistä on kuitenkin puhuttu palkkatasa-arvon näkökulmasta. Syksyllä 2007 käytiin kiihvasta keskustelua erityisesti kunnallisten naisalojen palkkauksesta. Keskustelu kulminoitui sairaanhoitajien palkankorotuksista käytyihin neuvotteluihin ja uhkaan sairaanhoitajien joukkoirtisanoutumisesta työtaistelutoimenpiteenä.

kapeneminen perhe-elämän ja työn yhteensovittamiseen liittyväksi keskusteluksi voi heikentää yksineläjän asemaa työmarkkinoilla ja johtaa hänen kohdallaan epätasa-arvoiseen kohteluun.

Aineistooni sisältyy kommentteja, joiden mukaan haastateltu saa kokemuksia tasa-arvoisesta kohtelusta erityisesti työpaikallaan, työtehtäviään tehdessään ja työroolistaan käsin. En katso tämän olevan ristiriidassa sen kanssa, mitä aineistossani kerrotaan työelämän kontekstiin sijoittuvasta epätasa-arvoisesta kohtelusta. Samallakin työpaikalla voi tapahtua asioita, joista osa saa yksineläjänaisen tuntemaan itsensä tasa-arvoiseksi ja osa synnyttää kokemuksia epätasa-arvoisesta kohtelusta.

Pidän kuitenkin huomiota herättävänä sitä, että nimenomaan työpaikka, työrooli ja työtehtävät nimetään useimmissa aineistoni vastauksissa tasa-arvon kokemuksia tuottaviksi tekijöiksi. Mielestäni tätä ei pidä tulkita niin, että työelämä kohtelisi yksineläjänaisia muita naisia hellävaraisemmin. Sen sijaan oletan selityksen löytyvän siitä, että myös yksineläjänainen määrittellään ydinperhettä lähtökohtana käyttäen. Työelämässä yksineläjänaiset ovat ammattiroolinsa edustaja, mutta ydinperheen kontekstissa he määrittyvät ulkopuolisiksi. Yksineläjänainen on *puolisoton*, *lapseton* ja *perheetön*, jolloin hänen asemansa perustuu vailla olemisen varaan. Mieltyminen henkilöksi, jolta puuttuu jotakin, ei ole hedelmällinen lähtökohta tasa-arvoisuuden kokemusten karttumiselle.⁶⁴

8.7. Yhteenveto: työmyrädiskurssin käyttäminen

Haastattelemanani yksineläjänaiset määrittelevät itseään normaaleiksi, hyväksyttäviksi ja aikuisiksi naisiksi kertomalla olevansa hyviä työntekijöitä. Nimesin haastateltujeni käyttämän hyvän työntekijän mielikuvaa tuottavan diskurssin *työmyrädiskurssiksi*⁶⁵, koska mielikuva hyvästä työntekijästä rakentuu haastateltujeni puheessa ahkeruudesta ja vastuuntunnosta kertomisen varaan.

Puhuessaan itsestään työntekijöinä suomalaiset mainitsevat usein ahkeruutensa ja vastuuntuntonsa. Myös haastateltuni menettelevät samalla tavoin. Ahkerasta ja vastuuntuntoisesta työnteosta kertova puhe on normaalin ja hyväksyttävän aikuisen

⁶⁴ Aineistoni mukaan puolisoton ja lapseton yksineläjänainen saatetaan määritellä työtehtäviensä ulkopuolella epätasa-arvoisella tavalla ei-joksikin, mutta aina näin ei tapahdu. Vaikka työelämä nimetään aineistossani tärkeimmäksi tasa-arvon kokemuksia tarjoavaksi elämän osa-alueeksi, haastateltuni kertovat myös vapaa-aikaan sijoittuneista tasa-arvoisuuden kokemuksistaan.

⁶⁵ *Työmyrädiskurssin* keskeisin sisältö on esitetty tiivistetyssä muodossa kirjan lopussa olevassa taulukossa. Taulukkoon on koottu vastaavat tiedot myös muissa luvuissa kuvailemistani *mainediskurssista*, *syöttömyrädiskurssista* ja *hoivadiskurssista*. (Ks. liite 3.)

ihmisen asemaa tuottavaa puhetta, koska suomalaisessa yhteiskunnassa sekä miesten että naisten oletetaan työikäisinä tekevän ansiotyötä ja suoriutuvan tehtävistään. Haastateltujeni hyvää työntekijyyttä rakentavalla puheella on kuitenkin omat yksineläjyyteen liittyvät erityispiirteensä.

Pääsääntöisesti haastateltuni eivät vertaa omaa työntekoaan muiden työntekoon. Osassa kommentteista yksineläjänäistä pidetään kuitenkin muita naisia parempana työntekijänä, koska puolison ja lapseton nainen pystyy joustamaan työajoissaan eivätkä hänen voimavaransa ja empatiakykynsä kulu perheen tarpeista huolehtimiseen.

Mielikuvissa aikuisuus ja elannon hankkiminen omalla työllä liittyvät toisiinsa. Miesten palkat ovat keskimäärin naisten palkkoja korkeampia, ja puolisoitten oletetaan tukevan toisiaan taloudellisesti. Koska yksineläjänaiset eivät voi tukeutua miehensä tuloihin, he pystyvät kuvailemaan itseään perheellisiä naisia taloudellisesti itsenäisempinä ja samalla myös aikuisempina naisina. Taloudellisesta itsenäisyydestään huolimatta haastateltuni eivät väitä olevansa tavallista perheellistä naista aikuisempia. Kuitenkin he toteavat joidenkin perheellisten naisten aikuistumiskehityksen jääneen keskeneräiseksi, koska he eivät ole ottaneet vastuutaan kantaakseen, vaan ovat siirtäneet riippuvuutensa vanhemmistaan riippuvuudeksi puolisonsa tuloista tai äitiyden perusteella maksettavista etuuksista.

Stereotyyppiä kuvailevat yksineläjää joko vastuuta välttelevänä työhönsä välinpitämättömästi suhtautuvana ihmisenä tai vain työlleen omistautuvana ”työhulluna”. Haastateltujeni puheessa työmyyrädiskurssin käyttäminen muodostuu tasapainoiluksi näiden kahden ääripään välillä. Yhtäältä haastattelemani naiset painottavat ahkeruuttaan ja vastuuntuntoaan, mutta toisaalta he torjuvat epäilyksiä, joiden mukaan ahkeruus ja vastuuntunto olisivat tulkittavissa osoituksiksi työhulluudesta. Haastateltuni torjuvat työhullun mielikuvaa sekä toteamalla työhulluusepäilyjen olevan aiheettomia että korostamalla pitävänsä perhettä ja perheeseen liittyviä arvoja tärkeinä asioina.

Yksineläjänaiset eivät puhu työpaikallaan vaikeuksistaan sovittamalla työn ja perheen vaatimuksia toisiinsa. Jo pelkästään tämä vaikuttaa siihen, että yksineläjänäistä saatetaan pitää epäfeminiinisenä ja miesmäisesti työhönsä suhtautuvana henkilönä. Perheen ja työn vaatimusten yhteensovittaminen mieltyy yhteiskunnassamme naistyöntekijöiden elämään kuuluvaksi asiaksi. Vastaavasti työskentely siten, ettei perhe näytä vaikuttavan työntekoon, mielletään miesmäiseksi tavaksi tehdä työtä. Haastateltuni torjuvat mielikuvia epänaissellisesta suhtautumisestaan työntekoon kertomalla arvostavansa perhe-arvoja ja

perhe-elämää. Lisäksi he vahvistavat mielikuvaa feminiinisestä naisesta kuvailemalla kodinhoitoon liittyviä tehtäviä, joita he tekevät työpäivän jälkeen.

Haastateltuni kertovat kokevansa tasa-arvoa erityisesti työroolissaan ja tehdessään työhönsä liittyviä tehtäviä. Tasa-arvoisuus määrittyy samankaltaisuudeksi miehiin verrattuna. Samankaltaisuus naisten kanssa ei saa tasa-arvon kokemusta tuottavia merkityksiä. Koska naisten asema työmarkkinoilla on miesten asemaa heikompi, katson haastateltujeni vastausten heijastavan työmarkkinoilla vallitsevaa tilannetta.

Sekä naissukupuoli että yksineläisyys vaikuttavat yksineläjänaisen asemaan. Esimerkiksi naisalojen pienipalkkaisuus, työsuhteiden määräaikaisuus ja synnytysikäisten naisten kohtelemisen epävarmana työvoimana kohdistuvat kaikkiin naisiin riippumatta siitä, ovatko he perheellisiä. Vaikka yksineläjänainen pysyisi lapsettomana, oletus tulevasta äitiydestä voi haitata hänenkin etenemistään työurallaan. Kuitenkin äitiyttä saatetaan pitää myös osoituksena naisen arvosta työntekijänä. Yksineläjänaiset eivät pääse kaikkein arvostetuimpien naistyöntekijöiden joukkoon, koska eniten arvostusta saavat ne naiset, joiden nähdään suoriutuvan onnistuneesti sekä ansiotyöstään että tehtävistään perheenäitinä.

Aineistoni mukaan yksineläjänaista epätasa-arvoistavat käytännöt näkyvät työelämässä. Yksineläjänaista saatetaan syrjiä sekä työpaikkaa haettaessa että irtisanomisista päätettäessä. Perheellinen henkilö voi tulla valituksi perheellisyyttä valintaperusteena pitäen ja hän saattaa säilyttää työpaikkansa, sillä yksineläjät irtisanotaan ensin. Joillakin työpaikoilla yksineläjänaisen ammattitaito ja näkemykset tulevat sivuutetuiksi, koska perheelliset naiset perustelevat olevansa oikeassa vetoamalla kokemukseensa puolisoina ja äiteinä. Lisäksi yksineläjänaiselle saatetaan kasata perheettömyydellä perustellen ylitöitä ja hänen toiveensa voidaan jättää huomiotta loma- ja työvuorojärjestelyistä päätettäessä.

9. Oikeanlainen seksipartneri ja mainediskurssi

Haastattelemani naiset rakentavat itsestään mielikuvaa normaaleina, hyväksyttävänä ja aikuisina naisina kertomalla seksuaalisuudestaan ja suhtautumisestaan seksuaaliseen kanssakäymiseen. ”Oikealla tavalla” seksuaalisen naisen mielikuvan tuottaminen on kuitenkin yksineläjänaisen asemasta käsin vaikea tehtävä, koska ympäristön asettamat odotukset ovat toisiinsa nähden ristiriitaisia.

Ensimmäinen alaluku *Normaali nainen nauttii seksistä* kertoo seksuaalisuudesta normaaliuden määrittäjänä. Alaluku *Yksineläjä hillitsee himonsa* kuvailee odotuksia, joiden mukaan yksineläjänaisen tulisi sekä tuoda julki seksuaalisuuttaan että osoittaa kykenevänsä pidättäytymään seksuaalisesta kanssakäymisestä. *Moraali on monenlaista* tarkastelee aineistossani esitettyjä erilaisia moraalikäsitteitä. *Kyseenalaistuva heteroseksuaalisuus* ja *Kun lesboepäilykset syntyvät* kertovat yksineläjänaiseen kohdistuvista homoseksuaalisuusepäilyistä. Viimeinen alaluku *Yhteenveto: mainediskurssin käyttäminen* kokoaa muiden lukujen keskeisimmän sisällön ja hahmottelee näkyviin mainediskurssin, jonka varaan haastateltujeni kuvaukset oman seksuaalisuutensa oikeanlaisuudesta rakentuvat.

9.1. Normaali nainen nauttii seksistä

Haastateltujeni mukaan yksineläjänaisen seksuaalisuuteen suhtaudutaan pääsääntöisesti kolmella tavalla: sitä kuvailaan hallitsemattomana ja vaarallisena luonnonvoimana, sen olemassaolo kiistetään kokonaan tai se esitetään huvittavana kuriositeettina, josta voidaan loputtomasti vitsailla. Suhtautumistavasta riippumatta yksineläjänaisen seksuaalisuuden todetaan olevan kulttuurissamme tabu, kielletty puheenaihe, josta ei suoraan ja asiallisesti keskustella.

(...) jos sie luet jotaki naisten lehtiä tai kesäaikaan jotaki Iltasanomia (...) ni siellä aina sillon tällön revitellään tällä aiheella suuntaan ja toiseen. Millon ne [yksineläjänaiset] on seksipetoja ja millon ne on semmosia ihan nynnyjä.
(30)

[Yksineläjänaisen seksuaalisuus on] *vaiettu asia, tai sit, sitten vaaralliseksi koettu asia, koska se ei näkyvästi miehen hallinnassa.* (33)

(...) *varmasti monta kertaa kyllä [oletetusti selibaatissa elävälle] vanhallepiialle naureskellaan. Varmaan ne on semmosia miesten, miesten jonkun saunaillan hohotuksia.* (11)

Aineistossani puhutaan yksineläjänaisista, joiden tie seksuaalisen halukkuutensa hyväksymiseen on ollut tavanomaista vaikeampi pitkäkestoisten parisuhteiden puuttumisen vuoksi. Kukaan haastatelluistani ei kuitenkaan luokittele itseään näiden seksuaalisuuttaan vierastavien naisten joukkoon. Joissakin kommenteissa kerrotaan henkilökohtaisista seksuaalisen halun hyväksymiseen liittyvistä vaikeuksista, mutta nämä vaikeudet sijoitetaan poikkeuksetta kauas menneisyyteen, ei haastatellun nykyiseen elämäntilanteeseen.

[Minulle] *oman seksuaalisuuden löytäminen tai hyväksyminen ollu aika kipeenki tien kautta. Tajuta, että myös iteki on seksuaalinen olento ilman, ilman, että on miestä. (...) Ite kamppailin ihan ---. Yleisnimityshän on itsetyydytys--- (...). Semmosen kanssa, että onko se oikein ja voiko niin tehdä. Mutta nyt olen siis silleen ihan selvillä vesillä, et mikä ettei ja se on minusta ni hyvä vaihtoehto.* (13)

Haastateltuni kumoavat yksineläjänaisen aseksuaalisuuteen liittyviä epäilyksiä ja puhuvat itsestään naisina, joille seksuaalinen kanssakäyminen ja toive seksikumppanista ovat luonnollisia ja toivottavia asioita. He kertovat oman seksuaalisuutensa olevan tervettä, tasapainoista ja voimakkuudeltaan normaalia seksuaalisuutta, joka ei millään tavoin poikkea muiden itsensä hyväksyvien naisten seksuaalisuudesta. Mielikuvaa seksisuhteeseen pystyvistä ja sitä kaipaavasta yksineläjänaisesta tuotetaan mainitsemalla toteutuneista suhteista ja viittaamalla seksikumppanien antamaan myönteiseen palautteeseen. Joissakin kommenteissa kuitenkin kritisoidaan käsitystä, jonka mukaan kaikilla ihmisillä tulisi olla seksikumppani.

Et osa [ihmisistä] niinku ajattelee, et ne [yksineläjänaiset] on jotenki omituisia. (...) Että se omituisuus olis sitä, että niillä ei ole minkäänlaisia [seksuaalisia] tarpeita. (30)

*(...) kyllä mää kuitenkin oon sitä mieltä että, et sitä tarvii sitä fyysistä kanssakäymistä. Et niitä päiviä tulee ku, et vois vaik mitä tehdä (naurua) ---.
(2)*

[Minun] kiihkeyttäki on arvostettu, että jos tommoselle saralle mennään. (...) Ihan sukupuolista [kiihkeyttä]. (31)

Ehkä siitä [seksistä] tehdään niinku liian suuri numero. Ja sitä [seksikumppanin puuttumista] niinku käytetään sellasena ei nyt voi sanoo aseena, mut että jotenki siitä on tullu semmonen hokema, et ”kaikki tarvii seksiä”. (24)

Oikeanlaista mieheyttä, naiseutta ja niiden puuttumista arvioidaan kulttuurissamme seksisuhteiden perusteella. Seksuaalisuuttaan ”väärin” tai ”puutteellisesti” ilmaiseva mies tai nainen mieltyy yhteisönsä silmissä epäkelvoksi ihmiseksi, joka ei kykene täyttämään omalle sukupuolelleen asetettuja vaatimuksia. (Löfström 1999b, 10, 126; Näre 1992, 30.) Perinteisesti seksuaalinen kanssakäyminen on mielletty osaksi puolisosuhdetta. Yksineläjänaiset ovat puolisottomia, mutta puolisottomuus ei jätä heitä seksuaalisuutta määrittävien normien ulkopuolelle. Päinvastoin puolison puuttuminen vaikuttaa nostavan yksineläjänaisen seksuaalisuuden valokeilaan (vrt. Gordon 1994, 115). Yksineläjänaisen ja seksuaalisuuden yhdistäminen toisiinsa tulee kärjistetyksi esiin yleisesti tunnetuissa stereotyyppisissä mielikuvissa.

Stereotypiat eivät kuvaille yksineläjänaisen seksuaalisuutta tavanomaisena pidettynä seksuaalisuutena, vaan niiden mukaan yksineläjänainen on seksuaalisuudeltaan tavalla tai toisella normiodotuksista poikkeava. Stereotypiat esittelevät yksineläjänaisen esimerkiksi selibaatissa elävänä katkerana vanhapiikana, jota kukaan mies ei huoli kumppanikseen (vrt. esim. Gordon 1994, 128–130; Vakimo 2001, 153–159), jatkuvasti seksikumppania vaihtavana moraalittomana city-sinkkuna, joka käyttäytyminen muodostaa jatkuvan uhkan jo olemassaoleville parisuhteille (vrt. esim. Gordon 1994, 106, 116; Ukkonen 1999, 100–

101), reppanana, jonka kova kohtalo on tehnyt kykenemättömäksi solmimaan ja ylläpitämään läheisiä ihmissuhteita (vrt. esim. Anderson ym. 1995, 70) tai lesboksi epäiltävissä olevana naisena, joka ei tunne mielenkiintoa miehiä kohtaan (vrt. esim. DePaulo 2006, 2 99; Ojala & Kontula 2002, 85).⁶⁶

Nykyisin seksuaalisen kanssakäymisen ajatellaan olevan olennainen osa normaalin aikuisen ihmisen elämää siviilisäädystä riippumatta⁶⁷. Tyydytystä tuova sukupuolielämä mielletään tärkeäksi vireyden lähteeksi ja sen katsotaan olevan todiste niin miehen kuin naisenkin henkisestä hyvinvoinnista. Vastaavasti seksisuhteen ja seksuaalisen mielenkiinnon osoitusten puuttuminen herättää epäilyksen epänormaaliudesta, sopeutumattomuudesta ja ylipäättään kyvyttömyydestä solmia ja ylläpitää ihmissuhteita. Koska seksuaalisten tarpeiden tyydyttämistä partnerin kanssa pidetään osana normaaliutta, yksineläjänaiset voivat kokea seksuaalista kanssakäymistä sisältävän suhteen solmimisen vaatimukseksi, johon heidän tulisi kyetä vastaamaan tullakseen kohdelluiksi normaaleina naisina. (Ks. esim. Gordon 1992, 123–126; Ojala & Kontula 2002, 115; Ronkainen 1994b, 250; Ronkainen 1994c, 34.)

Puolisoiden oletetaan olevan keskenään seksisuhteessa ja seksiä puolisojen kesken pidetään hyväksyttävänä asiana. Näin ollen puolison asemassa olevat naiset voivat rakentaa käsitystä seksuaalisuutensa normaaliudesta kertomalla joko puolisonsa olemassaolosta tai itsestään puolison asemassa olevina naisina. Oma perhe on yleinen puheenaihe tuntemattomienkin ihmisten kesken, joten vaimoilla on yleensä runsaasti luontevia tilaisuuksia seksuaalisuudeltaan hyväksyttävän naisen mielikuvan rakentamiseen. Yksineläjänaisen mahdollisuudet ”oikeanlaisista” seksuaalisuutta rakentavien mielikuvien luomiseen ovat puolison asemassa olevia naisia rajatumpia.

Mielikuvaa seksuaaliselta halukkuudeltaan normaalista ja seksisuhteisiin kykenevästä naisesta on mahdollista rakentaa muutoinkin kuin kertomalla olemassaolevasta puolisosuhteesta. Esimerkiksi puhe seksin kaipaamisesta ja aiemmista seurustelu- tai puolisosuhteista voi toimia seksuaalisuudeltaan normaalia, hyväksyttävää ja aikuista naiseutta tuottavana puheena. Yksineläjänaisen asemasta käsin seksuaalisuudesta

⁶⁶ Kirjan lopussa on liite, jossa kerrotaan yksineläjänaisiin yhdistetyistä stereotyyppisistä mielikuvista. Liite esittelee neljä naiskuvaa, joista kukin koostuu yleisesti tunnetuista yksineläjästereotyyppioista. Olen nimennyt naiskuvat *perinteiseksi vanhaksipiiaaksi*, *city-sinkkunaiseksi*, *pelästyneeksi reppanaksi* ja *kukaties lesboksi*. Laatimani naiskuvat toimivat keskustelunherättäjinä haastatellessani yksineläjänaisia. (Ks. liite 2.)

⁶⁷ Tässä suhteessa ajattelutapa on kokenut suuren muutoksen. Vuoteen 1926 saakka naimattomien henkilöiden seksuaalinen kanssakäyminen oli rikollinen teko, josta laki määräsi rangaistuksen (ks. Nieminen 1993, 75). Kirjan alkupuolella luvussa *Oi niitä aikoja* kuvaillaan 1900-luvun alussa vallinnutta seksuaalimoraalia ja suhtautumista naisten seksuaalisuuteen (ks. alaluvut 4.5. ja 4.6.).

puhumisessa on kuitenkin riskinsä. Hankalimmassa tilanteessa ovat vailla seurustelukumppania olevat yksineläjänaiset, koska he eivät voi puhua itsestään myöskään seurustelusuhteen osapuolina.

Erityisesti vailla seurustelukumppania olevien yksineläjänaiesten kohdalla teot, jotka olisivat sosiaalisesti hyväksyttäviä, mutta kertoisivat kuitenkin riittävän todistusvoimaisesti mielenkiinnosta miehiä kohtaan, voivat jäädä liian vähäisiksi. Esimerkiksi pitkälle menevä flirttailu ja yhdenillansuhteista kertominen kylläkin vakuuttavat seksuaalisen mielenkiinnon olemassaolosta, mutta samalla ne voivat vaarantaa yksineläjänaisen maineen. Kuitenkin myös liian vähäisessä seksuaalisen kiinnostuksen ilmaisemisessa on sudenkuoppansa. Miehiin kohdistuvien seksuaalisen mielenkiinnon osoitusten puuttuminen voi luoda mielikuvan lesbosta tai naisesta, jolta puuttuu normaalina pidetty kyky ja halu seksuaaliseen kanssakäymiseen.

9.2. Yksineläjä hillitsee himonsa

Haastateltuni puhuvat itsestään sekä seksistä kiinnostuneina ja sitä kaipaavina naisina että ihmisinä, joilla on hyvä sukupuolimoraali ja vahva itsekontrolli, jolla he kontrolloivat käyttäytymistään. Itsehillintäpuhetta on aineistossani huomattavasti enemmän kuin seksuaalisesta mielenkiinnosta kertovia kuvauksia. Puheen määrän perusteella haastateltujeni huoli löyhämoraaliseksi määrittymisestä vaikuttaa suuremmalta kuin pelko siitä, että heitä pidettäisiin aseksuaalisina naisina. Itsekontrollista kertominen on aineistossani pääosin itsetodistelua; haastateltuni vakuuttavat olevansa hyvämoraalisia naisia silloinkin, kun moraaliiin liittyviä asioita ei ole käsitelty keskustelun aikana.

Aineistossani on kommentteja, joiden mukaan yksineläjänainen pystyy tarvittaessa olemaan vailla seksipartneria ilman, että siitä koituu hänelle kohtuuttomia kärsimyksiä. Keinoina tulla toimeen ilman seksisuhdetta haastateltuni mainitsevat masturbaation ja seksuaalisen energian suuntaamisen ei-seksuaaliseen toimintaan kuten ahkeraan työntekoon tai fyysisiä voimavaroja kuluttavaan liikuntaharrastukseen. Joidenkin kommenttien mukaan kumppanin puuttuminen vähentää naisen seksuaalisen halukkuuden määrää väliaikaisesti, minkä kerrotaan osaltaan helpottavan seksistä nauttivan, mutta vailla seksikumppania olevan yksineläjänaisen tilannetta.

(...) yksin harjoitettu seksi, et sekin on ihan seksiä ja ihan ok. (...) Tuota, ni, niin kyllä mä ne siis seksuaaliset tarpeeni sain tyydytettyä ihan niinku omin keinoinkin (...). (14)

(...) olosuhteet [seksikumppanin puuttuminen] niinku tietyllä tavalla pitää ehkä sen seksuaalisuuden tarpeen aika minimissä tai semmosena et sitä ei [ole]. (22)

[Seksin tarve] vaihtelee elämäntilanteen mukaan. (...) siinä vaiheessa, kun ihminen on rakastunut, ni sillon se tietenki kaipaa [seksiä]. (31)

(...) on tietysti [olemassa] ihmisiä, jotka tietosestikin välillä voi käyttää tämmöstä selibaattia (...) niinku et [ne] kanavoi, sublimoi sen [seksuaalisen halun] jonnekin muualle. Ihan tietosestikin ja. Niin on sekin mun mielestä ihan mahdollista, eikä mikään ---. Et on, ei oo mahdotonta. (19)

Haastateltuni kertovat stereotypioista, joiden mukaan yksineläjänaiset etsivät jatkuvasti uutta seksiseuraa ja ovat muita naisia halukkaampia yhdenillansuhteisiin ja seksuaaliseen kanssakäymiseen ”varattujen” miesten kanssa. Kärjistetyimmissä stereotypioissa yksineläjänaista kuvaillaan seksiobjektina, jonka kanssa kuka tahansa mies voi harrastaa seksiä. Haastateltujeni mukaan yksineläjänäisten seksuaalimoraalia epäillään toistuvasti puolison puuttumisen vuoksi. Aineistossani kerrotaan sekä ääneen lausutuista epäilyksistä että sanattomista vihjauksista, joilla viitataan yksineläjänäisten oletettuun heikkoon moraaliiin ja seksuaaliseen itsekontrolliin. Niin miesten kuin naistenkin todetaan saattavan epäillä yksineläjänäisen moraalia pelkän yksineläjyyden perusteella.

Aineistoni mukaan jotkut miehet uskovat kenen tahansa yksineläjänäisen suostuvan seksisuhteeseen kanssaan, vaikka mies itse olisikin naimisissa. Tämän uskomuksen kerrotaan johtavan suorasukaisiin lähestymisyriytyksiin, niistä seuraaviin karvaisiin pettymyksiin ja joskus myös yksineläjänäisen maineen tarkoitukselliseen mustamaalaamiseen. Itsetunnolle koituva loukkaus voi olla suuri, jos mies uskoo yksineläjänäisen vastaavan muille miehille myöntävästi, mutta nainen kieltäytyy kuitenkin hänen seuraustaan.

(...) niitä [yksineläjänaisia] pidetään jotenki hirveen vaarallisina niinku miesten kannalta. Et ne, ne on niinku ilman muuta niitä syöjättäriä, jotka särkee perheet ja, ja tuota rikkoo avioliitot ja vie isät lapsilta ja miehet vaimoilta (...). (7)

(...) miehiltä on vähän semmonen asennoituminen, että [yksineläjänainen] on niinku helposti seksuaalisesti käytettävissä. (...) että helposti, tuota noin, halutaan seksuaalisesti pelkästään (...) yksin[eläjänaisena] ollessa, että. (21)

(...) vähintäinki muutaman kaljan jälkeen [yksineläjänaisen] seuraan liittäytyy näitä tämmösiä palveluksia tarjoavia [mies]henkilöitä (naurua). (...) Mää käsitän siis, että se kuuluu miesten tämmöseen jonhonki hyökkäämisstrategiaan. Siihen semmoseen, että ne yrittää yrittämisenpakostakin. (Naurua). (12)

Jotkut miehet tuntuu ajattelevan, että: ”Tuo assuu ja ellää yksin, ni se on varmaanki puutteessa ja sitä voi vähän taputella ja läpytellä.” (24)

Haastateltuni eivät kuvaile suhdetta ”varatun” miehen kanssa yksineläjänaiselle tyypillisenä tilanteena. Tämänkaltaisia suhteita todetaan olevan olemassa, mutta niiden arvioidaan jäävän harvinaisiksi poikkeuksiksi. Joidenkin kommenttien mukaan varatut kumppanit kiinnostavat yksineläjänaisia huomattavasti vähemmän kuin puolison asemassa olevia naisia. Väitettä perustellaan puolisonaisen ja yksineläjänaisen erilaisilla elämäntilanteilla. Vaimolle seurustelu varatun miehen kanssa merkitsee mahdollisuutta ylläpitää puoltatoista suhdetta, koska hänellä on jo entuudestaan puoliso. Puolisoton yksineläjänainen sen sijaan joutuisi tyytymään puolikkaaseen suhteeseen, mikä on harvalle naiselle tarpeeksi. Monissa aineistoni kommentteissa korostetaan, ettei asema toisena naisena riitä yksineläjänaisille, vaan he tahtovat olla ensimmäisiä naisia suhteessa, johon molemmat osapuolet sitoutuvat.

(...) mulla itellä niinku on semmonen periaate että, et jos mies on parisuhteessa, ni sit minä en sitä liikuta. (...) en niin kun haluais lähtee sellaseen suhteeseen. En haluais lähtee toiseks naiseks. (24)

(...) minä en halua olla se toinen nainen, se toinen nainen kenellekään. Mä haluan olla ensimmäinen nainen jollekin. (2)

No, ei ne [yksineläjänaiset] sen kovempia oo niitä aviomiehiä viemään, ku ne aviovaimot itekään, että. (...) se tuntuu tietysti [vaimoista siltä] ku ajatellaan: ”Tolla ei oo mitään riippakivee, toi voi nyt vaikka mennä vikittelemään mun miestäni.” (10)

(...) voi olla, ettei [perheelliset naiset] paljoo [yllyttämistä] tarvii. Kyllä nää perheelliset (...) ne menee, jos on tilaisuus. Ja niitä etsitään tilaisuuksia, että. (18)

Haastateltujeni mukaan yksineläjänaiselle sälytetty moraalinen vastuu ei rajaudu heihin itseensä, vaan ulottuu myös miesten käyttäytymisen kontrolloimiseen. Yksineläjänaisen tulee varmistaa, onko seksiä toivova mies parisuhteessa vai ”vapaana”. Mikäli mies osoittautuu ”varatuksi”, yksineläjänaisen odotetaan huolehtivan siitä, että mies poistuu viipymättä hänen luotaan. Haastateltuni toteavat, ettei miehiin kohdisteta vastaavia vaatimuksia; miesten ei odoteta selvittävän naisen perhetilannetta eikä käskevän häntä poistumaan, vaikka naisella olisikin puoliso tai seurustelukumppani. Aineistossani ei kyseenalaisteta naisen vastuuta omasta käyttäytymisestään, mutta joissakin kommenteissa vastustetaan jyrkästi näkemystä, jonka mukaan yksineläjänaiset ovat velvollisia huolehtimaan heitä lähestyvien miesten moraalista.

Kun alkaa kevät tulemaa, aurinko paistamaan, niin sitä taas sinkkunaiset saavat kaikki syyt niskoilleen; että, että joku mies on jotakuta naista pettäny (...). (28)

[Lehden yleisöosastolla oli] tämmöstä kirjoittelua nimenomaan, että miten niinku sinkkunaiset tulee ja nappaavat viattomat miehet. Et missään vaiheessa [lehtikirjoituksissa] ei ollu sitä, et mikä on miehen rooli. Et jäi siinä ihan semmonen olo, et se mies on siinä semmonen niinku tahdoton (naurahdus), surkee ja avuton. Et vaimo kiskoo toisesta päästä ja sitte toisesta (naurahdus) päästä kiskoo nämä kamalat sinkkunaiset (...). Et niinku miehellä oo niinku mittää aivoja. Miehellä ei oo mittää tahtoa eikä muuta. (29)

Että minä niinku koko ajan [sanoin mukaani pyrkivälle naimisissa olevalle miehelle] joo että: ”Lähetään samaa matkaa, mutta että mene kotia.” (...) Ja sitten se [mies] tuli kuitenkin meille. Ja vaikkei siinä nyt mittään ihmeellistä niinku tapahtunu, niin hänellä oli morkkis. (...) Eli sitten itelleki tulee niinku semmonen olo, että no, se oli naisen vastuulla. Eli taas niinku nakki narahtaa naiselle. (29)

(...) tää ensimmäinen tappaus ei niinku sanonu sitä [että on ”varattu”]. Et [mies] ilmotti vaan sitten myöhemmin sen, että hänellä on parisuhde, hän on parisuhteessa. Ja sit me niinku tavattiin niinku suoraan ja minä sanoin, että ei käy. (29)

Kyky hillitä seksuaalisuuden ilmaisuja on tärkeä osa hyväksyttävän naiseuden tuottamista. Naisen odotetaan kykenevän tunnistamaan moraalisesti hyväksyttävissä olevat kumppanit seksuaalista kanssakäymistä toivovien miesten joukosta ja käyttäytyvän sen mukaan. (Ks. esim. Saarikoski 1998, 171; Saarikoski 2001, 187, 189.) Seksisuhte väärän partnerin kanssa voi johtaa ilmitullessaan huonoksi naiseksi leimautumiseen. ”Huono nainen” ei enää vastaa kulttuurisia odotuksia normaalista naisesta; vain hyvän seksuaalimoraalin omaavan naisen katsotaan kelpaavan pitkäaikaiseen parisuhteeseen ja sopivan lapsille äidiksi (ks. esim. Löfström 1999b, 155; Nätkin 1991, 13; Ronkainen 1994a, 13).

Stereotyyppien mukaan yksineläjänaiset etsivät ja vaihtavat jatkuvasti seksipartneria ja ovat tämän vuoksi muita naisia vaarallisimpia jo olemassaoleville parisuhteille (vrt. esim. DePaulo 2006, 73, 143; Ojala & Kontula 2002, 43–44; Ukkonen 1999, 100–101). Mikäli sosiaalinen ympäristö uskoo esimerkiksi television sinkkusarjojen tuottamien ja

ylläpitämien stereotyyppien pitävän ainakin jossain määrin paikkansa, yksineläjänaisen vähäisetkin viittaukset omaan seksuaalisuuteensa saattavat johtaa muita naisia herkemmin tulkintaan todellisesta viettely-yrityksestä.

Kuitenkin myös seksuaalisuuden ilmaisujen puuttumisella saattaa olla ei-toivottuja seurauksia. Jollei yksineläjänaisella ole seurustelusuhdetta ”todisteena” halukkuudestaan ja kyvykkyydestään seksuaaliseen kanssakäymiseen, liian vähäisiksi jäävät mielenkiinnon osoitukset voivat synnyttää mielikuvan seksuaalisesti haluttomasta ja aseksuaalisesta naisesta (vrt. Gordon 1994, 106, 122), joka ei muiden naisten tavoin kykene puolisosuhteeseen (vrt. Saarikoski 1998, 164). Näin ristiriitaisten odotusten ympäröimänä seksuaalisuudeltaan normaalin, hyväksyttävän ja aikuisen naisen mielikuvan rakentaminen muodostuu yksineläjänaiselle vaikeaksi tehtäväksi.

Käsitys, jonka mukaan nainen on vastuussa miehen moraalista, elää muuallakin kuin haastattelemieni naisten puheessa. Esimerkiksi Eeva Jokinen (2005, 146–147), Sari Näre (2004, 54) ja Helena Saarikoski (2001, 29) toteavat kulttuurimme vaativan naiselta vastuunkantoa miehen seksuaalisesta käyttäytymisestä: kunniallinen nainen pitää huolta siitä, ettei parisuhteessa oleva mies petä vaimoaan tai seurustelukumppaniaan. Koska yksineläjänaiset ovat naisia, vaatimus miehen seksuaalisuuden kontrolloimisesta koskee myös heitä.

Yksineläjänaisen näkökulmasta tilanne on ristiriitainen. Hänen katsotaan olevan vastuussa aviomiesten moraalista, vaikkei hänellä ole puolisoa. Lisäksi yksineläjänaisen seksuaalimoraali on stereotyyppien mukaan muiden naisten moraalista heikompi ja he etsivät koko ajan uutta seksikumppania (ks. esim. DePaulo 2006, 73, 143; Ojala & Kontula 200, 43–44; Ukkonen 1999, 100–101). Kuitenkin yksineläjänaiset voidaan tästä huolimatta asettaa ”varattujen” miesten moraalinvartijoiksi, jolloin vastuu miehen moraalista on yksineläjänaisella eikä jää häntä lähestyvän miehen itsensä kannettavaksi.

Martine Spensky (1992) tarkastelee artikkelissaan seksuaalisuutta omistamisen näkökulmasta. Hänen mukaansa miehet ovat perinteisesti pitäneet naisen seksuaalisuutta itselleen kuuluvana asiana; vaimon seksuaalisuuden on katsottu olevan hänen miehensä yksityisomaisuutta ja muiden naisten seksuaalisuuteen on suhtauduttu miesten yhteisenä omaisuutena. Naista itseään ei ole mielletty seksuaalisuutensa omistajaksi. Spensky toteaa miehen vallan omistaa naisen seksuaalisuutta heikentyneen ehkäisyn käytön lisääntyttyä, mutta muistuttaa kuitenkin, ettei käsitys miehestä naisen seksuaalisuuden omistajana ole menettänyt kokonaan vaikutusvaltaansa. (Mt. 101.)

Yksineläjänaisella ei ole puolisoa, joten hänen seksuaalisuutensa luokituu Spenskyn (mt., 101) esittämän kahtiajaon mukaisesti miesten kollektiivisessa omistuksessa olevaksi seksuaalisuudeksi. Jos miesten muodostama yhteisö katsotaan yksineläjänaisen seksuaalisuuden oikeutetuksi omistajaksi, yksineläjänaisiin kohdistuva seksuaalinen häirintä merkityksellistyy yhteisön pyrkimykseksi käyttää hallussaan olevaa omaisuutta. Vastaavasti yksineläjänaisen moraalien kontrolloiminen näyttäytyy yhteisön halukkuutena valvoa oman omaisuutensa käyttämistä. Spenskyn (mt., 101) esittämiin näkemyksiin nojaten voidaan etsiä selitystä myös sille, miksei vaimojen seksuaalimoraalista käydä yksineläjänaisen seksuaalimoraalin tavoin julkisia keskusteluja. Mikäli puolisonaisen seksuaalisuutta ajatellaan hänen miehensä omaisuutena, puolisonaisten moraalien julkinen pohdinta mieltyy puuttumiseksi toisen henkilön yksityisessä omistuksessa olevan omaisuuden hallintaan.

Yksineläjänaisen tasapainoilu hillintäkyvyn vakuuttamisen ja riittävästi ilmaistun seksuaalisen halukkuuden välillä on sidoksissa siihen, mitä naisista ylipäätään ajatellaan. Jyrkimmissä mielikuvissa naisen seksuaalisuus on jaettu kahtia; nainen on joko huora tai madonna, frigidi tai nymfomaani, hillitty vaimo tai intohimoinen rakastajatar (ks. esim. Koivunen 1996, 42; Saarikoski 2001, 123). Naiskuvan dualistisuus on nähtävissä myös yksineläjästereotyyppioissa, joissa yksineläjänainen esitetään joko aseksuaalisena ja vailla sukupuolielämää olevana epänaissellisenä naisena tai seksuaalisuuttaan hillittömästi toteuttavana viettelijättärenä (ks. esim. Gordon 1994, 106; Ojala & Kontula 2002, 43–44, 85).

Osa yksineläjästereotyyppioista asettaa myös heteroseksuaalisuuden kyseenalaiseksi. Stereotyyppisten mielikuvien perusteella yksineläjänaista saatetaan pitää lesbona. (Vrt. DePaulo 2006, 2; Gittings 1985/1989, 42; Ojala 2000, 54–55; Ojala & Kontula 2002, 85.) Lesbo voidaan mieltää seksuaalisuuttaan hillittömästi toteuttavaksi yliseksuaaliseksi naiseksi (ks. Kuosmanen 1997, 100–101), mutta välttämättä lesboon ei liity tämänkaltaisia mielikuvia. Näin ollen yksineläjänaisen olettaminen lesboksi on mahdollista tulkita murtautumiseksi huora–madonna -kahtiajaon ulkopuolelle. Kuitenkaan mielikuva lesbosta ei tarjoa heteroseksuaaliselle yksineläjänaiselle todellista vaihtoehtoa, koska samaistuminen lesboon merkitsisi identifioitumista homoseksuaaliseksi naiseksi.

9.3. Moraali on monenlaista

Aineistossani todetaan muiden ihmisten suhtautuvan yksineläjänaisen seksuaalisuuteen ongelmana. Ongelmaksi seksuaalisuus mielletään erityisesti tilanteessa, jossa yksineläjänaisella ei ole seurustelukumppania. Tästä huolimatta aineistoni naiset eivät määrittele omaa seksuaalisuuttaan ongelmien tuottajaksi, vaan he puhuvat seksuaalisuudestaan asiana, jolle on olemassa omat ratkaisunsa.

Haastateltuni painottavat henkilökohtaisen ja aidosti sisäistetyn seksuaalimoraalin merkitystä. He määrittelevät itsensä naisiksi, joiden moraali ei perustu ulkoiseen valvontaan, vaan pohdinnan lopputuloksena syntyneisiin henkilökohtaisiin näkemyksiin ja kykyyn noudattaa sisäistettyä moraalia myös käytännössä. Vaikka haastateltuni kertovat pystyvänsä noudattamaan omaksumiaan moraalikäsitteitä, yksineläjänaisen asema seksuaalisuuteen liittyvien odotusten ja normien ristipaineessa muodostuu aineistoni mukaan tästä huolimatta hankalaksi.

[Yksineläjänaisen seksuaalisuus] *on vaikee, vaikee asia, mä luulen. (...) Jos ajattelee asiat näin niinku mä ite, että mä en halua toteuttaa sitä [seksuaalista kanssakäymistä] kenen tahansa kanssa, kanssa tuolla (huokaus), niin tuota ---.* (4)

(...) jos haluais [seksi]suhteen, ni voihan se olla aika, aika hankalaa. (...) Että jos ei varsinkaan halua, halua yhen illan seuraa metsästä, ni kai siinä vaihtoehot on sitten vähissä. (27)

(...) moraalijutut liittyy siihen [yksineläjänaisen seksuaalisuuteen] hyvin, hyvin voimakkaasti. Et jos ei oo vakituista parisuhdetta, ni mitä voi tehdä ja mitä ei ja näin. Et on se paljon monimutkasempi asia kuin parisuhteessa eläville (naurahdus). (8)

Haastateltuni eivät tuomitse muiden yksineläjänaisen tekemiä ratkaisuja, vaikka ne poikkeaisivat heidän omistaan. Useimmissa aineistoni kommentoissa painotetaan monen-

laisten seksuaaliseen käyttäytymiseen liittyvien ratkaisujen voivan olla hyviä ja oikeita, mikäli nainen itse on sovussa tekemiensä valintojen kanssa. Poikkeuksen tästä muodostavat vain ne kommentit, joissa vedotaan uskonnolliseen opetukseen. Tällöin seksuaalisen kanssakäymisen katsotaan olevan sallittua ainoastaan avioliitossa riippumatta siitä, mitä ihmiset itse tilanteestaan ajattelevat. Itselle sopivasta seksuaalikäyttäytymisestä puhutaan aineistossani monella tavalla. Esimerkiksi yhdenillansuhteita kuvaillaan sekä hyvänä ratkaisuna että suhteina, joilla ei ole mitään myönteistä annettavanaan.

Jos ei halua vakituista suhdetta, ei oo pakko ostaa koko lehmää ku voi ostaa litran maitooki, jos siltä tuntuu. Mutta jokainen, joka halua siis tehköön tietysti valintansa. Jotkuthan valitsee selibaatin. Toiset haluaa aktiivisempaa elämää. Mun mielestä jokainen tehköön omalla mallillaan, mutta arvostelematta, teki kummin päin hyvänsä, niitä toisia. (10)

No, no, kyllähän, kyllähän minun vakaumuksin mukaan ---. Vaikka tästä nyt enimmistö voi olla eri mieltä. Mutta tosiaan, tosiaan että, on, on hyvä pitää sitten se seksuaalisuus siellä, siellä vaan ajattelun tasolla että kunnes sitten on vakinainen suhde, avioliitto. Minä olen sitä mieltä. (15)

(...) Et tuota, jos niinku vaihtoehto on se, että, että on yhden yön suhteita tai sit elää selibaatissa, niin [minä elän] selibaatissa, kiitos. (7)

Että kyllä mulla on satunnaisia suhteita ollu ja, ja, tuota. (...) kumpiki tietää missä mennään, että se on yhen illan keikka ja siinä. Ja jos [joku yhden illan seksikumppaneista] tulis nyt kadulla vastaan, en välttämättä tuntis. (Naurua). (18)

Seksiseuran etsiminen satunnaisista suhteista saattaa tuntua vieraalta ja pelottavalta, vaikka moraalikäsitteet eivät olisikaan esteenä esimerkiksi yhdenillansuhteille. Henkisten esteiden lisäksi aineistossani puhutaan myös muista vaikeuksista, joita seuraa etsivällä yksineläjänaisella on kohdattavanaan. Seksisuhteesta kiinnostuneita miehiä löytyy haastateltujeni mukaan ravintoloista, mutta ravintolailta ei läheskään aina johda seksi-

kumppanin löytymiseen. Sopivalta vaikuttava mies voi juoda itsensä liiaksi humalaan tai hän saattaa vasta valomerkin jälkeen paljastaa olevansa naimisissa, jolloin ”vapaata” miestä seksikumppanikseen etsinyt yksineläjänainen kokee tulleen petkutetuksi. Vailla seurustelukumppania olevan yksineläjänaisen on aineistoni mukaan vaikea löytää kumppania, jonka kanssa hän voisi toteuttaa seksuaalisuuttaan ja kokea seksuaalista mielihyvää.

Niin kun parisuhteessa kuitenkin tietää suurin piirtein, mitä [millaista seksiä] odottaa ja mitä saa. Tätä sinkkuna et voi tietää aina, mitä saa paketissa. (Naurahdus) (26)

Mä ite koen, että ois hirveen vaikee lähtee [etsimään seksikumppania]. Et musta tuntuu, että miehille on helpompi lähtee hakee niinku sitä seksikumppania tuolta, kun na---. (2)

Mä oon itte sen verran pelokas ollu sinkkuaikoinaniki, et en mä oo uskaltanu ajatellakaan mitään tämmösiä yhdenyönjuttuja, siis. (14)

(...) miehet (...) ovat kännissä, sikakännissä, kun ne sitten lähtee jonkun naisen mukaan. Ni siitä ei oo niinku siitä hommasta lasta ei, ei, ei, sanonko mitä (naurahdus). (29)

Haastateltuni puhuvat seksuaalisesta kanssakäymisestä asiana, johon kannattaa ryhtyä vain siinä tapauksessa, että siitä on odotettavissa nautintoa. Aineistossani kuitenkin todetaan, ettei tämä periaate toteudu aina käytännössä. Jos seksikumppanina on vieras henkilö, on mahdotonta tietää etukäteen, millaista seksi hänen kanssaan tulisi olemaan. Joissakin aineistoni kommentteissa henkisesti ja fyysisesti tyydyttävää seksiä vieraan ihmisen kanssa pidetään jo lähtökohtaisesti mahdottomana, koska hyvä seksi edellyttää toinen toistensa tuntemista. Tällöin seksi tuntemattoman kanssa mieltyy asiaksi, joka ei vastaa seuranetsintään tarvittavaa vaivannäköä. Kaikkien kommenttien mukaan tuttuuskaan ei riitä nautinnollisen seksikokemuksen saamiseen, vaan tuttuuden lisäksi tarvitaan myös

rakkautta. Rakastamista ja rakastetuksi tulemista voidaan pitää siinä määrin välttämättömänä, että seksi ilman rakkautta menettää kiinnostavuutensa.

(...) siinä [seksuaalisessa kanssakäymisessä] on mun mielestä enemmän kuin joku pelkkä seksi, ni, ni. Mä haluaisin taikka tarvitsisin semmosta kumppanuutta. Et ei mun mielestä mitkään sellaset yhden yön suhteet, tämmöset lyhyet, jotka perustuu pelkästään seksille, ni ei, ei niinku mulle tois minkäänlaista tyydytystä. (7)

(...) ei siihen [hyvään seksiin] oo mitään oikoteitä, jos ei oo vakituista kumppania. Se [yhdenillansuhde] on niin harvon semmonen hyvä yhdistelmä mun mielestä, että siinä niinku saa sitä semmosta haluamaansa seksiä. (22)

Aineistossani esitetään vaikeasti saavutettavien ja mahdollisesti heikkolaatuisten yhdenillansuhteiden vaihtoehdoksi niin sanottua ”vakipanoa” tai ”hoitoa”. Näillä ilmaisuillaan haastateltuni viittaavat henkilöön, jonka kanssa seksisuhde kestäisi yhtä tapaamiskertaa kauemmin, mutta kyse ei kuitenkaan olisi seurustelusta vaan ensisijaisesti seksuaalisten tarpeiden tyydyttämisestä. Rakkauden kokemusta nämä suhteet eivät tarjoaisi, mutta toinen toistensa mieltymysten tunteminen toteutuisi niissä hetkellisiin suhteisiin verrattuna paremmin. Kukaan haastatelluistani ei kuitenkaan puhu itsestään naisena, joka olisi hankkinut itselleen tämänkaltaisen suhteen. Aineistostani puuttuvat myös kuvaukset, joissa haastateltu kertoisi käyttäneensä maksullisia seksipalveluita. Ajatus pelkästään seksiin perustuvasta suhteesta tai seksin ostosta ei kuitenkaan ole täysin poissuljettu. Joissakin kommentoissa haaveillaan palvelusta, jonka kautta yksineläjänainen pääsisi osalliseksi turvallisesta seksistä maksamalla seurastaan.

Tiedän, tiedän ihmisiä, jotka---. Kyllä niillä [naisilla] on tämmösiä niin sanottuja säännöllisiä hoitoja, jotka käy ja hoitaa homman (...). (1)

(...) oon niinku miettiny niin varmaan semmonen vaivattomin tapa olisi ratkaista tämä asia sillä tavalla, että ha---, hankkis ostoseksiä. Et esimerkiks

kun Helsingissä on näitä seuralaispalveluita. Ja siellä [seuralaispalvelua käyttäessään] tietäs, mitä sais. Kumpikin tietäs (naurahdus), mikä on homman nimi. Ja, ja tavallaan se ois niinku semmonen reilu peli (...). (29)

(...) kun noita sinkkuohjelmia tuolta telkkarista kattoo, niin tuli [mieleen, että tässäkin kaupungissa] vois olla puhelinnumero (naurua), mist vois tilata joskus yksinäisenä sunnuntai-iltapäivänä jotain viihdykettä (naurua). (2)

Hyväksyttävä seksuaalikäyttäytyminen näyttää erilaiselta, kun sitä tarkastellaan esimerkiksi uskonnollisen opetuksen, mainonnan, seksilehtien, romanttisen rakkauden ideologian tai vaikkapa psykoanalyttisten näkemysten valossa (ks. esim. Kontula 1993, 56). Familistisen ideologian mukaan oikeanlainen seksuaalisuus toteutuu vain pysyväksi aiotussa parisuhteessa, palvelee perheen hyvinvointia ja vahvistaa perheen asemaa yhteiskunnan perusyksikkönä (ks. esim. Jallinoja 1984b, 39–43; Ronkainen 1994a, 13–14). Kaikki eivät sitoudu familistisiin näkemyksiin, vaan osa ihmisistä mieltää seksin hyväksyttäväksi asiaksi silloinkin, kun osapuolet eivät seurustele keskenään. Kuitenkin seksuaalisen kanssakäymisen rajaamista vain seurustelu- ja puolisosuhteisiin pidetään edelleenkin yleisesti naisen hyvän moraalin edellytyksenä (vrt. esim. Saarikoski 2001, 187, 189; Stokoe 2003, 335). Kun pitkäkestoinen parisuhde mieltyy seksuaalisen kanssakäymisen edellytykseksi, seurustelukumppanittomat yksineläjänaiset joutuvat tasapainoilemaan huonomoraaliseksi mieltymisen ja selibaatin välillä tilanteessa, jossa kumpaakin vaihtoehtoa pidetään normiodotusten vastaisena tilanteena.

Romanttisen rakkauden ideologian mukaan pitkäaikaisen parisuhteen kautta toteutuva onni on ihmiselämän tärkein tavoite. Ideologia olettaa jokaisen ihmisten tavoittelevan pitkäaikaista parisuhdetta ja olevan valmis tekemään kaikkensa löytääkseen ”suuren rakkauden” elämäänsä. Muiden tavoitteiden asettamista rakkauden etsimisen edelle pidetään tyytymisenä toisarvoisiin korvikkeisiin. (Ks. esim. Anderson 1995, 40–41; Ukkonen 1999.) Romanttisen rakkauden ideologian mukaisesti seksuaalinen kanssakäyminen on puhdasta ja sallittua vain kestäväksi tarkoitettussa keskinäiseen rakkauteen perustuvassa suhteessa. Rakkauden ja seksin välistä suhdetta pidetään yksisuuntaisena: rakkaudesta seuraa nautintoa tuottavaa seksiä, mutta seksin ei ajatella voivan johtaa rakkauden syttymiseen. Seksin ilman rakkautta katsotaan voivan olla suorastaan

vahingollista, koska sen ajatellaan saattavan pilata mahdollisuudet todellisen rakkauden saavuttamiseen myös tulevaisuudessa. (Ks. Saarikoski 2001, 187–188.)⁶⁸

Romanttisen rakkauden ideologian mukainen ajattelutapa näkyy kulttuurissamme rakkauseetoksena. Rakkauseetos sallii seksisuhteen vain tilanteessa, jossa osapuolet rakastavat toisiaan. Tämän edellytyksen katsotaan täyttyvän silloin, kun suhteen osapuolet ovat puolisoita tai seurustelusuhteessa keskenään. Seksin ilman rakkautta rakkauseetos määrittelee paheksuttavaksi, tyhjäksi, arvottomaksi ja kykenemättömäksi tuottamaan todellista mielihyvää. Helena Saarikosken (1998; 2001) mukaan hyväksyttävä naiseus määritellään yleensä rakkauseetoksen mukaiseksi käyttäytymiseksi. (Ks. Saarikoski 1998, 170–172; Saarikoski 2001; 187–189, 192; ks. Räisänen 1995, 149–159.)

Rakkauseetoksen lisäksi seksuaalikäyttäytymistä perustellaan kulttuurissamme viettieetokseen vetoamalla. Viettieetokseen perustuen seksisuhde saa oikeutuksensa ja selityksensä tarpeesta viettien tyydyttämiseen. Seksuaalinen kanssakäyminen on onnistunutta, kun vietit tulevat tyydytetyiksi. Saarikoski (1998; 2001) toteaa viettieetosta yleensä sovellettavan miehen käyttäytymisen tulkitsemiseen. Tosin naisenkin seksuaalisuus saatetaan hänen mukaansa mieltää viettieetoksen mukaisesti, mutta tällöin kyse ei tavallisesti ole naisen käyttäytymisen selittämisestä normaaliksi, vaan viettieetokseen vetoamisen tarkoituksena on paheksua naisen menettelyä. (Ks. Saarikoski 1998, 170–172; Saarikoski 2001, 187–189, 192; vrt. Räisänen 1995, 149–159.)

Jos seksuaalisuus nähdään vain romanttisen rakkauden ideologian ja rakkauseetoksen läpi, vailla seurustelukumppania olevan yksineläjän on mahdotonta luoda itsestään mielikuvaa naisena, joka voi nauttia seksuaalisesta kanssakäymisestä. Romanttisen rakkauden ideologian ja rakkauseetoksen mukaisesti tulkittuna kaikki seurustelukumppanittomalle yksineläjänaiselle mahdolliset seksikokemukset mieltyvät pitkäkestoisen parisuhteen puuttuessa hänen omista henkilökohtaisista näkemyksistään riippumatta epätydyttäväksi ja ”tyhjiksi” suhteiksi. Toisaalta myöskään viettieetoksen mukainen tulkinta ei tuo helpotusta seurustelukumppanittoman yksineläjänaisen tilanteeseen. Vaikka lyhytkestoisetkin seksisuhteet voivat viettieetoksen mukaan tuottaa

⁶⁸ Naisia opetetaan tyttöistä lähtien panostamaan vain pitkäkestoisten suhteiden tavoittelemiseen (vrt. esim. Aapola 1999, 185–186; Näre 1992, 26, 30; Paasonen 1999; Saarikoski 2001, 188–189). Osa naisista kuitenkin kertoo yhdenillansuhteista myönteisinä kokemuksina. Heidän mukaansa lyhytkin tapaaminen voi tuottaa henkistä ja fyysistä mielihyvää ja tyydyttää molempien osapuolten tarpeita. (Ks. esim. Kontula & Haavio-Mannila 1997, 451–463.) Miesten ja naisten seksikokemuksilleen antamista merkityksistä kerrotaan esimerkiksi Osmo Kontulan ja Elina Haavio-Mannilan teoksessa *Intohimon hetkiä* (1997).

mielihyvää, naisen kohdalla tulkinta viettieetoksen mukaisesti seksuaalisuutensa mieltävästä henkilöstä voi johtaa hänen paheksumiseensa.

Aineistossani ei puhuta romanttisesta rakkaudesta elämän tärkeimpänä päämääränä. Kuitenkin osa haastateltujeni kommenteista tukee näkemystä, jonka mukaan seksi voi olla hyvälaatuista ja nautittavaa ainoastaan silloin, kun suhteen osapuolet rakastavat toisiaan. Haastateltujeni puhe yhdenillansuhteiden tyhjiydestä sopii yhteen rakkauseetoksen tuottaman naiskuvan kanssa, mutta heidän huomautuksensa lyhyiden seksisuhteiden tarjoamista mahdollisuuksista sotivat rakkauseetoksen rakentamaa naiskuvaa vastaan. Riippumatta siitä, millä tavoin haastateltujeni puhe yhdenillansuhteista, ”vakipanoista”, ”hoidoista” ja seksin ostamisesta tulkitaan, jo pelkästään tämänkaltaisen puheen olemassaolo kertoo siitä, että suomalainen yksineläjänainen voi määritellä ilman parisuhdetta toteutuvan seksuaalisen nautinnon kaipaamisen arvoiseksi asiaksi.

9.4. Kyseenalaistuva heteroseksuaalisuus

Vaikka yksineläjänainen pitäisi itseään heteroseksuaalisena, hänen heteroseksuaalisuuttaan saatetaan epäillä. Heteroseksuaaliset haastateltuni kertovat toistuvista itseensä kohdistuvista lesboepäilyksistä⁶⁹. Epäilysten syntymiseen ei tarvita havaintoja mielenkiinnosta omaa sukupuolta kohtaan. Jo pelkkä yksineläjäisyys voi riittää epäilysten syntymiseen. Erityisen helposti epäilysten kerrotaan syntyvän silloin, jos yksineläjänaisella ei ole seurustelusuhdetta, mutta aina heteroseksuaalinen seurustelusuhdekaan ei vaikuta pelastavan puolisolonta ja lapsetonta naista lesboepäilysten kohteeksi joutumiselta.

(...) yks mun entinen miespuolinen luokkakaveri (naurahdus) ni kysy multa ihan suoraan, että: ”Ooks sä, tyttö, lesbo kun sulla ei oo miestä?” Ja se oli eka kerta, kun sitä silleen näin suoraan kysytty. (9)

(...) yks ihminen on kysyny multa ihan suoraa, et olenko mää lesbo sen takia, että kun hän aatteli, et mä en seurustele. Ni se olis se seuraava vaihtoehto! (11)

⁶⁹ Myös ei-heteroseksuaaliset haastateltuni kertoivat yksineläjäisyyden aiheuttavan lesboepäilyksiä. En kuitenkaan käytä heidän kommenttejaan aineistositaatteina lesbo-epäilyksistä kirjoittaessani, koska ei-heteroseksuaalisen naisen kohdalla mielikuva lesbosta on saattanut syntyä myös muista syistä kuin yksineläjäisyyden perusteella.

Kommentoidessaan yksineläjänaisiin kohdistuvia lesboepäilyksiä yleisellä tasolla, haastateltuni mieltävät useimpien yksineläjän heteroseksuaalisuutta epäilevien henkilöiden olevan miespuolisia. Kun haastateltuni puhuvat itsestään, miehet ja naiset tulevat kuitenkin mainituiksi epäilysten esittäjinä suunnilleen yhtä usein. Aineistoni mukaan yksineläjänaisista lesboksi epäilevät henkilöt saattavat olla miltei keitä tahansa; epäilyksiä esittävät ja niitä eteenpäin levittävät sekä täysin vieraat henkilöt että ne ihmiset, jotka yksineläjänainen on tuntenut koko ikänsä.

Haastateltuni kertovat vieraiden ihmisen epäilevän yksineläjänaisista lesboksi erityisesti silloin, kun hänet nähdään vain naisista koostuvassa seurassa esimerkiksi tanssiravintolassa tai muussa vastaavatyypisessä tilanteessa. Tuntemattomien esittämät lesboepäilykset eivät kuitenkaan välttämättä liity yksineläjäyteen, sillä tuntematon ei todennäköisesti tiedä epäilykohteensa puolisuhteesta ja lapsettomuudesta. Ravintolamiljöössä lesboepäilyksiä esittävät ja levittävät henkilöt ovat haastateltujeni mukaan yleensä miespuolisia – mutta toisinaan epäilijänä saattaa olla nainenkin.

No, (naurahdus) joku semmonen suomalainen (naurua) mies, joka saapi rukkaset tanssipaikalla (naurua) ---. (...) Ni sit se [mies] varmasti ajattelee: ”Eihän se tietenkää lähe, ku sehän on lesbo.” (28)

(...) oltiin tyttöjen kanssa tanssimassa ja yks nainen katto mua pitkää. (...) Mulle ei tullu mieleen, että hän on ehkäpä näitä [lesboja]. Sitte määhä tajusin, kun hän kävi jotain naista hakemaan tanssiin johonki hitaisiin. Herranjumala, jos ois tullu mun kohalle! Et se ois ollu niin kauhee loukkaus minulle. (18)

Haastateltujeni mukaan tuttujen tai puolittujen ihmisten esittämien lesboepäilyjen taustalla on yleensä yksineläjänaisen käyttäytymisen seuraaminen tilanteesta toiseen. Tällöin yksittäinen ravintolailta ei riitä synnyttämään epäilyä, vaan epäily syntyy pitkän ajan kuluessa. Vieraista ihmisistä poiketen tutut ihmiset voivat ilmaista lesbouteen liittyvät epäilyksensä missä tahansa ympäristössä. Ennestään tuttuina yksineläjänaisen hetero-

seksuaalisuuden kyseenalaistajina mainitaan aineistossani esimerkiksi entiset koulukaverit, nykyiset työkaverit, läheisen ystävän äiti ja oma äiti.

Me yhen tytön kanssa aina liikuttiin yhdessä (...). Eri huoneessa niinku asuttiin, mut laitettiin yhdessä ruuat ja tällä keinon näin. (...) sitten ne [samalle kurssilla opiskelevat] tytöt alkovat siinä sitten nauramaan, että hän [yksi kurssilaisista] niinku luuli, että me ollaan niinku lesboja. (28)

Sitte vaan Eva Dahlgren tunnustautu lesboks ja meni naimisiin, tuota, tämän kumppaninsa kanssa. Ni, äitini tuli luokseni ja: ”Jaana⁷⁰, oletko sinä lesbo?” ”Anteeksi, kuinka?” ”Että kun se Eva Dahlgrenki [on lesbo].” (29)

Joissakin kommentteissaan haastateltuni muistelevat itseensä kohdistunutta lesboepäilystä suurta häpeää tuottaneena tilanteena. Jo pelkkä seksuaalisen suuntautumisen kysyminen voi mieltyä loukkaavaksi ja tungettelevaksi teoksi, koska se ilmaisee, ettei kysyjä pidä keskustelukumppaninsa heteroseksuaalisuuta itsestään selvänä asiana. Aina aiheettomatkaan epäilykset eivät kuitenkaan loukkaa. Monissa kommentteissa lesboksi epäilemisestä puhutaan toisin. Tällöin epäilyksen kohteeksi joutumista kuvaillaan huvittavana tilanteena, suhteellisen samantekevänä sattumuksena tai inhimillisenä erehdyksenä, jonka paljastumiseen ei liittynyt vahvoja tunnekokemuksia. Joissakin tilanteissa epäily lesboudesta voi myös ilahduttaa. Näin saattaa tapahtua silloin, kun epäilysten kohteeksi päätynyt nainen tosiaankin tuntee seksuaalista mielenkiintoa naisia kohtaan. Paljon riippuu kuitenkin siitä, millä tavoin väite esitetään. Lesboa käytetään myös haukkumasanana, joten lesboksi kutsuminen voi loukata niitäkin naisia, jotka elävät avoimesti homoseksuaaleina ja määrittelevät itsensä lesboiksi.

Minä en oo ite joutunu sellaseen, että minusta joku nainen ois ajatellu, että minä oon lesbo. Se vois olla paljon niinku semmosta, semmosta niinku hirvittävän hävettävää. (12)

⁷⁰ Haastateltavan nimi on tunnistamisen estämiseksi muutettu.

(...) jos joku kuvittellee ja luulee [minua lesboksi], niin antaapahan nyt hänen niin kuvitella ja luulla. (Naurua). Vaan minä sanon, että jos joku saapi, tuota, omaa elämäänsä sisältöä minun elämästä ja minun elämän, sen pohtimisesta, ni suomme hänelle sen nautinnon. (Naurua). (28)

Ei se, ei se nyt mitään niin hirveitä ois, jos joku puhuis mulle sillain niinku asiallisesti, vaikka kysyis [olenko lesbo] tai jotain. Ni ei se pelästyttäis mua (...). (22)

Toivoisin, että minulle tultais esittämään se näkemys [lesboksi epäilemisestä]. Sitten voisin ihan kertoa, että, että juu, on minulla ollut naissuhdekin. (31)

Aineistossani esitetään toisilleen vastakkaisia näkemyksiä siitä, onko yksineläjänäisten epäileminen homoseksuaalisiksi yleistynyt viime vuosina. Sekä epäilysten yleistymistä että niiden vähenemistä perustellaan asenteiden muuttumisella hyväksyvämpään suuntaan. Epäilysten yleistymistä kannattavien kommenttien mukaan epäilyksiä esitetään nykyisin aiempaa enemmän, koska monet ovat rohkaistuneet kertomaan homoseksuaalisuudestaan, minkä seurauksena heteroseksuaalisuutta ei enää pidetä itsestäänselvyytenä. Vastakkaisen näkemyksen mukaan asennemuutos on jo arkipäiväistänyt suhtautumista homoseksuaalisuuteen siinä määrin, ettei lesboutta enää pidetä kiinnostavana uutisena. Koska lesboksi paljastuminen ei enää kuohuta ihmisten mieliä, aiheettomat lesboepäilyt ovat menettäneet kiehtovuutensa eikä niitä enää entisessä määrin esitetä.

(...) nykyaikana, kun puhutaan eri seksuaalisuuntauksista hyvin vapaasti ja sit tämmösiä suhteita näytetään myös teeveessä tai elokuvissa, kyllä se varmaan semmonen ajatus [yksineläjänäisten epäilemisestä lesboiksi] voi, voi olla ihmisten mielissä. (13)

Mä en oo varma, kiinnostaako se [lesbous] ketään enää niin hirveesti nykyään, että. Että telkkarista ja joka paikasta tiedotusvälineistä on tullu niin paljon kaikkea infoa. Että tavallaan niinku jokaista ihmisryhmää paiskataan vuoronperään kaapista ulos. Että et ensin on sieltä tullaan homot ja lesbot ja sitten transseksuaalit ja transvestiitit ja sitten ---. Mitä sieltä ruvetaan seuraavana ajamaan ulos, että? (Naurahdus). Et tavallaan kaikki arkipäivästyy sen jälkeen sitten, että. Että onko niinku tavallinen lesbo enää mitään? Vai onko se ihan tylsää kamaa että, että, ellei sitten mitään järin hurjia s/m-kekkereitä pidä sen lisäksi? (...) Että jaksako kukaan nyt enää arvuutella sitä, mitä se [lesbo] tekee? (31)

Myös muissa tutkimuksissa on mainintoja yksineläjiin kohdistuvista homoseksuaalisuus-epäilyksistä ja syytöksistä (ks. esim. DePaulo 2006, 2, 99; Gittings 1985/1989, 42, 104; Lehtonen 2004, 328–331; Ojala 2000, 54–55; Ojala & Kontula 2002, 85). Maininnat ovat kuitenkin yleensä jääneet tarkemman tarkastelun ulkopuolelle tutkimuksellisen mielenkiinnon kohdistuessa muihin seikkoihin. Aineistoni mukaan epäilykset lesboudesta voivat kuitenkin vaikuttaa merkittävästi yksineläjänaisen elämään. Lisäksi yksineläjänaisen heteroseksuaalisuuden kyseenalaistumien on merkillepantavaa myös hetero-olettamuksen vallitsevuuden näkökulmasta tarkasteltuna.

Ajattelumallia, jonka mukaan kaikkia ihmisiä pidetään lähtökohtaisesti heteroseksuaalisina, kutsutaan hetero-olettamukseksi. Hetero-olettamuksen vallitessa käsitys henkilön heteroseksuaalisuudesta kumoutuu vain siinä tapauksessa, että hänen havaitaan tekevän jotakin sellaista, joka todistaa kiistatta heteroseksuaalista suuntautumista vastaan. (Ks. esim. Lehtonen 1997, 29; Salonen 2006, 63.) Hetero-olettamuksen voimakkuus näkyy muun muassa siinä, että puhe rakkaudesta ja seksikumppaneista mielletään heteroseksuaalisista suhteista kertomiseksi. Jos puhuja kertoo miehen- ja naisen välisestä seksuaalisuudesta, hetero-etuliitettä ei yleensä tarvita ymmärretyksi tulemiseen. Sen sijaan samaa sukupuolta olevien henkilöiden välisestä suhteesta kertovan puhujan on ilmaistava tarkoittavansa nimenomaan ei-heteroseksuaalista suhdetta, jottei hänen puhettaan tulkittaisi heteroseksuaalisen kanssakäymisen kuvaukseksi. (Ronkainen 1997, 36.)

Marko Salonen (2005; 2006) tarkastelee tutkimuksessaan heteroseksuaaliselle ja homoseksuaaliselle käyttäytymiselle annettuja kulttuurisia merkityksiä. Hänen mukaansa

homoseksuaalisuus on nykykulttuurissa aiempaa enemmän esillä, mutta sen sijaan heteroseksuaalisuudesta vaietaan selityksiä kaipaamattomana itsestään selvänä asiana. Salonen (2006) kuitenkin toteaa tilanteen olevan muuttumassa, koska heteroseksuaalisuuteen on alettu suhteutua yhtenä vaihtoehtoisista identiteeteistä. Koska heteroseksuaalisuus mieltyy itsestäänselvyuden sijaan vaihtoehdoksi, heteroseksuaalinen ihminen voidaan nykyisin joissain tilanteissa tulkita ei-heteroseksuaaliseksi, jollei hän tuo julki seksuaalista suuntautumistaan. Heteroksi tunnustautuminen on yhä melko harvinainen, mutta ei poissuljettu, teko. Esimerkkinä tilanteesta, jossa myös heteroseksuaaliset henkilöt kertovat seksuaalisesta suuntautumisestaan, Salonen mainitsee seuranhakupalstat. Kaikkien seuranhakupalstalle ilmoituksen jättävien henkilöiden odotetaan määrittelevän, haluavatko he suhteen miehen, naisen vai kumpaa tahansa sukupuolta olevan henkilön kanssa. (Salonen 2006.)

Vahvuudestaan huolimatta hetero-olettaus ei ole murtumaton. Katson yksineläjänaisiin kohdistuvien stereotyyppisten lesboepäilysten kertovan hetero-olettauksen murtumakohdista. Selkeää vastausta kysymykseen lesboepäilysten viimeaikaisesta vähentymisestä tai lisääntymisestä ei näkemykseni mukaan ole annettavissa. Lesboepäilysten harvinaistuminen tai yleistyminen riippuu paljon siitä, millaisessa sosiaalisessa ympäristössä henkilö liikkuu ja keiden kanssa hän on arkielämässään tekemisissä. Vaikka homoseksuaalisuus voi yhtäällä mieltyä melko arkipäiväiseksi vailla suurta uutisarvoa olevaksi asiaksi, toisaalla sitä saatetaan edelleenkin pitää julki tullessaan järkyttävänä paljastuksena.

9.5. Kun lesboepäilyt syntyvät

Haastateltuni kertovat ihmissuhteiden vaikuttavan lesboepäilysten syntymiseen. Yksineläjänaisista saatetaan epäillä lesboksi, jos hän viettää suuren osan vapaa-ajastaan vain naisista koostuvassa seurueessa tai hänen huomataan olevan usein jonkun tietyn naisen seurassa. Tästä huolimatta naisseuran välttäminenäkään ei aina hälvennä epäilyksiä. Myös liikkumista miesporukassa saatetaan pitää osoituksena lesboudesta. Haastateltujeni mukaan näin tapahtuu etenkin silloin, jos yksineläjänainen ei flirttaile näkyvästi ympärillään olevien miesten kanssa.

(...) hyvin helposti [yksineläjänainen] leimaantuu tuota ni seksuaalisesti poikkeavaksi. (...) Ni, jos liikkuu hyvin paljon jonkun tietyn naisen, naisen kanssa, niin rupeaa kyllä juorut (naurua), juorut liikkumaan siitä. (5)

(...) mä hyvin paljon kulen yhen mun hyvän kaverin kanssa. Me käyvään ihan teatterissa ja näin, niin jossakin hotellimatalla käydään Kuopiossa tai Helsingissä teatterissa. Nin hänen korviin on kans kuul ---, kantautunu sellasia, että meillä on jotain muutakin kuin kaverisuhde, että aivan varmasti. Varmana asiana on kerrottu eteenpäin. (...) Tää on aika yleinen mun mielestä, tällänen väite. (5)

(...) oon tuota ni, kyllä törmänny, tähänkin [lesbo]väittämään baarissa hyvin useesti. Et jos [mies] tulee tanssiin pyytämään tai siihen juttelemaan ja, varsinki, jos sattuu olla, että ollaan niinku likkaporukassa, niin se on kyllä melkeen sitte seuraava kommentti [kieltäytymisen jälkeen] on: ”Ai jaa, sä oot varmaan---” tai ”Te ootte varmaan sellasii.” (2)

Lesboepäilysten todetaan syntyvän erityisen herkästi, jos yksineläjänaisen nähdään tekevän ”miesten töitä” tai olevan kiinnostunut epänaissellisinä pidetyistä asioista. Esimerkiksi kodinkoneiden korjaaminen, remontin tekeminen tai urheilun harrastaminen voivat johtaa heteroseksuaalisuuden kyseenalaistamiseen. Naisellisuuden riittäväällä esiintuomisellakin on merkityksensä. Jollei yksineläjänainen pukeudu tarpeeksi naisellisesti, hänen vaatetustaan saatetaan pitää osoituksena lesboudesta. Myös itsenäisyys, henkinen vahvuus ja mahdollisuus käyttää valtaa lisäävät todennäköisyyttä lesboepäilysten kohteeksi joutumiselle. Esimerkiksi lähestymisyritysten torjuminen on päätösvallan käyttämistä. Aineistossani kerrotaan useista lesboksi leimaamiseen johtaneista tapahtumaketjuista, jotka saivat alkunsa torjutuksi tuleen miehen ryhdyttyä levittämään perättömiä juoruja loukatakseen seurastaan kieltäytyntä yksineläjänaista ja paikatakseen omaa kolhiintunutta itsetuntoaan.

Urheiluvia naisia nyt tietysti monesti ajatellaan, jotta joko ovat lesboja tai sitten ovat potentiaalisia [lesboja]. (34)

Ehkä ne, [yksineläjänaisia lesboiksi leimaavat miehet] on jotain sellasia testosteronihirviömiehiä, jotka, tuota, pelkää vahvoja naisia. Niiku just urheilevia naisia tai vallassa olevia naisia, (...) niitä naisia, jotka eivät halua miellyttää [ja] eivät mene siihen perinteiseen ”ole kiltti ja söpö ja nätti, ole hiljaa vaan”. (34)

(...) yks vanhahko mies (...) tuli pyytään mua tansiin (...). Mä kohteliaasti kieltäydyin. Niin siitä oli seurauksena se, että huhumylly lähti käyntiin eli ”ton täytyy olla lesbo”, koska ei lähtenyt hänen kanssaan tanssimaan. (...) No, tää, joka pisti musta ne huhut liikenteeseen, ni oli sellanen viiskymppinen eronnut mies, joka epätoivosesti yritti saalistaa (naurua) huomattavasti nuorempia. (...) Eli ilmeisesti kolahti sen verran kovasti itsetuntoon, että sitte rupes sitten selittelemään sitä tällä [lesboudella]. (5)

Haastateltuni kertovat muiden ihmisten heikon itsetunnon ja homofobisten asenteiden synnyttävän ja ruokkivan yksineläjänaisiin kohdistuvia lesboepäilyksiä riippumatta siitä, millaisia yksineläjänaiset itse ovat. Aineistoni mukaan erityisesti itsetunto-ongelmista kärsivät, oman homoseksuaalisuutensa torjuvat ja ylipäättään homoseksuaalisuutta pelkäävät miehet ovat muita taipuvaisempia leimaamaan yksineläjänaisia lesboiksi. Haastateltuni eivät kuitenkaan pidä tämänkaltaista suhtautumista pelkästään miesten ongelmana; joidenkin vastaavanlaisia ongelmia omaavien naisten kerrotaan käyttäytyvän yksineläjänaisia kohtaan samalla tavalla.

Ni, se [nainen] sano minnuu naisrakastajaks. Miusta se on sananakii ihan jo niinku törkee. Naisrakastaja! (Naurahdus) (...) se [nainen] ei tuu toimeen silleen oman ihtesä kanssa. (25)

(...) joku hyvin epävarma mies voi ainaki ajatella näin [että yksineläjänaiset ovat lesboja]. Just pelkää sitä [lesboutta] että tuota. Ja sitten tietysti sellanen nainenki vois ehkä ajatella (...). [Nainen], joka, joka potee homofobiaa syystä tai toisesta. (14)

Musta tuntuu, että tota ni, moni semmonen ihminen, joissa itsessään on tämmöstä, voisko sanoo, homoseksuaalista virettä, ni ---. Ne eivät itse sitä itsessään myönnä, mutta ne rupeevat tekemään toisista ihmisistä tämmösiä sanoisko hassuja piirteitä (...). (11)

Myös yksineläjänaiset itse voivat pohtia seksuaalista suuntautumistaan ja sitä, mitä muut samassa tilanteessa olevat naiset ajattelevat seksuaalisuudestaan. Aineistossani kuvaillaan sekä heteroseksuaalisen identiteetin vahvistumiseen sekä ei-heteroseksuaalisen identiteetin omaksumiseen johtanutta identiteetin tarkastelua. Identiteettityöstä kertovien kommenttien lisäksi aineistossani on kommentteja, joiden mukaan oman seksuaalisen suuntautumisen pohtimiseen ei ole ollut koskaan aihetta, koska oma heteroseksuaalisuus on aina tuntunut itsestään selvältä asialta.

(...) oishan se mielenkiintoista tutkii, että (...) esiintyskö jotain biseksuaalisuutta enemmän [yksineläjän naisten keskuudessa]. (...) Ni se ei tietysti selitä sitä koko isoo lukumäärää, (...) mutta vois niitä [biseksuaalisia yksineläjänaisia] olla jonkun verran mahdollisesti. (...) Niin, miksei vois olla niin mahdollista. (19)

Mie oon monesti miettiny sitä, että pienkö mie sitten enempi naisista ku miehistä, koska, tuota ---. Mutta, mutta oon mie kyllä siihen tulokseen (naurua) kyllä mie kumminki miehistä. Että ei miusta kyllä olis tämmöseen. Ei mulla kyllä oo kokemustakaan niinku tämmösestä naissuhteista eikä minnuu niinku kiinnostakaan se. (25)

Tää [minun lesbouteni] on ollu kaikille suuri yllätys. En mä usko, että näin musta on koskaan ajateltu [että voisin olla lesbo]. Ja kun mullahan niitä heterosuhteita ollu sillon nuorena, ni ei tässä ehkä sitten [on selitys epäilysten puuttumiselle]. (14)

Lesboepäilyksiin voidaan vastata kääntämällä tilanne vitsiksi, kertomalla asiallisesti omasta heteroseksuaalisuudesta tai pyrkimällä vastavuoroisesti loukkaamaan henkilöä, joka on esittänyt aiheettoman epäilyksen. Joissakin kommentteissa kerrotaan myös oman käyttäytymisen muuttamisesta lesboepäilysten kumoamiseksi. Yksineläjänainen saattaa kaventaa sosiaalista elämäänsä huomattavasti saadakseen ympäristönsä vakuuttumaan heteroseksuaalisuudestaan.

Mä en tiedä, miten [lesboksi epäilemiseen] suhtautuis. Mä saattasin ruveta huutamaan niin hävyttömiä (naurahdus), että, tuota, ni, nin ---. Joo, erittäin rääväsuinen olisin varmaan. Se säikäyttäs niin paljo, että sitten varmaan siihen [epäilysten esittäjä hiljenisi]. (18)

Ja sitten taas se, jotka tulee niinku tota lesbojuttua heittämään, niin sitte oon vaan heittäny, että tulepa joskus illalla, iltaelämää katsomaan (naurua) niin näät minusta aivan toiset piirteet, et ei kaikki ole sitä, mitä niinku arkisin näyttää. (29)

Yhessä vaiheessa meiän [ystäväni ja minun] piti aivan välttää toisiamme ihan sen takia, että sais huhulta siivet, siivet katkastua, mikä tuota ni oli aivan käsittämätöntä. Et tuota ni, ei [meillä] tosiaankaan ollu mitään sellasta [lesbosuhdetta]. (5)

Feministisen tutkimuksen teoreetikkona tunnetun Judith Butlerin näkemykset sukupuolen tuottamisesta tarjoavat mielenkiintoisen lähtökohdan hetero-olettamuksen tarkastelulle. Butlerin mukaan sukupuoli ei ole olemista vaan tekemistä. Sukupuolella ei ole alkuperäistä lähtökohtaa, johon sen voitaisiin katsoa perustuvan, vaan mieheys ja naiseus tuotetaan toistamalla tekoja, jota ympäröivä kulttuuri pitää miehille tai naiselle kuuluvina ja heille tyypillisinä. (Ks. Butler 1990, 24–25; Pulkkinen 2000, 52–56.)

Suomalaisen kulttuurin mies- ja naiskäsityksiä tutkinut Jan Löfström (1999a) kirjoittaa naiseudesta ja mieheydestä kulttuurisen käsikirjoituksen esittämisenä. Kulttuuriset käsikirjoitukset ovat yhteisöllisesti jaettuun käsityksiä ja normeja siitä, millaisia miesten ja naisten tulee olla. Kulttuurinen käsikirjoitus kertoo, millä tavoin ”oikeat miehet” ja ”oikeat naiset” ajattelevat, puhuvat, liikkuvat, rakastelevat ja niin edelleen. Ihmiset voivat esittää tietoisesti oikeanlaista oman sukupuolensa edustajaa pyrkiessään luomaan toivomansa vaikutelman, mutta suurelta osin mieheyden ja naiseuden esittäminen on tiedostamatonta, koska omaan kulttuuriin sisältyvät ajatus- ja toimintamallit ovat ehdollistuneet osaksi yhteisön jäsenten käyttäytymistä. (Mt., 254–255.)⁷¹

Butlerin (ks. esim. Butler 1990) näkemyksiin nojaten myös seksuaalinen suuntautuminen voidaan mieltää tekojen kautta tuottuvaksi asiaksi. Henkilö määrittyy homoseksuaaliseksi tekemällä kulttuurissamme homoseksuaalisina pidettyjä tekoja. Homoseksuaalista ihmistä tuottavia tekoja ovat esimerkiksi homoseksuaalisuudesta kertomien eli ”tuleminen ulos kaapista” ja parisuhteen rekisteröinti, joka virallistaa puolisosuhteen samaa sukupuolta olevan ihmisen kanssa. (Kaskisaari 2003.) Vastaavasti heteroseksuaalisuuden voidaan mieltää rakentuvan heteroseksuaalisuutta ilmentävien tekojen varaan (vrt. Holland ym. 1996, 144; Kaskisaari 2003; Salonen 2005; Salonen 2006).

Tilanne, jossa henkilö ilmoittaa suorasanaisesti seksuaalisen suuntautumisensa, on melko harvinainen. Tavallisesti käsitys muiden ihmisten seksuaali-identiteetistä rakentuu epäsuorien havaintojen varaan. Monenlaiset itsessään epäseksuaalisetkin teot ja puheenaiheet synnyttävät mielikuvia heteroseksuaalisesta tai ei-heteroseksuaalisesta henkilöstä. Avio- ja avoliitolla on vahva heteromielikuvaa rakentava ja ylläpitävä merkitys. Kaikki äidit ja miehen kanssa puolisosuhteessa elävät naiset eivät ole heteroseksuaalisia, mutta puhe miespuolisesta puoliosasta tai näyttäytyminen hänen seurassaan synnyttää kuitenkin yleensä mielikuvan heteronaisesta. Puolisosuhteen tavoin myös äitiys tuottaa oletuksen heteroseksuaalisesta suuntautumisesta. Usein nainen mielletään heteroseksuaaliseksi äitiytensä perusteella, vaikka myös ei-heteroseksuaaliset naiset voivat olla äitejä. (Ks. esim. Charpantier 2004, 99–101; Kuosmanen 2002, 53, 56–59; Lehtonen 2004, 228–231; Salo 2004, 184–185.)

Koska miehen ja naisen puolisosuhde ja äitiys mielletään heteroseksuaalisuuden osoituksiksi, puhe avio- tai avomiehestä ja omista lapsista vahvistaa käsitystä

⁷¹ Löfströmin (1999a, 254) mukaan työ, seksuaalisuus, tila, keho ja ruumiillisuus ovat symbolisesti tärkeitä sukupuolen esittämisen kenttiä. Naissukupuolen tuottamisesta ja tuottumisesta työelämän kontekstissa kerrotaan *Hyvä työntekijä ja työmyyrädiskurssi* -luvussa (ks. alaluku 8.3.).

puhekumppanin heteroseksuaalisuudesta ilman, että hänen tarvitsee mainita seksuaalista suuntautumistaan. Perheenjäsenet tulevat arkipäivän keskusteluissa usein mainituiksi, joten puolison ja äidin asemassa olevat naiset saavat luontevia tilaisuuksia heteromielikuvan rakentamiseksi.

Puolison ja lasten puuttumisen vuoksi yksineläjänaisen mahdollisuudet tuottaa itsestään heteronaisen mielikuvaa ovat perheellistä naista rajatummalla. Silti myös puolisottomat ja lapsettomat naiset voivat tuoda julki heteroseksuaalisuuttaan mainitsematta suoraan seksuaalista suuntautumistaan. Mielikuva heteroseksuaalisuudesta vahvistuu tilanteissa, joissa yksineläjänainen kertoo halustaan solmia puolisosuhde miehen kanssa ja toiveestaan tulla äidiksi. Myös esimerkiksi viittaukset aiempiin miessuhteisiin tai liikkuminen mieshenkilön seurassa tukevat käsitystä yksineläjänaisen heteroseksuaalisuudesta.

Aineistoni perusteella yksineläjänaisen heteroseksuaalisuus joutuu kuitenkin herkästi kyseenalaistetuksi. Näkemykseni mukaan pääasiallisena syynä tähän on äitiyteen ja puolisosuhteeseen kietoutuvien sanallisten ja muiden tekojen puuttuminen. Miespuolisen puolison ja lasten puuttuessa todistusvoimaisten heteronaisen mielikuvaa tuottavien tekojen määrä vaikuttaa jäävän usein riittämättömäksi. Tällöin heteroseksuaalisen yksineläjänaisen käyttäytyminen voidaan tulkita homoseksuaalisesta viitekehystä käsin ja häntä itseään saatetaan ryhtyä pitämään lesbona, vaikka nainen ei tekisikään homoseksuaalisuudesta kertovia tekoja.

Katson yksineläjänaisen epäilemisen lesboiksi paljastavan hetero-olettamuksen rajallisuuden: hetero-oletus ei ulotu itsestäänselvyytenä kaikkiin elämäntilanteisiin eikä sen murtumiseen aina tarvita homoseksuaalisuudesta todistavia tekoja. Jos riittävän todistusvoimaiset heteromielikuvaa tuottavat teot puuttuvat, tulkinta homoseksuaalisuudesta kykenee syrjäyttämään hetero-olettamuksen ilman, että henkilön havaitaan osoittavan seksuaalista mielenkiintoa oman sukupuolensa edustajia kohtaan. Hetero-olettamuksen nojaaminen vaimon ja äidin roolien varaan jää kuitenkin usein huomaamatta; kun nainen mielletään lähtökohtaisesti äidiksi ja miehen puolisoiksi, mielikuva heteroseksuaalisuudesta näyttää säilyvän vahvana ilman tekojen tarjoamaa tukea. Tekojen merkitys naista koskevan hetero-olettamuksen ylläpitäjänä tulee päivänvaloon tilanteessa, jossa vaimon ja äidin rooleihin liittyvät teot eivät ole antamassa tukeaan heteromielikuvan säilymiselle.

Yksineläjänaiset voivat joutua hankalaan tilanteeseen yrittäessään varmistua siitä, ettei heidän heteroseksuaalisuuttaan epäillä. Riittävän todistusvoimaisten mutta kuitenkin

moraalisesti hyväksytyjen heteromielikuvaa tuottavien tekojen tekeminen voi muodostua ongelmaksi etenkin silloin, jos epäilyksiä lesboudesta on jo esitetty. Esimerkiksi yhdenyönsuhteista kertominen tai pitkälle menevä flirttailu miespuolisten työkavereiden kanssa mahdollisesti palauttaisivat ympäristön uskon yksineläjänaisen heteroseksuaalisuuteen, mutta samalla ne voisivat myös vaarantaa hänen maineensa hyvämoraaalisena ja seksuaaliseen itsehillintään kykenevänä puolisoiksi ja äidiksi kelpaavana naisena. Jos epäily lesboudesta on saanut siivet alleen, huhupuheiden lopettaminen voi olla vaikeaa, jollei yksineläjänainen aloita seurustelusuhdetta miespuolisen henkilön kanssa.

9.6. Yhteenveto: mainediskurssin käyttäminen

Haastateltuni rakentavat mielikuvaa normaalista, hyväksyttävästä ja aikuisesta naisesta kertomalla olevansa seksuaalisuudeltaan oikeanlaisia naisia. Oikeanlaisuus määrittyy aineistossani normiodotusten mukaisuudeksi ja samanlaisuudeksi muiden naisten kanssa. Oikeanlaiset naiset ovat hyvämoraaalisia, seksuaalista halua tuntevia ja kykeneviä pitkäkestoiseen parisuhteeseen. He sopivat lapsille äidiksi ja miehelle puolisoiksi. Aineistoni mukaan myös ei-heteroseksuaaliset yksineläjänaiset voivat tilanteen niin vaatiessa rakentaa normaaliuttaan, hyväksyttävyyttään ja aikuisuuttaan oikeanlaisen naisen mielikuvan varaan. Kutsun diskurssia, jota haastateltuni käyttävät seksuaalisuudeltaan oikeanlaisen naisen mielikuvan tuottamiseen, *mainediskurssiksi*⁷². Nimervalinta johtuu siitä, että mielikuva ”oikealla tavalla” seksuaalisesta naisesta rakentuu aineistossani suurelta osin hyvän maineen varaan.

Seksuaalista kanssakäymistä pidetään osana normaalin aikuisen ihmisen elämää. Aikuisen ihmisen oletetaan hankkivan itselleen kumppanin ja harrastavan seksiä hänen kanssaan. Seksuaalisen mielenkiinnon vähäisyyttä ja seksikumppanin puuttumista pidetään osoituksena epänormaaliudesta. Kuitenkin erityisesti naisten odotetaan osoittavan myös moitteetonta seksuaalista itsehillintää ja kieltäytymistä moraalisesti arveluttavista suhteista, jotta he eivät menettäisi hyvää mainettaan.

Mainediskurssin käyttäminen muodostuu aineistossani tasapainoiluksi kahden ääripään välillä. Yhtäältä haastateltuni puhuvat itsestään seksisuhteeseen kykenevinä ja normaalissa määrin seksistä kiinnostuneina naisina. Seksuaalisesti aktiivisen naisen mielikuvan

⁷² *Mainediskurssin* keskeisin sisältö on esitetty tiivistetyssä muodossa kirjan lopussa olevassa taulukossa. Taulukkoon on koottu vastaavat tiedot myös muissa luvussa kuvailemistani *työmyyrädiskurssista*, *syöttömyydiskurssista* ja *hoivadiskurssista*. (Ks. liite 3.)

luominen tapahtuu esimerkiksi kertomalla seksin kaipaamisesta ja mainitsemalla aiemmasta tai nykyisestä seurustelusuhteesta. Toisaalta haastateltuni varovat korostamasta seksuaalisuuttaan liian voimakkaasti. He tuovat seksistä puhuessaan esiin myös vastuullisuutensa ja itsehillintänsä. Näin tehdessään haastateltuni varjelevat mainettaan kertomalla itsestään naisina, jotka ovat omaksuneet hyvän seksuaalimoraalin ja kykenevät sen noudattamiseen. Aineistoni kuvausten mukaan yksineläjänaisen voidaan odottaa hillitsevän oman seksuaalisuutensa lisäksi myös miesten seksuaalikäyttäytymistä, jotteivät miehet ryhtyisi moraalittomiin suhteisiin.

Yksineläjänäisten seksuaalisuuteen kohdistuvien odotusten ristiriitaisuus näkyy stereotyyppien tuottamissa mielikuvissa. Yleisesti tunnettujen yksineläjästereotyyppien mukaan yksineläjänaiset voivat olla joko partneria jatkuvasti vaihtavia ja vailla moraalialueita olevia seksiseikkailijoita tai aseksuaalisia naisia, joilta seksisuhteet puuttuvat kokonaan. Yksineläjästereotyyppien jyrkkä kaksijakoisuus heijastaa kulttuurimme taustalla vaikuttavaa dualistista naiseuden kahtia jakavaa naiskuvaa, jonka mukaan nainen on joko hillittömästi seksuaalisuuttaan toteuttava huora tai vailla seksuaalista halua oleva madonna. Stereotyyppinen käsitys yksineläjänaisista ei kuitenkaan asetu kokonaan dualistisen naiskuvan sisään. Stereotyyppiä, jonka mukaan yksineläjänaisista on syytä epäillä lesboksi, synnyttää murtuman dualistisen naiskuvan ulkopuolelle. Tämäkään stereotyyppiä ei kuitenkaan vapauta heteroseksuaalista naista dualistisesta naiskuvasta, sillä lesboksi identifioituminen edellyttäisi heteroseksuaalisen naisen sosiaalisesta identiteetistä luopumista.

Pelkästään seksin varaan rakentuviin suhteisiin suhtaudutaan aineistossani monella tavalla. Osassa kommentteista yhdenillansuhteet todetaan rakkausetoksen mukaisesti epätyytyttäviksi suhteiksi, joilla ei ole juuri mitään positiivista annettavanaan. Joidenkin kommenttien mukaan yhdenillansuhteet tai muut seksuaalisuuden varaan rakentuvat suhteet voivat olla hyviäkin suhteita, vaikka suhteen osapuolet eivät rakastakaan toisiaan. Tämänkaltaiset kommentit sopivat yhteen viettieetoksen kanssa, sillä viettieetos selittää halua seksuaaliseen kanssakäymiseen viettiperäisten tarpeiden tyydyttämisestä käsin.

Vaikka osassa kommentteista pelkästään seksiin perustuvista suhteista puhutaan myönteiseen sävyyn, näitä suhteita ei kuitenkaan pidetä ongelmattomina. Henkistä kynnystä seksiseurauksen etsimiselle kuvaillaan aineistossani korkeaksi. Lisäksi haastateltuni kertovat muista vaikeuksista, joita seksiseuraa etsivä yksineläjänainen joutuisi kohtaamaan. Vaikeuksina mainitaan esimerkiksi maksullisten seksipalvelujen puuttuminen ja se, että

seksiseuraa etsivä mies voi olla naimisissa, jolloin hyvän moraalien mukaisesti käyttäytyvä nainen ei voi suostua seksiin hänen kanssaan.

Aineistossani kerrotaan lukuisista tilanteista, joissa yksineläjänaisen heteroseksuaalisuus on tullut kyseenalaistetuksi. Muissakin tutkimuksissa on mainintoja vastaavankaltaisesta yksineläjänaisen heteroseksuaalisuuden stereotyyppisestä epäilemisestä. Heteroseksuaaliset haastateltuni käyttävät mainediskurssia myös lesboepäilysten torjumiseen. Näin tehdessään he kuvailevat seksuaalisuuttaan miessukupuoleen kohdistuvana mielenkiintona esimerkiksi puhumalla aiemmista miessuhteistaan tai nykyisestä miespuolisesta seurustelukumppanistaan. Myös lesboepäilyjen kauhisteleminen toimii aineistossani lesboepäilyjä torjuvana ja niiden paikkansapitämättömyyttä vakuuttavana puheena.

Näkemykseni mukaan yksineläjänaisiin kohdistuvat lesboepäilykset liittyvät mielikuviin äitiydestä ja puolisosuhteesta heteroseksuaalisuuden ”todistusaineistona”. Äitiys ja asema miehen vaimona tulkitaan usein osoituksiksi naisen heteroseksuaalisuudesta, vaikka todellisuudessa kaikki äidit eivät ole heteroseksuaalisia ja ei-heteroseksuaalinen nainen voi elää puolisosuhteessa miehen kanssa. Näin ollen äidit ja miehensä kanssa asuvat vaimot tuottavat mielikuvaa heteroseksuaalisuudestaan mainitsemalla lapsensa ja puolionsa tai näyttäytymällä heidän seurassaan. Yksineläjänaisen kohdalla näin ei tapahdu. Katson puolisosuhteeseen ja äitiyteen liittyvien kielellisten ja ei-kielellisten tekojen puuttumisen selittävän sitä, miksi yksineläjänaisen käyttäytyminen tulkitaan herkästi ei-heteroseksuaalisesta viitekehuksesta käsin, vaikka hänen ei nähtäisi osoittavan seksuaalista mielenkiintoa omaa sukupuoltaan kohtaan.

Hetero-olettamuksen vallitessa henkilöiden uskotaan olevan heteroseksuaalisia. Yleensä hetero-olettamuksen mielletään säilyvän ilman tekojen tukea; jollei henkilö tee homoseksuaalisuudesta kertovia tekoja, häntä pidetään heteroseksuaalisena. Yksineläjänaisiin kohdistetut homoseksuaalisuusepäilyt vetävät päivänvaloon hetero-olettamuksen rajallisuuden: ainakin naisten kohdalla hetero-olettamus tarvitsee vakuuttavia tekoja tuekseen säilyttääkseen uskottavuutensa. Koska nainen mielletään lähtökohtaisesti äidiksi ja miehensä puoliseksi, äidin ja puolison asema hetero-olettamusta tuottavina tekoina jäävät helposti huomaamatta. Tällöin hetero-olettamus voi näyttää säilyvän elinvoimaisena ilman tekojen tukea. Puolison ja äidin aseman puuttumista seuraava hetero-olettamuksen horjuminen paljastaa kuitenkin heteronaisen mielikuvan rakentuvan suurelta osin tekojen varaan.

Riittävän, ”oikeanlaisesta” seksuaalisuudesta kertovan ”todistusaineiston” puuttuminen raivaa tietä oletuksille normiodotuksia rikkovasta käyttäytymisestä. Heteroseksuaalisuus, mielenkiinto seksiä kohtaan ja kyky hillitä seksuaalista käyttäytymistä kyseenalaistuvat aineistossani erityisen herkästi, jollei yksineläjänaisella ole miestä seurustelukumppaninaan. Seurustelukumppaniton nainen ei voi kertoa seurustelustaan eikä pysty näyttäytymän seurustelukumppaninsa kanssa. Tästä syystä hänen tilaisuutensa tuoda näkyviin seksuaalisuuttaan riittävän uskottavasti ja kuitenkin moraalisesti hyväksyttävällä voivat jäädä riittämättömiksi.

Kun naisen seksuaalisuus toteutuu puolisosuhteen suojissa, se tulkitaan normaaliksi ja jätetään normaaliutena vaille erityistä huomiota. Sen sijaan yksineläjänaisen seksuaalisuus on esille nostettua ja näkyvää, muttei kuitenkaan normaalina pidettyä ja yleisesti hyväksyttyä. Yksineläjänaisen tilanteessa sekä seksuaalisuuden ilmaiseminen että ilmaisematta jättäminen ovat osoituksia ”vääränlaisesta” naiseudesta. Aineistoni mukaan yksineläjänaisen seksuaalisuus on tabu, josta käytävä keskustelu on vain harvoin asiallista; asiallisen keskustelun sijaan yksineläjänaisen seksuaalisuus nähdään pääsääntöisesti joko hallitsemattomana ja vaarallisena luonnonvoimana, huvittavana kuriositeettina ja alituisen vitsailun aiheena tai asiana, jonka olemassaolo on syytä kiistää kokonaan. Kulttuurimme jättää vain niukan tilan puolisolottoman naisen seksuaalisuudelle.

10. Oivallinen puolisoehdokka ja syyttömyysdiskurssi

Heteroseksuaalista puolisosuhdetta pidetään osana normaalia, hyväksyttävää ja aikuista naiseutta. Haasteltuni luovat mielikuvaa normaaliudesta, hyväksyttävyydestään ja aikuisuudestaan kertomalla olevansa puolisoiksi sopivia naisia. Mielikuva puolisoiksi sopivasta yksineläjänaisestä rakentuu aineistossani monenlaisten selitysten varaan.

Ensimmäinen alaluku *Puoliso on todiste normaaliudesta* tarkastelee heteroseksuaalista puolisosuhdetta naisen normaaliuden määrittäjänä. Seuraava alaluku *Viipyilevä Oikea ja muita selityksiä* kertoo, kuinka haastateltuni selittävät puolisoittomuuttaan vaikutusmahdollisuuksiensa ulkopuolella olevilla tekijöillä. Kolmas alaluku *Loukkaavia kysymyksiä ja pakollisia vastauksia* käsittelee puolisoittomuuteen liittyvien kysymysten esittämistä ja niihin vastaamista. Neljäs alaluku *Puolisoittomuus ja puoliso aikuisuuden esteinä* nostaa esiin sen, miten puolison asema ja mielikuvat aikuisesta naisesta liittyvät toisiinsa. Alaluku *Puuttuuko vaimoilta jotakin?* vertaa haastateltujeni kuvauksia arvossapidetyistä ominaisuuksistaan niihin ominaisuuksiin, joita he kertovat vaimoilla olevan. Viimeinen alaluku *Yhteenvedo: syyttömyysdiskurssin käyttäminen* sisältää yhteenvedon muista alaluvuista ja esittelee syyttömyysdiskurssin, jota haastateltuni hyödyntävät puhuessaan itsestään puolisoiksi sopivina naisina.

10.1. Puoliso on todiste normaaliudesta

Pääsääntöisesti haastateltuni puhuvat itsestään ihmisinä, jotka eivät tarvitse puolisoa voidakseen hyvin ja ollakseen tyytyväisiä elämäänsä. Nykytilanteen kokeminen hyväksi elämäksi ei kuitenkaan estä puolisoista haaveilemista. Aineistossani puolisosuhteeseen suhtaudutaan monella tavalla: joissakin kommentteissa toivotaan puolison löytymistä, joissakin yksineläjäyttä pidetään puolisosuhdetta parempana ratkaisuna.

Kukapa nainen ei haaveilis [puolisoista] (naurahdus). [Olisi] joku, [joka] tois aamiaista sänkyyn tai joku, jonka kans maata vain sohvalla tai, tai käyä elokuvissa. (...) Et ku ois joku muukin [vaihtoehto], kelle kertoo, ku[i]n

soittaa äitille (naurahdus). Joku semmonen, joka elää sitä niinku [yhteistä arkea] joka päivä. (1)

Tässä seurustelusuhhteessa me asutaan eri paikkakunnilla. Eli se häiritsee hirveesti. Että se olis, se olis kyllä semmonen haave, että vois jakaa arkee. Ja jakaa niinku elämää. Jakaa elämää, että. (14)

(...) mieluummin niin, että se [tuleva seurustelukumppani] asuu vaikka kahen korttelin päässä. Mut mä oon koko elämäni asunu käytännössä yksin, niin (naurahdus) sit [jos] tässä iässä siihen [samaa asuntoon] tulee joku tavaroittensa kanssa, ni (naurahdus) ei se tunnu hyvältä. (30)

Haastateltujeni mukaan heteroseksuaalisessa parisuhteessa elävää vaimoa pidetään lähtökohtaisesti yksineläjänäistä normaalimpana ihmisenä⁷³. Vaikka yksineläjänaiset eivät ole vaimoja, hekin voivat rakentaa mielikuvaa normaaliudestaan, hyväksyttävyydestään ja aikuisuudestaan puolisosuhteesta puhumisen varaan. Puhe puolison kaipaamisesta on normiodotusten mukaista naiseutta tuottavaa puhetta.

Haastattelemiä naisia kuvailevat itseään normiodotusten mukaisina naisina vertaamalla vaimoihin liitettyjä mielikuvia omiin ominaisuuksiinsa. Näin tehdessään he kertovat olevansa tavallisia naisia, jotka eivät millään tavoin poikkea vaimon asemassa olevista naisista. Puolisosta haaveileminen ja omien luonteenpiireiden tavallisuudesta puhuminen eivät kuitenkaan estä vallitsevien ajattelutapojen kritisoimista.

No, en mä nyt sinänsä itteeni pidä niinku mitenkään eriskummallisena. Et sinänsä ihan niinku normaali. Että okei, se [puoliso] vois olla (...). Et sitä en sitten tiedä, et miks ei sitä puoliso oo. Miksei sitä ei sit oo niinku koskaan löytyny. (16)

⁷³ Haastateltuni liittävät normaaliutta tuottavia merkityksiä vain puolison ja äidin rooleihin. He puhuvat paljon myös muista sosiaalisista rooleistaan, mutta kukaan heistä ei kuitenkaan perustele normaaliuttaan kertomalla esimerkiksi sukulaissuhteistaan, kummilapsistaan tai ystävistään.

(...) kyllä kai mä voisinkin olla puoliso siinä missä kuka, kuka muukin, että. Mun mielestäni mä oon kuitenkin tavallaan ihan tavallinen luonteeltani. (...) Eli että minä, minä oon ihan tavallinen ihminen vaan sillä erotuksella, että olen tosiaan yksin. (11)

[Puolisosta tulee mieleen] normi, oletus, sellanen kulttuurinen pakote. Niin, sitä mä tässä protestoin, että se [yksineläjä on] Suomessa puolisoton. Siinä on niinkun aivan ilman jotakin, kun sillä [yksineläjällä] ei ole puolisoa. (33)

Vaimoksi sopiva nainen määrityy aineistossani miehen tukea tarvitseväksi ja tuentarpeensa mielellään esiintuovaksi naiseksi. Haastateltuni kuvailevat odotuksia, joiden mukaan vaimon tulee tarvita miestänsä sekä henkiseksi tuekseen että avukseen arkiaskareissa. Tuen tarpeen ilmaisemisen todetaan olevan puolisoa toivovalle heteronaiselle lähes välttämätöntä, koska miehet eivät kiinnostu liian itsenäisinä pitämistään naisista. Jos heteronainen antaa itsenäisyytensä näkyä liikaa, hän jää vaille puolisoa. Käsitystä yksineläjänaisen liiallisesta itsenäisyydestä torjutaan tuen tarpeesta kertomalla.

(...) jos nyt oikeen haluaa yleistää, ni semmosilla, jotka tarvii jonkun toisen (naurahdus) [on puoliso]. (22)

[Minun] ei tarvii ihan viimeeseen asti vetää semmosta roolia, että mä aina pärjään. (...) Miehet arvostaa sitä, että osaa pyytää apua. (4)

(...) en mä halua olla mikään hyvä jätkä (naurua). Et, et, et kyl se niinku tavallaan se naiseus kuitenkin täytyy (...) tai haluaa sen siellä säilyttää. Et en mä niinku, en mä porakonetta ota käteen. Et se on niinku mun mielestä miesten hommia se juttu. (17)

[Haaveilen, että] ois niinku semmonen [puoliso], joka sanos, että, että kyllä se kaikki vielä kääntyy hyväksi ja sitten, siten, tuota, ois semmonen joku rohkaseva tyyppi tai joittain sillä keinon. (28)

Yksineläjäjyydestä käsin tarkasteltuna tasapainoisessa puolisosuhteessa elävän vaimon arki näyttää yksineläjäjyyttä helpommalta. Haastateltuni muistuttavat onnistuneen puolisosuhteen tarjoavan henkistä ja taloudellista tukea ja helpottavan muiltakin osin arjen haasteista selviytymistä, koska puoliset voivat jakaa vastuunsa keskenään⁷⁴. Aineistoni mukaan puolison asemaan liittyvä tuki ei kuitenkaan ole vastikkeetonta, vaan sen saamisen edellytyksenä saattaa olla suostuminen omista tavoitteista luopumiseen.

Haastateltuni kertovat vaimojen joustavan henkilökohtaisista tavoitteistaan ja toisinaan luopuvan niistä jopa kokonaan, jotta heidän puolisonsa voisi hyvin ja saavuttaisi omat päämääränsä. Aineistossani ei puhuta puolisosuhteesta naista alistavana järjestelynä, mutta kuitenkin osittainen omista päämääristä luopuminen on haastateltujeni mukaan eräs puolisosuhteen toteutumisen edellytyksistä. Henkilökohtaisiin tavoitteisiin pyrkimisen kerrotaan voivan estää puolison löytämisen, koska miehet eivät yleensä halua määrätietoista ja tavoitteistaan kiinni pitävää vaimoa. Vaimoksi sopivan naisen mielikuvaa luodaan kuvailemalla valmiutta tehdä asioita puolison puolesta ja kertomalla halukkuudesta tinkiä henkilökohtaisista tavoitteista puolison tavoitteiden hyväksi.

Et mä oon käyny seurustelukumppanini kämppää siivoomassa, vaikka en olis niin kauheesti jaksanukaan enkä halunukaan. (14)

(...) sai[n] semmosta palautetta, että kyllä susta tulis jonkun hemmetin hyvä vaimo. (Naurua) (...) kyl se varmaan siitä, (...) mitenkä niinku huomioi toisen (...). (17)

Ni, nin tota, voihan se olla, että se yhdessäolo vaatii sitte aika paljon tinkimistä omista, omista asioista. Vois aatella näin, että sit jos, jos syystä tai toisesta ei oo niin halukas tinkimään, tekemään kompromissejä ja venymään, ni tietysti voi olla [suurempi] todennäköisyys, että elää yksin asuen. (14)

(...) pidän itteeni siis semmosena aika sopeutuvaisena. (...) Ja mitä nää mun kokemukset seurustelusuhhteesta on osoittanu, niin (naurahdus), tota, sitä niinku vaaditaan. Mulla on semmonen käsitys seurustelusuhhteesta, että sitä [sopeutuvaisuutta] vaaditaan aika paljon. (14)

⁷⁴ Ks. Hyvä työntekijä ja työmyrädiskurssi (alaluku 8.4.).

Taloudelliset seikat eivät pakota suomalaisnaista puolison etsintään, koska naiset pystyvät hankkimaan elantonsa omilla tuloillaan. Myöskään suku ei edellytä avioitumista; suomalaisessa kulttuurissa vanhemmat eivät valitse tyttärelleen puolisoa. Näistä lähtökohdista tarkastellen naiset ovat vapaita valitsemaan puolisosuhteiden ja puolisosuhteen solmimisen välillä. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että yksineläjyyteen ja puolisosuhteeseen suhtauduttaisiin kulttuurissamme tasaveroisina vaihtoehtoina.

Aikuisen naisen odotetaan haluavan solmia puolisosuhteen miehen kanssa. Puolisosuhdetta pidetään osoituksena naisen normaaliudesta, mutta yksineläjyydestä ei yleisesti ajatella samalla tavalla. (Ks. esim. Anderson ym. 1995, 40–41; Ojala & Kontula 2002, 126; Reynolds & Wetherell 2003, 490; VanEvery 1996, 40–41.)⁷⁵ Monet tutkijat ovat kiinnittäneet huomiota feminiinisyiden ja tuen tarpeen liittämisen toisiinsa. Jotta naista pidettäisiin naisellisena, hänen tulisi olla miestä hoivaavampi, heikompi, haavoittuvampi ja riippuvaisempi. Feminiininen nainen osoittaa käytöksellään ja olemuksellaan tarvitsevansa miehen apua ja suojelua (vrt. esim. Devor 1989, 51; Jeffreys 1996, 76; Johnson 1988, 6–7; Ronkainen 1999, 91–92). Haastateltujeni kuvaukset tarpeestaan tukeutua miehen apuun ja halustaan asettaa puolisonsa tarpeet etusijalle ovat feminiinistä naiseutta rakentavaa puhetta.⁷⁶

Vaikka puhe puolison kaipaamisesta ja miehisen tuen tarvitsemisesta tuottaa normaalin, puolisosuhdetta kaipaavan naisen mielikuvaa, se kääntyy kuitenkin liiallisesti painottuessaan yksineläjänäistä vastaan. Jos miehetön nainen korostaa liikaa halukkuuttaan löytää puoliso, hänet voidaan tulkita uhkaksi jo olemassaoleville suhteille. Lisäksi tuen tarvettaan korostavan yksineläjänaisen elämänhallintaa saatetaan epäillä; kun yksineläjänainen kertoo kaipaavansa miehen tukea, hän voi vaikuttaa naiselta, joka ei pysty huolehtimaan itse itsestään.

⁷⁵ Adrienne Richin (1980) mukaan kulttuurissamme vallitsee pakollinen heteroseksuaalisuus (*compulsive heterosexuality*). Pakollisen heteroseksuaalisuuden vallitessa naiset eivät voi valita heteroseksuaalisen parisuhteen ja muiden vaihtoehtojen välillä vapaasti, koska patriarkaatti hyväksyy normaaleiksi naisiksi vain ne naiset, jotka ovat parisuhteensa kautta miehestä riippuvaisia. (Ks. esim. Liljeström 1996, 114–115; Reynolds & Wetherell 2003, 490–498; Saarikoski 2001, 44–45; VanEvery 1996, 50.) Puolisoton yksineläjänainen ei noudata pakollisen heteroseksuaalisuuden vaatimuksia ja jää siten patriarkaatin määrittelemän normaalin naiseuden ulkopuolelle.

⁷⁶ Yksineläjästereotyyppiä eroavat selvästi feminiinisestä naiseudesta kertovista mielikuvista. Stereotyyppiöissä yksineläjänaisia kuvaillaan naisiksi, jotka eivät itsekkyytensä, riippumattomuutensa ja dominoivuutensa vuoksi kykene elämään ”normaalien naisten” tavoin miehen kanssa puolisosuhteessa. (Ks. esim. Anderson 1997, 70; Gordon 1994, 168–170; Ojala 2000, 69–70; Ojala & Kontula 2002, 44.)

10.2. Viipyilevä oikea ja muita selityksiä

Puolison puuttumista selitetään aineistossani useilla yksineläjänaisen normaaliutta, hyväksyttävyyttä ja aikuisuutta tukevilla tavoilla. Suuri osa haastateltujeni puolisoittomuutta selittävästä puheesta on tulkittavissa vastapuheeksi olettamukselle yksineläjänaiesten epänormaaliudesta tai viallisuudesta; haastateltuni vakuuttavat olevansa puolisoiksi sopivia naisia silloinkin, kun haastattelukysymykset eivät liity tähän aiheeseen. Esimerkiksi kysymykseni *Haluaisitko sanoa haastattelun lopuksi vielä jotakin?* saa osan haastatelluistani esittämään perusteluja puolisoittomuudelleen.

Luodessaan normaalin, hyväksyttävän ja aikuisen naisen mielikuvaa haastateltuni selittävät puolisoittomuuttaan omien vaikutusmahdollisuuksiensa ulkopuolisilla tekijöillä. Useimmiten puolisoittomuuden kerrotaan johtuvan tavalla tai toisella kohtalosta. Kun puolisoittomuutta selitetään kohtalolla, yksineläjä ei ole itse syyllinen tilanteeseensa. Kohtalosta puhutaan sekä vakavissaan että leikkiä laskien. ”Oikeaa ei ole löytynyt”-tyyppiset vastaukset ovat käyttökelpoisia etenkin silloin, kun tarkoituksena ei ole pohtia puolisoittomuuden todellisia syitä. Haastateltuni kertovat puhuvansa puolisoittomuudestaan kohtalona erityisesti tilanteissa, joissa vastausta odottaa iso joukko ihmisiä tai kysyjänä on täysin vieras henkilö.

No, tietysti semmoset tuntemattomat ihmisethän ne sanoo: ”Miks sulla ei oo --- ” (...). [Vastaa], että ”Ei oo vaan sattunu, ei oo vaan sattunu kohalle.” Sehän se varmaan on se vakiovastaus. (25)

Se on se perinteinen [vastaus] (naurahdus). Joo, joo, että: ”Ei oo sopivata löytyny.” (...) Että, että parempi vaan sanoo, että se prinssi ei oo tullu ratsulla vastaan ja jotain tällasta sitten tota ni. (18)

Oma keho voidaan mieltää kohtalon välikappaleeksi tai kehoa itsessään saatetaan pitää kohtalona, jonka kanssa naisen on tultava toimeen. Aineistossani todetaan näkyvien kehon vammojen, sairauksien ja kyvyttömyyden synnyttää lapsia lisäävän puolisoittomuuden todennäköisyyttä. Kuitenkin tervekin keho voi vaikeuttaa puolison löytämistä.

Epäviehättävä ulkonäkö on joidenkin kommenttien mukaan merkittävä tekijä, koska miehet kiinnittävät ”valitettavan paljon huomiota” pelkkään ulkonäköön. Kukaan haastatelluistani ei kuvaile olemustaan epäviehättäväksi, mutta muutamissa kommentteissa pituutta pidetään haittana⁷⁷. Keskivertoa selvästi pidemmät naiset voivat kokea pituutensa kumppaniehdokkaita karkottavaksi tekijäksi, koska ihanteiden mukaan miehen tulee olla vaimoaan pidempi.

(...) minä oon niinku pitempi kuin normaalit niin sanotut naisihmiset. (...) Varmaan miehiseen itsetuntoon sattuu, kun niitä [miehiä] kahteloo alaviistoon (naurua). (12)

(...) ehkä liikuntarajoitteisuuden vuoksi en ole ollut katsottu sopivaksi äidiksi hänen, miehen lapsille. Tämmösiä ennakkoluuloja mielestäni on havaittavissa. (33)

Ehkä sitä sitten (...) olettaa, että, että siitä miehetki haaveilee [lapsista]. Ja jollaki tavalla koin, että se [etten voi saada lapsia] on niinku semmonen iso juttu. Että oon kelvoton [puolisoksi] siinä mielessä. (24)

Aineistoni mukaan myös miesmäistä käyttäytymistä aiheuttavat hormonit tai muut vastaavat lääketieteelliset seikat voivat selittää puolisoittomuutta. Jos puolisoittomuus johtuu liian voimakkaista tai vääränlaisista hormoneista, nainen on ilman omaa syytään kehonsa vanki. Liiallisen mieshormonien määrän kerrotaan näkyvän muun muassa siinä, ettei nainen kiinnostu kodinhoitoon liittyvistä ja muista naisellisina pidetyistä tehtävistä. Haastateltujeni mukaan miehet eivät yleensä halua puolisoeseen miesmäisesti käyttäytyvää ja ajattelevaa naista, joten miesmäiset naiset jäävät usein vaille puolisoa.

⁷⁷ Haastattelemani naisten joukossa on monenlaisia ihmisiä. Osa haastatelluistani on pitkiä, osa keskimittaisia ja osa keskivertoa lyhyempiä. Jotkut ovat hoikkia, jotkut eivät. Toiset naisista pukeutuvat perinteisen naisellisesti, toisten pukeutuminen vähemmän sukupuolten eroja korostavaa. Osalla on pitkät hiukset, osalla lyhyet. Joukossa on tummia, vaaleita ja ristiverisiä, suurintaisia ja pienipovisia, pyöreäkasvoisia, kaitakasvoisia, silmälaseja käyttäviä, ilman laseja pärjääviä, meikattuja ja meikkaamattomia naisia. Mikään ulkonäköön liittyvä tekijä ei yhdistä haastateltujani toisiinsa. Yksineläjänaista ei voi tunnistaa ulkonäön perusteella.

(...) on [olemassa] tietynlainen biologinen tausta sille semmoselle [miesmäisyydelle]. (...) se on semmonen taipumus (...) että ajattelee asioita ikään kuin miesmäisesti. (...) Minä en kouluun mennessä osannu hypätä narua, mutta minä osasin tehdä ruutia. (Naurua). (12)

(...) joku teki tutkimusta, käyttäytymistieteitä, että [miesmäisyyteen] vaikuttaa tää raskaudenaikainen mieshormonin erittyminen äidin verenkierrosta lapseen, että tuota. Se näkyy muun muassa ulospäin siinä, että niinku normaalisti naisihmisillä etusormi on pitempi ku tota nimetön. Näillä tämmösillä (naurahdus) [miesmäisillä naisilla] se nimetön on joko yhtä pitkä tai pitempi kun etusormi. (12)

(...) enoni vaimo tapasi sanoa, että niissä on jokkii er haju niissä [puolisottomissa] naisissa. (Naurua) Sehän on ihan muuten biologista, ihan totta siis, tämmönen feromonin tuotanto. (Naurua) (12)

Joskus puolisottomuuden syyn katsotaan olevan omassa elämäntilanteessa tai omaksutuissa arvoissa siten, että naisella itsellään ei ole ollut mahdollisuutta vaikuttaa tapahtumien kulkuun. Tällöinkin puolisottomuus voidaan mieltää kohtaloksi. Puolisottomuuden todennäköisyyttä lisäävänä kohtalona voi olla lähisukulaisten sairastumiseen liittyvä hoivavastuu tai esimerkiksi hengellinen kutsumus puolisottomuuteen. Tällöinkin yksineläjänainen mieltyy syyttömäksi puolison puuttumiseen; puolisottomuus ei johdu vailla puolisoa olevan naisen viallisuudesta, vaan siitä, että hän toimii omaksumansa etiikan mukaisesti.

(...) jotka sitä [puolisottomuuden syytä] haluaa kysyä, ne joskus tietääkin sen yhden syyn, että oon kuitenkin huolehtinu omista vanhemmistani niin pitkään, että ---. (11)

(...) *toisilla ihmisillä on siihen, harvoilla ihmisillä, on siihen [puolisottomuuteen] kutsumuskin, että sitä puolisoa ei sitten tule koko elämänsäkään aikana.* (15)

Kohtalon lisäksi haastateltuni selittävät puolisottomuuttaan miesten ominaisuuksilla; kaikille puolisoksi sopiville naisille ei löydy kumppania, koska miesten joukossa on naisiin verrattuna enemmän pitkäkestoiseen parisuhteeseen kykenemättömiä henkilöitä. Haastateltujeni mukaan monet heidän ikäluokkaansa kuuluvat ”vapaana” olevat miehet ovat sitoutumiskyvyttömiä, käyttävät liikaa alkoholia, kärsivät vaikeista mielenterveysongelmista, ovat lapsenomaisesti sidoksissa äitiinsä tai eivät kykene suhtautumaan naiseen tasa-arvoisena kumppanina. Haastateltuni kertovat epätasa-arvoisten ja naista alistavien asenteiden näkyvän muun muassa siten, että mies tahtoisi vaimonsa ryhtyvän hoivaajakseen eikä sallisi hänelle itsenäistä päätösvaltaa ja menestymistä kodin ulkopuolisissa tehtävissä.

(...) *ne [seurustelusuhteet] (...) kestää edelleen maksimissaan sen kaks viikkoo ja sit [miehiltä] tulee jotain verukkeita niinku: ”Mä parantelen vielä itteeni edellisestä suhteesta” tai sit loppuu vain puhelinsoitolla tai jotain.* (1)

(...) *tosiasia on, että miehistä (...) hirvittävän moni on joko alkoholisti – siis se on ihan uskomatonta kuin paljon niitä [alkoholistimiehiä] kuitenkin on ja – tai sitten [mies on] jotenki jääny sinne sidoksiin kotiin tai [hänellä on] vakavia mielenterveyshäiriöitä. En mä halua semmosta väheksyä enkä leimata, mutta eihän kai sitä ihmissuhdetta halua aloittaa, jos toinen on jotenkin ihan ----.* (19)

(...) *elättijä en ota ja elättäjää en tarvihe. (Naurahdus) (...) kaikki minunikäiset [miehet] ni ne on joko naimisissa tai ne on eronneet. Ja jos ne on naimisissa, niil on oma perhe. Jos ne on eronneet, ni niis on joku vika sitten että. (...) Ja (...), mitä nämä nyt on, peräkammarin aikamiespoikiä, niin niistä en välitä. (Naurua) (28)*

Aineistossani todetaan keskimääräistä myöhemmin aloitetun etsinnän lisäävän naisen riskiä päätyä puolisottomaksi. Osa naisista haluaa suorittaa opintonsa loppuun, irtautua taloudellisesti vanhemmistaan ja itsenäistyä aikuisen ihmisen asemaan ennen kuin he katsovat omaavansa riittävät edellytykset puolisosuhteen solmimiseen. Haastateltujeni mukaan miehet eivät kuitenkaan ajattele samalla tavalla. Mies saattaa pitää ikäistään naista liian vanhana puolisoehdokkaana, ja osa miehistä etsii nimenomaan nuorta naista kumppanikseen. Kun aikuistumistavoitteensa saavuttanut nainen ryhtyy etsimään puolisoa, sopivien ehdokkaiden joukko on kutistunut pieneksi useimpien ikätovereiden jo löydettyä tulevan puolisonsa.

(...) oon huomannu, et [niillä naisilla], jotka on vakiintunu aika nuorena [on puoliso]. Yks työkaveri sano, että ne [puolison etsimiset] on semmoset hommat, jotka hoidetaan koulussa tai lukiossa, et löyetään joku toinen ni. Siinä on ehkä käyny vähän munkin katsontakanta vähän siihen suuntaan. Et siellä koulussa ja muualla oli niitä paikkoja enemmän, että mistä niitä [”vapaita” miehiä] löyti. Et nykyään ei oo, enää tuu sellasia. Alkaa olla vanha jo kaikkiin tuollaisiin hakupaikkoihin (naurua). (1)

[Puolison löytäneillä] on sinä hetkenä, kun se [puolisoetsintä]ikä on (...), ollu jotenki hirveen tavallisesti asiat. (...) Et jos siinä iässä on jotenkin radikaalisti jotain erilailla, ni se on ainaki yks selitys (naurahdus) selitys [yksineläjän] elämäntilanteeseen tavallaan. (19)

Eija Maarit Ojalan ja Osmo Kontulan (2002) mukaan naisen puolisottomuus tulkitaan miehen puolisottomuutta helpommin todisteeksi epänormaaliudesta. Ojala ja Kontula katsovat tämän johtuvan siitä, että yksineläjämies mielletään naista useammin yksineläjäyhtensä uhriksi, joka ei ole juurikaan voinut vaikuttaa tilanteeseensa. Naisen sen sijaan ajatellaan valinneen puolisottomuutensa tai ainakin omanneen vaikutusmahdollisuuksia tilanteensa muuttamiseen. (Mt., 135.) Kaikki tutkijat eivät jaa Ojalan ja Kontulan näkemystä. Ilse Niekka ja Päivi Petrelius (1993) toteavat naisia pidettävän miehiä herkemmin yksineläjäyhtensä uhreina, koska miehen ajatellaan olevan puolison-

etsinnässä naista aktiivisempi osapuoli. Mies mielletään toimijaksi, joka päättää puolison ”ottamisesta”. Näin ollen yksineläjämies mieltyy mieheksi, joka ei onnistunut ottamaan ketään puolisosukseen. Yksineläjänaisista sen sijaan ajatellaan naisena, jota kukaan ei ole valinnut puolisosukseen. (Mt., 61.)⁷⁸

Riitta Jallinoja (1997) tarkastelee tutkimuksessaan naistenlehtien haastatteluja, joissa naiset kertovat puolisosuhteestaan tai sen puuttumisesta. Monissa hänen aineistonaan olevista artikkeleista kohtalon kerrotaan vaikuttaneen tapahtumien kulkuun erityisesti puolisosuhteen solmimista edeltävänä aikana. Jallinojan aineistossa kohtaloa kuvaillaan jonkinlaiseksi yliluonnolliseksi valtaa käyttäväksi olennoiksi, joka tekee päätöksiä ihmisten puolesta ja saa heidät toimimaan haluamallaan tavalla. (Mt., 119–121; ks. Niekka & Petrelius 1993, 61.)

Jallinojan tarkastelemissa lehtiartikkeleissa ei yleensä valita puolisoa, vaan niissä jättäytyään kohtalon lahjoittaman rakkauden kuljetettavaksi. Rakastumisen kerrotaan tapahtuvan yllättäen, ja sitä seuraavien tapahtumien todetaan etenevän omalla voimallaan kohti puolisosuhteen solmimista ilman, että suhteen osapuolet voivat vaikuttaa siihen, mitä heille tapahtuu. Väite ”uskon kohtalon tuovan kunkin kohdalle sen oikean ihmisen, jos niin on tarkoitettu” esiintyy jossain muodossa monissa Jallinojan tarkastelemista haastatteluista. Vaimot kuvailevat ensitapaamistaan tulevan puolisonsa kanssa ”kohtalokkaaksi”, vakuuttavat ”kohtalon puuttuneen peliin” ja kertovat puolisosuhteensa olevan ”kohtalon sanelema juttu”. Eronneet naiset kertovat uskovansa, ettei rakkautta voi löytää etsien ja vakuuttavat näin ollen ”jättäytyvänsä kohtalon huomaan”. (Mt., 119–121.)

Naistenlehtien artikkeleissa naisen oletetaan solmivan puolisosuhteensa juuri Sen Oikean kanssa. Myös todellisessa elämässä puolison valintaan liittyy samanlaisia odotuksia. Täyttä varmuutta puolisonvalinnan onnistumisesta on kuitenkin mahdotonta saada. Jallinoja (1997) toteaa naistenlehtien artikkeleissa usein mainitun kohtalon tarkoittavan tosiasiaassa romantisoitua sattumaa. Osa ihmisistä puhuu kuitenkin mieluummin kohtalosta, koska kohtalo antaa sekä syyn että selityksen tapahtumille. Jalliojan mukaan kohtalolla on paikkansa odotettuna merkinä, joka tuo kaivattua varmuutta valintapäätöksen osumisesta oikeaan. Kohtalo on selityksenä irrationaalinen, mutta voi tuntua kuitenkin paremmalta kuin tapahtumien jääminen kokonaan vaille selitystään. (Mt., 122–123.)

⁷⁸ Yksineläjyyden todennäköisyyteen liittyviä tekijöitä ja mielikuvia siitä, ketkä ”jäävät” yksineläjiksi käsitellään luvussa *Aikamme yksineläjänaisia* (ks. alaluku 5.2.). Samassa luvussa (ks. alaluku 5.4.) kerrotaan yksineläjyydestä valintana, ajautumisena ja vastoin omaa tahtoa toteutuneena tilanteena.

Sekä puolison asemassa olevat että puolisottomat naiset voivat puhua puolison löytämisestä kohtalona (ks. Jallinoja 1997, 119–121), joten puhe kohtalosta ei liity leimallisesti yksineläjyyteen. Kohtalosta kertominen tarjoaa kuitenkin yksineläjänaiselle mahdollisuuden perustella tilannettaan siten, ettei hänen normaaliutensa ja hyväksyttävyytensä aikuisena naisena tule kyseenalaistetuksi. Kun puolisottomuus johtuu kohtalosta, puolison puuttuminen ei ole yksineläjänaisen syytä eikä aiheudu hänen ”viallisuudestaan”.

Aineistoni kommentit miesten ominaisuuksista eivät todista yksineläjämiesten soveltumattomuutta puolisoiksi, mutta sopivat kuitenkin kohtalopuheen tavoin luomaan mielikuvaa puolisoiksi sopivasta yksineläjänaisesta. Mikäli syyn puolison puuttumiseen selitetään olevan miesten puutteellisissa puoliso-ominaisuuksissa, yksineläjänainen vapautuu normaaliuteensa kohdistuvista epäilyksistä, vaikka hänellä ei olekaan puolisoa. Puheen ”vapaiden” miesten keunoista puoliso-ominaisuuksista voi kuitenkin tulkita heijastavan miesten ja naisten erilaisia odotuksia. Ryhmätasolla tarkastellen yksineläjämiehet ja -naiset poikkeavat toisistaan monin tavoin, joten myös odotukset puolisolta vaadittavista ominaisuuksista voivat muodostua erilaisiksi. Näin ollen sekä miehet että naiset voivat pitää toisiaan puolisoiksi soveltumattomina ihmisinä.⁷⁹

Puolisottomuuden mieltäminen hengellisen kutsumukseen liittyväksi asiaksi lienee protestanttisessa Suomessa suhteellisen epätavallista. Sen sijaan tilanne, jossa yksineläjä huolehtii apua tarvitsevista omaisistaan vaikuttaa verrattain yleiseltä.⁸⁰ Jos joku perheen tyttäristä pysyy puolisottomana ja lapsettomana, usein juuri hänen oletetaan ottavan vastuun ikääntyvistä vanhemmistaan kantaakseen. Sekä perheelliset sisarukset että hoivaa ja huolenpitoa tarvitsevat vanhemmat saattavat pitää tätä ratkaisua itsestäänselvyytenä. Yksineläjät itse eivät välttämättä ajattele samoin, vaan he voivat toivoa oman elämäntilanteensa huomioon ottamista ja hoivavastuun jakamista tasaisemmin. Yksineläjä saattaa kokea muiden sisarusten käyttävän puolisottomuutta tekosyynä, johon vedoten he välttyvät tekemästä omaa osuuttaan. Osa yksineläjistä kokee itselleen sälytetyn hoivavastuun kaventavan oleellisesti mahdollisuuksiaan viettää aikaa omanikäistensä ihmisten seurassa. Samalla hupenevat mahdollisuudet puolison löytämiseen. On vaikea käyttää aikaa uusien ihmissuhteiden rakentamiseen, jos siihen tarvittava aika on ”otettava

⁷⁹ Luvussa *Aikamme yksineläjänaisia* kerrotaan kuinka yksineläjämiehet ja -naiset eroavat ryhmätasolla tarkastellen toisistaan (ks. alaluku 5.2.).

⁸⁰ Tutkimukseeni osallistui useita naisia, jotka kertovat olevansa ja aiemmin olleensa hoivavastuussa lähisukulaisestaan. Lähisukulaisesta huolehtimiseen liittyvää hoivavastuuta kuvaillaan aineistossani pitkäkestoista sitoutumista ja runsaasti läsnäoloa vaativaksi tehtäväksi.

pois” apua kaipaavalta läheiseltä. (Ojala & Kontula 2002, 59–60; vrt. Gordon 1994, 98–99; Niekka & Petrelius 1993, 61.)

10.3. Loukkaavia kysymyksiä ja pakollisia vastauksia

Yksineläjänaisilta kysytään, miksi heillä ei ole puolisoa. Tyypillistä kysymyksen esittäjää ei ole olemassa, vaan puolisottomuuden syytä saattaa tiedustella kuka tahansa missä tahansa tilanteessa. Haastateltuni toteavat naisen iän kuitenkin vaikuttavan kysymysten esittämiseen. Nuorempien yksineläjänaisien kerrotaan joutuvan vastaamaan puolisottomuutensa syitä tiedusteleviin kysymyksiin vanhempia yksineläjänaisia useammin. Kuitenkaan aineistossani ei ole mainintoja, joiden mukaan kysymysten esittäminen loppuisi jossain ikävaiheessa kokonaan⁸¹. Omat vanhemmat ja muut lähisukulaiset esittävät kysymyksiä puolisottomuuden syistä enimmäkseen vain nuorille yksineläjänaisille. Sen sijaan muut ihmiset vaativat sekä haastateltujeni ikäisiä että nuorempia yksineläjänaisia selittämään puolisottomuuttaan.

Esimerkiksi potilaat, kun on hoitoalalla, ni, miehet kysyy, että onko sulla miestä tai lapsia. Ja sitten tämmöset maatalon emännät. (...) Ja ihan perheelliset ystävät on vasta nyt uskaltanu kysyä, että minkä takia ---. (18)

Oon mä joskus [joutunut selittelemään puolisottomuuttani] joillekin miehille, jotka tulee uimaan liiveihin. (Naurahdus). Niille joutuu sit selittämään (...). Että: ”Mites noin nätti ja kiva tyttö ---” Että kun ei oo niinku sitte naimisissa eikä ---. (23)

(...) sitten ehkä on, on sellaisia ihmisiä, kun tutustuu johonkuhun tai nyt vähemmän tuttuja ihmisiä, ne sit saattaa hämmästyä, et: ”Hyvänen aika, yksinkö sinä asut ja elät?” ja ”Etkö edes seurustele?” ja ”Miks et?” ja ---. Ja ehkä lapset kysyy paljon suuremmin kuin aikuiset. (24)

⁸¹ Lähes kaikki haastateltuni olivat 35–45-vuotiaita. Vanhimmat haastatellut olivat täyttäneet 47 vuotta. Näin ollen aineistoni ei kerro, puhuvatko tätä vanhemmat yksineläjänaiset itsestään naisina, jotka joutuvat selittämään puolisottomuuttaan.

Yksineläjänaiset eivät halua puhua puolisoitumuutensa syistä kenelle tahansa ja missä tahansa tilanteessa. Haastateltuni muistuttavat syiden voivan olla henkilökohtaisia ja mahdollisesti kipeitäkin asioita, joista kerrotaan vain luottamuksellisissa ihmissuhteissa. Läheisten ystävien välisiä keskusteluja lukuun ottamatta vastaaminen puolisoitumuuden syistä esitettyihin kysymyksiin on miltei poikkeuksetta helpoimmillaankin kiusallista tai vastenmielistä. Joskus odotukset vastauksen antamisesta herättävät hyvinkin voimakkaita tunteita. Tilanne, jossa puolisoitumuuden syytä tiedustellaan, voi säilyä kysymysten tunkeilevuuden, loukkaavuuden ja nolaavuuden vuoksi yksineläjänaisen mielessä pitkään kirvelevänä ja satuttavana kokemuksena.⁸²

Et yleensä mä niinku hymyilen hämmentyneenä. Et on se kumma, et vielä tässä iässä niin reagoi sillä tapaa [puolisoitumuuden syistä esitettyihin kysymyksiin] että. (8)

(...) itteasiassa hirveenä raivostuttaa, koska toisaalta enhän mää kysele naimisissa olevilta ihmisiltä, minkä takia he on naimisissa (...). Miks mun täytyy sitte täytyy selitellä [puolisoitumuuttani] aina? (5)

Se on siis se on jotakin uskomatonta, että miten ihmiset voi, voi kysellä ja loukata samalla tietämättäänki ehkä. Mä oon joskus ajatellu, et jos mä niinkun niin avoimesti ihmisten avioliiton tilaa rupeisin kyselemään jossakin juhlissa esimerkiksi, ni, ni kaikkihan pitäisi mua ihan hulluna että. (8)

Aineistossani todetaan, etteivät ihmiset yleensä välitä siitä, miltä yksineläjästä tuntuu selittää puolisoitumuuttaan, vaan he esittävät kysymyksensä joka tapauksessa. Myös kysymyksiin sisältyvien yksineläjää leimaavien asenteiden kerrotaan jäävän kysyjiltä itseltään tavallisesti huomaamatta. Puolisoitumuuden syitä peräävät kysymykset loukkaavat erityisen kipeästi silloin, kun ne esitetään suuren ihmisjoukon kuullen joko viihdyttämistarkoituksessa tai ”paikannäyttämisen” vuoksi. Paikannäyttämällä

⁸² Kysymysten tungettelevuus, loukkaavuus ja nolaavuus tulee näkyväksi kuvittelemalla tilannetta, jossa vastaavantyyppisiä kysymyksiä esitettäisiin puolison asemassa oleville henkilöille. Sukujuhla, jossa vaimoilta tiedusteltaisiin koko juhlayön kuullen: ”Etkö vieläkään ole itsenäistynyt puolisoitasi?” tai ”Mikähän vika sinussa lienee, kun taas olet ajautunut avioliittoon?” ei todennäköisesti päättyisi sopuisasti.

haastateltuni tarkoittavat kysymyksiä, joiden tarkoituksena on muistuttaa yksineläjänäistä hänen statuksestaan vain puolisoittomana naisena ja kertoa läsnäolijoille, ettei yksi paikalla olevista naisista ole saavuttanut vaimon asemaa. Paikannäyttämiskysymyksiä esitetään tyypillisesti esimerkiksi sukujuhlissa, joissa suvun eri-ikäiset jäsenet kohtaavat toisiaan.

(...) joku kerto, (...) että sillä oli jossakin häissä kysytty, että, että: ”No, millos niitä sinun häitä vietetään?” Ni, se [jolta asiaa kysyttiin] oli sanonu, että, että tuota ni, että niin: ”No, millos sinun hautajaisia?” Että se vastaus [törkeään kysymykseen] oli niinku yhtä törkeesti tavallaan. (4)

Esimerkiksi viime kesänä oli mun kummisetän seitkytvyotisjuhlat. (...) Siel tuli siten yks niistä kylän miehistä mulle sanomaan, että, et tuota, ootko siinä se ja se. Ja mä, et: ”Joo, olen.” (...) Mites se nyt sano sen asian (...). Joka tapauksessa se oli, että, että, nii, että: ”Sulla ei oo miestä?” Et niinku ihan tällä lailla toteamuksen ja kysymyksen välimuoto ja näin, että. (8)

Sosiaalinen paine selittää puolison puuttumista voi muodostua suureksi. Paineen pakottavuus näkyy muun muassa siinä, että yksineläjänainen voi päätyä vastaamaan puolisoittomuuttaan koskeviin kysymyksiin silloinkin, kun hän ei haluaisi puhua asiasta lainkaan. Aineistossani kuvaillaan tilanteita, joissa vastauksen antaja miettii vastattuaan, miksi hän suostui kertomaan puolisoittomuutensa syistä ja ylipäättään kommentoi puolisoittomuuttaan, vaikka ei olisi halunnut tehdä niin.

Puolisottomuuden syiden selittäminen on sosiaalinen velvollisuus, josta yksineläjänaisen on opittava suoriutumaan. Aineistossani kerrotaan selittämistaidon oppimisen olevan välttämätöntä, jotta yksineläjä ei tulisi toistuvasti nolatuksi ja saisi pitää yksityisasiansa omana tietonaan. Haastateltuni toteavat kysymyksistä suoriutumisen edellyttävän useiden reagoititapojen hallitsemista ja kykyä valita kuhunkin tilanteeseen sopiva tapa toimia. Tyypillisimpinä reagoititapoina mainitaan ”asian lyöminen leikiksi” ja ”piikikkään vastauksen antaminen”, jolloin tungettelevien kysymysten esittäjä ei enää tee jatkokysymyksiä, vaan joutuu itse ”nuolemaan haavojaan”.

Ei varmaan [ole] vakiovastausta [puolisottomuutta koskeviin kysymyksiin], mutta yritän kuitenkin vastata. Vaikkei välttämättä, nyt kun rupee miettiin, niin tarttis vastata, tai perustella tai selittää. Mutta huomaan selitteleväni (...). Yritän pukee sitä sanoiksi, miksi ei oo [Sitä Oikeaa] kohdattu. Loppujen lopuksi ihmettelen, miten herkästi teen, tekeekin sen ja aika vieraallegin ihmiselle ryhtyy analysoimaan [puolisottomuuden syitä] (naurahdus). (3)

(...) mun itsesuojeluvaistoni (naurahdus) yleensä heittää kaikki niinku tälläset yleensä vitsiks hyvin pitkälle. Että yritän löytää jotain tosi nasevaa, hauskaa vastausta siihen. Et sit saattaa kotona niinku tirauttaa, että no niin, kun se sano nyt tolleen (...). (2)

(...) jos se on semmonen ilkeämielinen, semmonen tämmönen paikannäyttämisyttö, ni minä yleensä muotoilen ne sanat sillä lailla, että se, yleensä se on semmonen keski-ikänen herrashenkilö, että [se kysyjä] haukkoo henkeensä. Ymmärtää vasta seuraavana päivänä. (Naurua) (...) No, se [mitä sanon] riippuu siitä tilanteesta, mutta yleensä niinku semmonen, semmonen sopiva pisto. (12)

Puolisoksi ryhtyneeltä naiselta ei yleensä kysytä, miksi hän luopui yksineläjäydestään ja alkoi asua yhteisessä asunnossa toisen henkilön kanssa. Yksineläjäyteen suhtaudutaan kuitenkin toisin. Yksineläjäyys on tilanne, jolle sosiaalinen ympäristö odottaa saavansa selityksen. Muissakin tutkimuksissa todetaan yksineläjänäisten joutuvan vastaamaan puolisottomuutensa syistä esitettyihin kysymyksiin. (Ks. Anderson 1995, 69–70; DePaulo & Morris 2005, 59; Jokinen 2005, 140–141; Reynolds & Wetherell 2003, 490.)

Alle 30-vuotiaaseen yksineläjään suhtaudutaan yleensä normaalina henkilönä, joka tulee perustamaan perheen, vaikka ei ole vielä tehnyt sitä (ks. esim. Ojala & Kontula 2002, 39; Ritamies 1988, 21, 43–44). Noin 30-vuotiaan yksineläjän puolisottomuus mieltyy kuitenkin jo poikkeukselliseksi tilanteeksi, johon ympäristö kiinnittää paljon huomiota (vrt. esim. Anderson 1995, 69; Ojala & Kontula 2002, 9; Ukkonen 1999, 91). Aineistoni mukaan noin 30-vuotialta naisilta kysytään erityisen usein syytä puolison puuttumiseen.

Haastateltuni kertovat kysymysten vähenevän ajan mittaan ja olevan jo melko harvinaisia siinä vaiheessa, kun yksineläjänainen lähestyy 40-vuotissyntymäpäiviään.

Naisella voi olla puoliso missä hyvänsä ikävaiheessa aikuisuutensa aikana. Myöskään uuden suhteen solmiminen ei kuulu vain nuoruuteen, vaan puolisosuhteita solmitaan nuoruusvuosien jälkeenkin. Näin ollen puolisottomuuden syistä esitettyjen kysymysten väheneminen iän myötä ei selity pelkästään puolisosuhteeseen liittyvistä tekijöistä käsin. Näkemykseni mukaan selitystä pitää etsiä myös äitiyteen liittyvistä tekijöistä. Tulkitseen huomion keskittymisen noin 30-vuotiaan naisen puolisottomuuteen liittyvän normaalin naiseuden ja äitiyden samaistamiseen toisiinsa. Synnyttävien naisten keski-ikä on 30 vuotta, ja naiset saavat esikoisensa keskimäärin 28-vuotiaina (Tilastokeskus 2007b). Puolison puuttuminen herättää eniten mielenkiintoa ikävaiheessa, jossa monet yksineläjänaisen ikätoverit ovat jo synnyttäneet esikoisensa, mutta äidiksi tuleminen on samanikäisille naisille kuitenkin yhä tavanomainen tapahtuma.

Katson yksineläjänaisille esitettyjen puolisottomuuden syitä tiedustelevien kysymysten voivan toisinaan toimia sosiaalisina sanktioina. Tilanteessa, jossa vaimon asema mieltyy normaaliudeksi, yhteisöt voivat tehdä puolisottomuuteen liittyvillä nolaavilla vitseillä ja suorasukaisilla kysymyksillä puolisottomille naisille tietäväksi, ettei heidän tilanteensa vastaa normiodotuksia. Samalla yhteisön perheelliset jäsenet saavat muistutuksen siitä, että naisen odotetaan elävän puolisosuhteessa. Yhteisössä vallitsevien normien puolustaminen selittää osaltaan sitä, miksi yksineläjänaisille voidaan esittää kysymyksiä puolisottomuuden syistä ilman, että kysyjän ja kuulijoiden huomio kiinnittyy kysymysten loukkaavuuteen.

Yhteisön omaksumien normien lisäksi tunteet ja henkilökohtaiset kokemukset vaikuttavat puolisottomuudesta esitettyjen kysymysten sävyyn ja sisältöön. Tyytyväisen yksineläjän kohtaaminen saattaa synnyttää ristiriitaisia tunteita. Jos oma puolisosuhde ei täytä odotuksia ja elämätilanne perheellisenä ihmisenä tuntuu raskaalta, yksineläjäyys voi näyttää kadehdittavan helpolta elämältä. Silti onnettomasta puolisosuhteesta luopuminen voi olla omien arvojen ja tavoitteiden vastaista, liikaa rohkeutta vaativaa tai muutoin tavalla tai toisella omakohtaisesti mahdottomalta tuntuva ratkaisu. (Vrt. Ojala & Kontula 2002, 9, 46, 134.) Jos henkilön suhtautuminen yksineläjäyteen on kielteistä tai ristiriitaista, sama asenne voi heijastua myös hänen esittämiinsä kysymyksiin.

Vallitsevien normien tavoin kansanperinnettä voidaan pitää syynä puolisottomuuteen liittyvien tungettelevien, nolaavien ja ”paikkaa näyttävien” kysymysten esittämiselle.

Vitsailu vanhaksi jäämisestä ja vanhojenpiikojen ominaisuuksista on osa pitkään jatkunutta traditiota (ks. esim. Niekka & Peterelius 1993; Vakimo 2001, 152–158), ja edelleenkin naisen puolisoisuus mielletään tilanteeksi, josta sopii aiempaan tapaan esittää humoristisia huomautuksia. Vitsailuperinteen omaksunut henkilö voi pitää yksineläjille esitettyjä suorasukaisia kysymyksiä normaalina tapana puhutella yksineläjiä, vaikka yksineläjät itse kokisivatkin asian toisin. Kuitenkaan pitkään perinne ei ole oikeutus loukkaavalle käyttäytymiselle.

10.4. Puoliso ja puolisoisuus aikuisuuden esteinä

Aineistoni mukaan nainen ei tarvitse puolisoa tullakseen henkisesti kypsäksi. Monenlaiset ihmissuhteet ja ylipäätään elämäkokemuksen karttuminen voivat tukea henkistä kypsymistä. Muiden merkityksellisten ihmissuhteiden tavoin puolisosuhde saattaa suotuisassa tapauksessa tukea henkistä aikuistumista, mutta välttämättä näin ei tapahdu. Jotta puolison asemassa olevan nainen kasvaisi henkisesti, hänen on nähtävä vaivaa hyödyntääkseen asemaansa sisältyviä aikuistumiskehitystä edistäviä mahdollisuuksia.

(...) ei se nyt oo mikään niinku itsestään selvä asia kun naimisiin pamahtaa, niin yhtäkkiä onkin niin hirveen fiksu aikuinen. (Naurua). Epäilen, ettei. (23)

(...) on varmaan muitakin tapoja kasvaa kypsään aikuisuuteen, kun olla avioliitossa tai avoliitossa, että. (...) Musta vaan tuntuu, että elämä tuo jokaiselle, tuota, sellasia asioita, mitkä, tuota ni, ni, mitkä kasvattaa ihmistä. (11)

No, minun mielestä mikä tahansa ihmissuhde kasvattaa niinku kypsään aikuisuuteen. Et ei sen välttämättä tarvitse olla niinku avioliitto. (...) se avioliitto on hyvin niinku tämmönen keskiluokkaisen heteron niinku maailma. (...) nykyisin nää ihmissuhteet voi olla hyvin niinku moninaisia, missä niinku voi, voi, voi kasvaa ja oppia. (29)

Haastateltuni toteavat puolisosuhteen voivan olla myös henkisen kasvun esteenä. Mieheensä tukeutuva nainen saattaa välttyä haasteilta, jotka vaatisivat häntä kypsyään henkisesti aikuiseksi. Epätasapainossa oleva puolisosuhde sallii suhteen toisen osapuolen jäämisen ei-aikuisen asemaan sekä päätöksiä tehtäessä että vastuunkannossa päätösten seurauksista. Tältä osin yksineläjänaisen ja puolisonaisen tilanteet eroavat toisistaan. Yksineläjänaisen on pakko kasvaa vastuunsa kantavaksi ja henkisesti aikuiseksi ihmiseksi, koska hän ei voi siirtää vastuutaan puolisonsa kannettavaksi.

[Aikuinen nainen] *ei oo niinku riippuvainen kenestäkään. Ei siitä miehestä, olipahan se nyt vaikka naimisissa tahi ei naimisissa. Mutta, että se [aikuinen nainen] nyt ossais ajatella omilla aivoillaanki, eikä sen miehen kautta ---.* (25)

(...) *oon niinku [aikuistuessani] tajunnu, että mä en voi (...) hakee sitä turvaa mistään miehistä tai muista. Et se [turva] on niinku, jostain määrin löydyttävä musta itestäni. Se ei tuu, tuu ulkopuolelta, vaikka mulla ois parisuhdekin joskus. Että ei saa mennä semmoseen harhaan, että se [turva] tulee jonkun toisen henkilön kautta.* (4)

En kyllä tienny aikuisuudesta mitään siinä vaiheessa sillon avioliitossa. (...) se elämäkokemus tuli sitten niin rajuna mulla avioeron myötä, että, et tuota. Se kasvatti kylläki. (...) Et sit [eron jälkeen] oli huolehdittava itte ittestään ja yksin. (...) [Olin avioliitossa] eläny aika semmosta suojattua, suojattua elämää (...). (...) Maailman kovuus kyllä yllätti sitte ku jäi yksin (...). Että, tuota, että kasvaminen on kyllä tapahtunu mulla sen [eron] jälkeen. (17)

Aineistoni mukaan yksineläjänainen ei suoriudu elämäntilanteessaan ilman henkistä aikuisuutta, joten hänen on joko kasvettava aikuiseksi tai hankittava puoliso voidakseen jakaa vastuunsa ja saadakseen tukea itselleen. Jollei puolison nainen tee kumpaakaan, hänen kerrotaan menettävän elämäntilanteensa. Haastateltuni toteavat puolisosuhteeseen pakenemisessa olevan vaaransa, jotka naisten tulisi ottaa huomioon: itsenäistä vastuutaan pakeneva henkisesti keskenkasvuinen nainen voi juuttua onnettomaan puolisosuhteeseen ja

saattaa menettää mahdollisuutensa kasvaa täyteen aikuisuuteen. Tästä uhasta huolimatta osa naisista pakenee kasvamisen vaatimuksia puolisosuhteen suojiin.

On naisissakin myös paljon sellasia, että, tuota, halutaan ehdottomasti vaan olla jonkun kanssa, että. Et sitten, kun se suhde loppuu, ni ruvetaan välittömästi ettimään uutta. Ja sitä vanhaa suhdetta, et vaikka se olis huonoki, ni sitä ei panna poikki ennen ku siinä vaiheessa sitten kun on löytyny uus. Että joku pitäs aina olla. (31)

Kyllähän moni nainen semmosta retkuu sietää, että voi veljet. (...) Mul on semmosia kavereita, et mä niinku todella ihmettelen, et mikä siinä on. (...) Jos se [mies] on joku juoppo, ni sä et pysty, vaikka kuin rakastat sitä jätkää, ni sä et pysty muuttaan sitä. Nii, so long. (20)

(...) ilman muuta ainaki vähään tyytyväisillä [naisilla] on puoliso. (Naurahdus) (...) Olkoon [puoliso] kuinka ilkeä tahansa ja pettäköön kuinka paljon tahansa ja muuta. Ja tulkoon takasin aina ja kertokoon vaan sitten rakastavansa tai mitä tahansa muuta. Ni sellasilla [naisilla, jotka tähän tyytyvät] nyt ainakin on puoliso. (31)

Puolisosuhteen solmimista hyvin nuorena tai pian seurustelun aloittamisen jälkeen pidetään aineistossani henkisen kypsyttömyyden osoituksena; kypsät aikuiset naiset eivät syöksy harkitsematta puolison asemaan. Puolisona olemisen kerrotaan haittaavan normaalistikin etenevää naisen aikuistumiskehitystä, jos puolisosuhde solmitaan ennen kuin nainen on ennättänyt itsenäistyä riittävästi vanhemmistaan tai muista riippuvuutta sisältävistä ihmissuhteistaan.

Haastateltujeni mukaan monet nuoret naiset ovat kyvyttömiä arviomaan puolisosuhteen onnistumisen edellytyksiä. Syyn tilanteeseen kerrotaan löytyvän kulttuurimme ylläpitämistä perheellisyyden ja onnellisuuden samaistavista mielikuvista. Osa naisista on omaksunut epärealistisia ja yliromantisoituja mielikuvia miehen ja naisen välisestä

suhteesta ja suhteen mukanaan tuomasta onnesta⁸³. Etenkin epäitsenäisimmät naiset ovat taipuvaisia uskomaan ruusunpunaisiin kuvitelmiin. Haastateltuni kertovat epärealistisiin mielikuviin uskovien naisten päätyvän muita todennäköisimmin vaimoiksi jo ennen kuin he ovat kypsyneet riittävän aikuiseksi kyetäkseen tasaveroiseen kumppanuuteen. Monien näistä naisista todetaan ajautuvan kerta toisensa jälkeen onnettomiin ja itsetuntoa raastaviin suhteisiin, koska he eivät erota todellista tilannetta sisäistämistään ruusunpunaisista mielikuvista.

(...) aika moni nainen on semmonen sanosko vähän semmonen hömppä romantikko. Että ei elämästä tuu mitään, ellet sä oo niinku vakiintunu ja sitoutunu, että, ja kun sinä kuulut semmoseen normaaliin kastiin, että sulla on kaveri ja me kaks kuljetaan ja käydään kahdestaan kaikissa piireissä. (11)

Minun mielestä pitää olla kypsä aikuinen, ennen kun, ennen kun, tota, on valmis avioliittoon. No, minun mielestä pitää tuntea itsensä jo ennen kuin voi lähtee, lähtee, tuota, parisuhteeseen. (...) että jos lähtee itseensä kasvattamaan pelkästään avioliitossa, ni sit on vaara, että se muotoutuu sit toisen pillin mukaan. (32)

(...) kyllä parisuhde voi olla myöskin hyvin tämmönen niin kutsuttu lapsi–aikuissuhde. Niin et siellä on toinen on hyvin dominoiva ja toinen alistuu ja. Eikä se ---, en vois missään tapauksessa kutsua sellaista suhdetta kypsäksi aikuissuhteeksi. (9)

Yhteiskunnan ja sosiaalisten yhteisöjen asettamat odotukset työntävät naisia kohti heteroseksuaalisen puolisosuhteen solmimista. Haastateltujeni mukaan samanlaisuuden paine vaatii naisilta puolisosiksi ryhtymistä. Myös ei-heteroseksuaaliset haastateltuni puhuvat heterosuhteen solmimiseen liittyvistä paineista. Vaikka nainen eläisi avoimesti lesbona, hän kohtaa tästä huolimatta asenteita, joiden mukaan normaali nainen ”unohtaisi oudot viehtymyksensä, jättäisi naissuhteet taakseen ja etsisi itselleen kunnollisen miehen”.

⁸³ Perheellisyyden mieltämisestä onnellisuudeksi kerrotaan luvussa *Kellä onni on...* (ks. 12. luku).

Haastateltuni kertovat itsenäisen ajattelun puuttumisella ja lähisukulaisten antamalla käyttäytymismalleilla olevan merkitystä puolisosuhteen solmimisesta päätettäessä. Itsenäisen ajatteluun tottumattomien naisten kuvaillaan olevan muita naisia innokkaampia ryhtymään puolisoiksi. Myös suvun perinteiden todetaan vaikuttavan. Jos äiti on mennyt nuorena naimisiin, tytär tekee muiden äitien tyttäriä suuremmalla todennäköisyydellä samalla tavalla.

Ja yhteiskunnan painostus [vaikuttaa puolisosuhteen solmimiseen]. Se on ihan varmaa. Että, että, kun pitää mennä naimisiin ja pitää tehdä lapsia. (10)

(...) tiiän pariki ihmistä, jotka (...) hyvin nuorena sitten avioituivat, ni siinä [vaikuttavana tekijänä] oli se oma perhe ja perheen malli. Et hänen vanhempansa olivat, kummankin vanhemmat olivat, ruvenneet seurustelevaan kuustoista vee, avioituneet joskus kaheksantoista–kahenkymmenen niinku sillä tasolla. (29)

(...) mitä itsenäisempiin ratkaisuihin elämässä kasvaa jo lapsena ja nuorena, sen niinku kriittisemmin suhtautuu tämmöseen, tämmöseen [puolisosuhteeseen] sitoutumiseen. (3)

(...) jos ei oo kovin paljon annettu tilaa omille mielipiteille ja itsenäisille valinnoille lapsena ja nuorena, niin voisin kuvitella, että, että nopeemmin elämäkumppanin valitsee ja asettuu, niinku elämään toisen ihmisen kanssa. (3)

Haastateltujeni minäkuvaukset vahvasta, harkitseva ja omillaan toimeentulevasta yksineläjänaisesta muodostavat jyrkän vastakohtan kuvauksille romanttisten haaveiden sokaisemista, itsenäiseen ajatteluun tottumattomista ja epäkypsistä puolisonaisista. Aikuistumiskehityksessään keskeneräisiksi jääneisiin, puolisosuhteeseen pakeneviin ja tukahduttavista suhteistaan irrottautumaan kykenemättömiin naisiin verrattuna yksineläjänainen näyttää omiin voimavaroihinsa luottavalta aikuiselta. Kuitenkin muut ihmiset saattavat olla haluttomia antamaan hänelle aikuisen naisen asemaa.

[Ihmiset ajattelevat, että yksineläjänainen] *elää itsekkäänä sinkkuna sellaista teini-ikäisen elämää.* (34)

Et ei mul oo sitä sellasta, sellasta heikkoo oloo, ettenkö mä niinku selviäis täst elämästä, vaikka mulla ei olis sitä miestä. Et kyl mä niinku, tota, oon hankkinu asunnot ja mersut sun muut. Et en mä oo tarvinnu sitä miestä, mikä yleensä niinku hankkii ja hoitaa esimerkiks jonkun auton. Niin tai sit jotenki, tota, asuntoon liittyvät asiat ja tommoset ja noin. (20)

Puolisosuhteen solmiminen toimii yhä siirtymäriittinä nuoruudesta aikuisuuteen. Vaikka suhteen osapuolet eroaisivat myöhemmin, he ovat joka tapauksessa ”saavuttaneet” puolison aseman ja osoittaneet siten aikuisuutensa. Puolisoiksi ryhtyminen säilyy toteutuneena tekona riippumatta siitä, mitä puolisosuhteelle myöhemmin tapahtuu. (DePaulo 2006, 11, 13, 113; DePaulo & Morris 2005b, 60–61; Gordon 1994, 133–134, 155.)

Tuula Gordon (1994) toteaa puolisosuhteen puuttumisella olevan vaikutusta vanhempien suhtautumiseen lapseensa. Yleensä vanhemmat mieltävät vaimon asemassa olevat tyttärensä itsenäisiksi ja päätöksentekokykyisiksi aikuisiksi eivätkä pyri ohjailemaan heidän elämäänsä. Osa vanhemmista ei kuitenkaan osaa suhtautua samalla tavalla puolisottomaan aikuiseen tyttärensä. Gordonin mukaan vanhemmat voivat kohdella yksineläjätytärtään ikävuosien karttumisesta huolimatta ohjausta edelleen tarvitsevana lapsena. Gordon kertoo näin saattavan jatkua senkin jälkeen, kun nuorempi sisar on perustanut perheen ja häneen suhtaudutaan jo aikuisena ihmisenä. Erityisesti äitien vaikuttaa olevan vaikea mieltää puolisoitonta ja lapsetonta tytärtä aikuiseksi naiseksi. (Mt., 133–134; ks. DePaulo 2006, 187.)

Kukaan haastatelluistani ei kerro tulevansa kohdelluksi lapsuudenkodissaan ei-aikuisena ihmisenä. Tästä huolimatta monissa kommentteissa painotetaan vanhemmista irtautumisen merkitystä. Katson puheen omista vanhemmista itsenäistymisestä voivan viitata vaikeuksiin, joita yksineläjänaiset kohtaavat pyrkiessään saavuttamaan aikuisen henkilön aseman lapsuudenperheessään.

Aikuisuuden ja puolison aseman suhde on aineistossani monisärmäinen. Yhtäältä puolisosuhdetta kuvaillaan asiana, joka voi tukea naisen henkistä aikuistumiskehitystä. Toisaalta puolisosuhteen kerrotaan voivan muodostaa vakavan uhkan tai jopa suoranaisen esteen naisen aikuistumiselle. Näkemykseni mukaan nämä toisistaan poikkeavat

suhtautumistavat kertovat kahdesta erilaisesta aikuisuuskäsityksestä. Kutsun näitä käsityksiä hoivarationaaliseksi ja individualistiseksi aikuisuudeksi. Aineistoni naiset määrittelevät itseään aikuisiksi tukeutumalla molempiin aikuisuuskäsityksiin.

Hoivarationaaliossa aikuisuudessa naisen aikuisuus määrittyy puolisosuhteen ja äitiyden kautta. Naista pidetään aikuisena, kun hän kykenee huolehtimaan miehestään, lapsistaan ja kodistaan. Aikuisuuden saavuttanut nainen on hoivaaja, joka luopuu tarvittaessa omista tavoitteistaan varmistaakseen perheenjäseniensä hyvinvoinnin. Keskittyminen henkilökohtaisten päämäärien tavoitteluun ei ole hoivarationaalisen aikuisuuskäsityksen mukaisesti aikuisuuden osoitus, vaan kertoo keskenkasvuisuudesta; omat päämääränsä etusijalle asettava nainen ei ole vielä kypsynyt täyteen aikuiseen naiseuteensa. (Vrt. esim. Devor 1989, 51; Häggman 1994, 183; Katvala 2001, 92; Ojala & Kontula 2002, 135.)

Individualistinen aikuisuus rakentuu ihanteellisen yksilön mielikuvan varaan. Tällöin aikuisuuden kriteereiksi nousevat rationaalisuus, itsenäisyys ja riippumattomuus muista ihmisistä. Aikuinen tekee itse päätöksensä ja kantaa täyden vastuun päätöstensä seurauksista pyrkimättä siirtämään sitä muille. Nainen, joka ei pysty pitämään kiinni omista tavoitteistaan ja puolustamaan itse omia etujaan, ei ole individualistisen aikuisuuskäsityksen mukaisesti saavuttanut täyttä aikuisuuttaan. (Vrt. esim. Hautamäki 1996, 17, 21–28; Ronkainen 2001, 78–79; Triandis 1995, 2.)

10.5. Puuttuuko vaimoilta jotakin?

Aineistossani kerrotaan miesten arvostavan helposti lähestyttävissä olevaa yksineläjänäistä. Helposti lähestyttävän naisen ominaisuuksina mainitaan tuomitsemattomuus, kyky tulla toimeen monenlaisten ihmisten kanssa ja taito kohdella kaikkia tasapuolisesti ilman, että kukaan tuntee itsensä torjutuksi tai nolatuksi. Muita miesten yksineläjänaisessa arvostamia ominaisuuksia ovat iloisuus, kiinnostus uusia asioita kohtaan, seksuaalinen viehätysvoima, rohkeus, itsenäisyys, jämäkkyys, älykkyys, ammattitaito ja muut kodin ulkopuolella tarvittavat taidot.⁸⁴ Vaimon asemassa olevista naisista puhuessaan haastateltuni eivät mainitse mitään näistä miesten yksineläjänaisessa arvostamista ominaisuuksista.

⁸⁴ Haastateltuni kertovat myös naisilta saamastaan palautteesta. Kuvaukset miesten ja naisten yksineläjänaisessa arvostamista ominaisuuksista muodostuvat pitkälti samankaltaisiksi. Naisten ei kuitenkaan mainittu arvostavan yksineläjänaisen älykkyyttä ja seksuaalista viehätysvoimaa. Miesten arvostuksesta kertovista kuvauksista puuttuivat toteamukset yksineläjänaisen lapsirakkauden arvostamisesta.

Haastateltujeni kuvaukset itsearvostuksen lähteistään ja miesten arvostamista ominaisuuksista muistuttavat toisiaan. Miesten kerrotaan arvostavan esimerkiksi yksineläjänaisen rohkeutta, itsenäisyyttä ja riippumattomuutta kuten yksineläjänaiset itsekin arvostavat. Kuitenkin rohkeuden, itsenäisyyden ja riippumattomuuden todetaan heikentävän naisen mahdollisuuksia puolisosuhteen solmimiseen; vaikka itsenäisesti suoriutuvaa yksineläjänaista arvostetaan, useimmat miehet tahtovat vaimokseen naisen, joka osoittaa tarvitsevansa ja kaipaavansa miestä tuekseen. Muita aineistossani mainittuja miesten yksineläjänaisessa arvostamia, mutta silti hänen asemaansa puolisoehdokkaana heikentäviä ominaisuuksia ovat älykkyys, mielenkiinto ansiotyötä kohtaan, menestyminen työelämässä ja halu kokeilla ja oppia uusia asioita.

(...) se tietty itsenäisyys (...) mä tiedän, että se ---, sitä arvostetaan, mutta se on myös semmonen piirre, mitä tietyllä tavalla myös pelätään. (30)

(...) mua on syytetty urahakuisuudesta, että: ”Kun sä oot noin urakeskeinen ihminen, ni ei kukaan mies huoli tollasta.” (2)

(...) mulle on aika monta kertaa heitetty, että: ”Ei noin älykkäät naiset saa miehiä.” Et sun pitäis olla tyhmä, niin sit sä saat miehen (naurua). (2)

(...) mä voisin kuvitella esmerkiks just tämä uusista asioista innostuva ja monipuolinen [minun itseni kaltainen nainen] ei oo paras vaimokandidaatti. (19)

Myös muissa tutkimuksissa todetaan rohkeuden, itsenäisyyden ja riippumattomuuden olevan yksineläjänaisen itsessään arvostamia ominaisuuksia (ks. Anderson ym. 1995, 35, 271; Gordon 1994, 169–177; Ojala & Kontula 2002, 98–99; Sinkkuelämää Suomessa 2005 2005, 22; Reynolds & Wetherell 2003, 500–501). Arvostettujen ominaisuuksien muuttumista ei-toivotuiksi piirteiksi silloin, kuin naista arvioidaan puolisoehdokkaana, voidaan selittää naisen aikuisuuteen kohdistuvilla ristiriitaisilla odotuksilla.

Individualistiseksi aikuisuudeksi kutsumani aikuisuuskäsitys vaatii naiselta määrätietoisuutta, itsenäisyyttä, oman etunsa puolustamista ja järkipäätä toimintaa (vrt. esim. Hautamäki 1996, 17, 21–28; Triandis 1995, 2), mutta hoivarationaalisen aikuisuuden mukaan naisen tulisi kuitenkin olla hoivaava, tunteellinen ja miehen tukea tarvitseva (ks. esim. Devor 1989, 51; Johnson 1988, 6–7; Ronkainen 1999, 91–92). Haastateltuni puhuvat itsestään itsenäisinä ihmisinä ja vaimoiksi soveltuvina tukea tarvitsevina naisina, mutta he pitävät nämä kuvauksensa toisistaan selvästi erillään. Aineistossani ei kerrota esimerkiksi muista riippumattomasta ja omaa etuaan puolustavasta puolisoiksi sopivasta naisesta.

Asema miehen vaimona kohottaa naisen statusta yksineläjyyteen verrattuna (ks. esim. Barret & McIntosh 1982/1990, 77; Chandler 1991, 6; DePaulo & Morris 2005, 58; Ojala & Kontula 2002, 41–42). Kuitenkaan puolisosuhteen tuoma arvostus ei välttämättä liity niihin tekijöihin, joita yksineläjänainen itsessään ja elämäntilanteessaan eniten arvostaa. Suuri joukko haastateltujeni mainitsemista itsearvostuksen lähteistä puuttuu niistä kuvauksista, joissa he puhuvat vaimojen ominaisuuksista. Haastateltuni eivät kuvaile vaimon asemassa olevia naisia esimerkiksi rohkeina, itsenäisinä, riippumattomina, vastuunsa yksin kantamaan kykenevinä, älykkäinä, helposti lähestyttävänä, muita kohtaan tasapuolisina tai huumorintajuisina mukavina ihmisinä. Näin ollen on syytä kysyä, merkitseekö puolisosuhteen solmiminen yksineläjänaiselle itsearvostuksen joutumista uhatuksi.

Näkemykseni mukaan yksineläjänainen voi mieltää puolisosuhteen itsearvostustaan uhkaavaksi asiaksi. Kaikkien yksineläjänaisien itsearvostus ei perustu riippumattomuuteen, omien voimavarojen varassa suoriutumiseen ja muiden itsenäisyyteen liittyvien ominaisuuksien varaan, mutta osan kohdalla näin vaikuttaa olevan. Tilanteessa, jossa itsenäisyys on itsearvostuksen perusta ja vaimoksi ryhtyminen synnyttää mielikuvia itsenäisyyden kaventumisesta, puolisosuhteen solmiminen ei näytä houkuttelevalta vaihtoehdolta (ks. Anderson ym. 1995, 36; Gordon 1994, 170–174; Ojala & Kontula 2002, 98–99). Jos puolisosuhde perustuu vastavuoroiseen avunantoon, vaimo ei voi määrittellä itseään ihmiseksi, joka elää arkeaan vailla samassa kodissa asuvan aikuisen tarjoamaa päivittäistä tukea.

10.6. Yhteenveto: syyttömyysdiskurssin käyttäminen

Normiodotusten mukaan puolisosuhde miehen kanssa kuuluu aikuisen naisen elämään. Haastateltuni määrittelevät itseään normaaleiksi, hyväksyttäviksi ja aikuisiksi naisiksi kertomalla sopivuudestaan miehen puolisoiksi. Mielikuva puolisoiksi sopivasta naisesta

perustuu aineistossani selityksiin, joiden mukaan puolisottomuus johtuu yksineläjänaisen vaikutusvallan ulkopuolella olevista tekijöistä. Nimitän tästä syystä haastateltujeni käyttämää puolisoksi sopivan naisen mielikuvaa tuottavaa diskurssia *syyttömyysdiskurssiksi*⁸⁵.

Haastateltuni tuottavat puolisoksi sopivan naisen mielikuvaa toteamalla, etteivät he poikkeaa puolison asemassa olevista naisista muutoin kuin puolison puuttumisen osalta. Samanlaisuudestaan puhumisen lisäksi he määrittelevät itseään puolisoksi soveltuviksi naisiksi kertomalla kaipaavansa ja tarvitsevansa miestä tuekseen ja olevansa tarvittaessa valmiita joustamaan henkilökohtaisista tavoitteistaan miehensä tavoitteiden toteutumiseksi ja perheensä hyvinvoinnin takaamiseksi.

Puolisottomuus saa aineistossani monia yksineläjänaisen oman vaikutusvallan ulkopuolella oleviin tekijöihin perustuvia selityksiä. Tukeutuessaan syyttömyysdiskurssiin haastateltuni voivat kertoa oman puolisottomuutensa johtuvan kohtalosta. Puolisottomuutta aiheuttavana kohtalona he mainitsevat muun muassa epäviehättävän ulkonäön, sairaudet ja vammat, luonteensa miesmäisyyden ja sen, ettei kohtalo ole järjestänyt kohtaamista Sen Oikean kanssa.

Kohtalon lisäksi syyttömyysdiskurssi tarjoaa muitakin selitysmahdollisuuksia. Aineistossani todetaan yksineläjänaisen voivan olla puolisoton ilman omaa syytään, koska hän on saanut uskonnollisen kutsumuksen tai sitoutunut huolehtimaan omista vanhemmistaan. Myös puolisoksi sopivien miesten vähäisyydellä sanotaan olevan vaikutuksensa. Aineistossani kerrotaan osan ”vapaista” miehistä olevan puolisoksi soveltumattomia liiallisen alkoholinkäyttönsä, mielenterveysongelmiensa, sitoutumiskyvyttömyytensä tai naista vähättelevien epätasa-arvoisten asenteidensa tai epäterveen ja lapsenomaisen äitisuhteensa vuoksi, minkä seurauksina kaikille puolisoa toivoville ja vaimoiksi sopiville yksineläjänaisille ei riitä elämänkumppania.

Haastateltujeni mukaan yksineläjäyys kasvattaa naista henkiseen aikuisuuteen; yksineläjänaisen on pakko kasvaa itsenäiseksi ja itse vastuunsa kantavaksi aikuiseksi, jotta hän säilyttäisi elämänhallintansa yksineläjänä. Yksineläjäyttä ei kuitenkaan pidetä ainoana mahdollisena tapana kasvaa henkisesti. Puolisosuhteen todetaan voivan tarjota edellytyksiä naisen aikuistumiskehitykselle, mikäli nainen tarttuu saamiinsa mahdollisuuksiin.

⁸⁵ *Syyttömyysdiskurssin* keskeisin sisältö on esitetty tiivistetyssä muodossa kirjan lopussa olevassa taulukossa. Taulukkoon on koottu vastaavat tiedot myös muissa luvuissa kuvailemistani *työmyrädiskurssista*, *mainediskurssista* ja *hoivadiskurssista*. (Ks. liite 3.)

Kuitenkin haastateltuni muistuttavat puolisosuhteessa elämisen saattavan myös tyrehtyttää naisen kasvun kohti täyttä aikuisuutta, mikäli nainen tukeutuu liikaa mieheensä.

Yhtäältä haastateltuni rinnastavat naisen aikuisuuden ja sopivuuden puolison asemaan toisiinsa. Toisaalta he puhuvat yksineläjänä suoriutumisesta osoituksena naisen aikuisuudesta. Katson näiden toisistaan poikkeavien kuvausten kertovan kahden rinnakkaisen aikuisuuskäsityksen olemassaolosta. Kutsun käsityksiä hoivarationaaliseksi ja individualistiseksi aikuisuudeksi. Hoivarationaalisen aikuisuuskäsityksen mukaan aikuinen nainen on perheestään huolehtiva muiden ihmisten tarpeisiin sopeutuva hoivaaja, joka tarvittaessa luopuu henkilökohtaisista tavoitteistaan varmistaakseen perheenjäseniensä hyvinvoinnin. Individualistinen yksilöllisyyttä korostava aikuisuus määrittyy rationaalisen yksilön mielikuvan kautta. Tällöin aikuisuuden kriteereitä ovat itsenäisyys, muista riippumaton päätöksenteko ja kyky puolustaa omia etujaan.

Puolison kaipaamisesta ja miehisen tuen tarpeesta puhuminen rakentaa mielikuvaa vaimon asemaan sopivasta naisesta. Itsenäisyyttä korostava puhe tuottaa käsitystä, jonka mukaan nainen suoriutuu hyvin ilman puolisoa. Yksineläjänaiset tarvitsevat sekä hoivarationaaliseen että individualistiseen aikuisuuteen tukeutuvaa puhetta kuvaillessaan itseään normaaleina ja hyväksyttävänä aikuisina naisina. Hoivarationaalista ja individualistista aikuisuudesta kertovan puheen määrän on kuitenkin oltava tasapainossa. Jos yksineläjänainen nainen korostaa kaipuutaan puolison asemaan, mutta ei tuo esiin kykyään suoriutua itsenäisesti, seuraukset voivat olla ei-toivottavia. Avuntarvettaan liikaa korostavan yksineläjänaisen ei uskota selviytyvän ilman puolisoa, joten hänen elämänhallintansa joutuu kyseenalaistetuksi ja naista itseään voidaan ryhtyä pitämään erityisenä uhkana muiden puolisosuhteille.

Aineistoni mukaan yksineläjänaiset joutuvat vastaamaan toistuvasti kysymykseen siitä, miksi heillä ei ole puolisoa. Sekä tuttujen että tuntemattomien ihmisten kerrotaan esittävän kysymyksiä puolison puuttumiseen johtaneista tekijöistä. Kysymysten sävyä kuvaillaan usein nolaavaksi, loukkaavaksi tai vähintäänkin tungetteleväksi. Toisinaan kysymyksiä kerrotaan esitettävän myös ”paikan näyttämisenä”, jolloin kysyjän tavoitteena on tuoda julki yksineläjänaisen sosiaalinen status ”vain perheettömänä naisena”.

Monissa aineistoni kommentteissa korostetaan puolisoittomuuden syiden olevan henkilökohtaisia yksityisasioita, joista yksineläjänainen ei halua puhua kenen tahansa kanssa. Haastateltuni kuvailevat reagoimista puolisoittomuuden syistä esitettyihin kysymyksiin taidoksi, joka yksineläjänaisen on hankittava välttyäkseen nolatuksi

tulemiselta ja yksityisasioidensa paljastamiselta. Haastateltuni kertovat vastaavansa epäasiallisiin puolisolittomuuden syitä tiedusteleviin kysymyksiin muun muassa ”lyömällä asian leikiksi” ja ”antamalla piikikkään vastauksen” lisäkysymysten estämiseksi. Selittämistaidosta huolimatta kysymysten kerrotaan aiheuttavan kipeitä tunteita ja mielipahaa.

Myös muissa tutkimuksissa on kiinnitetty huomiota siihen, että yksineläjänaisen odotetaan selittävän puolisolittomuuttaan, mutta puolison asemassa olevaa naista ei vaadita perustelemaan puolisosuhteen solmimista. Katson yksineläjänaisiin kohdistuvan selittämisvaatimuksen kumpuavan normeista, joilla naiseutta kulttuurissamme määritellään. Näkemykseni mukaan puolisolittomuuteen liittyvät kysymykset voivat saada sosiaalisen sanktion luonteen; kysymys puolisolittomuuden syistä toimii enemmän tai vähemmän hienovaraisena muistutuksena naiseutta määrittävien normien rikkomisesta.

Monet haastateltujeni mainitsemista itsearvostuksen lähteistä puuttuvat heidän vaimoista kertovista kuvauksistaan. Vaimoista puhuttaessa puuttumaan jääviä ominaisuuksia ovat muun muassa itsenäisyys, riippumattomuus ja rohkeus. Katson näiden ominaisuuksien mainitsematta jäämisen heijastavan odotuksia, joiden mukaan vaimon tulee tarvita miehensä tukea suoriutuakseen elämänsä haasteista. Haastateltuni kertovat muiden ihmisten arvostavan yksineläjänaisia itsenäisyyden, riippumattomuuden ja rohkeuden perusteella. Toisaalta he kuitenkin toteavat samoja ominaisuuksia pidettävän epäviehättävinä ja ei-toivottavina silloin, kun naista arvioidaan mahdollisena puolisoehdokkaana.

Puolisosuhde voi kohottaa naisen sosiaalista statusta yhteisönsä jäsenenä. Puolisosuhteen tuoma arvostus ei kuitenkaan välttämättä liity niihin tekijöihin, joita nainen itsessään eniten arvostaa. Yksineläjänainen voi kokea puolisosuhteen uhkaksi itsearvostukselleen, jos itsenäisyys, riippumattomuus ja suoriutuminen omien voimavarojen varassa ovat hänen itsearvostuksensa tukipilareita. Mikäli itsearvostus perustuu itsenäisyyteen ja puolisoiksi ryhtyminen synnyttää mielikuvan itsenäisyyden kaventumisesta, puolison asema ei vaikuta houkuttelevalta vaihtoehdolta.

11. Äidiksi sopiva nainen ja hoivadiskurssi

Normaali aikuinen nainen mieltyy lapsiaan hoivaavaksi äidiksi. Yksineläjänaiset ovat lapsettomia, mutta tästä huolimatta he voivat hyödyntää äitiyteen liitettyjä positiivisia mielikuvia. Haastateltuni määrittelevät itseään normaaleiksi, hyväksyttäväksi ja aikuisiksi naisiksi kertomalla olevansa äitinaisten kaltaisia hoivaamiskykyisiä ja -haluisia naisia ja kykenevänsä siten täyttämään normaaliin naiseuteen kohdistuvat odotukset.

Ensimmäisessä *Aikuinen nainen on hoivaava äiti* -alaluvussa rakennetaan mielikuvaa yksineläjänaiesten ja äitinaisten samankaltaisuudesta. Toisessa alaluvussa, *Yksineläjä, hoiva ja aikuisuus*, vastustetaan käsitystä, jonka mukaan henkisesti kypsä aikuisuus ja kyky kantaa hoivavastuuta ovat leimallisesti äitien ominaisuuksia. Alaluku *Selityksiä lapsettomuudelle* kertoo lapsettomuuden perustelemisesta sosiaalisesti hyväksyttävällä tavalla. *Sallittu haaveilu ja kielletty äitiys* kuvailee puolisolottoman naisen äidiksi tulemiseen kohdistuvia ristiriitaisia odotuksia. Toiseksi viimeinen alaluku *Yksineläjän lapsettomuus on vaiettu asia* tarkastelee yksineläjänaiesten sivuuttamista lapsettomista naisista keskusteltaessa. Viimeinen alaluku *Yhteenveto: hoivadiskurssin käyttäminen* kokoaa yhteen muiden alalukujen keskeisimmän sisällön ja hahmottelee näkyviin hoivadiskurssin, jota haastateltuni käyttävät äidiksi sopivan naisen mielikuvan tuottamiseen.

11.1. Aikuinen nainen on hoivaava äiti

Haastateltujeni mukaan naisen normaalius, aikuisuus ja kyky kantaa hoivavastuuta liitetään äitiyteen; jos nainen on äiti, hänen ajatellaan olevan myös henkisesti kypsä aikuinen ja hoivaamaan kykenevä normaali nainen. Haastateltuni kertovat yksineläjänaiesten normaaliutta, aikuisuutta ja kykyä vastuunkantamiseen epäiltävän lasten puuttumisen vuoksi. Toisinaan yksineläjänaiset joutuvat tilanteisiin, joissa heidän näkemyksiinsä ei suhtauduta aikuisen ihmisen kannanottoina, koska heillä ei ole kokemusta äitiydestä. Jyrkimmillään lapsettomuutta pidetään osoituksena haluttomuudesta kasvaa aikuiseksi.

(...) se kuuluu asiaan, että mennään naimisiin, tehdään lapsia, saadaan rivitalo, hankitaan Toyota Corolla ja kultane noutaja (naurua). Et ollaan niinku, normaaleja. Ollaan niinku kaikki muutkin. (2)

(...) tuntuu välillä, että yhteiskuntakin rakentuu sillä lailla, että se arvottaa eri lailla palveluiden ja tarjonnan suhteenki naisia, riippuen siitä, onko he äitejä vai ei. Et mä koen, et se [lapsettomuus] sulkee mun elämästä joitakin alueita, joita mä kokisin, ois mulle hyvin tärkeitä. (3)

(...) [äitinä] oisin normaalimpi, normaalimpi ihminen. Tietyllä tavalla just tämä yhteiskunnan niin kuin hyväksymä (...). Et hyväksyttäs siihen [yhteiskuntaan] niinku semmosena täytenä jäsenenä tai semmosena. (26)

[Luullaan, että yksineläjänäinen] haluaa jatkaa teini-ikänsä ja on niin itsekäs, että ei tee lapsia. (...) Mutta minä en itseäni ole kokenu itsekkääksi sen takia, koska tää on ollu monimutkasempi tilanne kuin pelkkä se, että minä en haluasi [olla äiti]. (34)

(...) eräs, tuota, naimissa oleva nainen sano, että hänestä lapsettomat ihmiset eivät osaa asettua toisen, toisen asemaan. Mun mielestä se oli ihan pöyristyttävä väite, koska eihän se, että joku millä on lapsi, oo sen parempi ihminen, jotenki aikuisempi ihminen. Että kyllä mun tuttavapiirissä on paljon sellasia lapsettomia ihmisiä, jotka on todella empaattisia, todella niinku vastuuntuntosia ihmisiä. (5)

Haastateltuni rakentavat äidiksi sopivan naisen mielikuvaa kertomalla samankaltaisuudestaan äitien kanssa. Näin tehdessään he vakuuttavat, etteivät he poikkea millään tavoin äideiksi tulleista naisista, vaan heillä itselläänkin voisi olla lapsia. Samankaltaisuutta perustellaan toistuvilla erehdyksillä; yksineläjänäista erehdytään luulemaan äitinaiseksi. Myös naissukupuoli itsessään tarjoaa mahdollisuuksia äidiksi soveltuvuuden perustelemiseen. Haastateltuni toteavat sopivansa lasten äidiksi ja kaipaavansa äidin asemaan, koska heillä on naisen keho kuten muillakin naisilla. Tällöin hoivavietistä ja halusta tulla äidiksi puhutaan kehon tuottamina ominaisuuksina, jotka

kuuluvat luonnostaan kaikille normaaleille naisille. Synnyttämään suunniteltu keho saa naisen kaipaamaan äitiyttä, suhtautumaan hoivaavasti apua tarvitseviin ja kiinnostumaan hoivatehtävien harjoittelusta.

(...) ihmiset, ihmiset oikeen monikossa, ihmiset luulee, että mä oon naimisissa ja mulla on monta lasta, että. (...) Mut ihan oikeesti se on erittäin hämmästyksenaihe sitte, ku jollekin käy ilmi, että sä ootkin vapaa, että. (11)

Ku oon sanonu, et ei mulla oo lapsia, niin ne [työkaverit] on niinku ihmetelley ihan hirveesti. Jotkut pitää niinku automaattisena [että olen äiti] niin, et sitä ei edes kysytäkään. (20)

(...) kyllä se varmaan on niin sisäänrakennettu naisessa se äitiydenvietti. Että, että nainen on pienestä pitäen, työstä alkaen, leikkinä kaikenmaailman nukkeleikkejä. (11)

Samanlaisuudesta puhumisen lisäksi haastateltuni tuottavat äidiksi sopivan naisen mielikuvaa kuvailemalla ominaisuuksiaan, kokemuksiaan ja tunteitaan. Tällöin he kertovat itsestään äiti-ihanteen mukaisina hoivatehtäviin suuntautuneina, kärsivällisinä, uhrautuvina, lapsia rakastavina ja perhekeskeisinä naisina. Myös äitiydestä haaveilemisesta ja lapsettomuuteen liittyvästä surusta puhuminen luovat mielikuvaa äidiksi sopivasta naisesta. Aineistossani kerrotaan kipeästä kaipuusta saada lapsia ja kuvaillaan lapsettomuutta suurena suruna, jota on ollut raskasta kantaa. Joidenkin kommenttien mukaan lapsettomuuden hyväksymiseen kuluu monia vuosia. Joskus lapsettomuus voi muodostua yksineläjänaiselle niin raskaaksi taakaksi, etteivät hänen omat voimavaransa riitä, vaan toiveiden vastainen elämäntilanne johtaa sairastumiseen.⁸⁶

⁸⁶ Haastateltuni puhuvat lapsettomuudesta hyvin toisenlaisellakin tavalla. Tällöin lapsettomuuden kerrotaan olevan itse valittu tilanne ja vastaavan omia toiveita. Kommentit, joissa nainen määrittelee itsensä naiseksi, joka tahtoo pysyä lapsettomana, eivät kuitenkaan sovellu äidiksi sopivan naisen mielikuvan tuottamiseen.

(...) *tunnen hellyyttä lapsia kohtaan ja, ja, ja yleensä minusta tuntuu siltä, että, että lapset pitää musta. Mä oon semmonen lempeä.* (15)

[Ystävieni lapset] *ovat minun luona yötä ja teemme yhdessä asioita ja tällä tavalla. Ja heihin on kyllä kehittynyt sellainen suhde, että heitä olisi valmis puolustamaan aika pitkälle. Että kyllä minussa on jotakin sellasia äitiominaisuuksia.* (34)

(...) *mä oon hirveen nuoresta asti niin halunnu lapsia ja halunnu äidiks (...).*
(...) *monesti oon sanonukki ni kavereille, ja muuta, et enhän mä mitään muuta oo niin paljon halunnu, ku leipoo lasteni kanssa pullaa.* (1)

Mä oon surru [lapsettomuuttani]. (...) *Se oli aika voimakas kokemus siinä surutyössä (...) ku jossain vaiheessa tuli --- . Siis [tuli] se semmonen tunne, että mun lapset on kuollu. Et niitä suriki ikään kuin kuolleina lapsina. (...) se oli kyllä (huokaus) ---, se oli kyllä hyvin surullista sillon.* (14)

(...) *koin, että (...) oon kelvoton siinä mielessä [koska en terveydentilani vuoksi saa lapsia]. Ja sitten ehkä sattu, sattu joitaki tämmösiä, tämmösiä niinku sattumia tai kommentteja, jotka, jotka sitten niinku vahvisti sitä minun ajatusta siitä, että olen kelvoton. Et kyl se [lapsettomuus] semmonen niinku itsetuntoon, minäkuvaan vaikuttava oli, oli kyllä. (...) mikä siitä seurasi, oli syöminen ja painon kohoaminen tosi paljon ja semmonen eristäytyminen. (...) Ja masennus, kun [tieto lapsettomaksi jäämisestä] pitkäks aikaa vei semmoseks tietyllä lailla epäsosiaaliseks ja kyvyttömäks. (X)⁸⁷*

Äitiys, normaali naiseus ja hoivaavuus liitetään kulttuurissamme toisiinsa: normaalien naisten oletetaan olevan lapsiaan hoivaavia äitejä (ks. esim. Gordon 1990, 49; Letherby 2002, 7, 10; Morell 1994, xvi, 15, 55, 110, 146–147; Nousiainen 2001, 146; Richardson 1993, 74, 76). Myös lapsettoman naisen elämäntulkua ja hänen normaaliuttaan, hyväksyttävyyttään ja aikuisuuttaan arvioidaan äitiyden ja äidiksi soveltuvuuden

⁸⁷ Haastattelun numero on jätetty pois tästä sitaatista yksityisyyden suojaamiseksi.

perusteella (Gordon 1990, 49; Hird & Abshoff 2000, 360; Letherby 2002, 10; vrt. Granfelt 1998, 117–137; Vilkkonen 1988, 87–88). Äitiyden, naiseuden ja hoivaavuuden yhteenliittämisen vuoksi yksineläjänaiset voivat määritellä itsensä äideiksi sopiviksi hoivaaviksi naisiksi joko vertaamalla itseään äiteihin tai asettamalla vertailukohteekseen normaalit naiset ylipäättään. Haastateltuni käyttävät molempia tapoja kertoessaan itsestään normaaleina, hyväksyttävänä ja aikuisina naisina.

Ihanteiden mukaan äidit ovat lempeitä, kärsivällisiä, uhrautuvia ja täynnä hoivaavaa rakkautta lapsiaan kohtaan (vrt. esim. Katvala 2001, 92; Niemelä 1991, 111–112). Yksineläjänaiset voivat korostaa sopivuuttaan äidiksi kertomalla olevansa luonteeltaan, käyttäytymiseltään, taidoiltaan, arvoiltaan ja asenteiltaan äitinaisten kaltaisia. Koska yksineläjänainen on lapseton, hänen on kuitenkin äitinaista vaikeampi luoda itsestään hoivaamiskykyisen ja äitiyttä haluavan naisen mielikuvaa; äiti-ihanteen mukaisia ominaisuuksia pidetään yleisesti nimenomaan äideille, mutta ei muille naisille tyypillisinä ominaisuuksina (vrt. esim. Gordon 1994, 131–132; Ojala & Kontula 2002, 135). Lapsettomiin naisiin liitetyt mielikuvat ovat usein vastakkaisia ihanteellisesta äitiydestä kertoville mielikuville. Stereotyyppisissä mielikuvissa lapsettomat naiset ovat itsekeskeisiä, omaa etuaan ajavia ja kyvyttömiä ja haluttomia hoivaajan tehtäviin (ks. esim. Gordon 1994, 131–132; Hird & Abshoff 2000, 348, 352, 358; Morell 1994, 77–79; Ojala & Kontula 2002, 46–49; Ollila 1990, 346).⁸⁸

Perinteisesti hoivaavuus on liitetty myös naissukupuoleen sinänsä. Tällöin halun ja kyvyn hoivata on katsottu olevan erottamaton osa naisuutta. Koska naiset kykenevät synnyttämään lapsia, heidän on ajateltu sopivan luonnostaan hoivaajan tehtäviin ja hoivaamisen on katsottu tästä syystä kuuluvan heidän vastuulleen (ks. esim. Jallinoja 1983, 63–64; Katvala 2001, 15–16; Koivunen 1996, 80–81). Osin näin ajatellaan edelleenkin⁸⁹, mikä näkyy muun muassa työmarkkinoilla vallitsevassa tilanteessa. Hoiva-ammattit ovat leimallisesti naisten ammatteja sekä mielikuvissa että käytännössä. Nykyisinkin hoiva-

⁸⁸ Lapsettomiin naisiin liitetään myös toisenlaisia stereotyyppisiä mielikuvia. Jos naisen oletetaan olevan lapseton ilman omaa syytään, häntä ei pidetä itsekkäänä vaan onnettomana, epätoivoisena naisena, joka kokee elämänsä jäävän elämättä lapsettomuuden vuoksi. (Vrt. esim. Letherby 2002, 7, 11, 17.)

⁸⁹ Naissukupuolen ja hoivaamisen liittäminen toisiinsa tulee näkyväksi myös sukupuolineutraaliksi mieltävissä uutisoinnissa. Asiallinenkaan uutisointi ei pyyhi pois mielikuvaa naisesta hoivaajana. Tuusulassa Jokelan koulukeskuksessa tapahtui marraskuussa 2007 joukkosurma, joka herätti kansainvälistäkin huomiota. Lukiossa opiskeleva nuori mies ampui kuoliaaksi yhteensä kahdeksan henkilöä ja lopuksi itsensä. Osa kuolleista oli opiskelijoita, osa koulussa työskenteleviä aikuisia. Television uutislähetyksissä ja sanomalehdissä kerrottiin surmansa saaneiden joukossa olleen muun muassa ”koulun naispuolinen rehtori” ja ”terveydenhoitaja”. Rehtorin kohdalla naissukupuoli mainittiin kerta toisensa jälkeen, mutta hoivatyötä tehneen terveydenhoitajan sukupuolesta ei kerrottu erikseen, vaan hänestä puhuttiin pelkästään terveydenhoitajana.

alalla työskentelevän naisen voidaan ajatella tekevän työtään ”täyttääkseen kutsumuksensa”. (Vrt. esim. Pietilä 2002, 230–231; Rantalaiho 1994; 21–26; Silius 1995, 58–59.)

Äitiydestä naiseuden määrittäjänä on esitetty feministisen tutkimuksen sisällä monenlaisia näkemyksiä. Joidenkin näkemysten mukaan hoivaavuus on keskeinen osa naiseutta. Synnyttämään kykenevänä sukupuolena naiset ovat luonnostaan hoivaavia, joten naisen asemaa on pyrittävä parantamaan kohentamalla heidän mahdollisuuksiaan tulla äidiksi ja hoivata lapsiaan. Osa feminististä tutkimusta asettuu naissukupuolen ja hoivaavuuden samaistavia käsityksiä vastaan. Vastustavissa puheenvuoroissa muistutetaan, ettei naiskehon kyky synnyttää lapsia merkitse halukkuutta suuntautua hoivatehtäviin; kaikki naiset eivät halua työskennellä hoivatehtävissä eivätkä kaikki äidit tahdo olla äitiydelle omistautuvia hoivaajia. Vain nainen voi tulla raskaaksi, mutta sekä miehet että naiset ovat kykeneviä huolehtimaan lastensa ja muiden hoivan tarpeessa olevien hyvinvoinnista. (Vrt. esim. Gordon 1990, 42–48; Katvala 2001, 20–21; Nätkin 1995, 68–69; Palin 1996, 226–229.)

11.2. Yksineläjä, hoiva ja aikuisuus

Haastateltuni kiistävät henkisesti kypsän aikuisuuden, hoivavastuun kantamisen ja äitiyden välisen yhteyden itsestäänselvyyden. Heidän mukaansa äitiys voi suotuisassa tapauksessa tukea naisen aikuistumiskehitystä, mikäli nainen haluaa kasvaa aikuiseksi. Pelkkä synnyttäminen ei kuitenkaan muuta ketään henkisesti kypsäksi ihmiseksi.

Kaikki äidit eivät ole kykeneviä huolehtimaan edes itsestään aikuisen ihmisen tavoin. Osa äideistä kohtelee lapsiaan huonosti ja jättää heidät vaille tukea ja turvaa. Aineistossani todetaan joidenkin naisten aikuistuvan synnytettyään lapsen ja jouduttuaan tämän seurauksena ottamaan hoivavastuuta kantaakseen. Aikuistumista äidiksi tulemisen kautta ei kuitenkaan pidetä hyvänä ratkaisuna, vaan sitä suorastaan paheksutaan. Haastateltuni muistuttavat, ettei lasta saa hankkia aikuistumistarkoituksessa; naisen pitää aikuistua ensin ja hankkia lapsia vasta sen jälkeen. Vastuunsa tunteva nainen ei tule äidiksi ennen kuin hän on henkisesti kypsä vanhemmuuteen.

(...) mun mielestäni jonkinlainen mittari pitäis olla siihen, että on aikuinen ennen kuin pystyis tekemään lapsia. (7)

Kyllähän se niinku korvien välissä tapahtuu se aikuistuminen eikä jonkii lapsen synnyttämisen kautta. (25)

(...) olen tavannut kyllä naisia, joilla on lapsia, jotka eivät siitä huolimatta ole aikuisia (...). Kyllähän se [äitiys] muuttaa ja voi kasvattaa, mutta (...) mitkä ne on ne omat lähtökohat ja oma, oma niinku halu ja kyky kasvaa. (24)

Mä tiän paljon tällasia [perheitä], jossa iteasiassa perheessä on se lapsi se aikuinen. Että äiti jää ikuisen teinitytön asteelle. (12)

Semmosia baarikärpäsiäitejäksi [on] paljon tuolla liikenteessä (...). (23)

Vaikka äitiyteen liittyy aikuistumista tukevia tekijöitä, äitiys voi haastateltujeni mukaan myös estää aikuistumasta. Jos nainen saa lapsen liian nuorena, tahtoo äidiksi vääristä syistä tai elää lapsensa kautta vältellen kohtaamasta omia mahdollisuuksiaan ja rajoituksiaan, hänen aikuistumiskehityksensä voi hidastua, pysähtyä tai taantua jo ohitettuun vaiheeseen. Näistä syistä kaikista äideistä ei tule koskaan aikuisia naisia.

(...) tuntuu, että nykyaikana lapsia hankitaan, nuoret hankkii, kilpailumielessä. [Nuoret kilpailevat siitä, että], kuka hankki nuorempana. Mut ei ajatella, et siitä [lapsesta] on vastuussa koko ikänsä. (26)

Kyllä niitä on esimerkkejä nähty, että se [nainen] on menny enemmän sinne lapsen suuntaan takasi sillä lapsen saamisella ku se [äitiys] ois aikuiseks muuttana. (1)

[Jotkut naiset] ajattelee lapsia, "lasten parasta" ja näin. Ettei [ne naiset] halua niin kun itsenäistyä, aikuistua tavallaan. (...) et naiset (...) sillä lailla tinkii siitä omasta aikuisuudesta ehkä sit lasten takia, hyväks, jos niitä on. (14)

Vaikka normiodotukset sitovat äitiyden ja aikuisuuden toisiinsa, lapsettomuus voi olla henkistä aikuistumista vaativa elämäntilanne. Monenlaiset elämäkokemukset tukevat aikuistumista. Erityisesti pettymysten ja vaikeuksien läpikäymisen kerrotaan olevan tapahtumia, jotka pakottavat aikuistumaan. Lapsettomaksi jääminen voi merkitä äitiyttä kaipaavalle yksineläjänaiselle suurta pettymystä, jonka hyväksyminen osaksi omaa elämäntilannetta edellyttää kasvua kypsään aikuisuuteen. Lapsettomuuden aiheuttaman kriisin läpikäyminen ei onnistu ilman suostumista henkiseen kasvuun.

No, näitten elämäntilanteiden (naurahdus) kautta [olen kasvanut aikuisuuteen]. (...) [Olen] niinku hyväksynyt niitä asioita, mille ei voi mitään. Tai vaikka voisikii [tehdä niille jotakin], mutta tilanne sit semmonen, että niitä [asioita] pitää joko siirtee tai sitten [löytää] jottain muuta tilalle. Tai unohtaa koko homma. (25)

(...) kyllä mä ainakin itse itteäni pidän ihan aikuisena, jopa [äitejä] aikuisempanakin joissain asioissa. (...) et, et ehkä se jonkinlainen elämäntilanteen semmonen vähän niinku notkahdus kasvattaa aikuiseksi [äitiyttä] enemmän vielä. (17)

Haastattelemiini yksineläjänaiset vastustavat aikuisuuden ja hoivaamiskyvyn liittämistä vain äitiyteen ja äitinaisiin kertomalla omista hoivaamiskokemuksistaan ja kantamastaan hoivavastuusta. Osassa kuvauksista puhutaan hoiva-alalla työskentelemisestä, osassa on kyse ei-ammattillisesta hoivaamisesta. Joissakin kommentteissa kuvaillaan erityisen vaativia olosuhteita, joissa hoivatehtävistä on pitänyt pystyä suoriutumaan. Aineistossani kerrotaan sekä lasten että avun tarpeessa olevien aikuisten hoivaamisesta. Aikuisina avuntarvitsijoina mainitaan muun muassa sairaat ihmiset, iäkkäät sukulaiset ja vaikeaan elämäntilanteeseen joutuneet ystävät. Lisäksi haastateltuni puhuvat eläimistä huolehtimisesta, eläinrakkaudestaan ja vapaaehtoistyöstään eläinsuojelujärjestöissä. Ihmisten ja eläinten hyvinvoinnista huolehtimisen todetaan vaativan samankaltaisia luonteenpiirteitä ja vastuunottamista. Puhuminen eläinten hyvinvointiin liittyvästä vastuunkannosta voi luoda mielikuvaa äidiksi sopivasta yksineläjänaisestä.

Mä olin viientoista, kun miejän äitiltä katkesi verisuoni päästä. Se ei silloin kuollu, mutta se oli viis viikkoo sairaalassa eikä tietty selviääkö. Mulle jäi niinku se huushollin pitäminen ja vastuu siitä pikkuveljestä oli aikamoinen. Että kyllä mää luulen, että en mä ihan kömpelö ois niinku äitinäkään. (12)

No, aamuisin vien äitini sellaseen päiväkeskukseen (...). Että hänen kanssaan aloitan aamutoimet ja vien hänet päiväkeskukseen ja sen jälkeen meen töihin. Sitten normaali työpäivä kestää sinne neljään tai viiteen. Sen jälkeen menen käymään äitini luona tarkistamassa, et hänellä on kaikki kunnossa ja sitten monesti opiskeluasioita sen päälle. Ja sitten vielä illalla tuossa yhdeksän–kymmenen aikoihin käyn huolehtimassa, että äiti pääsee nukkumaan ja. Sittenpä hän se ilta melkein onki siinä. (9)

(...) olen ystävänä ja tukihenkilönä vakavasti maanisdepressiiviselle naiselle, joka kuitenkin on pysynyt parisuhteessa ja perheessä. Että hänen ennusteensa nimenomaan merkitsi sitä, että ero ois tullu ja lapset ois tuomittu isälle, mutta että avioliitto on kestänyt. (34)

Mun kissalle mä oon hirvittävän lempee mut hirvittävän ankaraki. (...) Että varmaan mä oisin ollu ehkä luultavasti liianki huolehtivainen äiti. Eli niinku aattelen nyt, mä piän niinku, että kuhan kissalla kaikki on hyvin, kuhan sillä on niinku ruokaa ja itsestä nyt saatan vaik jättää välittämättä. (6)

Haastateltuni rakentavat itsestään äidiksi sopivan naisen mielikuvaa monilla eri tavoilla, mutta he eivät väitä olevansa ylivertaisia hoivaajia. Päinvastoin he korostavat tietävänsä oman paikkansa äiteihin verrattuna ja varovat loukkaamasta sanoillaan äitien tunteita. Vaikka yksineläjänaisella olisi ammattinsa kautta tai muista syistä runsaasti kokemusta lapsista tai muista hoivantarpeessa olevista huolehtimisesta, hänen ei ole helppoa löytää sopivaa, hyväksyntää osakseen saavaa tapaa kertoa itsestään äidin tehtävistä suoriutumaan kykenevänä naisena. Omia ”äitimistaitoja” kuvaaviin lauseisiin liittyy aineistossani yleensä itseensä kohdistuvaa vähättelyä. Usein puhe äidiksi kelpaavuudesta verhoetaan huumoriin.

Huumorin avulla yksineläjänaiset voivat tuoda esiin hoivakokemuksensa ja kykynsä huolehtia lapsista ilman, että kuvaukset vaikuttaisivat moitteelta äitinaisten käyttäytymistä kohtaan.

No, mä oon isosisko ja sit kasvatusalalla (...). Ja hoian sisarusten lapsia, että. Mutta sekin on taas sitten taas aivan eri asia kuin olla äiti niinku yötä päivää että. Mutta, että en yhtään epäile, ettei, ettenkö vois olla äiti, ja ihan hyväkin äiti (...). (4)

(...) silloin kun ne [sisarusten lapset] oli pieniä, olin paljon niiden kanssa. Voi sanoa, että jossain kohtaa olin ihan varaäitikin heille, että. Ja mutta, et ei nyt varmaan sellasta ---. Et vaikka voimakas tunneside on, on just sen sisarustenkin lapsiin ja sitten omien muitten ystävien lapsiin, ni eihän samanlaista kuin äitinä olo. (13)

(...) kyllähän mie niinku lasten kanssa tuun toimeen – aina sen vähäsen aikaa. (Naurua) (...) Kun minulla ei oo lapsii, niin miehän oon hirmu hyvä lasten kasvattaja. (25)

(...) jos mulla ois lapsia, ni suurin piirtein [ne lapset] marssis peräkanaa ja laulas saksalaisia marssilauluja ja hokisivat, että: "Arbeit macht frei." (Naurua) Et, tuota, pituusjärjestyksissä (naurua) ja muuta. (29)

Äitiyttä pidetään osoituksena kypsästä aikuisesta naiseudesta (ks. esim. DePaulo & Morris 2005b, 58; Hird & Abshoff 2000, 358; Lapsettomien yhdistys Simpukka ry 2007b; Mäkelä 1990, 139–140; Richardson 1993, 1, 7, 74). Päätelyketju lapsettomuuden ja epäkypsyyden välillä on kuitenkin usein kehämäinen: epäkypsyys mielletään sekä lapsettomuuden syyksi että sen seuraukseksi. Yhtäältä lapsettomuuden oletetaan johtuvan henkisestä epäkypsyydestä, koska ”epäkypsät naiset eivät halua lapsia” (ks. esim. Campbell 1985, 114; Salzer 1986/1994). Toisaalta äitiyden uskotaan kasvattavan naista aikuisuuteen, joten lapsettomien naisten väitetään jäävän aikuistumiskehityksessään henkisesti keskenkasvuisiksi (ks. esim. DePaulo & Morris 2005b, 58; Mäkelä 1990, 139–140).

Kun yksineläjänainen määrittelee itsensä lapsista huolehtimaan kykeneväksi naiseksi, hän luo mielikuvaa omasta normaaliudestaan, hyväksyttävyydestään ja aikuisuudestaan. Haastateltujeni mukaan puolisottomien ja lapsettomien yksineläjänaisien on sallittua kertoa olevansa hoivaavia ja äidin tehtäviin sopivia naisia, mutta heidän on kuitenkin varottava painottamasta hoivaavia ominaisuuksiaan liikaa, jottei heidän puhettaan pidettäisi loukkauksena äitejä kohtaan. Tulkitsen yksineläjänaisen hoivaavuudesta kertovien kuvausten mieltymisen mahdollisesti loukkaavaksi puheeksi kertovan siitä, kuinka vahvasti mielikuvat epäitsekkäästä huolenpidosta ja äitiydestä liittyvät toisiinsa.

Äidiksi tuleminen ei todista hoivaavuudesta ja kyvystä kantaa hoivavastuuta. Kaikki äidit eivät pidä huolta lapsistaan. Toisaalta lapsettomuus ei ole osoitus kyvyttömyydestä huolenpitoon; osa yksineläjänaisista kantaa päivittäistä vastuuta lähiomaistensa tai muiden tuen ja avun tarpeessa olevien ihmisten hoivaamisesta. Kuitenkin juuri äidinrakkaus lapsiaan kohtaan on symbolisella tasolla se esikuva, johon kaikkea muuta epäitsekkästä, hoivaavaa ja muiden hyvinvoinnin vuoksi uhrautuvaa käyttäytymistä verrataan (Morell 1994, 77). Kun äidinrakkaus edustaa yliveraista hoivaavuutta, lapsettoman naisen ei ole hyväksyttävää määritellä itseään äitinaisen veroiseksi hoivaajaksi.

11.3. Selityksiä lapsettomuudelle

Yksineläjänaisien on kyettävä antamaan sosiaalisesti hyväksyttäviä selityksiä lapsettomuudelleen, jotta heitä pidettäisiin lapsettomuudestaan huolimatta äidin tehtäviin kykenevinä normaaleina, hyväksyttävinä ja aikuisina naisina. Lapsettomuuden syitä tiedustelevien kysymysten kerrotaan olevan puolisottomuuteen liittyviä kysymyksiä harvinaisempia, mutta kuitenkin mahdollisia.

On kyllä sitäki [lapsettomuuden syytä kysytty] ja sillain ilkeeseenkin sävyyn kyllä on esitetty kysymys, että omaa, omaa tämmöstä mukavuuttako oot ajatellu. (19)

Mä vastaan siihen [kysymykseen lapsettomuuden syistä] niin ykseliteisesti, nopeesti, että ---. No, jonkun semmosen vastauksen annan, että mä en jouvu sitä sit sen jälkeen selittämään. Se keskustelu loppuu siihen. (30)

No, itseasiassa nyt kun mä mietin, missä joutuu selittää, ni joutuu selittää kapakassa miehille, et miks ei oo perhettä. Ne on oikeestaan ainoot tilanteet, missä joutuu selittää. Et joku kysyy, et miks sul ei oo [lapsia]. (22)

Syynä siihen, miksi kysymykset lapsettomuudesta ovat puolisolittomuuteen liittyviä kysymyksiä harvinaisempia, haastateltuni pitävät puolison puuttumista. Ydinperhekeskeinen ajattelutapa sijoittaa lapset puolisosuhteeseen, jolloin puolisolittomuutta voidaan pitää riittävänä selityksenä lapsettomuudelle. Yksineläjänaiset itse eivät kuitenkaan välttämättä ajattele samalla tavalla. Aineistoni mukaan sosiaalinen paine lapsettomuuden syiden selittämiseksi on puolison puuttumisesta huolimatta toisinaan voimakas. Paine selitysten antamiseen voi tuntua selvänä silloinkin, kun kysymyksiä ei esitetä ääneen.

No, sitä ei [lapsettomuuden syytä] sillä lailla oo sitten kysely samalla tapaa kun on kysely just tätä [miksi minulla ei ole puolisoa]. Et must tuntuu, et se elämäpiiri, jossa mä liikun on sen verran konservatiivinen. (...) nää ihmiset, jotka kyselee, on sen verran konservatiivisia, et ne ei niiku ajattele sitä, että lapsen voi hankkia yksin. (8)

Olen sitäkin [lapsettomuutta joutunut selittämään]. (...) eihän se [lapsettomuus] siitä oo kiinni, että ei oo miestä. Mut on se nyt niin paljon muustakin kiinni. (1)

(...) enemmän mä koen, että, että itellä on ollu se tarve selittää [lapsettomuutta]. Mut en mä muualta [kuin ravintolailtaa viettävien miesten esittäminä kysymyksinä] ole kokenu suoranaista pyyntöä, et selittää [miksi minulla ei ole lapsia]. (22)

Yksineläjänaiset voivat selittää lapsettomuuttaan monilla hoivaamiskykyisen naisen mielikuvaa tukevilla tavoilla. Eräs selityksistä on terveydentila. Terveystila voi aiheuttaa kyvyttömyyden tulla raskaaksi, vaarantaa kohdussa kasvavan lapsen kehityksen tai estää naista huolehtimasta riittävän hyvin vastasyntyneestä lapsestaan. Lapsettomana

pysymisestä puhutaan myös oman terveyden näkökulmasta; lääkäri voi kieltää raskaaksi tulemisen, koska olemassaoleva pitkäaikaissairaus pahenisi raskauden elimistölle aiheuttaman kuormituksen vuoksi. Haastateltuni muistuttavat terveydentilan vaikuttavan myös adoptiolapsen saamiseen. Oikeus adoptioon voidaan evätä äidiksi haluavalla naisella olevan sairauden takia. Terveydentilan lisäksi lapsettomuutta selitetään toisellakin biologisiin tekijöihin liittyvällä syyllä. Aineistossani on kommentteja, joissa lapsettomuuden kerrotaan johtuvan siittäjäksi tarvittavan miehen puuttumisesta. Ilman siittiösoluja nainen jää lapsettomaksi, vaikka hän sopsikin hyvin äidiksi ja toivoisi saavansa lapsia.

Minä en pysty saamaan lapsia (...). (...) Et, et haaveilin kyllä [äidiksi tulosta] silloin ennen kun, kun olisin vielä voinu saada lapsia. Ja se oli niinku semmonen hyvinki vahva haave ja ajatus siitä että, että mulla on joskus perhe ja, ja, ja useimpia lapsia. Neljä lasta tai vaikka kuus lasta. (24)

(...) se [syy lapsettomuuteeni] on ihan terveydelliset syyt oikeestaan, että. (...). (...) minun terveydentila on nyt se, että se [raskaus] ois asettanu niin suuret riskit, et päädyin sitten sterilisaatioon. (26)

Mullahan oli tosiaan adoptiohakuki (...). Ja samana vuonna mä sairastuin sellaiseen sairauteen, ettei oo mitään mahdollisuutta [äidiksi ryhtymiseen]. Ja se on ollut kovin paikka. (19)

(...) vetoan biologian oppimäärään; että olen käsittänyt, että siihen [raskaaksi tulemiseen] tarvitaan kaksi. (1)

(...) mulla oli (...) se ajatus saahaan iso perhe ja paljon lapsia ja kaikki näin, mutta siitä tuli toisin. Elikä, mulla sattuu olla aviomies sellanen, joka ehdottomasti ei halunnu lapsia. (2)⁹⁰

⁹⁰ Haastateltu on eronnut avioliitostaan ja puhuu entisestä puolisostaan.

Biologisten tekijöiden lisäksi aineistossani vedotaan lapsen etuun. Lapsen edusta puhuessaan haastateltuni toteavat äidiksi ryhtymisen olevan heidän tilanteessaan vastuutonta, koska he eivät pystyisi tarjoamaan lapselleen riittävän hyviä lähtökohtia oman ikänsä, taloudellisen tilanteensa tai lapselta puuttumaan jäävän isäsuhteen vuoksi. Äidin iäkkyyttä pidetään lapsen hyvinvointia uhkaavana tekijänä, koska se lisää lapsen riskiä syntyä vammaisena. Lisäksi aineistossani todetaan, ettei äiti pysty ymmärtämään ja tukemaan lastaan tarpeeksi, jos ikäero äidin ja lapsen välillä on liian suuri. Äidin iän kerrotaan aiheuttavan lapselle ongelmia etenkin murrosiässä, koska ”mummoikäinen” nainen ei sovi murrosikäisen nuoren kasvattajaksi.

[Minulla] ikää on jo neljäkymmentäyksi. [Ikäni vuoksi lapsen] kehitysvammasuuden riski kasvaa, korkeaksi ja sitte tuntuu, että, että [tämänikäisenä] joku tällöinen vastuuki pelottaa. Sillä tavalla, että olis itse käytännössä eläkeijässä, kun lapsi olis (naurahdus) aikuinen. Se niinku on liian iso ikäero (...) lapsella ja vanhemmalla minusta [jos ikäiseni nainen synnyttää lapsen]. (34)

(...) mulla on [ollut] elämäntilanne, työtilanne, semmonen, et mulla on hyvä, kun [pystyn] elättää [edes] itteeni. (...) [Äidiksi ryhtymistä harkittaessa] ei enää ajattele pelkästään itteensä vaan ajattelee sitä toistaki. Kun ei ole valmis laittaa sitä toista tulevaa ihmistä siihen asemaan. (1)

No, kyllä minusta nyt aika selkeetä on, että jos mulla ei ole miestä, ni en mä halua lapsiakaan, että. Että tuota ni, et mä aattelen niinku, et ne lapset kuuluu perheeseen ja perheessä sillon täytyy olla niinku äiti ja isä ja ne on sitoutuneet toisiinsa, että. (4)

Äitiydestä pidättäytymistä voidaan selittää myös yhteiskunnallisilla tekijöillä. Lapsettomuutta perustellaan aineistossani ylikansoittumisella; koska väestö kasvaa nykytilanteessa liian nopeasti maapallon sietokykyyn nähden, lapsettomana pysyminen on eettisesti oikea ratkaisu. Toisena yhteiskunnallisena lapsettomuutta selittävänä tekijänä

mainitaan maailman pahuus. Vastuunsa tunteva nainen ei synnytä lasta maailmaan, jossa lapsi joutuisi kärsimään ympärillään vallitsevasta pahuudesta.

Ei lapsen tarvitse olla tällaisessa ylikansoitetussa maailmassa oma. Kyse on enemmänki väestöräjähdyksestä kuin siitä, että lapset kesken loppuisivat. Eli niiden [lasten] ei tarvitse olla omia. (34)

(...) oon ite tehny sen ratkasun, että mä en halua lapsia, joskus siellä viiestätoista–kaheksaantoista ---, siinä vaiheessa. Mä vaan ajattelin, että tää on niin hirvee maailma, että tänne ei, ei niinku mun tarvii enää [lapsia] tehdä. (10)

Kysymys *Miksi sinulla on lapsia?* kuulostaa oudolta. Naisilta ei yleensä kysytä, miksi he haluavat äideiksi. Koska äidiksi tuleminen on normiodotusten mukainen tapahtuma, lapsen hankkimista ei pääsääntöisesti tarvitse perustella (vrt. esim. Richardson 1993, ix; Salzer 1986/1994, 353; Smart 1993, 36). Lapsettomana pysyminen sen sijaan rikkoo odotuksia vastaan, joten lapsettomuutta pidetään selitystä kaipaavana asiana (vrt. esim. Lapsettomien yhdistys Simpukka ry 2007a; Morell 1994, 48–70; Nopola 1991, 7–9; Salzer 1986/1994, 81). Yksineläjänaiset eivät voi välttyä tilanteilta, joissa heidän lapsettomuutensa herättää huomiota. Lapsettomuuden syistä ei välttämättä kysytä ääneen, mutta hiljaisuudessakin odotus selityksen antamisesta voi olla läsnä sanattomana vaatimuksena. Kun kaksi naista kohtaa toisensa, puhutaan usein lapsista. Kysymys *Montako lasta sinulla on?* on tavallinen. Jos nainen kertoo olevansa lapseton, keskustelukumppani voi odottaa saavansa selityksen lasten puuttumiselle, vaikka hän ei kysyisikään asiasta suoraan.

Aineistoni mukaan lapsettomuuden syitä tiedusteleviin kysymyksiin vastaaminen on yleensä puolisoittomuuden syitä tiedusteleviin kysymyksiin verrattuna helpompaa eivätkä lapsettomuudesta esitetyt kysymykset useimmiten aiheuta yhtä voimakkaita tunteita. Katson tämän johtuvan osittain siitä, etteivät puolisoittomuudesta ja lapsettomuudesta esitetyt kysymykset ole sävyiltään samanlaisia. Lisäksi sillä, että vastaajana on puolison yksineläjänainen, on epäilemättä vaikutuksensa siihen, millaiseksi kokemus vastausten antamisesta muodostuu.

Naisen puolisolittomuus mielletään asiaksi, josta on hyväksyttävää vitsailla (ks. esim. Vakimo 2001, 140–158). Aineistoni mukaan vitsailevia, puolisolittontaa naista nolaamaan pyrkiviä kysymyksiä voidaan esittää muun muassa läsnäolijoiden viihdyttämiseksi. Sen sijaan vitsailemista lapsettomaksi jäämisestä saatettaisiin paheksua. Puolisolittomuudesta poiketen lapsettomuus mielletään usein tahattomaksi tragediaksi, jonka nainen voi joutua elämässään kohtaamaan (vrt. Letherby 2002, 7, 11, 17; Lähteenmäki 2007; Mäkelä 1990; Salzer 1986/1994). Haastateltuni kertovat puolisolittomuuteensa liittyvistä nolaavista kysymyksistä, mutta eivät kysymyksistä, joilla heitä olisi pyritty nolaamaan lapsettomuutensa vuoksi.

Koska puolisolittomuuteen ja lapsettomuuteen suhtaudutaan eri tavoin, lapsettomuuden syistä esitetyt kysymykset saattavat olla huomaavaisempia puolisolittomuuden syihin liittyviin kysymyksiin verrattuina. Aina näin ei kuitenkaan ole. Myös lapsettomuudesta esitetään tungettelevia kysymyksiä. Kaikki kysyjät eivät ota huomioon sitä, että syyt lapsettomana pysymiseen voivat olla henkilökohtaisia asioita, joista yksineläjänainen ei ole halua kertoa kenelle tahansa.

Sosiaalinen paine vaikuttaa vastauksen antamiseen. Odotukset lasten hankkimisesta kohdistuvat voimakkaimpina lapsettomissa puolisolisuhteissa eläviin synnytyksikäisiin naisiin (ks. esim. Richardson 1993, 64; 76; vrt. Mäkelä 1990, 142; Salzer 1986/1994, 353–354), joten myös paine hyväksyttävien vastausten antamiseen lienee tässä elämäntilanteessa suurimmillaan. Puolison asemassa oleva nainen voi joutua selittämään, miksei hän jo ole raskaana, mutta yksineläjänaisen ei oleteta ryhtyvän äidiksi ilman puolisoa. Yksineläjänaisen kohdalla toteamus puolison puuttumisesta saattaa riittää vastaukseksi, mutta vaimot eivät voi selittää lapsettomuuttaan puolisolittomuudellaan. Kuitenkin sosiaalinen paine tulla äideiksi kohdistuu myös yksineläjänaisiin; yksineläjältä voidaan odottaa puolison löytämistä nimenomaan sen vuoksi, että hän vielä ennättäisi tulla äidiksi ja synnyttää lapsia.

Vaikka yksineläjänaisen voi olla puolisonaisia helpompi vastata lapsettomuuttaan koskeviin kysymyksiin, heidän on osattava antaa ”oikeanlaisia” vastauksia⁹¹. Vastaukset, joiden mukaan lapsettomuus johtuu yksineläjänaisen omien vaikutusmahdollisuuksien ulkopuolella olevista tekijöistä, eikä hänen soveltumattomuudestaan äidin tehtäviin, luovat mielikuvaa normaalista, hyväksyttävästä ja aikuisesta naisesta. Lisäksi lapsettomuuden

⁹¹ Lapsettomuuden todennäköisyyteen liittyvistä tekijöistä kerrotaan luvussa *Aikamme yksineläjänaisia* (ks. alaluku 5.3.).

selittäminen ”parhain päin” toimii stereotyyppisiä mielikuvia vastustavana puheena; kun haastateltuni vakuuttavat olevansa lapsettomuudestaan huolimatta hoivaavia äidiksi sopivia naisia, he puolustautuvat sanoillaan lapsettomiin naisiin liitettyjä kielteisiä mielikuvia vastaan.

11.4. Sallittu haaveilu ja kielletty äitiys

Vaikka haastateltuni kertovat hoivaavuudestaan, kyvystään suoriutua äidin tehtävistä ja halustaan olla äiti, suunnitelmat lapsen saamiseksi puuttuvat aineistostani lähes kokonaan. Kommentit, joissa kuvaillaan yrityksiä tulla äidiksi, liittyvät aiempiin elämänvaiheisiin. Ne ovat kuvauksia tapahtumaketjuista, jotka eivät toiveesta huolimatta johtaneet äitiyden toteutumiseen.

[Mulla] on ollu aktiivisesti se *toive*, että, että saada lapsia. (...) sitten tosiaan, se seurustelusuhde päätty ja lapsia en saanu ja näin. (14)

Mähän menin naimisiin kaksikytvuotissyntymäpäivänä. Ja tottakai, silloin oli ne vaaleanpunaiset silmälasit päässä ja, ja se se oli niinku se ajatus, että kun mennään naimisiin, niin heti pykätään lapsia tulemaan. Ja mulla oli silloin se ajatus, [että] saahaan iso perhe ja paljon lapsia (...). (2)⁹²

Aikuisten naisten oletetaan haluavan lapsia, mutta kuitenkin yksineläjänaisen haluun ryhtyä äidiksi suhtaudutaan epäillen. Haastateltujeni mainitsemien ennakkoluulojen mukaan yksineläjänaisen lapsenkaipuuta selitetään heidän itsekkyydellään, vaikka muista naisista ei ajatella samoin. Aineistossani vastustetaan tätä käsitystä todeten yksineläjänaisen toivovan äitiyden toteutumista aivan samoista syistä kuin muutkin naiset toivovat.

Haastateltuni perustelevat lapsenkaipuutaan halullaan huolehtia lapsesta ja toiveellaan saada antaa hänelle kaikkea sitä hyvää, jota äiti voi lapselleen tarjota. Usein äidiksitulo-toiveesta puhutaan puolisoista haaveilemisen yhteydessä. Tällöin haastateltuni vakuuttavat, etteivät he lapsenkaipuustaan huolimatta tule hankkimaan lasta yksinään, vaan äitiys saa

⁹² Haasteltu on eronnut avioliitostaan.

toteutua vasta puolisosuhteessa. Kommentit, joissa haastateltu kertoo harkitsevansa äidiksi tulemistä ilman puolisoa, ovat aineistossani melko harvinaisia.

(...) mä koen, että minkä ihmeen takia minä oon itteeni kouluttanu ja hankkinu elämäkokemusta ja kaikkee, jos mulla ei oo sit ketään, kelle siirtää sitä eteenpäin. Mun mielestä se menee vähän niinku haaskuuseen sitte, jos se on vaan niinku itteensä varten koettua ja elettyä. (1)

Et mä en ois esimerkiks voinu koskaan kuvitella, et vaik olis ollu minkälainen vauvakuumekei, et mä olisin niinku tehnyt lapsen sillain, et mä olisin yksinhuoltajana. (7)

(...) o[o]n niinku nähny semmosia esimerkkejä, missä on kasvatettu lapsia ilman miestä ja nähny, että [lapsenkasvatus] voi toimia jopa hyvin pienin rahavaroin, nin tota. (...) Keinolla jos toisella, niin mielellään [tahdon äidiksi], että. Se keino vaan on vielä vähän hakusassa (naurahdus). (1)

Osittain äidikitulosuunnitelmien puuttuminen selittyy haaveiden ja suunnitelmien välisellä erolla. Kaikki haaveet eivät liity pyrkimyksiin toimia haaveiden toteuttamiseksi. Äitiydestä haaveileminen on mahdollista silloinkin, kun nainen ei todellisuudessa voisi tai haluaisi toteuttaa haavettaan. Suunnitelmien puuttumiselle voidaan kuitenkin etsiä myös toisenlaisia selityksiä.

Yksineläjänainen ja vaimon asemassa oleva nainen ovat eri asemassa vastatessaan odotuksiin äidiksi ryhtymisestä. Heteroseksuaalinen puolisosuhde toimii ”valtakirjana”, joka oikeuttaa naisen hankkimaan lapsia. Normaalin naisen ajatellaan kaipaavan äitiyttä ja haluavan tulla äidiksi. Kuitenkin mielikuva äitiydestä on sidoksissa heteroseksuaaliseen puolisosuhteeseen. Vaikka myös puolisottomat naiset ovat naisia, heidän pyrkimystään tulla äideiksi ei yleensä selitetä normaaliin naiseuteen kuuluvalla halulla olla äiti ja hoivata omia lapsiaan. Mielikuva äitiydestä osana ”naisen luontoa” unohtuu äitiydelle annettujen selitysten joukosta, jollei äidiksi haluavalla naisella ole puolisoa. (Ks. esim. Gittings 1985/1989, 105; Nätkin 1991, 12–14; Richardson 1993, 64, 76–77.)

Vaimona nainen saa suunnitella raskaaksi tulemista ja toteuttaa suunnitelmansa ilman, että hänen aikeitaan pidetään sopimattomina, mutta yksineläjänaisen suunnitelmia tulla äidiksi ei varauksetta hyväksytä. Osa ihmisistä katsoo yksineläjänaisen tekevän väärin hankkiessaan lapsen ilman puolisoa (vrt. esim. Paarma 2005). Jos puolisoton nainen suunnittelisi raskaaksi tulemista, hän saattaisi vaieta aikeistaan suojellakseen itseään paheksunnalta.⁹³

Vaimojen oletetaan synnyttävän lapsia epäitsekäistä ja hyväksyttävistä syistä, mutta puolisottomien naisten halun tulla äideiksi uskotaan perustuvan vääränlaisiin motiiveihin. Puolisottoman naisen aikomusta hankkia lapsia saatetaan selittää esimerkiksi itsekkyydellä, vallanhalulla ja pyrkimyksellä oman aseman kohentamiseen⁹⁴ (vrt. Richardson 1993, 76–77). Kuitenkin myös lapsettomuutta pidetään osoituksena naisen itsekkyydestä (ks. esim. Anderson ym. 1995; Letherby 2002, 7, 17; Ojala & Kontula 2002, 47). Itsekäs lapseton nainen ja itsekäs ilman puolisosuhdetta äidikitulotoiveensa toteuttanut nainen vaikuttavat eri tilanteissa olevilta ihmisiltä. Tarkempi tarkastelu paljastaa kuitenkin yhtäläisyyden: kumpikaan naisista ei synnytä lasta omalle puolisolleen.

Lapsettomat vaimot voivat kokea paineen lasten hankintaan kohdistuvan erityisesti heihin itseensä, (vrt. esim. Richardson 1993, 76), mutta yksineläjänaisen tilanne ei välttämättä ole lapsettoman vaimon tilannetta helpompi. Molemmissa elämäntilanteissa naisen omat toiveet voivat olla ristiriidassa vallitsevien normien kanssa. Vaikka puolisosuhteessa elävä nainen haluaisi olla lapseton, hänen odotetaan synnyttävän lapsia, ja vaikka puolisoton yksineläjänainen tahtois saada lapsen, hänen tulee normiodotusten mukaan pysyä lapsettomana.

11.5. Yksineläjän lapsettomuus on vaiettu asia

Haastateltuni puhuvat lapsettomuudestaan myös omaan valintaansa perustuvana ja toiveidensa mukaisena tilanteena. Myös itse valitusta lapsettomuuden kertovat kommentit selittävät lasten puuttumista, mutta ne eivät rakenna mielikuvaa normiodotusten mukaisesti ajattelevasta ja käyttäytyvästä äidiksi sopivasta naisesta.

⁹³ On mahdollista, että jotkut haastatelluistani olivat tehneet suunnitelmia joko biologisen tai adoptiolapsen saamiseksi, mutta eivät halunneet kertoa suunnitelmistaan. Toisaalta myös se, ettei heillä ollut tämänkaltaisia aikeita, voi yhtä hyvin pitää paikkansa.

⁹⁴ Vaikka ilman puolisoa lapsensa hankkimutta naista saatetaan paheksua, äidin asemaan liittyy myös naisen statusta kohottavia elementtejä. Jyrkimpien näkemysten mukaan lapsettomat naiset ovat ”täyttä”, ”kokonaista” ja ”oikeaa” naiseutta vailla, koska heidän naiseutensa on äitiyden puuttumisen vuoksi jäänyt vaillinaiseksi. (Ks. esim. Hird & Abshoff 2000, 359; Letherby 2002, 17; Nopola 1991, 8; Nousiainen 2004, 146.)

Et ei oo vauvakuumetta eikä mitään (...). Se [toive saada lapsi] ei oo ---, sitä ei oo niinku minussa. (...) jos jossain on niinku sitä musikaalisuutta, ni ehkä se [lapsenkaipuu] niinku vois olla sama asia; se on tai ei. Et [minulla] ei oo kyllä mitään semmosta. (20)

En, en mä halua, että mulla ois [lapsi], koska mä tykkään tästä elämäntyylisestä, mikä mulla on. Mä voin mennä, tulla, miten haluan. Ei kukaan koskaan sano mun menemisistä. (5)

Ei [en haaveile äitiydestä]. (...) seurustelin aika pitkään semmosen miehen kanssa (...). (...) tiesin sen, että se mies haluaa sen peruserheen. Ja mä sillon niinku joskus niinku kävin sellasta ajatusta päässäni läpitem, et, herran jestas, pitäiskö mun tehdä lapsi! Mä tajusin sen, et jos mun pitää tehdä se lapsi, minä en tee sitä sen takia, että minä haluan lapsen (...). (30)

Yksineläjänaisen on valittava sanansa tarkoin vastatessaan lapsettomuuden syistä esitettyihin kysymyksiin. Rehellinen vastaus voi olla liian henkilökohtainen kerrottavaksi tai sitä saatetaan pitää paheksuttavana. Haluttomuudesta ryhtyä äidiksi ja mielenkiinnon puuttumisesta äitiyttä kohtaan, ei voi puhua kaikissa tilanteissa, koska äitiydestä kieltäytyvä nainen saatetaan leimata epänormaaliksi ja sulkea sosiaalisen vuorovaikutuksen ulkopuolelle. Aineistoni mukaan lapsettomuutensa valinneet yksineläjänaiset joutuvat usein paheksunnan kohteiksi ja heitä saatetaan myös painostaa muuttamaan mielipidettään ja perumaan päätöksensä. Paheksunnalta välttyäkseen yksineläjänainen voi vaieta lapsettomuuspäätöksestään ja selittää tilannettaan tekijöillä, jotka luovat mielikuvaa vastoin omaa tahtoaan lapsettomaksi päätyneestä naisesta.

(...) ei sitä [etten halua lapsia] voi ihmisille sanoo. Ja, tuota, sanotaan se, että se prinssi on (naurahdus) tulematta ja et pitäis olla niin luotettava mies. Et mä haluan ensin ne kirkkohäät ja niitä ei oo tullu. (Naurua) (18)

[Minulle] lapsettomuus on niinku aktiivinen valinta. (...) Se [sterilisaatio] oli vuosia niinku muhinu, se ajatus. Mut sitte pari, pari [henkilöä], jonka kansa [keskustelin] niin sano et: ”No, mieti nyt, no, oota nyt vähä aikaa, mikä kiire sulla on.” Mut sit mä vaan päätin, että nyt se vaan hoidetaan tää asia nyt niinku. (...) Mun vanhemmat ei sitä [sterilisaatio]asiaa tiedä eikä varmaan tuu koskaan tietämäänkään. (...) Yheltä semmoselta työtoverilta, tuttavalta sain aivan hirvittävät haukut, että (...): ”Miten sinä voit tommosta tehdä! (...) Sinä et ole nainen!”. (...) Sitten koominen mun mielestä oli se, että kun mä makasin siellä (...) poliklinikan pöyvällä, piikki oli pistetty jo käsivarteen, ni (...) sairaanhoitaja (...) sano: ”Oisit nyt vielä kattonu kesän yli, että ei tuota tiijä, vaikka minkälainen mies löytys.” (...) Et [minulla on] just tämmöset [syyt, miksi] oon aika matalaa profilia siitä [sterilisaatio]asiasta pitäny. (X)⁹⁵

Myös liian vakavilta kuulostavien vastausten antamista tulee varoa, koska ne voitaisiin kokea kepeän tunnelman pilaamiseksi. Esimerkiksi kyvyttömyydestä tulla raskaaksi ei voi tästä syystä kertoa kaikissa tilanteissa. Toisaalta lapsettomuuttaan surevan naisen mielikuvan tarkoituksellinen tuottaminen voi toisinaan olla käyttökelpoinen vastaus, jollei nainen halua jatkaa keskustelua lapsettomuudestaan. Kun yksineläjänäinen antaa ymmärtää lapsettomuuden olevan kipeä keskustelunaihe, kysyjä saattaa ymmärtää lopettaa kiusallisiksi muuttuneet tiedustelunsa.

No, se on kans, et riippuu tilanteesta, voiko sen sille vastapuolelle sanoo [totuuden] vai jätetäänkö semmonen ilmaan joku yleislause, et: ”Et vieläkö tässä, tässä iässä vois niitä [lapsia] saada?” tai jotain muuta. (...) En oikeestaan kuitenkaan [haaveile lapsesta], koska, koska biologisesti mulla on mahdotonta saada lapsia. (11)

(...) mä oon kyllä ollu vähän ilkee. (...) Ni mä oon ottanu tietosesti surullisen ilmeen ja sanonu: ”Niin, ei ole [lapsia], valitettavasti.” Ja silloin niinku, että

⁹⁵ Haastattelun numero on jätetty pois tästä sitaatista yksityisyyden suojaamiseksi.

toinen tajuais, että ei oo saanu [lapsia]. Niin sillon se [ilme] yleensä nolaa nää [tungettelevien kysymysten esittäjät]. Ja mä oon kyllä sen halunnukki. (Naurua). (19)

Aineistossani ei kerrota lapsettomista naisista, jotka valehtelisivat olevansa äitejä. Kuitenkin haastateltuni kuvailevat tilanteita, joissa he ovat tarkoituksellisesti vaienneet lapsettomuudestaan, jotta muut erehtyisivät pitämään heitä äiteinä. Haastateltujeni mukaan yksineläjänainen voi saada lapsettomuudestaan vaikenemalla tasa-arvoisen aseman ryhmän jäsenenä ja välttyä joutumasta ennakkoluuloisten asenteiden kohteeksi. Joskus vaikeneminen johtuu myös häpeästä; yksineläjänainen saattaa jättää lapsettomuutensa mainitsematta, koska kokee oman tilanteensa häpeällisenä.

Kun mä aattelen, että kukaan ei tiedä, että sinä oot puolisoton ja lapseton, ni (...) varmaan sua käsitellään ihan samanlaisena ihmisenä ku kaikkii muitakin. (17)

(...) jossakin seurassa kun sä oot, niin ihan selvästi huomataan, et siellä on ne äidit ja sit niinku kakkostilalla on nää naiset, joilla on mies. Ne on sentään saanu jonkun kiinni. Ja sit, sit siellä niinku alakastissa on sit nää, nää yksin---, yksinäiset, joilla ei niinku yksinkertaisesti ---, kun ei ne oo miestä itelleen saanu. Saati sitten, et niillä ois lapsia. (7)

(...) yks lapseton heterosinkkuystävä kerto siitä, että kun hän oli kertonu [loma]suunnitelmistaan. Että hän menee hoitoihin ja käy kosmetologilla ja näin, hieronnassa ja muuta. Ni joku perheellinen oli siihen sit ärähtäny et: ”Tommosia (naurahdus) narsisteja te ootte, te lapsettomat, että on aikaa vaan ittensä kanssa vaan märehtiä.” (14)

(...) mulla on esimerkiks yks ystävä, joka aina tavallaan häpee sitä, että hänellä ei oo perhettä ja et se on hänelle erittäin iso kysymys, kysymys. Hän ei esimerkiks koskaan työpaikallaan kerro omasta niinku yksityiselämästään yhtään mitään. (4)

Äidiksi tulemisen voi estää ehkäisyvälineitä käyttämällä. Kuitenkaan normaalien naisten ei odoteta valitsevan lapsettomaksi jäämistä, vaan heidän ajatellaan haluavan saada lapsia (vrt. esim. Hird & Abshoff 2000; Lapsettomien yhdistys Simpukka ry 2007b; Letherby 2002; Salzer 1986/1994, 353–354). Jos naisen epäillään olevan haluton ryhtymään äidiksi, häntä saatetaan pitää monin tavoin epäkypsänä ja naiseudessaan epäonnistuneena naisena (vrt. esim. Hird & Abshoff 2000, 358; Ojala & Kontula 2002, 47–48; Salzer 1986/1994, 353–354, 357). Tämänkaltaiset asenteet eivät rohkaise lapsettomuuspäätöksen tehneitä naisia kertomaan näkemyksistään ja tekemästään ratkaisusta. Sen sijaan ne saavat aikaan tilanteita, joissa vapaaehtoisesti lapsettomat naiset vaikenevat lapsettomuutensa todellista syistä ja antavat tilanteelleen todennäköisemmin hyväksytyksi tulevia selityksiä (ks. esim. Morell 1994, 56–58).

Naista, joka on päättänyt pystyä lapsettomana, voidaan yrittää saada muuttamaan mielipidettään. Myös yritykset mielipiteen muuttamiseksi voivat johtaa lapsettomuuspäätöksestä vaikenemiseen ja lapsettomuuden selittämiseen jollakin muulla tavalla. Jos nainen kertoo kaipaavansa lasta lapsettomuudestaan huolimatta, hän saattaa välttyä tungettelevilta huomautuksilta. Erityisen kipeiltä äitiyteen kannustaviksi tarkoitetut huomautukset tuntuvat silloin, kun oletus haluttomuudesta ryhtyä äidiksi perustuu väärinkäsitykseen. Huomautus ”eikö sinunkin olisi jo aika luopua itsekkyydestäsi ja hankkia lapsia” satuttaa naista, joka tahtoi olla äiti, mutta ei syystä tai toisesta pysty toteuttamaan toivettaan. (Ks. Ojala & Kontula 2002, 48.)

Yksilötasolla vaikeneminen on perusteltua. Odotuksiin nähden väärän päätöksen tehnyt nainen ei ehkä tule hyväksytyksi. Kun nainen salaa haluttomuutensa tulla äidiksi, hän välttyy lapsettomuutensa valinneisiin naisiin kohdistuvalta paheksunnalta. Kuitenkin vaikenemisella on seurauksensa. Hiljaisiksi vaiennetut näkökulmat eivät pääse vaikuttamaan siihen, millaiseksi mielikuva normaaleista naisista ja naiseudesta muodostuu.

Kaikki lapsettomuudesta vaikeneminen ei liity lapsettomuuspäätöksen salaamiseen. Toisinaan vaikeneminen johtuu häpeästä. Tunne epäonnistumisesta äitinä on naisen itsetunnolle ja itsearvostukselle raskas koettelemus (ks. esim. Granfelt 1998, 117; Katvala 2004, 162–166). Myös lapseton nainen voi kokea olevansa epäonnistunut äiti ja hävetä tilannettaan. Hänen ”epäonnistumisensa” ei liity lasten kasvattamiseen, vaan siihen, että äitiys itsessään on jäänyt saavuttamatta (ks. esim. Lapsettomien yhdistys Simpukka ry

2007c; Mäkelä 1990, 139; Richardson 1993, 86). Lapsettomuuttaan häpeävä nainen saattaa haluta piilottaa lapsettomuutensa vaikenemalla ja antamalla muiden luulla itseään äidiksi.

Yksineläjänaisen lapsettomuuteen liittyy vaikenemista myös kulttuurisella tasolla. Julkisuudessa keskustellaan ajoittain lasta kaipaavista miehettömistä naisista, mutta keskustelu on sisällöltään yksipuolista. Yleensä yksineläjän toive tulla äidiksi mielletään moraaliseksi kysymykseksi, joka kaipaava ratkaisuaan. Erityisesti yksineläjänaisen lapsettomuuteen liittyvä suru jää vaietuksi keskustelunaiheeksi.

Kun televisiossa tai lehdissä kerrotaan lapsettomuuden suremisesta, surijana on miltei poikkeuksetta pariskunta, jonka toiveet lapsen saamisesta ovat jääneet toteutumatta⁹⁶. Sama ajattelutapa toistuu myös kirjoissa, joiden tarkoituksena on tarjota vertaistukea lapsettomuuttaan sureville (ks. esim. Lähteenmäki 2007; Saario 1990; Salzer 1986/1994). Lapsettomuuden aiheuttama suru näkyy vain monikossa, puolisoiden yhteisenä kokemuksena, mutta ei naisen yksinään kokemana suruna. Jos lapsettomuuttaan surevien tueksi tarkoitettu kirjassa ylipäätään mainitaan puolisoittomista lapsettomista naisista, tekstin sävy voi karuimmillaan olla niin kielteinen, että se jättää puolisoittoman lukijansa vaille lohdutusta⁹⁷.

Lapsettomuuttaan surevista yksineläjänaisista vaikeneminen ei selity heidän haluttomuudellaan saada lapsia. Osa puolisoittomista naisista suree kovasti lapsettomuuttaan (ks. esim. Gordon 1994, 149; Ojala & Kontula 2002, 115–116; vrt. Lapsettomien yhdistys Simpukka ry 2007c). Yksineläjänainen voi kokea lapsettomuutensa puolisoittomuuttaan tärkeämmäksi asiaksi. Tällöin toteutumaton äitiys tuntuu kipeämmältä kuin jääminen vaille elämäkumppania (ks. esim. Ojala & Kontula 2002, 115).

Puolisoittoman naisen oletetaan olevan onneton ”parittomuutensa” vuoksi (ks. esim. DePaulo & Morris 2005b, 63; Ojala & Kontula 2002, 34) ja hänen saatetaan uskoa etsivän epätoivoisesti puolisoa (ks. esim. DePaulo & Morris 2005b, 61, 78; vrt. Ukkonen 1999),

⁹⁶ Lapsettomuuden mieltyminen pariskuntien asiaksi näkyy selvästi esimerkiksi lapsettomien lauantaina julkaistavissa kirjoituksissa. Lapsettomien lauantai tuo toiveissaan pettyneet pariskunnat lehtiotsikoihin, mutta vain harvassa kirjoituksessa mainitaan lapsettomuuttaan surevien yksineläjien olemassaolosta.

⁹⁷ Linda Salzer (1986/1994) käsittelee lähes 400-sivuisessa tahattomaan lapsettomuuteen liittyvää kriisiä tarkastelevassa kirjassaan puolisoittomien henkilöiden tilannetta kahden sivun verran. Nämäkään sivut eivät juurikaan tue yksineläjiä, vaan päinvastoin vahvistavat heihin liitettyjä negatiivisia mielikuvia. Salzer toteaa muun muassa seuraavaa: ”Naimaton infertiili henkilö sanoutuu useimmiten irti suhteesta vastakkaiseen sukupuoleen tai harrastaa vain pinnallisia suhteita. Hän voi vaihtaa partneria niin usein, ettei suhteesta koskaan ehdi tulla läheinen.”. Lapsetonta pariskuntaa hän lohduttaa esimerkiksi näin: ”On aivan normaalia, että lapsettomuus aiheuttaa paineita avioliitolle sekä myös tavalle kommunikoida, keskinäiselle kiintymykselle ja seksuaaliselle aktiiviteetille. (...) Tämänkaltaiset ongelmat eivät vielä tarkoita suhteen hajoamista, vaan sitä, että elätte vaikeita aikoja, joiden ratkaisemiseksi on nähtävä ylimääräistä vaivaa.”. (Mt., 112–114.)

mutta häntä ei mielletä lapsettomuuttaan surevaksi henkilöksi (ks. esim. Lähteenmäki 2007, 7; Mäkelä 1990, 138). Lapsen kaipaamisen katsotaan kuuluvan vasta puolisosuhteessa olevan naisen elämään. (Ks. esim. Gittings 1985/1989, 105; Nätkin 1991, 12–14; Richardson 1993, 64, 76–77.)

Familistiset ihanteet sijoittavat vanhemmuuden miehen ja naisen muodostamaan ydinperheeseen, joten puolisoton nainen suree lapsettomuuttaan ”väärään aikaan” eli elämäntilanteessa, jossa hänen ”ei kuuluisi” surra. Surreessaan lapsettomuuttaan puolisoton nainen rikkoo familistisia ihanteita ja kulttuurissamme vallitsevia normeja vastaan. Näkemykseni mukaan tämä on keskeinen selitys sille, miksi yksineläjästä ei puhuta lapsettomuuttaan surevana ihmisenä ja hänen surunsa jää julkisissa keskusteluissa vaietuksi.

Feministinen tutkimus on koko olemassaolonsa ajan pitänyt äitiyttä keskeisenä huomion kohteenaan. Tutkijoiden esittämät näkemykset ovat kuitenkin poikenneet suuresti toisistaan. Toiseen ääripäähän sijoittuvien näkemysten mukaan äitiys on naisen yksilöllistymisen ja tasa-arvoisuuden toteutumisen suurin este. Toisaalta äitiyteen on suhtauduttu myös täysin vastakkaisella tavalla. Tällöin äitiyttä on pidetty positiivisena nais erityisyytenä, jonka varaan naisen vahvuus ja mahdollisuudet kohentaa asemaansa perustuvat. (Ks. esim. Morell 1994, 4–10; Nätkin 1995, 68; Palin 1996, 226–229; Smart 1996, 38.)

Yksineläjänaisen näkökulmasta sekä äitiyttä tasa-arvon esteenä pitävä feminisismi että äitiyden emansipatorista merkitystä korostava feminisismi ovat ulkopuolelle sulkevia. Kumpikin ajattelutapa mieltää naisen äidiksi ja pohtii naisen asemaa äitiyttä lähtökohtana pitäen. Kun nainen tulee näkyväksi äitinä, lapsettomuus tekee hänestä näkymättömän. Naiseuden ja äitiyden samaistava tutkimus työntää lapsettomat naiset marginaaliinsa tai kokonaan ulos naiseudesta. Tällöin lapsettoman naisen kokemukset jäävät ”epänaiseutena” vaille huomiota eikä heidän asemansa tule tulkituksi osaksi naisena olemista.

11.6. Yhteenvedo: hoivadiskurssin käyttäminen

Äitiys edustaa kulttuurissamme normaalia naiseutta. Myös lapsettomia naisia arvioidaan äidiksi sopivuuden perusteella. Haastateltuni määrittelevät itseään normaaleiksi, hyväksyttäväksi ja aikuisiksi naisiksi kertomalla sopivuudestaan äidin tehtäviin. Kutsun

haastateltujeni tähän tarkoitukseen käyttämää diskurssia *hoivadiskurssiksi*⁹⁸, koska mielikuva äidiksi sopivasta naisesta rakentuu aineistossani hoivaavuuden varaan.

Hoivadiskurssia hyödyntäessään haastateltuni vertaavat itseään sekä äitinaisiin että naisiin ylipäätään. Kummassakin tapauksessa äidiksi sopivan naisen mielikuvan rakentaminen perustuu samankaltaisuuden toteutamiselle. Molemmat vertailukohtat ovat käyttökelpoisia luomaan mielikuvaa äidin tehtäviin kelpaavasta naisesta, koska normaali nainen ja hoivaava äiti samaistuvat kulttuurissamme toisiinsa.

Haastateltuni vertaavat itseään äitinaisiin kertomalla hoivaavista luonteenpiirteistään, lapsettomuutensa aiheuttamasta surusta ja kantamastaan hoivavastuusta. Lisäksi he muistelevat tilanteita, joissa muut ovat erehtyneet luulemaan heitä äideiksi. Lapsettomien yksineläjänäisten on kuitenkin oltava varovaisia verratessaan omia ominaisuuksiaan äitinaisten ominaisuuksiin. Heidän on sopivaa kertoa olevansa hoivaamaan kykeneviä naisia, mutta puhetta täydestä samanveroisuudesta äitinaisten kanssa ei hyväksytä. Jos vailla lapsia oleva yksineläjänainen puhuu itsestään jonkun äitinaisen veroisena hoivaajana, paikalla olevat äidit saattavat tulkita kuulemansa loukkaukseksi omaa hoivaamiskykyään kohtaan.

Kun vertailukohtana ovat naiset ylipäätään, haastateltuni puhuvat kehoonsa liittyvistä asioista. He toteavat halun tulla äidiksi ja kyvyn hoivata lapsia olevan synnyttämään suunnitellun naiskehon luonnostaan tuottamia ominaisuuksia. Koska yksineläjänaisen keho on samanlainen kuin äitinaisella, hän sopii äidiksi ja on kykenevä huolehtimaan lapsista. Kuitenkin äidiksi soveltuvuuden ja normaalin naiskehon liittämällä toisiinsa on myös riskinsä. Jos äitiyttä ajatellaan osoituksena naiskehon normaaliudesta, lapsettomuus mieltyy todisteeksi siitä, ettei nainen kykene kehostaan huolimatta täyttämään normaaliuden kriteerejä.

Lapseton naiseus on rikkomus normiodotuksia vastaan. Tämä näkyy muun muassa äitiydestä kieltäytyviin naisiin kohdistuvana paheksuntana. Naista, jonka tiedetään tai uskotaan valinneen itse lapsettomuutensa, voidaan pitää itsekkäänä, epäkypsänä ja kyvyttömänä kantamaan vastuuta. Aineistoni mukaan lapsettomuutta toiveidensa mukaisena tilanteena pitävät yksineläjänaiset saattavat vaieta näkemyksistään välttyäkseen paheksunnalta. Koska naisten oletetaan haluavan lapsia, mielikuva lasta kaipaavasta

⁹⁸ *Hoivadiskurssin* keskeisin sisältö on esitetty tiivistetyssä muodossa kirjan lopussa olevassa taulukossa. Taulukkoon on koottu vastaavat tiedot myös muissa luvuissa kuvailemistani *työmyyrädiskurssista*, *mainediskurssista* ja *syyttömyysdiskurssista*. (Ks. liite 3.)

naisesta säilyy joissakin tilanteissa elinvoimaisena vaikenemalla; jollei nainen paljasta haluttomuuttaan tulla äidiksi, hänen saatetaan uskoa kaipaavan äitiyttä.

Aina vaikeneminen ei kuitenkaan riitä. Yksineläjänäisten on osattava selittää lapsettomuuttaan äidiksi soveltuvan naisen mielikuvaa tuottavilla ja ylläpitävillä tavoilla, jotta heitä pidettäisiin normaaleina, hyväksyttävänä ja aikuisina naisina. Aineistossani annetaan pääsääntöisesti kahdenlaisia äidiksi soveltuvan naisen mielikuvaa rakentavia lapsettomuusselityksiä; yhtäältä haastateltuni perustelevat lapsettomuuttaan biologisilla tekijöillä ja toisaalta he vetoavat lapsen etuun.

Kun lapsettomuuden selittäminen perustuu biologisista tekijöistä kertomiseen, haastateltuni puhuvat joko omasta terveydentilastaan tai miesten haluttomuudesta ryhtyä isäksi. Ilman miehen siittiösoluja raskaaksi tuleminen on mahdotonta. Terveydentilaan liittyvinä lapsettomuuden perusteluina mainitaan esimerkiksi voimavaroja vievät pitkäaikaissairaudet ja kyvyttömyys tulla raskaaksi. Lapsen edusta puhuessaan haastateltuni toteavat, etteivät he pystyisi tarjoamaan lapselleen riittävän hyviä olosuhteita esimerkiksi isäksi sopivan miehen puuttumisen tai oman taloudellisen tilanteensa vuoksi.

Aineistossani haaveillaan äitiydestä, mutta ei esitetä suunnitelmia lapsen saamiseksi. Eräs selitys tähän ristiriitaan löytyy asenteista: vain vaimot voivat toteuttaa haaveensa äitiydestä ilman, että heidän menettelyään paheksutaan. Yksineläjänainen elää odotusten ristipaineessa. Yhtäältä häneltä odotetaan äitiyttä, koska äitiys mielletään osaksi normaalia naiseutta. Toisaalta yksineläjänaisen ei kuitenkaan haluta tulevan raskaaksi, koska ihanteiden mukaan lapset kuuluvat puolisosuhteeseen. Ilman puolisoa raskaaksi hankkiutuvaa naista saatetaan pitää muun muassa moraalittomana, itsekkäänä ja vallanhaluisena. Kuitenkin myös lapsettomien naisten uskotaan olevan itsekkäitä. Näin ollen nainen välttyy itsekkääksi leimautumiselta vain solmimalla heteropuolisosuhteen ja synnyttämällä sen jälkeen miehelleen lapsia.

Lapsettomuudesta puhutaan yleisesti kriisinä, mutta yksineläjänaisen ei mielletä surevan lapsettomuuttaan. Julkisuudessa lapsettomuuden surijana on pariskunta, joka toiveet yhteisen lapsen saamiseksi ovat kariutuneet. Syynä yksineläjänaisen lapsettomuussurun sivuuttamiselle on näkemykseni mukaan se, että puolison nainen suree lapsettomuuttaan ”väärin” eli tilanteessa, jossa hänen ei familististen ihanteiden mukaan kuuluisi surra. Familistiset ihanteet sijoittavat lapset miehen ja naisen muodostamaan ydinperheeseen, jolloin lapsettomuuden sureminen mielletään puolisosuhteeseen kuuluvaksi asiaksi. Kuitenkin osa yksineläjänaisista pitää lapsettomuuttaan elämänsä suurimpana suruna.

Haastateltuni kiistävät äitiyden olevan osoitus normaaliudesta, hyväksyttävyydestä ja aikuisuudesta. Myös henkisesti epäkypsät naiset voivat tulla raskaaksi, eivätkä kaikki äidit kykene huolehtimaan lapsistaan. Äitiys voi toimia aikuistumisen tukena, mutta väärällä tavalla toteutuvan äitiyden varoitetaan jarruttavan henkistä kypsymistä. Aineistossani painotetaan, ettei lasta saa hankkia aikuistumistarkoituksessa, vaan äidiksi tulevan naisen on jo oltava henkisesti aikuinen. Myös lapsettomuuden todetaan voivan olla aikuistava kokemus; lasta kaipaava lapsettomaksi jäävä nainen joutuu käymään läpi kriisin oppiakseen hyväksymään tilanteensa.

Feministisessä tutkimuksessa on puhuttu ja puhutaan edelleenkin paljon äitiydestä. Äitiyttä on pidetty sekä naisten käytettävissä olevana emansipatorisena voimavarana että sukupuolten välisen tasa-arvon toteutumisen keskeisimpänä esteenä. Yhteistä molemmille ajattelutavoille on se, että niissä nainen nähdään äitiyden läpi; nainen ja äitiys samaistuvat toisiinsa. Naiseus ja äitiys eivät kuitenkaan ole sama asia. Jos nainen tulee kuulluksi vain äitinä, yksineläjänaisen ääni ei pääse kuuluviin. Naiseudet, joista vaietaan, ovat ulkopuolella siitä keskusteluista, jonka varaan mielikuva naisesta, naiseudesta ja naisen asemasta rakentuu. Näkemykseni mukaan lapseton naiseus on sekä feministisessä tutkimuksessa että suomalaisessa yhteiskunnassa suurelta osin vaietuksi jäänyttä naiseutta.

12. Kellä onni on...

Nainen voi voida hyvin yksineläjänä ja hän saattaa olla tyytyväinen elämäänsä perheettömänä naisena. Muut ihmiset eivät kuitenkaan välttämättä usko tämän pitävän paikkaansa. Aineistossani kerrotaan monien perheellisten ihmisten mielikuvien yksineläjyydestä olevan epärealistisen synkkiä: yksineläjänaisen elämän uskotaan olevan onnetonta ja vailla merkittävää sisältöä, koska hänellä ei ole puolisoa eikä lapsia.

Mulla on jotenki sellanen kuva, kuva kans, et aatellaan meistä [yksineläjänaisista], et me ollaan jotenki tyytymättömiä tai et just, et meiltä puuttuu jotakin. Kyl mä niinku ainaki suurimmaks osaks olen tyytyväinen. (17)

(...) mä oon niinku hirveen tyytyväinen siihen, mitä mä oon; oon tällä hetkellä ja mitä mä oon saavuttanu (...). Että, tuota, en mä niinku hirveesti tekis asioita toisin (...). (7)

Minä en koskaan vie hammasharjaani kenenkään siis asuntoon ja minun asuntoon ei oo tuonu kukaan omaa hammasharjaa. (...) mää voin vaikka hautakiveeni kirjoittaa ”neiti Maija Meikäläinen⁹⁹” (naurua). Mä nautin siitä, kun mä saan itte päättää omista asioistani. (18)

(...) mää ootin ja toivoin, et pääsen sanomaan, erityisesti oikomaan niitä väärinkäsityksiä, ihmeellisiä käsityksiä, minkälaisia ei-naimisissa olevat ihmiset on. (...) Et tuota, mä uskon, että aika moni [yksineläjänainen] on tyytyväisiä tähänhetkiseen tämänlaiseen elämäntilanteeseen (...). Mä oon ollu tyytyväinen kyllä elämäntilanteeseen. (5)

⁹⁹ Haastateltu mainitsee oman nimensä. Nimi on jätetty pois tunnistamisen estämiseksi.

Aineistossani painotetaan, ettei hyvinvointi yksineläjänaisena synny itsestään, vaan se saavutetaan kasvuprosessin kautta. Yksineläjänaisen on kasvettava henkisesti vahvaksi, jotta hän kykenee suoriutumaan yksineläjyyteen liittyvistä psyykkisistä ja sosiaalisista haasteista. Henkisen kasvuprosessinsa aikana yksineläjänainen pohtii omaa asemaansa ja tekemiään ratkaisuja. Samalla hän selvittää itselleen rehellisesti suhtautumisensa puolisoittomuuteen ja lapsettomuuteen. Pohdinnan ansiosta yksineläjänaisen itsetuntemus lisääntyy ja hän alkaa tunnistaa aiempaa paremmin omat voimavaransa ja tavoitteensa. Kasvuprosessinsa läpikäytyään yksineläjänainen on aiempaa itsenäisempi, vahvempi ja riippumattomampi. Hän luottaa entistä enemmän itseensä eikä anna muiden ihmisten mielipiteiden vaikuttaa liikaa näkemyksiinsä. Riittävän vahvaksi kasvanut yksineläjänainen arvostaa elämäntilanteensa hyviä puolia, nauttii yksineläjyyden tarjoamista mahdollisuuksista ja kykenee rakentamaan itselleen hyvää elämää omasta elämäntilanteestaan käsin.

(...) [olen] miettiny syntyjä syviä joskus vähän liikaakin varmaan. Ja myös tätä sitte tätä parittomuutta ja lapsettomuutta [olen miettinyt]. Ja sitten [olen] ajatellu, että vain tällä tavalla näissä [yksineläjyyteen liittyvissä] asioissa pääsee eteenpäin. (13)

[Osaan nykyisin] jättää jotkut asiat niinku omaan arvoonsa. (...). (...) joittenki lauseitten perässä [on] joskus kiemurteltu kaksiki vuorokautta, mut siitä [liiallisesta muiden ihmisten mielipiteiden pohtimisesta olen] vaan niinku päässy [irti]. (20)

Ehkä [arvostan itsessäni] jotaki sellaista vaikeuksienvoittamiskykyä. Minusta tuntuu, että, että, tähän ikään mennessä on kasannut sellaisen kokoelman välineitä, joilla ikään kuin nostaa itsensä, kun tulee jotakin vastoinkäymisiä. (34)

Et ei mul oo sitä sellasta, sellasta heikkoo oloo, ettenkö mä niinku selviäis täst elämästä, vaikka mulla ei olis sitä miestä. (...) Et en mä oo tarvinnu sitä miestä, mikä yleensä niinku hankkii ja hoitaa. (...) Sitä täytyy olla itsenäinen. Siinä heikot ei pärjää. (20)

No, ehkä joitakin vuosia sitten saatto vielä ajatella näin, että (...) olen vähän niinku outo lintu. (...) Et tuntu (...), että onko minussa jotakin outoo, että kun teen erilaiset ratkaisut mitä he [perheelliset ovat tehneet]. Mutta nyt jotenkin huomaa[n] sen, että en usko, että hirveesti oon menettänyt [yksineläjäyteni vuoksi]. (26)

Positiivisilla esikuvilla on suuri merkitys hyvinvointia tukevinä tekijöinä. Haastateltuni mainitsevat tyytyväisiä yksineläjänaisia, joita he ovat lapsuudessaan ihailleet. Lapsuudenaikaisena ihailun kohteena on voinut olla esimerkiksi äidin tai isän naimaton sisar tai joku muu puolisoton ja lapseton aikuinen sukulaisnainen. Myöhemmissäkin elämänvaiheissa tuttavapiiriin kuuluvat itseä iäkkäämmät hyvinvoivat yksineläjänaiset voivat olla tärkeitä samaistumiskohteita. Haastateltuni puhuvat arvostaen tuntemistaan elämänviisautta ja -kokemusta omaavista elämäntilanteeseensa ja itseensä positiivisesti suhtautuvista vanhoista yksineläjänaisista, joiden kaltaisia he itsekin toivovat aikanaan olevansa.

(...) mua auttaa ihan kauheesti se, että mulla on [tuttavapiirissäni itseäni vanhempia] ihmisiä, jotka ovat aina eläneet yksin, mutta joilla on kauheen rikasta se oma elämä. Ja niin mulla on oma täti (...) aina ollut vähän semmonen niinku idoli, niinku jos tämä [yksineläjänaisen] elämäntilanne on niinku se, mikä itellä tavallaan lankeaa. (4)

(...) minulla on sukujuurissani on ollu semmosia, semmosia uhkeita naisia; lapseton sinkku Amerikan täti niin sanotusti tämmönen. Se oli minun äitin täti. Kävi kaheksankymmentäkolmevuotiaana (...) Suomessa ja hän koki (...) minussa sellasta sukulaissielua. (...) Hän oli (...) syntynyt (...) tuhatkaheksansataaluvulla ja käyny maamieskoulun siihen aikaan. Tehny itte hirsitalon. (...) Ja tuota, hän oli siellä Amerikoissa (...) opetellu ranskankielen ja sanonu, että sitten kun minä sen keittiöranskan hallitsen, niin (...) pääsen hyvälle paikoille. (12)

Haastattelemani naiset eivät anna suorasanaisia määritelmiä hyvinvoinnille, mutta he kuvailevat kuitenkin paljon sitä, millaisiin tekijöihin yksineläjänaisen hyvinvointi perustuu. Keskeisimmiksi hyvinvoinnin edellytyksiksi haastateltuni nostavat henkisen kasvuprosessin läpikäymisen, hyvän elämänhallinnan ja mahdollisuuden käyttää omia voimavaroja itselle tärkeiden tavoitteiden saavuttamiseen. Haastateltujen painottama näkökulma naisen hyvinvointiin jää kuitenkin usein huomiotta hyvinvointia käsittelevissä tutkimuksissa.

Hyvinvointia käsittelevät tutkimukset tehdään yleensä perheellisyyttä lähtökohtana pitäen, jolloin suhde puolisoon ja lapsiin asetetaan hyvinvoinnin perustaksi (vrt. esim. Pulkkinen & Kokko 1996; Sutela 2005). Tällöin perhemuodon itsesään ajatellaan voivan selittää hyvinvoinnin olemassaoloa tai sen puuttumista¹⁰⁰. Kun hyvinvoinnin mielletään perustuvan ydinperheen sisäisiin ihmissuhteisiin, puolison ja lapseton yksineläjä joutuu luokitelluksi onnettomaksi ja elämäntilanteessaan huonosti voivaksi ihmiseksi¹⁰¹. Todellisuudessa sekä onnettomia ja tilanteeseensa tyytymättömiä että onnellisia ja hyvinvoivia ihmisiä on sekä yksineläjien että perheellisten joukossa (ks. DePaulo & Morris 2005, 57–58, 63; Ojala & Kontula 2002, 34–38; Sinkkuelämää Suomessa 2005 2005; vrt. DePaulo 2006, 94–106.)

Mielikuva elämäntilanteessaan viihtyvistä yksineläjänaisistä herättää ristiriitaisia tunteita. Yhtäältä tyytyväiseltä vaikuttavaa yksineläjänaisista saatetaan kadehtia (vrt. Ojala & Kontula 2002, 44–45, 48–49, 134), mutta toisaalta hänen hyvinvointinsa rikkoo perheellisyyden, onnellisuuden ja hyvän elämän yhteen liittäviä familistisia ihanteita vastaan (ks. esim. Anderson ym. 1995; 37–38, 50, 217–218; DePaulo 2006, 30–42; DePaulo & Morris 2005, 57–58; vrt. Ojala & Kontula 2002, 44–45). Hyvinvoinnistaan kertovalle yksineläjänaiselle saatetaan huomauttaa, ettei hänen tyytyväisyytensä tule

¹⁰⁰ Uusiakin tutkimustuloksia saatetaan esitellä tämänkaltaisesta lähtöasetelmasta käsin. Sakari Karvonen (2008) esittelee artikkelissaan tutkimustuloksen, jonka mukaan yhden hengen taloudessa asuvat ovat hieman yhdessä asuvia tyytymättömämpiä elämäänsä. Saman aineiston perusteella muita tyytymättömämpiä ovat myös muun muassa terveytensä heikoksi kokevat, työttömät ja pienituloiset. Artikkelissa ei kuitenkaan kerrota, kuinka suuri osuus tutkituista yksinasujista lukeutuu edellä mainittuihin muita tyytymättömämpiin ihmisryhmiin. Vaikka tyytyväisyysvaje näkyikin yksin asuvien kohdalla, yhden hengen taloudessa eläminen ei välttämättä selitä sitä.

¹⁰¹ Kaikki kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin liittyvä tieteellinen keskustelu ei kuitenkaan nojaa perheellisyyden varaan. Esimerkiksi Erik Allardtin näkemys hyvinvoinnin osatekijöistä on huomattavasti monipuolisempi. Allardt (1998) määrittelee hyvinvoinnin *having*, *loving* ja *being* -käsitteiden avulla. Käsitteellä *having* hän viittaa elintasoon hyvinvoinnin osatekijänä. *Loving* sisältää yhteisyyssuhteet, jotka toteutuvat esimerkiksi perheenjäsenyyden tai ystävyuden kautta. *Being* tarkoittaa itsensä toteuttamiseen liittyvää hyvinvointia, jonka edellytyksiä ovat muun muassa selkeä käsitys omasta itsestä, henkilökohtaisista kyvyistä ja kuulumisesta tiettyyn ihmisryhmään. (Mt., 38–46.) Haastateltujeni hyvinvoinnilleen asettamat kriteerit, joita ovat henkisen kasvuprosessin läpikäyminen, hyvä elämänhallinta ja mahdollisuus käyttää omia voimavaroja itselle tärkeiden tavoitteiden saavuttamiseen, voidaan tulkita kuvauksiksi being-käsitteeseen sisältyvän hyvinvoinnin edellytyksistä.

kestämään (Anderson ym. 1995, 73–74) ja hänet itsensä saatetaan leimata oudoksi ja poikkeavaksi naiseksi, joka ei kuulu ”oikeiden” normaalien naisten joukkoon (ks. esim. Anderson 1995, 73–74; vrt. Ojala & Kontula 2002, 44, 134).

Perheen merkitystä painottavassa kulttuurissa monet suhtautuvat yksineläjän hyvinvointiin epäillen tai eivät pidä sitä lainkaan mahdollisena. Vallitsevien käsitysten mukaan nuoruusvuotensa ohittaneet puolisottomat ja lapsettomat yksineläjänaiset ovat yksinäisiä ja onnettomia. Koska yksineläjän ”kuuluu” olla tyytymätön, hyvinvoinnistaan kertovaa yksineläjää ei välttämättä uskota. (Ks. esim. Anderson 1995, 73–74; DePaulo & Morris 2005b, 71; Ojala & Kontula 2002, 33, 126.)

Perheen ja onnellisuuden yhdistävistä käsityksistä huolimatta hyvinvointi on yksineläjälle tärkeä asia. Nykytilanteessaan yksineläjänaisen on joko pyrittävä elämään tyytyväistä ja hyvää elämää puolisottomana ja lapsettomana naisena tai suostuttava kokemaan elämänsä odotustenmukaisesti onnettomaksi siihen saakka, kunnes elämäntilanne ehkä joskus tulevaisuudessa muuttuu. Muissakin tutkimuksissa yksineläjäyden kokemista hyväksi elämäntilanteeksi kuvaillaan saavutuksena, johon päästään henkisen kasvuprosessin läpikäymisen kautta (ks. esim. Anderson 1995, 37–38, 84, 271, 275, 288; Gordon 1994, 91, 142–143, 166, 176–177; Ojala 2000, 65–66, 76–77; Ojala & Kontula 2002, 31, 36–37, 65–66; vrt. Jallinoja 1997, 152, 157–159).

Ojalan ja Kontulan (2002, 31) mukaan yksineläjäyden jo lähtökohtaisesti elämäntavakseen valinneet ihmiset voivat kuitenkin välttyä kasvuprosessin haasteilta. Itse en pidä tätä mahdollisena ainakaan naisten kohdalla. Vaikka nainen tahtoisi pysyä puolisottomana ja lapsettomana, hänen odotetaan silti solmivan puolisosuhteen ja hankkivan lapsia. Näin ollen myös yksineläjäytensä itse valinneen naisen on opeteltava asennoitumisensa siihen, etteivät muut pidä hänen elämäntilannettaan odotustenmukaisena normaalin naisen elämänä.

Perheellisyydestä puhutaan yleisesti onnellisena ja hyvänä asiana, vaikkakin keskustelua voidaan käydä myös perhe-elämään liittyvistä varjopuolista ja vaikeuksista. Vaimot ja äidit löytävät kulttuurisista mallitarinoista¹⁰² helposti positiivisia esikuvia

¹⁰² Kulttuuriset mallitarinat ovat ympäristön tarjoamaa sosiaalista tarinavarantoa, joka koostuu muun muassa kirjojen, tiedotusvälineiden ja henkilökohtaisten kohtaamisten kautta tutuiksi tulleista tarinoista. Tarinavaranto antaa esimerkkejä siitä, kuinka erilaisiin tilanteisiin on tavanomaista suhtautua ja millaisia merkityksiä kullekin tapahtumalle on hyväksyttävää antaa. Sosiaalinen tarinavaranto voi auttaa oman tilanteen jäsentämisessä, mutta kaikki siihen sisältyvät kuvaukset eivät ole emansipovia. Tarjolla olevat mallitarinat voivat leimata tietyn elämäntilanteen epäonnistumiseksi, jolloin kyseisessä tilanteessa olevien ihmisten on mahdotonta soveltaa tarinavarantoa positiivisella tavalla itseensä. (Ks. Hänninen 1999, 21, 50–52.)

itselleen. Sekä yksineläjien että muiden naisten on mahdotonta välttyä kuvauksilta, joissa kerrotaan romanttisesti rakastuneista pariskunnista ja vauvastaan iloitsevista äideistä. Jo ensimmäisistä elinvuosista lähtien tytöille luetaan satuja prinsessoista, jotka odottavat prinssiään ja elävät hänen saavuttuaan ”onnellisina elämänsä loppuun saakka”.

Yksineläjänaisen tilanne on vaimoihin ja äiteihin verrattuna toisenlainen; tyytyväisestä yksineläjyydestä pitkäkestoisena tilanteena ei juurikaan puhuta. Julkisuudessa näkyvä yksineläisyys on yleensä nuoren alle 30-vuotiaan tai vasta puolisosuhteestaan eronneen henkilön yksineläisyyttä. Kummassakin tapauksessa yksineläisyys mieltyy vailla jatkuvuutta olevaksi välivaiheeksi. Tällöin yksineläjänainen voidaan nähdä lyhytkestoisesta vapaudestaan nauttivana ihmisenä, mutta ei naisena, jolle on kertynyt elämäkokemusta yksineläisyydestä vakiintuneena elämäntapana. Kuvauksia kauan yksineläjinä olleista, tyytyväisistä ja yksineläisyyttä pysyvänäkin tilanteena arvostavista naisista on vaikea löytää, vaikka hyvinvoivia yksineläjänaisia on olemassa.¹⁰³

Näkemykseni mukaan tyytyväisistä yksineläjistä kertovien kulttuuristen mallitarinoiden vähäisyys vaikeuttaa yksineläisyyden mieltämistä hyväksi elämäksi. Yksineläjänaiset joutuvat rakentamaan positiivisia mielikuvia itsestään ja tilanteestaan ilman sitä tukea, jonka kulttuuriset mallitarinat pystyisivät tarjoamaan. Oletan tarinoiden puuttumisen korostavan henkilökohtaisten kohtaamisten merkitystä. Kohtaamiset sisällöltään rikasta elämää elävien, hyvinvoivien ja elämäntilanteeseensa pääpiirteittäin tyytyväisten itseä vanhempien yksineläjänaisen kanssa voivat toimia esikuvina, jotka auttavat yksineläjänaista rakentamaan hyvinvointiaan omasta elämäntilanteestaan käsin.

Normaaleista, hyväksyttävistä ja aikuisista naisista kerrotaan aineistossani muun muassa miehen apua ja tukea tarvitsevinä, hoivatehtäviä kaipaavina, lapsettomuuttaan surevinä, perheavot kaikissa tilanteissa etusijalle asettavina ja omista tavoitteistaan muiden hyvinvoinnin vuoksi joustavina henkilöinä. Hyvinvoinnin yksineläjänaisena todetaan kuitenkin vaativan toisenlaisia ominaisuuksia. Haastateltujeni mukaan yksineläjänaisen on oltava muun muassa itsenäinen, henkisesti vahva, omiin voimavaroihinsa luottava, henkilökohtaisista tavoitteistaan kiinnipitämään kykenevä ja suhteellisen riippumaton muiden ihmisten mielipiteistä säilyttääkseen elämäntilanteensa ja kyetäkseen elämään hyvää ja tyytyväistä elämää yksineläjänaisena.

¹⁰³ Julkisuudessa esiintyvien naisten uudet puolisosuhteet, äskettäin tapahtuneet erot ja odotettavissa olleet tai yllättävät raskaudet ovat asioita, joista voidaan kirjoittaa suurta yleisöä kiinnostavia lehtijuttuja. Sen sijaan pitkään jatkuneella puolisoittomuudella ja lapsettomuudella ei ole vastaavaa uutisarvoa, vaikka puolisoiton ja lapsen nainen olisi tunnettu henkilö.

Hyvään elämään vaadittavien ominaisuuksien ja normaalia, hyväksyttävää ja aikuista naiseutta tuottavien ominaisuuksien ristiriitaisuus saattaa yksineläjänaisen vaikeaan tilanteeseen. Jos yksineläjänainen on aineistossani esiin tulevien naiseutta määrittävien normiodotusten kaltainen, hän ei säilytä elämänhallintaansa ja on onneton ilman puolisoa ja lapsia. Mikäli yksineläjänainen vahvistaa itsessään ominaisuuksia, joita hän tarvitsee voidakseen hyvin omassa tilanteessaan, hän ei enää täytä odotuksia, joiden varaan mielikuva normaalista, hyväksyttävästä ja aikuisesta naisesta aineistoni mukaan rakentuu¹⁰⁴.

Yksineläjänainen, vaimo ja äiti ovat sosiaalisia kategorioita¹⁰⁵. Kaikki sosiaaliset kategoriat eivät ole statukseltaan samanarvoisia. Jos henkilö tulee kategorisoiduksi korkean statuksen omaavan etuoikeutetun kategorian jäseneksi, häneen liitetään positiivisia mielikuvia, normaaliudesta ja oikeanlaisuudesta. Vastaavasti henkilöllä, jota pidetään matalan statuksen omaavan kategorian jäsenenä, oletetaan olevan ei-toivottavia normaalia poikkeavia ja mahdollisesti paheksuttavia ominaisuuksia. (Vrt. esim. Allport 1955; Hall 1999, 139–222; Liebkind 1988, 77–78.) Statukseltaan alhaiset kategoriat tuottavat ei-toivottuja leimattuja identiteettejä ja saattavat jäsenensä tilanteisiin, joissa heidän on puolusteltava tai korostettava omaa tavallisuuttaan torjuakseen negatiivisten mielikuvien liittämistä itseensä (ks. esim. Juhila 2004).

Vaimon ja äidin kategoriat ovat yksineläjänaisen kategoriaan nähden arvostetumpia; yksineläjänainen määrittellään perheellisyydestä käsin, mutta perheellistä naista ei määritellä yksineläjäyttä lähtökohtana pitäen. Perheellisyyden näkökulmasta yksineläjänainen on *perheetön*, *puolisoton* ja *lapseton*.¹⁰⁶ Haastateltuni luovat mielikuvaa normaaliudestaan, hyväksyttävyydestään ja aikuisuudestaan samaistumalla perheellisiin naisiin (vrt. Reynolds & Wetherell 2003, 502–505), mutta he eivät tässä yhteydessä kuvaile itseään muiden yksineläjien kaltaisina naisina.

¹⁰⁴ Ominaisuudet, joita haastateltuni kertovat tarvitsevansa voidakseen hyvin yksineläjänä, käyvät yhteen ihanteellisen yksilön tunnuspiirteiden kanssa (ks. esim. Hautamäki 1996, 17, 21–28; Triandis 1995, 2). Mielikuva individualistisia ihanteita edustavasta yksilöstä on näennäisesti sukupuoleton, mutta mielikuvaan liitettyjä ominaisuuksia pidetään kuitenkin miehisinä (ks. esim. Anttonen 1997, 55–56; Koivunen & Liljeström 1996, 10–11; Westkott 1990, 59–61). Jos naisella on ”liikaa” ihanteellisen yksilön ominaisuuksia, häntä pidetään epänaisellisenä naisena, jonka käyttäytyminen poikkeaa normaalin naisen käyttäytymisestä (vrt. esim. Ronkainen 1999, 79, 91–92).

¹⁰⁵ Sosiaalisella kategoriolla tarkoitetaan ihmisryhmää, jonka jäsenillä on tai oletetaan olevan merkitystä omaavia yhteisiä ominaisuuksia. Samankaltaisuutensa perusteella kategorian jäsenten ajatellaan kuuluvan samaan ryhmään ja erottuvan jollain tavoin muiden kategorioiden jäsenistä. (Ks. esim. Hall 1999, 190–192; Tajfel 1981, 152.)

¹⁰⁶ Muita vertailukohtia nähden etuoikeutettuja kategorioita ovat esimerkiksi heteroseksuaalisen, työssäkäyvän ja työikäisen henkilön kategoriat. Heteroseksuaalisilla, työssäkäyvillä ja työikäisillä on valtaa määrittellä sitä, millaisia homoseksuaaliset, työttömät ja vanhukset ovat.

Koska nainen määritellään vaimon ja äidin kategorioiden kautta (ks. esim. Dallos & Sapsford 1995, 164; Gordon 1994, 136–137; Ojala & Kontula 2002, 45, 126; Stokoe 2003), samaistuminen yksineläjiin ei ole käyttökelpoista tilanteissa, joissa puhuja pyrkii luomaan itsestään mielikuvan odotustenmukaisena naisena. Naista, joka perustelisi normaaliuttaan vetoamalla puolisottomuuteensa ja lapsettomuuteensa pidettäisiin omituisena. Samaistuminen ”meihin yksineläjänaisiin” voisi toimia normaalin, hyväksyttävän ja aikuisen naisen mielikuvan tuottajana vain tilanteessa, jossa yksineläjänaisen kategoriaa pidettäisiin vähintään yhtä arvostettavana vaimon ja äidin kategorioihin verrattuna.

Jos yksineläjänaista ajatellaan alhaisen sosiaalisen statuksen omaavana kategoriana ja kielteisesti leimattuna identiteettinä, mieltymisen yhdeksi ”meistä yksineläjänaisista” ei ole houkutteleva vaihtoehto. Kun haastateltuni kertovat hyvinvoinnistaan, positiivinen samaistuminen muihin yksineläjänaisiin tulee kuitenkin mahdolliseksi. Kuvaillessaan yksineläjänaisen hyvinvointiin tarvittavia ominaisuuksia ja luonteenpiirteitä, haastateltuni voivat määritellä itsensä yhdeksi ”meistä vahvoista”, ”itsenäisistä” tai ”rohkeista” yksineläjänaisista.

13. Loppusanat: naiseutta rakentamassa

Länsimaista puhutaan yhteiskuntina, joissa odotukset kaikille yhteisestä normaalina pidetystä elämäntavasta ovat menettäneet suurelta osin merkityksensä. Kunkin ihmisen ajatellaan elävän omanlaisensa elämän, jolloin tärkeät elämäntapahtumat ja niiden keskinäinen järjestys muodostuvat erilaisiksi. Tämänkaltaisille näkemyksille on helppo löytää perusteluja. Naiset voivat esimerkiksi hankkia lyhyen tai pitkän koulutuksen, työskennellä monenlaisissa ammateissa, mennä naimisiin tai elää miehensä kanssa avoliitossa ja pysyä vaimon asemassa tai kasvattaa lapsiaan yksinhuoltajana ilman, että heitä pidetään poikkeuksellisina oman sukupuolensa edustajina.

Suomalaisessa kulttuurissa vanhemmat eivät valitse tyttärelleen aviomiestä, vaan naiset päättävät itse puolisosuhteensa solmimisesta ja purkamisesta. Nainen voi muuttaa vanhempiensa luota, asua yksinään ja hankkia elantonsa omalla työllään, joten puolisosuhde ei ole välttämätön lapsuudenkodista irtautumiseksi ja toimeentulon hankkimiseksi. Naisen ei tarvitse ryhtyä miehelle puoliseksi myöskään toteuttaakseen seksuaalisuuttaan, koska puolisottomaltakaan naiselta ei vaadita pidättäytymistä seksisuhteista. Puolisosuhteen solmimisen lisäksi naisen päätösvalta ulottuu myös äitiydestä päättämiseen. Ehkäisyvälineiden hyvän saatavuuden ansiosta sekä vaimot että yksineläjänaiset voivat niin halutessaan pysyä lapsettomina joutumatta tinkimään heteroseksuaalisesta seksistä.

Puolisosuhteeseen ja äitiyteen liittyvä valinnanvapaus ei kuitenkaan tarkoita sitä, että naiset voisivat olla yksineläjiä joutumatta poikkeuksellisena pidetyn naisen asemaan. Riippumatta siitä, mitä muuta naisen elämäntavasta sisältyy, hänen odotetaan joka tapauksessa etsivän itselleen puolison ja synnyttävän lapsia. Naisen asemassa tapahtuneista muutoksista huolimatta normaali, hyväksyttävä ja aikuinen nainen mieltyy edelleenkin miehensä puoliseksi ja lastensa äidiksi. Koska puolisosuhteen solmiminen ja äitiys kuuluvat odotusten mukaiseen elämäntavasta, myös yksineläjänaista arvioidaan puolisosuhdetta ja äitiyttä lähtökohtana pitäen.

Heteroseksuaalinen puolisosuhde ja äitiys edustavat normiodotusten mukaista naiseutta, joten vaimot ja äidit voivat kuvailla itseään odotukset täyttävinä naisina mainitsemalla puolisoaan ja lapsistaan. Yksineläjänaisista ei ole mahdollista tehdä samalla tavoin, mutta

tästä huolimatta hekin voivat määritellä itsensä normaaleiksi, hyväksyttäviksi ja aikuisiksi naisiksi. Mielikuvat normaaliudesta, hyväksyttävyydestä ja tasaveroisesta aikuisuudesta kietoutuvat yhteen ja ovat näkemykseni mukaan osin päällekkäisiä. Tästä syystä en erottele näitä kolmea tutkimukseni näkökulmaa toisistaan selvästi irralleen, vaan tarkastelen niitä yhtenä kokonaisuutena.

Haastateltuni hyödyntävät naiseuteen liittyviä mielikuvia ja ihanteita määritellessään itsensä normiodotukset täyttämään kykeneviksi naisiksi. Onnistuakseen tässä tehtävässään heidän on sovellettava jo olemassaolevia ajattelumalleja perinteisestä poikkeavalla tavalla yksineläjyytensä vuoksi. Puhuessaan itsestään normaaleina, hyväksyttävinä ja aikuisina naisina haastateltuni erottautuvat muista yksineläjänaisista ja vertaavat itseään vaimoihin ja äiteihin. Tällöin yksineläjänaisista kuvaillaan pääsääntöisesti samanlaisena vaimoihin ja äiteihin verrattuna. Mikäli yksineläjyydestä puhutaan tässä yhteydessä erilaisuutena, vertailu tapahtuu yksineläjän eduksi; yksineläjänainen määritellään joitakin vaimoja ja äitejä normaalimmaksi, hyväksyttävämmäksi ja aikuisemmaksi naiseksi. Aineistoni sisältää jonkin verran niitakin kommentteja, joissa haastateltu kertoo tuntevansa itsensä puutteelliseksi tai epäonnistuneeksi naiseksi puolisoittomuutensa ja lapsettomuutensa takia. Nämä kommentit jäävät kuitenkin tutkimukseni ulkopuolelle, koska ne eivät rakenna mielikuvaa yksineläjänaisesta normatiiviset odotukset täyttämään pystyvänä naisena.

Mielikuva normaalista, hyväksyttävästä ja aikuisesta naisesta rakentuu aineistossani neljän diskurssin varaan. *Työmyyrädiskurssia* käyttäessään haastattelemiä yksineläjänaiset puhuvat ahkeruudestaan ja vastuuntunnostaan. *Mainediskurssia* hyödyntäessään he luovat mielikuvaa hyvämoraaalisesta seksuaalisuuttaan oikealla tavalla ilmaisevasta naisesta. *Syyttömyysdiskurssiin* tukeutuessaan haastateltuni kertovat hyvistä puoliso-ominaisuuksistaan ja toteavat olevansa syyttömiä puolison puuttumiseen. *Hoivadiskurssin* avulla he kuvailevat itseään hoivaamaan kykenevinä ja äidiksi sopivina naisina. Vaikka työmyyrädiskurssia käytetään pääasiassa työnteosta, maineiskurssia seksuaalisesta kanssakäymisestä, syyttömyysdiskurssia puolisosuhteesta ja hoivadiskurssia äitiydestä puhumiseen, haastateltuni hyödyntävät kaikkia neljää diskurssia useissa eri asiayhteyksissä. Esimerkiksi maineiskurssin tuottama mielikuva hyvämoraaalisesta naisesta sopii seksuaalisuudesta kertomisen lisäksi myös tilanteisiin, joissa kuvaillaan yksineläjänaisista asiallisesti käyttäytyvänä työyhteisön jäsenenä tai lasten kasvattajaksi sopivana hyvänä roolimallina.

Työmyyrä-, maine-, syyttömyys- ja hoivadiskurssi nostavat esiin erilaisia naisiin kohdistuvia odotuksia. Kuitenkin kaikki neljä diskurssia ovat yhteydessä toisiinsa. Syyttömyysdiskurssissa naiseus rakentuu ensisijaisesti vaimon asemaa ja hoivadiskurssissa erityisesti äitiyttä peilausepintana käyttämällä, mutta kumpikin diskurssista viittaa myös perheellisiin naisiin ylipäättään. Yksineläjänainen ei pääse eroon odotustenmukaisen naiseuden määrittymisestä puolisosuhteen ja äitiyden kautta myöskään työmyyrä- ja maine- ja hoivadiskurssien käytteessään. Vaikka työmyyrädiskurssi liittyykin pääasiallisesti työntekoon ja maine- ja hoivadiskurssi seksuaalisuuteen, kummassakin diskurssissa normiodotukset täyttämään kykenevä naiseus peilautuu myös asemaan puolisona ja äitinä.

Useiden diskurssien hyödyntäminen kertoo taitavasta kielen käytöstä, mutta myös siitä, ettei mielikuva naiseuden normit täyttämään kykenevästä yksineläjänaisestä ole rakennettavissa vain yhden riittävän vahvan diskurssin varaan. Diskurssien moninaisuus heijastaa aikuiseen naiseuteen liittyvien roolien moninaisuutta. Luodakseen itsestään mielikuvan normaalina, hyväksyttävänä ja aikuisena, yksineläjänaisen tulee kyetä vakuuttamaan olevansa ”oikeanlainen” työntekijänä, seksikumppanina, puolisoehdokkaana ja äidin tehtäviä hoitamaan kykenevänä naisena.

Osassa haastatteluista jokin diskurssista korostuu muita enemmän, mutta kaikki neljä diskurssia ovat ahkerassa käytössä jokaisen haastattelun aikana. Haastateltuni antavat samallekin asialle useita erilaisia selityksiä ja käyttävät diskurssien luovasti ja monipuolisesti puhuessaan itsestään ja tilanteestaan. Tyypillisesti he hyödyntävät samassakin vastauksessaan kahta tai useampaa esittelemistäni neljästä diskurssista. Useaan diskurssiin viittaamista tapahtuu myös yksittäisten virkkeiden sisällä.

Työmyyrä-, maine- syyttömyys- ja hoivadiskurssi ovat aineistossani tasaveroisia eikä mikään niistä saa hegemonista asemaa muihin kolmeen diskurssiin verrattuna. En havainnut ikään, koulutukseen tai muihinkaan taustatekijöihin liittyviä eroja siinä, millä tavoin haastateltuni hyödynsivät tutkimukseni esiin nostamia diskurssien. Myöskään seksuaalinen suuntautumien ei vaikuttanut diskurssien käyttämiseen. Seksuaalisesta suuntautumisestaan riippumatta haastateltuni puhuvat naiseudesta pääsääntöisesti heteroseksuaalisena naiseutena ja puolisosuhteesta miehen ja naisen välisenä suhteena. Kuitenkin aineistossani on myös sukupuolen nimeämättä jättävää puhetta. Kun sukupuolta ei mainita, tekstin analysoijan on mahdotonta tietää, tarkoittaako puhuja esimerkiksi puolison asemassa olevista henkilöistä kertoessaan heteroseksuaalisia suhteita, ei-heteroseksuaalisia suhteita vai kumpaakin näistä vaihtoehdoista. Esimerkiksi puhe

miesystävästä paljastaa puhujan tarkoittavan heterosuhdetta, mutta seurustelukumppanista kertominen jättää varaa myös toisenlaiselle tulkinnalle.

Haastattelemani naiset kuvailevat hyvinvointia tilanteeksi, jossa nainen on onnistunut saavuttamaan hyvän elämänhallinnan ja hänellä on mahdollisuus pyrkiä henkilökohtaisiin tavoitteisiinsa. Kun haastateltuni kertovat itsestään hyvin voivina ja elämäänsä tyytyväisinä naisina, he painottavat itsenäisyyttään, henkistä vahvuuttaan, luottamustaan omiin voimavaroihinsa ja kykyään olla välittämättä liikaa muiden mielipiteistä. Aineistossani kuvaillaan näiden ominaisuuksien kehittyvän ja vahvistuvan henkisessä kasvuprosessissa, joka yksineläjänaisen on käytävä läpi kyetäkseen elämään hyvää elämää omassa tilanteessaan.

Haastateltujeni puhe omasta hyvinvoinnistaan eroaa selvästi siitä puheesta, jolla he kertovat itsestään normaaleina, hyväksyttävänä ja aikuisina naisina. Hyvinvoinnistaan puhuessaan haastateltuni eivät samaista itseään vaimoihin ja äiteihin, vaan he korostavat yksilöllisyytensä ja oman persoonallisuutensa merkitystä. Yksilöllisyyden korostamisesta huolimatta haastateltuni voivat kuitenkin määritellä itsensä yhdeksi ”meistä yksineläjänaisista”. Normaalialue, hyväksyttävää ja aikuista naiseutta määrittelevät normit ja mielikuvat eivät jätä yksineläjänaiselle positiivisia mahdollisuuksia samaistua yksineläjänaisen kategoriaan. Yksineläjänaisen hyvästä elämästä ja hyvinvoinnista puhuttaessa positiivinen samaistuminen sen sijaan on mahdollista.

Haastateltujeni mainitsevat yksineläjänaisen hyvinvointiin tarvittavat luonteenpiirteet ovat liikaa korostuessaan ei-toivottavia vaimojen ja äitien ominaisuuksina. Vastaavasti monet normaaliin, hyväksyttävään ja aikuiseen naiseuteen liitetyt ominaisuudet vaikeuttavat hyvinvoinnin saavuttamista yksineläjänaisena. Esimerkiksi halu tukeutua puolison apuun ja kyky joustaa omista tavoitteista perheen yhteisen edun vuoksi ovat perinteisesti puolison ja äidin rooleihin liitettyjä ominaisuuksia. Jotta yksineläjänainen voisi hyvin ja säilyttäisi oman elämänhallintansa, häneltä edellytetään kuitenkin itsenäisyyttä, omiin voimavaroihinsa luottamista ja kykyä pitää kiinni henkilökohtaisista tavoitteistaan. Normiodotusten mukaista naiseutta tuottavat työmyyrä-, mainesyyttömyys- ja hoivadiskurssi eivät sovellu kuvailemaan yksineläjäyttä hyvänä elämästä. Odotustenmukaisesta naiseudesta kertovien kuvausten ja yksineläjänaisien hyvinvoinnista kertovien kuvausten yhteensopimattomuus tuo esiin naiselle tarjolla olevan kulttuurisen tilan kapeuden. Hyvinvoinnistaan kertovan ja elämäntilanteessaan tyytyväisyyttä kokevan

yksineläjänaisen on vaikeaa, jollei suorastaan mahdotonta, sijoittaa itsensä normaalina, hyväksyttävänä ja aikuisena pidetyn naiseuden sisäpuolelle.

Vaikka aineistoni on sekä kokonaisuutena että yksittäisten haastattelujen sisällä moniääninen, moniääniselläkin aineistolla on tiedon tuottamiseen vaikuttavat reunaehdonsa. Mikään aineisto ei paljasta kaikkia näkökulmia tarkastelun kohteena olevaan ilmiöön. Esimerkiksi valintani haastatella tiettyyn ikäryhmään kuuluvia yksineläjänaisia ja rajata aineistoni vain suhteellisen kauan yksineläjinä olleisiin naisiin saattoi vaikuttaa siihen, kuinka työmyyrä-, maine-, syyttömyys- ja hoivadiskursseja aineistossani käytettiin ja millaiseksi mielikuva yksineläjänaisen hyvinvoinnista aineistoni sisällä rakentui.

Haastattelemani yksineläjänaiset kuuluvat ikäryhmään, jossa heidän tilanteensa poikkeaa selvästi perheellisten naisten tilanteesta. Haastateltujeni ikäisinä useimmat naiset elävät perhekeskeisintä elämänvaihettaan. Oletan tähän ikävaiheeseen kiteytyvien naiseutta määrittävien normiodotusten ja oman elämäntilanteen kohtaamattomuuden näkyvän aineistooni sisältyvinä normeja kyseenalaistavina osin kärkevinäkin kannanottoina ja herkästi syttyvänä puolustautumisena yksineläjiin liitettyjä kielteisiä mielikuvia vastaan. Naiseuden normit sinänsä eivät kuitenkaan ole ikäsidonaisia. Nuoruusvuotensa ohittanut normaali nainen mielletään puolisosiksi ja äidiksi riippumatta siitä, minkä ikäinen hän on. Haastateltujeni esiin nostamat kipukohdat ja normaaliin naiseuteen kohdistuvat odotukset ovat yleisiä naisena olemiseen liittyviä kysymyksiä, vaikkakin suhtautuminen normaalia, hyväksyttävää ja aikuista naiseutta viitoittaviin normeihin voi mahdollisesti kärjistyä nimenomaan haastateltujeni ikäryhmässä.

Käyttämäni aineistositaatit synnyttävät helposti vastaväitteitä, joiden mukaan haastateltuni vääristelevät totuutta omaksi edukseen eivätkä perheelliset naiset ole sitä, mitä haastateltuni väittävät heidän olevan. Näkemykseni mukaan aineistoani ei pidä tulkita tällä tavalla, koska haastateltuni eivät vertaa itseään todellisiin olemassaoleviin henkilöihin, vaan heidän vertailukohtinaan ovat familistiset ihanteet ja yleisesti tunnetut stereotyyppiset käsitykset siitä, millaisia vaimot ja äidit ovat tai millaisia heidän tulisi olla. Yksineläjistä kertovien stereotyyppisten mielikuvien tapaan myös vaimoihin ja äiteihin liitetyt stereotypiat ovat kärjistäviä, yksinkertaistavia, värittyneitä ja vääristäviä. Puhuessaan perheellisistä ystävistään, työkavereistaan, naapureistaan, sukulaisistaan tai muista todellisuudessa olemassaolevista henkilöistä haastateltuni eivät esitä mustavalkoisia näkemyksiä vaimoista, äideistä ja heidän ominaisuuksistaan.

Haastateltujen iän tavoin myös yksineläjyyden kesto on merkittävä yksineläjä-tutkimuksen aineistoon ja siitä tehtävissä oleviin johtopäätöksiin vaikuttava tekijä. Haasteltujeni mukaan yksineläjyyden kokeminen hyväksi elämäntilanteeksi saavutetaan henkisen kasvuprosessin läpikäymisen kautta ja vaatii näin ollen elämäkokemuksen karttumista yksineläjänä. Uskon, että saamani vastaukset olisivat olleet erilaisia, jos olisin haastatellut puolisosuhteesta äskettäin eronneita yksineläjänaisia.

Äskettäin eronnut ihminen käy yleensä läpi suruprosessia eikä hänelle ole kertynyt vielä paljoakaan kokemusta yksineläjyydestä. Haastateltujeni kuvailema tyytyväisen yksineläjyyden saavuttamiseen tarvittava kasvuprosessi ei ole ennättänyt hänen kohdallaan toteutua. Jos juuri eronneita henkilöitä pyydetäisiin kertomaan elämästään, monet heistä todennäköisesti vakuuttaisivat yksineläjyyden olevan onnetonta elämää. Juuri eronneen henkilön kohdalla oman elämäntilanteen kokeminen onnettomaksi ei kuitenkaan luultavasti johtuisi yksineläjyydestä sinänsä, vaan syynä surulliseen oloon olisi aiemman suhteen kariutuminen. Sureva ihminen on onneton, olipa hänen perhetilanteensa mikä tahansa.

Seksuaalisesta suuntautumisestaan riippumatta haastateltuni jakavat samankaltaisia käsityksiä siitä, millaisia vaimojen, äitien ja yksineläjänaisien odotetaan olevan. Osa haastatelluistani on ei-heteroseksuaalisia, mutta kuitenkin aineistoni sisältää vain vähän kuvauksia ei-heteroseksuaaliseksi nimetystä normaalista, hyväksyttävästä ja aikuisesta naiseudesta. Tutkimukseni kertoo naissukupuoleen kohdistuvista normatiivisista odotuksista, mutta se ei tavoita odotusten mukaisen naiseuden määrittämistä esimerkiksi lesbokulttuurin sisältä käsin.

Haastateltujeni puhe naisiin kohdistuvista odotuksista, yksineläjänaisen asemasta ja omasta itsestään saa merkityksensä ja elinvoimansa kulttuurisesta kontekstistaan käsin ja tulee ymmärrettäväksi vain ottamalla haastatteluaineiston reunojen yli ulottuva sosiaalinen todellisuus huomioon. Kertoessaan itsestään ja asemastaan haastattelemani naiset vetävät näkyviin niitä normeja, odotuksia ja pelkoja, joita naisena olemiseen suomalaisessa yhteiskunnassa tällä hetkellä liittyy. Samalla haastateltuni kuitenkin myös luovat uudenlaista naiskuvaa laajentamalla odotukset täyttämään kykenevää naiseutta ja mielikuvaa naisen hyvästä elämästä puolisosuhteessa ja äitiydessä toteutuvan naiseuden ulkopuolelle.

Tutkimustani ei voida ulottaa kertomaan miespuolisista yksineläjistä, koska miehen ja naisen yksineläisyys ei ole samanlaista. Uskon yksineläjämiehillä ja yksineläjänaisilla voivan olla osin yhteisiäkin kokemuksia yksineläjyyden vaikutuksista omaan asemaansa.

Tästä huolimatta mielikuvat yksineläjämiehen ja yksineläjänaisen normaaliudesta, hyväksyttävyydestä ja aikuisuudesta eivät voi rakentua samalla tavalla, koska mieheyteen ja naiseuteen liitetyt ihanteet, normit ja sosiaaliset roolit poikkeavat toisistaan. Tutkimus yksineläjämiehen tilanteesta odottaa vielä tekijäänsä.

Saamistani tutkimustuloksista ei voi myöskään päätellä, miten yleisiä haastateltujeni esittämät näkemykset ovat yksineläjänaisen keskuudessa ja kuinka suuri osuus yksineläjänaisista kokee oman tilanteensa tietynlaisena. Tutkimukseni lähtökohdat eivät sovi tämänkaltaisen tiedon tuottamiseen, eikä myöskään aineistoni ole riittävän laaja vastataksaan erilaisten käsitysten ja kokemusten yleisyyteen liittyviin kysymyksiin. Tämänkaltaisen tiedon hankkiminen vaatisi oman, riittävän suurella aineistolla toteutetun tutkimuksensa.

Yksineläjäyden asettaminen tutkimuskohteeksi tuo näkyviin naiseuden, vaimon aseman ja äitiyden samaistumisen toisiinsa; naisista puhuttaessa huomio kiinnittyy vaimoihin ja äiteihin, jolloin yksineläjänaiset jäävät helposti naiseudesta käytävän keskustelun ulkopuolelle. Tutkimukseni muistuttaa yksineläjänaisen olemassaolosta ja tuo heidän näkemyksiään itsestään ja omasta asemastaan kuuluviin. Pidän tätä tärkeänä asiana, koska yksineläjänaisen kokemuksiin ja näkemyksiin ei ole kiinnitetty juuri lainkaan huomiota. Myös naistutkimus on lähes kokonaan sivuuttanut yksineläjänaisen olemassaolon, vaikka monet muut normiodotusten vastaista naiseutta edustavat naisryhmät ovat olleet ajoittain vilkkaankin tutkimuksen kohteina.

Koska yksineläjäydestä tehtyä tutkimusta on olemassa vain niukasti, yksineläjäydestä kiinnostunut tutkija löytää helposti tutkimusaiheita. Tutkimus yksineläjäyden vaikutuksesta ihmissuhteisiin ja yhteisöjen jäsenyyteen kykenisi avaamaan uusia näkökulmia perheettömyyden sosiaalisen merkityksen ymmärtämiseen. Samalla tutkimus toisi uutta tietoa perheestä ihmissuhteisiin ja yhteisöllisyyteen vaikuttavana tekijänä. Yksineläjän elämänvaiheiden ja niihin liittyvien kehitystehtävien tutkiminen auttaisi hahmottamaan puolisolittomuuteen ja lapsettomuuteen liittyviä haasteita ja yksineläjäyttä elämäntilanteena. Lisäksi tutkimus lisäisi tietämystä siitä, missä määrin universaaleiksi mielletty elämänkulun mallit kertovat yksilön itsensä ikääntymisestä ja kehittymisestä ja mikä niissä liittyy pikemminkin perhetilanteesta lähtöisin oleviin haasteisiin. Myös yksineläjänaisen heteroseksuaalisuuden kyseenalaistuminen tarjoaisi mielenkiintoisen aiheen jatkotutkimukselle. Yksineläjänaisen heteroseksuaalisuutta epäillään ilman, että heidän havaitaan tekevän homoseksuaalisuudesta kertovia tekoja. Tilanne herättää

huomiota, koska yleensä ihmisiä pidetään heteroseksuaalisina, jolleivat heidän tekonsa anna aiheita toisenlaisiin johtopäätöksiin.

Pidän tärkeänä myös yksineläjyyteen mahdollisesti liittyvän syrjinnän tutkimista. Omat haastateltuni kertovat syrjintäkokemuksistaan, ja muissakin yksineläjistä tehdyissä tutkimuksissa mainitaan tapauksista, joissa yksineläjät olivat tunteneet tullessa syrjityiksi perheettömyytensä vuoksi muun muassa työelämään liittyvissä tilanteissa, sosiaali-palvelujen käyttäjinä ja ostopäätöksiä tekevinä kuluttajina. Tutkimus syrjintäkokemusten laajuudesta ja tilanteista, joissa syrjintää mahdollisesti tapahtuu, puuttuu kuitenkin lähes kokonaan.

Keskustelu yksineläjänaisista on yksipuolista; yksineläjänainen nähdään henkilönä, joka etsii epätoivoisesti puolisoa. Tutkimukseni kertoo toisenlaisesta ja moniulotteisemmasta yksineläjyydestä. Toivon kirjani nostavan keskusteluun yksineläjänaisen näkökulman naiseuteen, naisen asemaan ja naisena olemiseen ja synnyttävän värikästä ajatuksenvaihtoa siitä, mitä naiselta yhteiskunnassamme odotetaan. Erään haastateltuni sanoja siteeraten toivotan tasa-arvoista tulevaisuutta yksineläjänaisille ja muillekin lukijoilleni.

*Elä ja anna toistenki ellää
ja sitten jätä tuo tiukka pipo
ni roskakorriin.*

*Se on niinku
se kaikkein tärkein, että:
kaikki ihmiset ollaan erilaisia. (...)*

*Ja kaikkien ihmisten
täytyy antaa ellää niinku hän haluaa.
Että kettään toista ihmistä
ei saa niin kun alistaa
ja sannoo,
että kun tää on
mulleki hyvä
ni sinulle
on tämä kans hyvä. (28)*

Lähteet

- Aapola, Sinikka (1999) *Murrosikä ja sukupuoli. Julkiset ja yksityiset ikämäärittelyt.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Allardt, Erik (1983/1985) *Sosiologia.* Helsinki: WSOY.
- Allardt, Erik (1998) *Hyvinvointitutkimus ja elämänpolitiikka.* Teoksessa J. P. Roos ja Tommi Hoikkala (toim.) *Elämänpolitiikka.* Helsinki: Gaudeamus. 34–53.
- Allatt, Pat (1998) *Young People and Families. Encountering Social Exclusion.* Teoksessa Helena Helve (toim.) *Unification and Marginalisation of Young People.* 74–95.
- Allport, Gordon (1955) *The Nature of Prejudice.* Cambridge, Massachusetts: Addison-Wesley Publishing Company.
- Alapuro, Risto & Liikanen, Ilkka & Smeds, Kerstin & Stenius, Henrik (toim.) (1989) *Kansa liikkeessä.* Vaasa: Kirjayhtymä Oy.
- Anderson, Carol & Stewart, Susan & Dimitjian, Sona (1995) *Flying Solo. Single Women in Midlife.* New York: W. W. Norton & Company.
- Antaki, Charles & Widdicombe, Sue (1998) *Identity as an Achievement and as a Tool.* Teoksessa Charles Antaki ja Sue Widdicombe (toim.) *Identities in Talk.* London: Sage. 1–14.
- Anttonen, Anneli (1994) *Hyvinvointivaltion naisystävälliset kasvot.* Teoksessa Anneli Anttonen, Lea Henriksson ja Ritva Nätkin (toim.) *Naisten hyvinvointivaltio.* Tampere: Vastapaino. 203–226.
- Anttonen, Anneli (1997) *Feminismi ja sosiaalipolitiikka.* Tampere: Tampere University Press.
- Anttonen, Anneli & Lempiäinen, Kirsti & Liljeström, Marianne (toim.) (2000) *Feministejä. Aikamme ajattelijoita.* Tampere: Vastapaino.
- Asp, Erkki (1993) *Johdatus sosiologiaan.* Helsinki: Otava.
- Austin, John (1962) *How to Do Things with Words.* London: Oxford University Press.
- Barret, Michéle & McIntosh, Mary (1982/1990) *The Anti-social Family.* London: Verso.
- Beck, Ulrich (1986/1992) *Risk Society. Toward a New Modernity.* Kääntänyt englanniksi Mark Ritter. London: Sage.

- Beck, Ulrich (1994/1995) *Politiikan uudelleen keksiminen. Kohti refleksiivisen modernisaation teoriaa*. Teoksessa Ulrich Beck, Anthony Giddens ja Scott Lash (toim.) *Nykyajan jäljille. Refleksiivinen modernisaatio*. Suomentanut Leevi Lehto. Tampere: Vastapaino. 11–82.
- bell, hooks (1981) *Ain't I a Woman. Black Women and Feminism*. Boston: South End Press.
- Billig, Michael (1987/1996) *Arguing and Thinking. A Rhetorical Approach to Psychology*. Cambridge: University Press.
- Billig, Michael (2001) *Discursive, Rhetorical and Ideological Messages*. Teoksessa Margaret Wetherell, Stephanie Taylor ja Simeon Yates (toim.) *Discourse Theory and Practice*. London: Sage. 210–221.
- Braidotti, Rosi (1994) *Nomadic Subjects. Embodiment and Sexual Difference in Contemporary Feminist Theory*. New York: Columbia University Press.
- Burr, Vivien (1995) *An Introduction to Social Constructionism*. London: Routledge.
- Burr, Vivien (2003) *Social Constructionism*. London: Routledge.
- Butler, Judith (1990) *Gender Trouble. Feminism and Subversion of Identity*. London: Routledge.
- Cameron, Deborah (1989) *Introduction*. Teoksessa Jennifer Coates ja Deborah Cameron (toim.) *Women in Their Speech Communities*. Logman: New York. 3–12.
- Campbell, Elaine (1985) *The Childless Marriage. An Exploratory Study of Couples who Do not Want Children*. London: Tavistock.
- Carabine, Jean (2001) *Unmarried Motherhood 1830–1990. A Geneological Analysis*. Teoksessa Margaret Wetherell, Stephanie Taylor ja Simeon Yates (toim.) *Discourse as Data. A Guide for Analysis*. London: Sage. 267–310.
- Chandler, Jean (1991) *Women without Husbands. An Exploration of the Margins of Marriage*. Basingstoke: Macmillan.
- Charpentier, Sari (2004) *Heteronormatiivisuus ja työelämäkulku yli 45-vuotiaiden kertomana*. Teoksessa Jukka Lehtonen ja Kati Mustola (toim.) ”Eihän heterotkaan kerro...” *Seksuaalisuuden ja sukupuolen rajankäyntiä työelämässä*. Tutkimukset ja selvitykset 2/04. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt työelämässä Equal-hanke. Helsinki: Työministeriö. 92–116.

- Code, Lorraine (1993) Taking Subjectivity into Account. Teoksessa Linda Alcoff ja Elizabeth Potter (toim.) *Feminist Epistemologies*. New York: Roudledge. 15–48.
- Cromby, John & Nightingale, David (1999) What's Wrong with Social Constructionism? Teoksessa David Nightingale ja John Cromby (toim.) *Social Constructionist Psychology. A Critical Analysis of Theory and Practice*. Buckingham: Open University Press. 1–19.
- Dallos, Rudi & Sapsford, Roger (1995) Patterns of Diversity and Lived Realities. Teoksessa John Munice, Margareth Wetherell, Rudi Dallas ja Allan Cochrane (toim.) *Understanding the Family*. London: Sage. 125–170.
- Dechamps, Jean-Claude (1982) Social Identity and Intergroup Relations of Power between Groups. Teoksessa Henri Tajfel (toim.) *Social Identity and Intergroup Relations*. Cambridge: Cambridge University Press. 85–98.
- DePaulo, Bella (2004) The Scientific Study of People Who Are Single. An Annotated Biography. Saatavilla sähköisessä muodossa:
<http://www.unmarriedamerica.org/Spectrum/Bibliography/the-life-cycle.htm> [Viitattu 4.8.2008]
- DePaulo, Bella (2006) *Singled Out. How Singles Are Stereotyped, Stigmatized, and Ignored, and Still Live Happily Ever After*. New York: St. Martin's Press.
- DePaulo, Bella & Morris, Wendy (2005a) Should Singles and the Scholars who Study Them Make Their Mark or Stay in Their Place? *Psychological Inquiry* 16(2–3). 142–149.
- DePaulo, Bella & Morris, Wendy (2005b) Singles in Society and in Science. *Psychological Inquiry* 16(2–3). 57–83.
- DePaulo, Bella & Morris, Wendy (2006) The Unrecognized Stereotyping and Discrimination against Singles. *Current Directions in Psychological Science* 15(5). 251–254.
- Doudna, Christine & McBride, Fern (1981) Where Are the Men for the Women at the Top? Teoksessa Peter Stein (1981) *Single Life. Unmarried Adults in Social Context*. New York: St. Martin's Press. 21–40.
- Devor, Holly (1989) *Gender Blending. Confronting the Limits of Duality*. Bloomington (Ind): Indiana University Press.

- Edley, Nigel (2001) *Analysing Masculinity. Interpretative Repertoires, Ideological Dilemmas and Subject Positions*. Teoksessa Margaret Wetherell, Stephanie Taylor ja Simeon Yates (toim.) *Discourse as Data. A Guide for Analysis*. London: Sage. 189–228.
- Edwards, Derek & Potter, Jonathan (1992) *Discursive Psychology*. London: Sage.
- Erikson, Erik (1950/1982) *Lapsuus ja yhteiskunta*. Suomentanut Esko Huttunen. Helsinki: Gummerus.
- Erikson, Erik (1968/1994) *Identity. Youth and Crisis*. New York: W. W. Norton Company.
- Fairclough, Norman (1992) *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Feldberg, Roslyn & Glenn, Evelyn (1979) *Male and Female. Job Versus Gender Models in the Sociology of Work*. *Social Problems* 26(5). 524–538.
- Fourcault, Michael (1981) *History of Sexuality*, vol. 1. Harmondsworth: Penguin Books.
- Gavey, Nicola (1989) *Feminist Poststructuralism and Discourse Analysis. Contributions to Feminist Psychology*. *Psychology of Women Quarterly* 13(3). 459–75.
- Giddens, Anthony (1991) *Modernity and Self-Identity. Self And Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.
- Gill, Rosalind (1995) *Relativism, Reflexivity and Politics. Interrogating Discourse Analysis from a Feminist Perspective*. Teoksessa Sue Wilkinson ja Celia Kitzinger (toim.) *Feminism and Discourse. Psychological Perspectives*. London: Sage. 165–186.
- Gill, Rosalind (1998) *Dialogues and Differences. Writing, Reflexivity and the Crisis of Representation*. Teoksessa Karen Henwood, Christine Griffin ja Ann Phoenix (toim.) *Standpoints and Differences. Essays in the Practice of Feminist Psychology*. London: Sage. 18–44.
- Gill, Rosalind (2007) *Gender and the Media*. Cambridge: Polity.
- Gittings, Diana (1985/1989) *The Family in Question. Changing Households and Familiar Ideologies*. Basingstoke: Macmillan.
- Gordon, Tuula (1990) *Feminist Mothers*. Basingstoke: Macmillan.
- Gordon, Tuula (1994) *Single Women. On the Margins?* New York: New York University Press.
- Granfelt, Riitta (1998) *Kertomuksia naisten kodittomuudesta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Grosz, Elizabeth (1993) *Bodies and Knowledges. Feminism and the Crisis of Reason.* Teoksessa Linda Alcoff ja Elizabeth Potter (toim.) *Feminist Epistemologies.* New York: Roudledge. 187–215.
- Gutek, Barbara & Repetti, Rena & Silver, Deborah (1988) *Nonwork Roles and Stress at Work.* Teoksessa Cary Cooper ja Roy Payne (toim.) *Causes, Coping and Consequences of Stress at Work.* Chichester: John Wiley & Sons. 141–174.
- Haapala, Pertti (1986) *Tehtaan valossa. Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820–1920.* Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Haatainen, Katri ym. (1990) *Itselliset. Vanhoja piikoja ja poikia vai meneviä sinkkuja?* Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen monisteita. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Haavio-Mannila, Elina & Kontula, Osmo (1993) *Seksuaaliset vähemmistöt.* Teoksessa Osmo Kontula ja Elina Haavio-Mannila (toim.) *Suomalainen seksi. Tietoa suomalaisen sukupuolielämän muutoksesta.* Helsinki: WSOY. 238–268
- Haavio-Mannila, Elina & Kontula, Osmo (2001) *Seksin trendit meillä ja naapureissa.* Helsinki: WSOY.
- Hacking, Ian (1997) *Lasten hyväksikäytön muodostuminen ja muovaaminen.* Teoksessa Sakari Hänninen ja Jouko Karjalainen (toim.) *Biovallan kysymyksiä. Kirjoituksia köyhyyden ja sosiaalisten uhkien hallinnoimisesta.* Helsinki: Gaudeamus. 197–251.
- Hall, Stuart (1999) *Identiteetti.* Suom. ja toim. Mikko Lehtonen ja Juha Herkman. Tampere: Vastapaino.
- Hannula, Mandi (1929) *Uusi avioliittolaki.* *Kotiliesi* 8(7). 204–205, 315.
- Hapuli, Ritva & Koivunen, Anu & Lappalainen, Päivi & Rojola, Lea (1992) *Uutta naista etsimässä.* Teoksessa Tapio Onnela (toim.) *Vampyyrinainen ja Kenkkuinniemen sauna. Suomalainen kaksikymmenluku ja modernin mahdollisuus.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 98–112.
- Harding, Sandra (1991) *Whose Science? Whose Knowledge? Thinking From Women's Lives.* Milton Keynes: Open University Press.
- Hautamäki, Antti (1996) *Individualismi on humanismia.* Teoksessa Antti Hautamäki, Eerik Lagerspetz, Juha Sihvola, Juha Siltala ja Jarmo Tarkki (toim.) *Yksiö modernin murroksessa.* Helsinki: Gaudeamus. 13–44.

- Heikkinen, Sakari ym. (1983) Palkat, toimeentulo ja sosiaalinen rakenne Suomessa 1850–1913. Helsingin yliopiston talous- ja sosiaalhistorian laitoksen tiedonantoja n:o 13. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Heinämaa, Sara & Saarinen, Esa (1983/1984) Olennainen nainen. Naiskuvan filosofiset perusteet. Porvoo: WSOY.
- Heinänen, Hannu & Säkkinen, Marjatta (toim.) (2003) Yksin yhdessä. Kokemuksia perheettömyydestä. Oulu: Suomen rauhanyhdistysten keskusyhdistys.
- Helne, Tuula (2002) Syrjäytymisen yhteiskunta. Helsinki: STAKES.
- Helson, Ravenna & McCabe, Laurel (1994) The Social Clock Project in Middle Age. Teoksessa Barbara Turnes ja Lillian Troll (toim.) Women Growing Older. Psychological Perspectives. Thousand Oaks: Sage. 68–93.
- Hepburn, Alexa (2000) On the Alleged Incompatibility between Relativism and Feminist Psychology. *Feminism & Psychology*. 10(1). 91–106.
- Hiillos, Minna (2003) Tupla tai kuitti – äitiydestä ammentaminen johtajuudessa. Teoksessa Anna-Maija Lämsä (toim.) Näköaloja naisjohtajuuteen. Jyväskylän yliopisto, taloustieteiden tiedekunta. Julkaisuja 13/2003. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. 72–86.
- Hird, Myra & Abshoff, Kimberly (2000) Women without Children. A Contradiction in Terms? *Journal of Comparative Family Studies* 31(3). 347–366.
- Holland, Janet & Ramazanogly, Caroline & Thomson, Rachel (1996) In the Same Bot? The Gendered (In)Experience of First Heterosex. Teoksessa Dianne Richardson (toim.) Theorising Heterosexuality. Buckingham: Open University Press. 143–160.
- Häggman, Kai (1994) Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Hänninen, Vilma (1999) Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Tampere: Tampereen yliopistopaino.
- Jahoda, Marie (1982) Employment and Unemployment. A Social-Psychological Analysis. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jallinoja, Riitta (1983) Suomalaisen naisasialiikkeen taistelukaudet. Helsinki: WSOY.
- Jallinoja, Riitta (1984a) Nainen 1800-luvun murroksessa. Teoksessa Auvo Kostiainen (toim.) Nainen historiassa. Turku: Turun yliopiston historian laitos. 137–147.

- Jallionoja, Riitta (1984b) Perhekäsityksistä perhettä koskeviin ratkaisuihin. Teoksessa Elina Haavio-Mannila, Riitta Jallionoja ja Harriet Strandell (toim.) *Perhe, työ ja tunteet. Ristiriitoja ja ratkaisuja*. Helsinki: WSOY. 37–110.
- Jallionoja, Riitta (1985) *Johdatus perhesosiologiaan*. Helsinki: Sairaanhoidajien koulutussäätiö.
- Jallionoja, Riitta (1997) *Moderni säädyllisyys. Aviosuhteen vapaudet ja sidokset*. Helsinki: Gaudeamus.
- Jallionoja, Riitta (2006) *Perheen vastaisku. Familistista käännettä jäljittämässä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Jauho, Mikko (2005) Normaalin genealogiaa. *Tiede & Edistys* 28(1). 44–61.
- Jeffreys, Sheila (1996) *Heterosexuality and the Desire for Gender*. Teoksessa Dianne Richardson (toim.) *Theorising Heterosexuality*. Buckingham: Open University Press. 75–90.
- Johnson, Miriam (1988) *Strong Mothers, Weak Wives*. Berkeley: University of California.
- Jokinen, Arja (1993) *Politiikkojen puheet puntarissa. Kaupunginvaltuutettujen asunnottomuuspuheiden retoriikka*. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila ja Eero Suoninen (toim.) *Diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Vastapaino. 189–226.
- Jokinen, Arja (1996a) *Asunnottomat miehet ja kodittomat naiset*. Teoksessa Arja Jokinen ja Kirsi Juhila (toim.) *Merkitykset ja vuorovaikutus. Poimintoja asunnottomuuspuheiden kulttuurisesta virrasta*. Acta Universitatis Tamperensis, ser. Avol. 510. Tampere: Tampereen yliopisto. 161–183.
- Jokinen, Arja (1996b) *Neuvottelu asiakkaan identiteeteistä*. Teoksessa Arja Jokinen ja Kirsi Juhila (toim.) *Merkitykset ja vuorovaikutus. Poimintoja asunnottomuuspuheiden kulttuurisesta virrasta*. Acta Universitatis Tamperensis, ser. Avol. 510. Tampere: Tampereen yliopisto. 237–257.
- Jokinen, Arja (1999) *Diskurssianalyysin suhde sukulaistraditioihin*. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila ja Eero Suoninen (toim.) *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino. 37–53.
- Jokinen, Arja & Huttunen, Laura & Kulmala, Anna (2004a) *Johdanto. Neuvottelu marginaalinen kulttuurisesta paikasta*. Teoksessa Arja Jokinen, Laura Huttunen ja Anna Kulmala (toim.) *Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista*. Helsinki: Gaudeamus. 9–19.

- Jokinen, Arja & Huttunen, Laura & Kulmala, Anna (2004b) Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus.
- Jokinen, Arja & Juhila Kirsi (1993) Valtasuhteiden analysoiminen. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila ja Eero Suoninen (toim.) Diskurssianalyysin aakkoset. Tampere: Vastapaino. 75–108.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (1996) Intersituonaalisuus ja interaktiivisuus asunnottomuuspuheissa. Teoksessa Arja Jokinen ja Kirsi Juhila (toim.) Merkitykset ja vuorovaikutus. Poimintoja asunnottomuuspuheiden kulttuurisesta virrasta. Acta Universitatis Tamperensis, ser. Avol. 510. Tampere: Tampereen yliopisto. 17–49.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (1999) Diskurssianalyttisen tutkimuksen kartta. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila ja Eero Suoninen (toim.) Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino. 54–97.
- Jokinen, Arja & Juhila Kirsi & Suoninen, Eero (1993a) Diskursiivinen maailma. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila ja Eero Suoninen (toim.) Diskurssianalyysin aakkoset. Tampere: Vastapaino. 17–47.
- Jokinen, Arja & Juhila Kirsi & Suoninen, Eero (1993b) Johdanto. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila ja Eero Suoninen (toim.) Diskurssianalyysin aakkoset. Tampere: Vastapaino. 9–14.
- Jokinen, Arto (2004) Diskurssianalyysin kourissa. Sotilasteksteissä muotoutuva miehisuus. Teoksessa Marianne Liljeström (toim.) Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta. Tampere: Vastapaino. 191–208.
- Jokinen, Eeva (2002) Aikuisten arki. Helsinki: Gaudeamus.
- Jokinen, Kimmo (2005) Yksinäisyys ajan ilmiönä. Teoksessa Kimmo Jokinen (toim.) Yksinäisten sanat. Kirjoituksia omasta tilasta, erillisyydestä ja yksinolosta. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 84. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. 9–36.
- Juhila, Kirsi (1999) Kulttuurien jatkuvasti rakentuvat kehät. Tilanteisesta kulttuuriseen kontekstiin. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila ja Eero Suoninen (toim.) Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino. 160–198.
- Juhila, Kirsi (2004) Leimattu identiteetti ja vastapuhe. Teoksessa Arja Jokinen, Laura Huttunen ja Anna Kulmala (toim.) Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus. 20–32.
- Julkunen, Raija (1985) Naisten aika. Tiede & Edistys 10(4). 295–308.

- Julkunen, Raija (2002) Timanttejakin parempi ystävä? Hyvinvointivaltion murroksen sukupuolittuneet seuraukset. Teoksessa Anne Holli, Terhi Saarikoski ja Elina Sana (toim.) Tasa-arvopolitiikan haasteet. Helsinki: WSOY, Tasa-arvoasiain neuvottelukunta, Sosiaali- ja terveysministeriö. 32–49.
- Julkunen, Raija (2003) Naiset ja miehet. Teoksessa Tuula Helne ym. (toim.) Sosiaalinen politiikka. Helsinki: WSOY. 363–387.
- Julkunen, Raija (2004) Suomalainen sukupuolimalli – 1960-luku käänteenä. Teoksessa Anneli Anttonen, Lea Henriksson ja Ritva Nätkin (toim.) Naisen hyvinvointivaltio. Tampere: Vastapaino. 179–201.
- Julkunen, Raija & Nätti, Jouko (2002) Sukupuolet taloudellisessa nousussa. Teoksessa Timo Piirainen ja Juho Saari (toim.) Yhteiskunnalliset jaot – 1990-luvun perintö? Helsinki: Gaudeamus. 241–257.
- Juvonen, Tuula (1994) Sukupuoli ja halu Hilda Käkikosken kirjeenvaihdossa ja päiväkirjoissa. Sosiaali- ja terveysministeriö. Naistutkimusraportteja 1/1994. Helsinki: Tasa-arvoasiain neuvottelukunta.
- Jännes, Toimi (1927) Perheenäidin kolmenlainen tehtävä. Kotiliesi 24(5). 762–763.
- Kaarninen, Mervi (1989) Ei ammattia vaan perhettä varten. Työläistyttöjen koulutus 1920-luvun Tampereella. Teoksessa Leena Laine ja Pirjo Markkola (toim.) Tuntematon työläisnainen. Tampere: Vastapaino. 88–89.
- Karisto, Antti & Takala, Pentti & Haapola, Ilkka (1997) Matkalla nykyaikaan. Elintason, elämäntavan ja sosiaalipolitiikan muutos Suomessa. Helsinki: WSOY.
- Kartovaara, Leena & Sauli, Hannele (2000) Suomalainen lapsi. Tilastokeskus. Väestö 2000:7. Suomen virallinen tilasto. Helsinki: Tilastokeskus.
- Kartovaara, Leena (2003) Johtajien perheet. Miesjohtajilla ura ja perhe, entä naisjohtajilla. Tilastokeskus. Hyvinvointikatsaus 13(4). 2–8. Saatavilla myös sähköisessä muodossa: http://www.stat.fi/tup/hyvinvointikatsaus/hyv_034_kartovaara.pdf [Viitattu 4.8.2008]
- Karvonen, Sakari (2008) Hyvinvointi työikäisten kokemana. Teoksessa Pasi Moisio, Sakari Karvonen, Jussi Simpura ja Matti Heikkilä (toim.) Suomalaisten hyvinvointi 2008. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. 96–115.
- Kaskisaari, Marja (2003) Parisuhteen rekisteröinti tunnustuksen performatiivina. Naistutkimus 2(16). 4–19.

- Katvala, Satu (2001) Missä äiti on? Äitejä ja äitiyden uskomuksia sukupolvien saatossa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kautto, Mikko (2004) Syntyvyyteen vaikuttaminen. Teoksessa Valtioneuvoston kanslia (toim.) Väestökehitykseen vaikuttaminen – tulisiko syntyvyyttä ja maahanmuuttoa lisätä? Tulevaisuusselonteon liiteraportti 3. Valtioneuvoston kanslian julkaisuja 31/2004. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia. 33–55. Saatavilla myös sähköisessä muodossa: http://www.vnk.fi/julkaisukansio/2004/j31-vaestokehitykseen-vaikuttaminen_/pdf/fi.pdf [4.8.2008]
- Kenwood, Christine (1999) Social Constructionism. Implications for Psychotherapeutic Practice. Teoksessa David Nightingale ja John Cromby (toim.) Social Constructionist Psychology. A Critical Analysis of Theory and Practice. Buckingham: Open University Press. 176–189.
- Kin, Lonie Shin (2001) ”Sex and the Single Girl” in Postfeminism. The *F* Word on Television. *Television & New Media*. 2(4). 319–334.
- Kinnunen, Ulla (1996) Työn ja perheen vuorovaikutus. Teoksessa Lea Pulkkinen (toim.) Lapsesta aikuiseksi. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy. 46–58.
- Kinnunen, Ulla & Loikkanen, Eija & Mauno, Saija (1995) Työn ja perheen vuorovaikutus naisten ja miesten elämässä. *Psykologia* 30(5). 381–389.
- Kitzinger, Celia (1992) The Individuated Self Concept. A Critical Analysis of Socialconstructionist Writing Individualism. Teoksessa Glynis Breakwell (toim.) The Social Psychology of Identity and the Self Concept. London: Academic Press. 221–250.
- Kivimäki, Riikka (2003) Perhe tuli työelämään. Teoksessa Hannele Forsberg ja Ritva Nätkin (toim.) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus. 186–201.
- Koivunen, Anu (1996) Emansipaatio. Teoksessa Anu Koivunen ja Marianne Liljeström (toim.) Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino. 77–109.
- Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne (1996) Kritiikki, visiot, muutos. Feministinen purkamis- ja rakentamisprojekti. Teoksessa Anu Koivunen ja Marianne Liljeström (toim.) Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino. 9–34.
- Koivunen, Hannele (1995) Madonna ja huora. Helsinki: Otava.

- Kontula, Osmo (1993) Suomalaisten sukupuolimoraali. Teoksessa Osmo Kontula ja Elina Haavio-Mannila (toim.) Suomalainen seksi. Tietoa suomalaisen sukupuolielämän muutoksesta. Helsinki: WSOY. 50–85.
- Kontula, Osmo & Haavio-Mannila, Elina (1997) Intohimon hetkiä. Seksuaalisen läheisyyden kaipuu ja täyttymys omaelämäkertojen kuvaamana. Helsinki: WSOY.
- Kontula, Osmo & Palosuo, Hannele (1993) Yksineläjien sukupuolielämä. Teoksessa Osmo Kontula ja Elina Haavio-Mannila (toim.) Suomalainen seksi. Tietoa suomalaisen sukupuolielämän muutoksesta. Helsinki: WSOY. 209–237.
- Korhonen, Marja (2003) Omaelämäkerrat elämänkulun jäsentäjinä. Teoksessa Marjatta Vanhalaukka-Ruoho (toim.) Näkymätöntä näkyväksi. Elämänkulku, työura ja sukupuolitietoinen ohjaus -projektin ydinteemoja. Kasvatustieteellisen tiedekunnan selosteita 87. Joensuu: Joensuun yliopisto. 1–19.
- Korpi-Tommola, Aura (1990) Education. The Road to Work and Equality. Teoksessa Merja Manninen ja Päivi Setälä (toim.) The Lady with the Bow. The Story of Finnish Women. Helsinki: Otava. 31–41.
- Kortteinen, Matti (1997) Kunnian kenttä. Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona. Hämeenlinna: Karisto Oy.
- Kortteinen, Matti & Tuomikoski, Hannu (1998) Työtön. Tutkimus pitkäaikaistyöttömien selviytymisestä. Helsinki: Tammi.
- Kosonen, Päivi (1996) Subjekti. Teoksessa Anu Koivunen ja Marianne Liljeström (toim.) Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino. 179–205.
- Kuosmanen, Paula (1997) Lesboäidit + lapset = lesboperhe? Teoksessa Jukka Lehtonen, Jussi Nissinen ja Maria Socada (toim.) Hetero-olettamuksesta moninaisuuteen. Lesbot, homot, bi- ja trans-ihmiset sosiaali- ja terveyspalveluiden asiakkaina. Helsinki: Edita. 100–110.
- Kuosmanen, Paula (2002) Lesbovanhempien taktiikat, perhe-esitykset ja sukupuolityylit työmarkkinoilla. Teoksessa Jukka Lehtinen (toim.) Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt työelämässä. Raportteja 269. Helsinki: STAKES. 53–64.
- Kuronen, Marjo (1991) Äitiyttä kaikille? Teoksessa Sinikka Nopola (toim.) Äiti tuu ikkunaan. Äitiys – elämä vai kohtalo? Helsinki: WSOY. 219–230.
- Kvale, Steinar (2006) InterViews. An Introduction to Qualitative Research Interviewing. Thousand Oaks: Sage.

- Lambert, Susan (1990) Processes Linking Work and Family. A Critical Review and Research Agenda. *Human Relations* 43(3). 239–252.
- Lapsettomien yhdistys Simpukka ry (2007a) Lapsettomien ohjeita läheisille. Saatavilla sähköisessä muodossa <http://www.simpukka-yhdistys.fi/laheiset.php> [Viitattu 4.8.2008]
- Lapsettomien yhdistys Simpukka ry (2007b) Lapsettomat tarvitsevat henkistä tukea. Saatavilla sähköisessä muodossa <http://www.simpukka-yhdistys.fi/henkinentuki.php> [Viitattu 4.8.2008]
- Lapsettomien yhdistys Simpukka ry (2007c) Tahaton lapsettomuus. Saatavilla sähköisessä muodossa <http://www.simpukka-yhdistys.fi/lapsettomuus.php> [Viitattu 4.8.2008]
- Lehto, Anna-Maija & Sutela, Hanna (toim.) (1999) Tasa-arvo työoloissa. Työmarkkinat 1999:19. Helsinki: Tilastokeskus.
- Lehtonen, Jukka (1997) Seksuaalisuuden ja sukupuolen monimuotoisuus. Teoksessa Jukka Lehtonen, Jussi Nissinen ja Maria Socada (toim.) Hetero-olettamuksesta moninaisuuteen. Lesbot, homot, bi- ja trans-ihmiset sosiaali- ja terveystieteiden asiakkaina. Helsinki: Edita. 18–30.
- Lehtonen, Jukka (2004) Näkymättömät nuorten mallit. Seksuaalivähemmistöön kuuluvat opettajat. Teoksessa Jukka Lehtonen ja Kati Mustola (toim.) ”Eihän heterotkaan kerro...”. Seksuaalisuuden ja sukupuolen rajankäyntiä työelämässä. Työministeriö, ESR tutkimukset ja selvitykset 2/04. Helsinki: Työministeriö. 223–238.
- Lehtonen, Jukka & Mustola, Kati (2004) Seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuus työssä. Tutkimuksen tausta ja käsitteet. Teoksessa Jukka Lehtonen ja Kati Mustola (toim.) ”Eihän heterotkaan kerro...” Seksuaalisuuden ja sukupuolen rajankäyntiä työelämässä. Tutkimukset ja selvitykset 2/04. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt työelämässä Equal-hanke. Helsinki: Työministeriö. 18–24.
- Lempiäinen, Kirsti (2000) Rosi Braidotti. Nomadisen naissubjektin visioija. Teoksessa Anneli Anttonen, Kirsti Lempiäinen ja Marianne Liljeström (toim.) Feministejä. Aikamme ajattelijoita. Tampere: Vastapaino. 19–41.
- Lempiäinen, Kirsti (2001) Naisellinen feministi. Naisfeministisubjekti. Teoksessa Minna Nikunen, Tuula Gordon, Sanna Kivimäki ja Riitta Pirinen (toim.) Nainen, naiseus, naisellisuus. Tampere: Tampere University Press. 21–42.

- Letherby, Gayle (2002) Childless and Bereft? Stereotypes and Realities in Relation to 'Voluntary' and 'Involuntary' Childlessness and Womanhood. *Social Inquiry* 72(1). 7–20.
- Levinson, Daniel & Darrow, Charlotte & Klein, Edward & Levinson, Maria & McKee, Braxton (1978/1979) *The Seasons of a Man's Life*. New York: Knopf.
- Levinson, Daniel & Levinson, Judy (1996/1997) *The Seasons of a Woman's Life*. New York: Ballantine Books.
- Liebkind, Karmela (1988) *Me ja muukalaiset. Ryhmäraajat ihmisten suhteissa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Liljeström, Marianne (1996) Sukupuolijärjestelmä. Teoksessa Anu Koivunen ja Marianne Liljeström (toim.) *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino. 111–138.
- Liljeström, Rita (1983) *Det erotiska kriget*. Stockholm: LiberFörlag.
- Lindström, Varpu (1991) *Uhmattaret. Suomalaisten siirtolaisnaisten vaiheita Kanadassa 1890–1930*. Helsinki: WSOY.
- Lum, Ada (1980) *Naimaton, entä sitten*. Lapua: Herättäjä-yhdistys.
- Lumme-Sandt, Kirsi (2005) Vanhan ihmisen kohtaaminen haastattelutilanteessa. Teoksessa Johanna Ruusuvoori ja Liisa Tiittula (toim.) *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino. 125–144
- Lähtenmäki, Kerttu (2007) Johdanto. Teoksessa Kerttu Lähtenmäki (toim.) *Lapsettomuus. 30 tositarinaa*. Loviisa: Tositarinat. 7–10.
- Lähtenmäki, Maria (1995) *Mahdollisuuksien aika. Työläisnaiset ja yhteiskunnan muutos 1910–30-luvun Suomessa*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Lämsä, Anna-Maija (2003) Miten näkyy nainen johtamistutkimuksessa? Teoksessa Anna-Maija Lämsä (toim.) *Näköaloja naisjohtajuuteen*. Jyväskylän yliopisto, taloustieteiden tiedekunta. Julkaisuja 13/2003. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. 25–46.
- Löfström, Jan (1999a) ”Mies” ja ”nainen” ynnä muut sukupuolet. Teoksessa Bo Lönnqvist, Elina Kurki ja Eeva Uusitalo (toim.) *Kulttuurin muuttuvat kasvot. Johdatusta etnologiatieteisiin*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 247–267.
- Löfström, Jan (1999b) *Sukupuoliero agrariikulttuurissa. ”Se vaan nyt on semmonen”*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Marin, Marjatta (2001a) Aikuisuus ja keski-ikäisyys. Teoksessa Anne Sankari ja Jyrki Jyrkämä (toim.) Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologia. Tampere: Vastapaino. 225–265.
- Marin, Marjatta (2001b) Tarkastelukulmia ikään ja ikääntymiseen. Teoksessa Anne Sankari ja Jyrki Jyrkämä (toim.) Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologia. Tampere: Vastapaino. 17–48.
- Markkola, Pirjo (1990) Women in Rural Society in the 19th and 20th Centuries. Teoksessa Merja Manninen ja Päivi Setälä (toim.) The Lady with the Bow. The Story of Finnish Women. Helsinki: Otava. 16–29.
- Markkola, Pirjo (1994) Työläiskodin synty. Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Matero, Johanna (1996) Tieto. Teoksessa Anu Koivunen ja Marianne Liljeström (toim.) Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino. 245–268.
- Mehan, Hugh (2001) The Construction of an LD Student. A Case Study in the Politics of Representation. Teoksessa Margaret Wetherell, Stephanie Taylor ja Simeon Yates (toim.) Discourse Theory and Practice. London: Sage. 344–363.
- Modeski, Tania (1982/1990) Loving with a Vengeance. Mass-Produced Fantasies for Women. Routledge: New York.
- Morell, Carolyn (1994) Unwomanly Conduct. The Challenges of Intentional Childlessness. New York: Routledge.
- Moring, Anna (2003) Miksi lesbo ei meikkaa? Tulva, feministinen aikakauslehti 2(2). 20–23.
- Munice, John & Sapsford, Roger (1995) Issues in the Study of "the Family". Teoksessa John Munice, Margareth Wetherell, Rudi Dallas ja Allan Cochrane (toim.) Understanding the Family. London: Sage. 7–37.
- Mustola, Kati & Vanhala, Anni (2004) Seksuaalivähemmistöjä koskevan kyselyn tuloksia. Teoksessa Jukka Lehtonen ja Kati Mustola (toim.) "Eihän heterotkaan kerro..." Seksuaalisuuden ja sukupuolen rajankäyntiä työelämässä. Tutkimukset ja selvitykset 2/04. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt työelämässä Equal-hanke. Helsinki: Työministeriö. 30–57.

- Mäkelä, Maija (1990) Lapsettomuuden surutyö. Liiteteksti teoksessa Pirre Saario (kirj.) Haikara lentää ohi. Helsinki: Kirjapaja.
- Mäkelä, Maija (1994) Suomalaisen laitoksen alkusanat. Liiteteksti teoksessa Linda Salzer (kirj.) (1986/1994) Lapsettomuus kriisinä. Suomentanut Eila Salminen. Helsinki: Otava.
- Niekka, Ilse & Päivi Petrelius (1993) Suomalainen vanhapiikkuus. Tutkielma naisen naimattomuuden kulttuurisesta määrittelystä. Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitos. Työpapereita; 77. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Niemelä, Pirkko (1991) Äitiyden hillitty raivo. Teoksessa Sinikka Nopola (toim.) Äiti tuu ikkunaan. Äitiys – elämä vai kohtalo? Helsinki: WSOY. 107–126.
- Niemi, Iiris (2002) Ajankäyttö meillä ja muualla. Hyvinvointikatsaus 12(3). 16–18.
- Nieminen, Armas (1951) Taistelu sukupuolimoraalista. Avioliitto- ja seksuaalikäytöksiä suomalaisen hengenelämän ja yhteiskunnan murroksessa sääty-yhteiskunnan ajoilta 1910-luvulle. Väestöpolittisen tutkimusseuran julkaisuja A:6. Turku: WSOY.
- Nieminen, Armas (1993) Suomalaisen aviorakkauden ja seksuaalisuuden historia. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D, nro 27/1993. Helsinki: Väestöntutkimuslaitos, Väestöliitto.
- Nightingale, David & Cromby, John (1999) Preface. Teoksessa David Nightingale ja John Cromby (toim.) Social Constructionist Psychology. A Critical Analysis of Theory and Practice. Buckingham: Open University Press. xv–xvi.
- Neugarten, Bernice (1977) Personality and Aging. Teoksessa James Birren ja K. Warner Schaie (toim.) Handbooks of the Psychology of Ageing. New York: Van Nostrand Reinhold Company.
- Neugarten, Bernice & Moore, Joan & Lowe, John (1968) Age Norms, Age Constraints and Adult Socialization. Teoksessa Bernice Neugarten (toim.) Middle Age and Aging. 22–28.
- Nopola, Sinikka (1991) Esipuhe. Teoksessa Sinikka Nopola (toim.) Äiti tuu ikkunaan. Äitiys – elämä vai kohtalo? Helsinki: WSOY. 7–8.
- Nousiainen, Kirsi (2004) Lapsistaan erillään asuvat äidit. Äitiysidentiteetin rakentamisen tiloja. Jyväskylän yliopisto, yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Jyväskylä: Minerva Kustannus Oy.

- Nurmi, Jari-Erik & Salmela-Aro, Katariina (2002) Motivaatio elämänkaaren siirtymissä. Teoksessa Katariina Salmela-Aro ja Jari-Erik Nurmi (toim.) Mikä meitä liikuttaa. Modernin motivaatiopsykologian perusteet. Jyväskylä: PS-kustannus. 54–66.
- Nygård, Toivo (1998) Erilaisten historiaa. Marginaaliryhmät Suomessa 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy.
- Näre, Sari (1992) Liisa Älä! Älä! -maassa. Tyttöjen autonomian säätely. Teoksessa Sari Näre ja Jaana Lähteenmaa (toim.) Letit liehumaan. Tyttökulttuuri murroksessa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 25–36.
- Näre, Sari (2004) Kokonainen nainen. Helsinki: Kirjapaja.
- Nätkin, Ritva (1991) Siveettömät, itsekkäät, emansipeeratut. Teoksessa Sinikka Nopola (toim.) Äiti tuu ikkunaan. Helsinki: WSOY. 11–25.
- Nätkin, Ritva (2003) Moninaiset perhemuodot ja lapsen hyvä. Teoksessa Hannele Forsberg ja Ritva Nätkin (toim.) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus. 16–38.
- Nätkin, Ritva (1995) Maternalisuuden kertomukset. Teoksessa Leena Eräsaari, Raija Julkunen ja Harriet Silius (toim.) Naiset yksityisen ja julkisen rajalla. Tampere: Vastapaino. 67–87.
- Oittinen, Riitta (1989) Ompelu naisten työnä ja naisten työn symbolina. Teoksessa Leena Laine ja Pirjo Markkola (toim.) Tuntematon työläisnainen. Tampere: Vastapaino. 61–87.
- Oittinen, Riitta (1990) Säädystä pukeutumista. Muoti ja erottautuminen keisariajan suomalaisessa pukeutumisessa. Teoksessa Matti Peltonen ym. (toim.) Arki ja murros. Tutkielmia keisariajan Suomesta. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Ojala, Eija Maarit (2000) Itsellisen naisen toiseus familistisessä yhteisössä. Subjektiivien valtausta marginaalista. Yhteisötutkimus akateemisten kaupunkilaisten sinkkunaisten näkökulmasta haastattelujen pohjalta. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto, kansantieteen laitos. Julkaisematon.
- Ojala, Eija Maarit & Kontula, Osmo (2002) Tarvitseeko minua kukaan? Keski-ikäiset yksineläjät perhekeskeisessä yhteisössä. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D40/2002. Helsinki: Väestöliitto.

- Ollikainen, Virve (2003) Naiset Suomen työmarkkinoilla. Teoksessa Anna-Maija Lämsä (toim.) Näköaloja naisjohtajuuteen. Jyväskylän yliopisto, taloustieteiden tiedekunta. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. 6–24.
- Ollila, Anne (1990) Perhe – ura vai vankila. Teoksessa Kari Immonen (toim.) Naisen elämä. Mistä on pienet tytöt tehty, mistä tyttöjen äidit. Helsinki: Otava. 263–347.
- Ollila, Anne (1993) Suomen kotien päivä valkenee... Marttajärjestö suomalaisessa yhteiskunnassa vuoteen 1939. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Ollila, Anne (1994) Naisliike, nationalismi ja kansanvalistus. Miksi Martta-yhdistys halusi riveihinsä ”kaikkien kansanluokkien naiset”? Teoksessa Anneli Anttonen, Lea Henriksson ja Ritva Nätkin (toim.) Naisten hyvinvointivaltio. Tampere: Vastapaino. 53–72.
- Ollila, Anne (1998) Jalo velvollisuus. Virkanaisena 1800-luvun lopun Suomessa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Paajanen, Pirjo (2002) Saako haikara tulla käymään? Suomalaisten lastenhankinnan ihanteet ja todellisuus. Perhebarometri 2002. Katsauksia/Väestöntutkimuslaitos E 14/2002. Väestöliitto: Helsinki. Saatavilla myös sähköisessä muodossa: http://www.vaestoliitto.fi/mp/db/file_library/x/IMG/12107/file/Perhe2002.pdf [Viitattu 4.8.2008]
- Paarma, Jukka (2005) Lapsen oikeudet ensisijaiset hedelmöityshoidoissa. Kirkolliskokouksen avauspuhe Turussa 9.5.2005. Saatavilla sähköisessä muodossa <http://www.evl.fi/arkkipiispa/kirkolliskokous09052005.htm> [Viitattu 4.8.2008]
- Paasonen, Susanna (1999) ”Hän on se oikea! Hän on todellakin se oikea!” Elokuvat *Morsian karkuteillä* ja *Notting Hill* romanssiteknologiana. Teoksessa Susanna Paasonen (toim.) Hääkirja. Kirjoituksia rakkaudesta, romantiikasta ja sukupuolesta. Turku: Turun yliopisto. 103–121.
- Palin, Tutta (1996) Ruumis. Teoksessa Anu Koivunen ja Marianne Liljeström (toim.) Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino. 225–224.
- Parker, Ian (1992) Discourse Dynamics. Critical Analysis for Social and Individual Psychology. London: Routledge.

- Perho, Hannu & Korhonen, Merja (1994) Elämän vakaat vaiheet ja siirtymät aikuisuuden alusta keski-ikäen kynnykselle. Teoksessa Hannu Perho ja Pentti Sinisalo (toim.) Näkökulmia elämäkulun ja ammattiurien tutkimukseen. Acta Psychologica Fennica. Helsinki: Suomen psykologinen seura. 61–78.
- Phillips, Nelson & Hardy, Cynthia (2002) Discourse Analysis. Investigating of Social Construction. Qualitative research methods series, vol. 50. Thousand Oaks: Sage.
- Pietilä, Hilikka (2002) Onko tasa-arvosta muutoksen välineeksi? Tasa-arvopolitiikasta naisten vaikutusvallan vahvistamiseen. Teoksessa Anne Holli, Terhi Saarikoski ja Elina Sana (toim.) Tasa-arvopolitiikan haasteet. Helsinki: Tasa-arvoasian neuvottelukunta. Sosiaali- ja terveysministeriö. 221–239.
- Pietiläinen, Marjut (2006b) Tasa-arvoinen suomineito, osa 1. Tilastokeskus. Tieto&trendit: talous, yhteiskunta ja ympäristö 2(6–7). 74–76. Saatavilla myös sähköisessä muodossa: http://www.stat.fi/artikkelit/2006/art_2006-07-06_001.html [Viitattu 4.8.2008]
- Pietiläinen, Marjut (2006b) Tasa-arvoinen suomineito, osa 2. Tilastokeskus. Tieto&trendit: talous, yhteiskunta ja ympäristö 2(8). 65–67. Saatavilla myös sähköisessä muodossa: http://www.stat.fi/artikkelit/2006/art_2006-09-06_001.html [Viitattu 4.8.2008]
- Pirkkala, Sari (2004) Tasa-arvotietoa kunnalliseen päätöksentekoon. Indikaattorihankkeen taustaraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2003:12. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Pohjola-Vilkuna, Kirsi (1995) Eros kylässä. Maaseudun luvaton seksuaalisuus vuosisadan vaihteessa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Pohls, Maritta (1990) Women's Work in Finland 1870–1940. Teoksessa Merja Manninen & Päivi Setälä (toim.) The Lady with the Bow. The Story of Finnish Women. Helsinki: Otava. 54–79.
- Potter, Jonathan (2004) Relativism. Teoksessa Michael Lewis-Beck, Allan Bryman ja Tim Futing Liao (toim.) The Sage Encyclopedia of Social Science Research Methods. Osa 3. Thousands Oaks: Sage. 951–952.
- Potter, Jonathan & Wetherell, Margaret (1987) Discourse and Social Psychology. Beyond Attitudes and Behaviour. London: Sage.
- Potter, Jonathan & Margaret Wetherell (2001) Unfolding Discourse Analysis. Teoksessa Margaret Wetherell, Stephanie Taylor ja Simeon Yates (toim.) Discourse Theory and Practice. London: Sage. 198–209.

- Puhakka, Helena (2003) Koulutus, työelämä ja sukupuoli. Teoksessa Marjatta Vanhalakka-Ruoho (toim.) Näkymätöntä näkyväksi. Elämänkulku, työura ja sukupuolitietoinen ohjaus -projektin ydinteemoja. Joensuun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunnan selosteita 87. Joensuu: Joensuun yliopistopaino. 20–42.
- Pulkkinen, Lea & Kokko, Katja (1996) Keskeiset elämänsisällöt aikuisiässä. Teoksessa Lea Pulkkinen (toim.) Lapsesta aikuiseksi. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy. 103–120.
- Pulkkinen, Tuija (2000) Judith Butler. Sukupuolen suorittamisen teoreetikko. Teoksessa Feministejä. Aikamme ajattelijoita (toim.) Anneli Anttonen, Kirsti Lempiäinen & Marianne Liljeström. Tampere: Vastapaino. 45–60.
- Raitanen, Marko (2001) Aikuistuminen. Uusi vaihe elämässä vai uusi elämä vaiheessa? Teoksessa Anna Sakari ja Jyrki Jyrkämä (toim.) Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa. Tampere: Vastapaino. 187–224.
- Rantalaiho, Liisa (1988) Teoksessa Päivi Setälä ja Hannele Kurki (toim.) Akanvirtaan. Johdatus naistutkimukseen. Helsinki: Yliopistopaino. 28–54.
- Rantalaiho, Liisa (1994) Sukupuolisopimus ja Suomen malli. Teoksessa Anneli Anttonen, Lea Henriksson ja Ritva Nätkin (toim.) Naisen hyvinvointivaltio. Tampere: Vastapaino. 9–30.
- Rantamaa, Pirjo (2001) Ikä ja sen merkitykset. Teoksessa Anne Sankari ja Jyrki Jyrkämä (toim.) Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologia. Tampere: Vastapaino. 49–95.
- Rantonen, Eila (2000) Bell hooks. Toisin opettaja. Teoksessa Anneli Anttonen, Kirsti Lempiäinen ja Marianne Liljeström (toim.) Feministejä. Aikamme ajattelijoita. Tampere: Vastapaino. 187–212.
- Rich, Adrienne (1980) Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence. *Signs* 5(4). 631–660.
- Richardson, Diane (1993) *Women, Motherhood and Childrearing*. London: Macmillan.
- Reynolds, Jill & Wetherell, Margareth (2003) The Discursive Climate of Singleness. The Consequences for Women's Negotiation of a Single Identity. *Feminism & Psychology* 13(4). London: Sage. 489–510.
- Ritamies, Marketta (1988) Yksin olevat. Ei naimisissa olevien ja yksin asuvien tarkastelua. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D, nro 23. Helsinki: Väestöntutkimuslaitos.
- Rojola, Lea (1996) Ero. Teoksessa Anu Koivunen ja Marianne Liljeström (toim.) Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino. 156–178.

- Rojola, Lea ym. (2000) Gayatri Chakravorty Spivak ja väärin lukemisen politiikat. Teoksessa Anneli Anttonen, Kirsi Lempiäinen ja Marianne Liljeström (toim.) Feministejä. Aikamme ajattelijoita. Tampere: Vastapaino. 295–318.
- Ronkainen, Suvi (1994a) Johdanto arvoihin, moraalien ja seksuaalisuuden ymmärtämiseen. Teoksessa Suvi Ronkainen, Pertti Pohjolainen ja Jan-Erik Ruth (toim.) Erotiikka ja elämäntapa. Helsinki: WSOY. 13–18.
- Ronkainen, Suvi (1994b) Seksuaalisuuden tyyli. Teoksessa Suvi Ronkainen, Pertti Pohjolainen ja Jan-Erik Ruth (toim.) Erotiikka ja elämäntapa. Helsinki: WSOY. 230–253.
- Ronkainen, Suvi (1994c) Sukupolvet ja seksuaalisuus. Teoksessa Suvi Ronkainen, Pertti Pohjolainen ja Jan-Erik Ruth (toim.) Erotiikka ja elämäntapa. Helsinki: WSOY. 31–39.
- Ronkainen, Suvi (1997) Biseksuaalinen kokemus ja biseksuaalinen identiteetti. Teoksessa Jukka Lehtonen, Jussi Nissinen ja Maria Socada (toim.) Hetero-olettamuksesta moninaisuuteen. Helsinki: Oy Edita Ab. 34–47.
- Ronkainen, Suvi (1999) Ajan ja paikan merkitykset. Subjektiviteetti, tieto ja toimijuus. Helsinki: Gaudeamus.
- Ronkainen, Suvi (2000) Sandra Harding. Sijoittumisen ja sitoutumisen teoreetikko. Teoksessa Anneli Anttonen, Kirsi Lempiäinen ja Marianne Liljeström (toim.) Feministejä. Aikamme ajattelijoita. Tampere: Vastapaino. 161–186.
- Ronkainen, Suvi (2001) Naiseuden inho. Teoksessa Minna Nikunen, Tuula Gordon, Sanna Kivimäki ja Riitta Pirinen (toim.) Nainen, naisuus, naisellisuus. Tampere: Tampere University Press. 63–89.
- Ruusuvuori, Johanna (2001) Harvey Sacks. Arkielämän menet ja keskusteluanalyysi. Teoksessa Vilma Hänninen, Jukka Partanen ja Oili-Helena Ylijoki (toim.) Sosiaalipsykologian suunnannäyttäjiä. Tampere: Vastapaino. 383–403.
- Räisänen, Arja-Liisa (1995) Onnellisen avioliiton ehdot. Sukupuolijärjestelmän muodostumisprosessi suomalaisissa avioliitto- ja seksuaalivalitusoppaissa 1865–1920. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Saarikoski, Helena (1998) Tytön maineen käsite ja huoraksi leimaamisen kansantapa. Teoksessa Taava Koskinen (toim.) Kurtisaaneista kunnian naiseen. Näkökulmia Huorakatemiasta. Helsinki: Yliopistopaino. 159–192.

- Saarikoski, Helena (2001) *Mistä on huonot tytöt tehty?* Helsinki: Tammi.
- Saario, Pirre (1990) *Haikara lentää ohi.* Helsinki: Kirjapaja.
- Saaristo, Kimmo & Jokinen, Kimmo (2004) *Sosiologia.* Helsinki: WSOY.
- Sacks, Harvey (1996) *Lectures on conversation. Volumes 1 & 2.* Toim. Gail Jefferson. Oxford: Blackwell.
- Salmela-Aro, Katariina & Saisto, Terhi & Halmesmäki, Erja & Nurmi, Jari-Erik (2002) Teoksessa Katariina Salmela-Aro ja Jari-Erik Nurmi (toim.) *Mikä meitä liikuttaa. Modernin motivaatiopsykologian perusteet.* Jyväskylä: PS-kustannus. 84–103.
- Salmi, Minna (1996) *Työelämän ja perhe-elämän yhdistämisen palapelit.* Teoksessa Merja Kinnunen ja Päivi Korvajärvi (toim.) *Työelämän sukupuolistavat käytännöt.* Tampere: Vastapaino. 211–231.
- Salmi, Minna & Kivimäki, Riikka (1997) Introduction. Teoksessa Liisa Rantalaiho ja Tuula Heiskanen (toim.) *Gendered Practices in Working Life.* New York: St. Martins's Press. 83–87.
- Salo, Aija (2004) *Duunarina, naisena ja lesbona työyhteisössä.* Teoksessa Jukka Lehtonen ja Kati Mustola (toim.) *"Eihän heterotkaan kerro..." Seksuaalisuuden ja sukupuolen rajankäyntiä työelämässä. Tutkimukset ja selvitykset 2/04. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt työelämässä Equal-hanke.* Helsinki: Työministeriö. 182–192.
- Salonen, Marko (2005) *Hiljainen heteroseksuaalisuus? Nuoret, suojaikäraja ja itsemäärääminen.* Tampere: Tampere University Press.
- Salonen, Marko (2006) *Hiljainen heteroseksuaalisuus? Naistutkimus – Kvinnoforskning* 19(1). 62–66.
- Salzer, Linda (1986/1994) *Lapsettomuus kriisinä.* Suomentanut Eila Salminen. Helsinki: Otava.
- Sauli, Hannele (2004) *Iällä väliä. Lapsiperheetkin ikääntyvät.* Tilastokeskus. Hyvinvointikatsaus 14(4). 4–10. Saatavilla myös sähköisessä muodossa: http://www.stat.fi/tup/hyvinvointikatsaus/hyka_2004_4_sauli.pdf [Viitattu 4.8.2008]
- Silius, Harriet (1995) *Sukupuolitetun ammatillisuuden julkisuus ja yksityisyys.* Teoksessa Leena Eräsaari, Raija Julkunen ja Harriet Silius (toim.) *Naiset yksityisen ja julkisen rajalla.* Tampere: Vastapaino. 49–64.
- Sinkkuelämää Suomessa 2005 (2005) *Nordea Pankki Suomi Oyj:n teettämä tutkimus.* Julkaisematon.

- Smart, Carol (1996) *Deconstructing Motherhood*. Teoksessa Elizabeth Silva (toim.) *Good Enough Mothering? Feminist Perspectives on Lone Motherhood*. London: Routledge. 37–57.
- Smith, Dorothy (1987) *The Everyday Word as Problematic. A Feminist Sociology*. Boston: Northeastern University Press.
- Sosiaali- ja terveysministeriö (2007) *STM ja työmarkkinajärjestöt kampanjoimaan perhevapaiden puolesta*. Saatavilla sähköisessä muodossa <http://www.stm.fi/Resource.phx/hankk/hankt/isyys/index.htx> [Viitattu 4.8.2008]
- Speer, Susan (2005) *Gender Talk. Feminism, Discourse and Conversation Analysis. Women and Psychology*. London: Routledge.
- Spensky, Martine (1992) *Procedures of Legitimacy. Homes for Unmarried Mothers in the 1950s*. Teoksessa Carol Smart (toim.) *Regulating Womanhood. Historical Essays on Marriage, Motherhood and Sexuality*. London: Routledge. 100–118.
- Stakes (2006) *Toimeentulotuki 2005*. Tilastotiedote 24/2006. Saatavilla sähköisessä muodossa http://www.stakes.fi/NR/rdonlyres/7924ABEB-1973-4C2C-B149-573C17E364B0/0/Tt25_06.pdf [Viitattu 4.8.2008]
- Stark, Eija (2003) *Vaikuttaako agrariakulttuurin pariumismalli nykyisen sinkkuilmiön taustalla?* Tilastokeskus. *Hyvinvointikatsaus* 13(4). 2–8. Saatavilla myös sähköisessä muodossa: http://www.stat.fi/tup/hyvinvointikatsaus/hyv_034_kartovaara.pdf [Viitattu 4.8.2008]
- Statens offentliga utredningar (1990) *Demonkrati och makt i Sverige. Maktutredningens huvudrapport*. Statens offentliga utredningar 1990:44. Stockholm: Allmänna.
- Stein, Peter (toim.) (1981) *Single Life. Unmarried Adults in Social Context*. New York: St. Martin's Press.
- Stokoe, Elizabeth (2003) *Mothers, Single Women and Sluts. Gender, Morality and Membership Categorization in Neighbour Disputes*. *Familism & Psychology* 13(4). London: Sage. 318–344.
- Stroka, Barbara (1978/1985) *Yksi on myös kokonaisluku*. Vantaa: RV-kirjat.
- Stålström, Olli (1997) *Homoseksuaalisuuden sairausleiman loppu*. Helsinki: Gaudeamus.
- Sulkunen, Irma (1987) *Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus*. Teoksessa Risto Alapuro ym. (toim.) *Kansa liikkeessä*. Helsinki: Kirjayhtymä. 157–172.

- Sulkunen, Irma (1989) *Naisen kutsumus. Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen*. Helsinki: Hanki ja jää.
- Sulkunen, Pekka (1987/1989) *Johdatus sosiologiaan*. Helsinki: WSOY.
- Sulkunen, Pekka (1998) *Johdatus sosiologiaan. Käsitteitä ja näkökulmia*. Helsinki: WSOY.
- Suoninen, Eero (1992) *Perheen kuvakulmat. Diskurssianalyysi perheenäidin puheesta*. Tampereen yliopisto, sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos. Tutkimuksia, sarja A, Nro 24. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Suoninen, Eero (1993a) *Kielen käytön vaihtelevuuden analysoiminen*. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila ja Eero Suoninen (toim.) *Diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Vastapaino. 48–74.
- Suoninen, Eero (1993b) *Mistä on perheen äidit tehty?* Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila ja Eero Suoninen (toim.) *Diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Vastapaino. 111–150.
- Suoninen, Eero (1999a) *Näkökulmia sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen*. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila ja Eero Suoninen (toim.) *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino. 17–36.
- Suoninen, Eero (1999b) *Vuorovaikutuksen mikromaiseman analysoiminen*. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila ja Eero Suoninen (toim.) *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino. 101–125.
- Sutela, Hanna (1999) *Työ ja perhe*. Teoksessa Anna-Maija Lehto ja Hanna Sutela (toim.) *Tasa-arvo työoloissa. Työmarkkinat 1999:19*. Helsinki: Tilastokeskus. 45–81.
- Sutela, Hanna (2005) *Työtä ja perhe-elämää*. *Hyvinvointikatsaus* 15(3). 24–29.
- Tainio, Liisa (2001) *Puhuvan naisen paikka. Sukupuoli kulttuurisena kategoriana kielenkäytössä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tajfel, Henri (1981) *Human Groups and Social Categories*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Talve, Ilmar (1990) *Suomen kansankulttuuri*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Talve, Ilmar (1997) *Finnish Folk Culture*. *Studia Fennica. Ethnologica* 4. Helsinki: Finnish Literature Society.
- Taylor, Stephanie (2001) *Locating and Conduction Discourse Analytic Research*. Teoksessa Margaret Wetherell, Stephanie Taylor ja Simeon Yates (toim.) *Discourse as Data. A Guide for Analysis*. London: Sage. 5–48.

- Teinari, Janne & Vaara, Eero & Meriläinen, Susan (2005) Yhteisyyden rakentuminen haastattelussa. Teoksessa Johanna Ruusuvuori ja Liisa Tiittula (toim.) Haastattelu, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino. 103–124.
- Tikka, Marja (1994) Kalenteri-ikästä omaelämäkerralliseen ikään. Teoksessa Antti Uutela ja Jan-Erik Ruth (toim.) Muuttuva vanhuus. Helsinki: Gaudeamus. 80–101.
- Tilastokeskus (2005a) Ensimmäinen tutkimus perheiden ajankäytöstä. Saatavilla sähköisessä muodossa http://www.stat.fi/til/akay/2000/akay_2000_2005-02-03_tie_001.html [Viitattu 4.8.2008]
- Tilastokeskus (2005b) Tilastokeskuksen väestö- ja tasa-arvotiedostot. Asunto, perhe, henkilöt 2005.
- Tilastokeskus (2006) Asuntokunnista 73 prosenttia on pieniä yhden tai kahden henkilön asuntokuntia. Saatavilla sähköisessä muodossa: http://www.stat.fi/til/asuolo/2006/asuolo_2006_2007-05-23_tie_001.html [Viitattu 4.8.2008]
- Tilastokeskus (2007a) Avioliittoja ja avioeroja vähemmän. Saatavilla sähköisessä muodossa: http://www.stat.fi/til/ssaaty/2006/ssaaty_2006_2007-05-04_tie_001.html [Viitattu 4.8.2008]
- Tilastokeskus (2007b) Synnyttäneiden määrä lisääntyi. Saatavilla sähköisessä muodossa: http://www.stat.fi/til/synt/2006/synt_2006_2007-04-20_tie_001.html [Viitattu 4.8.2008]
- Tilastokeskus (2007c) Vuodenvaihteessa 1,4 miljoonaa perhettä. Saatavilla sähköisessä muodossa: http://www.stat.fi/til/perh/2006_2007-05-31_tie_001.html [Viitattu 4.8.2008]
- Tilastokeskus (2008) Työllisyys lisääntyi ja työttömyys väheni huhtikuussa 2008. Saatavilla sähköisessä muodossa http://www.tilastokeskus.fi/til/tyti/2008/04/tyti_2008_04_2008-05-20_tie_001_fi.html [Viitattu 4.8.2008]
- Tolvanen, Eero (2001) Sinkku. Elävänä elämässä. Helsinki: Karas-Sana.
- Triandis, Harry (1995) Individualism & Collectivism. Boulder: Westview Press
- Tuohinen, Titta (1995) Työnhaluinen nuoriso – katoavaa kansanperinnettä? Teoksessa Kari Paakkunainen (toim.) Nuori työtön – itkijä, katsoja vai ratkaisija? Nuorisotutkimusseuran tutkimuksia 1/95. Helsinki: Nuorisotutkimusseura. 128–139.
- Törnroos, Diana (2005) Naissinkuilla pyyhkii hyvin. Ajassa (1)1. 10–15.

- Ukkonen, Jenni (1999) Tahdon, mutta... Sinkkunainen yksinäisyyden ja itsenäisyyden satimessa. Teoksessa Susanna Paasonen (toim.) Hääkirja. Kirjoituksia rakkaudesta, romantiikasta ja sukupuolesta. Turku: Turun yliopisto. 89–102.
- Uutela, Antti & Palosuo, Hannele & Haukkala, Ari (1994) Vanhenemiseen liittyvät mielikuvat. Teoksessa Antti Uutela ja Jan-Erik Ruth (toim.) Muuttuva vanhuus. Helsinki: Gaudeamus. 7–26.
- Vakimo, Sinikka (2001) Paljon kokeva, vähän näkyvä. Tutkimus vanhaa naista koskevista kulttuurisista käsityksistä ja vanhan naisen elämäkäytännöistä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Valenius, Johanna (2000) ”We Don’t Use the Word ‘Republican’ in This House!” Luokan ja sukupuolen politiikkaa amerikkalaisessa tilannekomediassa. Teoksessa Joni Krekola, Sinikka Salmi-Nikander ja Johanna Valenius (toim.) Naurava työläinen, naurettava työläinen. Näkökulmia työväen huumoriin. Helsinki: Työväen historian ja perinteen seura. 158–187.
- VanEvery, Jo (1996) Heterosexuality and Domestic Life. Teoksessa Dianne Richardson (toim.) Theorising Heterosexuality. Buckingham: Open University Press. 39–54.
- Vanhalakka-Ruoho, Marjatta (2003) Sukupuoli – rajoitteena vai voimavarana työssä? Teoksessa Marjatta Vanhalakka-Ruoho (toim.) Näkymätöntä näkyväksi. Elämäkulkku, työura ja sukupuolitietoinen ohjaus -projektin ydinteemoja. Joensuun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunnan selosteita 87. Joensuu: Joensuun yliopistopaino. 66–85.
- Veikkola, Eeva-Sisko (2002). Sukupuolten asema tilastoissa. Teoksessa Anne Holli, Terhi Saarikoski ja Elina Sana (toim.) Tasa-arvopolitiikan haasteet. Helsinki: WSOY, Tasa-arvoasiain neuvottelukunta, Sosiaali- ja terveysministeriö. 50–69.
- Vilkko, Anni (1988) Tarina tarinasta. Erään omaelämäkerta-aineiston tarkastelua. Helsingin yliopisto, sosiaalipolitiikan laitos. Helsinki: Yliopistopaino.
- Vilkko, Anni (2000) Elämäkulkku ja elämäkulkukerronta. Teoksessa Eino Heikkinen ja Jouni Tuomi (toim.) Suomalainen elämäkulkku. 74–85.
- Virtanen, Leea (1990) Huoraksi nimittely suomalaisessa perinteessä. Teoksessa Aili Nenola ja Senni Timonen (toim.) Louhen sanat. Kirjoituksia kansanperinteen naisista. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 139–160.
- Virtanen, Leea (1994) Arjen uskomukset. Punatukkaiset ovat intohimoisia. Helsinki: WSOY.

- Vuorela, Toivo (1977) *Suomalainen kansankulttuuri*. Helsinki: WSOY.
- Vuori, Jaana (2003) *Äitiyden ainekset*. Teoksessa Hannele Forsberg ja Ritva Nätkin (toim.) *Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Helsinki: Gaudeamus 39–63.
- Väestöliitto (2004) *Väestöpoliittinen ohjelma*. Helsinki: Väestöliitto. Saatavilla myös sähköisessä muodossa:
http://www.vaestoliitto.fi/mp/db/file_library/x/IMG/13591/file/vpohjelma_lopullinenpdf.pdf [Viitattu 4.8.2008]
- Westcott, Marcia (1990) *Feminist Criticism of the Social Sciences*. Teoksessa Joyce Nielsen (toim.) *Feminist Research Methods. Exemplary Readings in the Social Sciences*. Boulder: Westview Press. 58–68.
- Wetherell, Margaret (1995) *Romantic Discourse and Feminist Analysis. Interrogating Investment, Power and Desire*. Teoksessa Sue Wilkinson ja Celia Kitzinger (toim.) *Feminism and Discourse. Psychological Perspectives*. London: Sage. 129–144.
- Wetherell, Margaret (2001) *Themes in Discourse Research*. Teoksessa Margaret Wetherell, Stephanie Taylor ja Simeon Yates (toim.) *Discourse Theory and Practice*. London: Sage. 14–28.
- Wetherell, Margaret & Potter, Jonathan (1992) *Mapping the Language of Racism. Discourse and the Legitimation of Exploitation*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- Widdicombe, Sue (1998) *Identity as an Analyst' and Participants' Resource*. Teoksessa Charles Antaki ja Sue Widdicombe (toim.) *Identities in Talk*. London: Sage. 191–217.
- Wilkinson, Helena (1995/1996) *Parhaassa seurassa. Yksinäisyys – matka ja mahdollisuus*. Suomentanut Oili Aho. Hämeenlinna: Päivä.
- Wilkinson, Sue (1997) *Priorising the Political. Feminist psychology*. Teoksessa Tomas Ibáñez ja Lupicinio Íñiguez (toim.) *Critical Social Psychology*. London: Sage. 178–194.
- Wilkinson, Sue & Kitzinger, Celia (2005) *Introduction*. Teoksessa Sue Wilkinson ja Celia Kitzinger (toim.) *Feminism and Discourse. Psychological Perspectives*. London: Sage. 1–9.
- Willig, Carla (1999) *Introduction. Making a Difference*. Teoksessa Carla Willig (toim.) *Applied Discourse Analysis. Social and Psychological Interventions*. Buckingham: Open University Press. 1–21.
- Willig, Carla (2001) *Introducing Qualitative Research in Psychology. Adventures in Theory and Method*. Buckingham: Open University Press.

Wood, Linda & Kroger, Rolf (2000) *Doing Discourse Analysis. Methods for Studying Action in Talk and Text*. Thousand Oaks: Sage.

Zedeck, Sheldon (1992) Introduction. *Exploring the Domain of Work and Family Concerns*. Teoksessa Sheldon Zedeck (toim.) *Work, Families and Organizations*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers. 1–32.

Liitteet

Liite 1: Haastattelukysymykset

Haastattelun aluksi

1. Kerro, mitä teet tavallisen arkipäivän kuluessa.
2. Ketkä ovat Sinulle tärkeitä ihmisiä?
3. Kuvaile itseäsi muutamalla sanalla.
4. Oletko Sinä tyypillinen puolison ja lapseton nainen? Millä perusteella?

Puolisosuhde ja äitiys

5. Oletko joutunut selittelemään sitä, miksi Sinulla ei ole puolisoa? Onko Sinulla jokin vakiovastaus? Mikä?
6. Millaisilla naisilla yleensä on puoliso?
7. Onko Sinussa samoja ominaisuuksia kuin niissä naisissa, joita äsken kuvailit? Mitä ominaisuuksia?
8. Minkälaisia naisia äidit yleensä ovat?
9. Onko Sinussa äideille tyypillisiä ominaisuuksia? Mitä ominaisuuksia?
10. Oletko joutunut selittelemään, miksi Sinulla ei ole lapsia? Onko Sinulla jokin vakiovastaus? Mikä?
11. Haaveiletko Sinä omasta lapsesta? Miksi haaveilet/et haaveile?
12. Haaveiletko Sinä siitä, että olisit jonkun puoliso? Tarkoitan tällä sitä, että asuisit puolison kanssa. Miksi haaveilet/et haaveile?
13. Onko naisen mielestäsi vaikeampaa olla puolison kuin miehen? Miksi on/ei ole?
14. Entä onko naisen mielestäsi vaikeampaa olla lapseton kuin miehen? Miksi on/ei ole?

Aikuisuus

15. Mitä ihmisen on oltava, jotta häntä voi pitää aikuisena?
16. Mikä tekee naisesta aikuisen?
17. Mitä mieltä olet väitteestä ”avioliitto kasvattaa kypsään aikuisuuteen”?

18. Mitä mieltä olet väitteestä ”lapsi tekee naisesta aikuisen”?
19. Millä perustein Sinä itse olet aikuinen?
20. Minkälaisissa tilanteissa Sinä tunnet olevasi tasa-arvoinen aikuinen nainen?

Arvostus

21. Minkälaisia naisia yleensä arvostetaan?
22. Mitä ominaisuuksia Sinä itse arvostat itsessäsi?
23. Mitä Sinun ominaisuuksiasi erityisesti naiset ovat arvostaneet?
24. Entä mitä Sinun ominaisuuksiasi erityisesti miehet ovat arvostaneet?
25. Mitä mieltä olet väitteestä ”aikuinen nainen tarvitsee seksiä”?
26. Mitä haluaisit sanoa puolisottomista naisista ja seksuaalisuudesta?

Ennakkoluulot

27. Kohdistuuko Sinun mielestäsi naisiin, joilla ei ole puolisoa eikä lapsia jonkinlaisia ennakkoluuloja? Kertoisitko jonkun ennakkoluulon, joka tuli mieleesi. Pitääkö tuo ennakkoluulo paikkansa?

Annetaan yksitellen luettavaksi neljä stereotyyppia puolisottomista ja lapsettomista naisista. Kun haastateltava on lukenut, kysytään kunkin kuvauksen kohdalta erikseen...

28. (a, b, c, d) Ajatellaanko naisista, joilla ei ole puolisoa eikä lapsia tällä tavalla? Vastaako tämä kuvaus todellisuutta? Ketkä ajattelevat tämän kuvauksen mukaisesti?
29. Onko Sinuun joskus suhtauduttu jollain näistä tavoista? Mitä Sinä siitä ajattelit (/ajattelisit, jos suhtauduttaisiin)?

Hyvä elämä

30. Et ole puoliso etkä äiti. Onko jotain sellaista, joka tämän elämäntilanteesi takia on Sinulle tavallista tärkeämpää. Mitä ja miksi?
31. Mikä on puolisottomana ja lapsettomana naisena kaikkein parasta?
32. Puuttuiko haastattelusta jokin kysymys, jonka oletit kysyttävän? Mikä kysymys? Mikä on Sinun vastauksesi tähän kysymykseesi?
33. Haluaisitko sanoa haastattelun lopuksi vielä jotakin?

Liite 2: Neljä stereotyyppistä yksineläjänaiskuva

Laadin kuvaukseni *perinteisestä vanhastapiiasta*, *city-sinkkunaisesta*, *pelästyneestä reppanasta* ja *kukaties lesbosta* haastatteluaineiston keräämistä varten. Kunkin kuvauksen kulttuurisesta kontekstista ja kuvauksen laatimiseen käyttämästäni aineistosta on kerrottu muutamalla sanalla alaviitteissä. Kuvausten nimet ovat itseni antamia.

Kuvaukset ovat tarkoituksellisesti provosoivia, jotta ne herättäisivät keskustelua haastattelutilanteessa. Kommentoimiskynnyksen madaltamiseksi kirjoitin kuvaukseni puhekielisiksi ja jätin ne ilman tekstin pelottavuutta lisääviä lähdeviitteitä. Tässä liitteessä näkyvät alaviitteet eivät näkyneet haastattelutilanteessa käyttämissäni teksteissä, vaan haastateltuni saivat pelkät kuvaukset luettavikseen.

Haastattelemani naiset tunnistivat perinteisen vanhanpiian, city-sinkkunaisen, pelästyneen reppanan ja kukaties lesbon kulttuurissamme olemassaoleviksi yksineläjänaiskuviksi ja kertoivat tilanteista, joissa heitä itseään oli kohdeltu laatimieni kuvausten kaltaisina naisina. Tästä huolimatta esittämäni kuvaukset olisi voinut koota myös toisin. Kaikki yleisesti tunnetut yksineläjänaisiin liitetyt stereotyyppiset käsitykset eivät sisälly näihin neljään karrikatyyriseen yksineläjänaiskuvaan.

Perinteinen vanhapiika

Perinteinen vanhapiika elää selibaatissa. Hänellä ei ole seksisuhteita miesten kanssa eikä mitä todennäköisimmin tule jatkossakaan olemaan. Tämä ei ole mikään ihme, sillä perinteisessä vanhassapiiassa on jokin ulkoinen tai sisäinen vika tai puute, joka suorastaan karkottaa miehet hänen ympäriltään. Yksikään normaali mies ei ole kiinnostunut parisuhteesta perinteisen vanhanpiian kanssa.

Perinteisen vanhanpiian elämän keskeisin tavoite on ollut ja on edelleen avioliitto. Koska tämä tavoite ei ole toteutunut, on hänestä tullut kateellinen, katkera ja kärtyisä ikäneito, jonka kanssa kaikkien on hyvin hankala tulla toimeen. Perinteinen vanhapiika ei ole kenenkään mielestä mukava ihminen. Häneen verrattuina perheelliset naiset ovat ilman muuta paljon mukavampia.

Kärtyisyytensä lisäksi perinteiset vanhatpiiat ovat tunnetusti miehenkipeitä. He haluavat itselleen puolison keinolla millä hyvänsä. Miehenkipeydessään perinteinen vanhapiika saattaa olla suorastaan huvittava, sillä läheskään aina hän ei itse käsitä, miten tuhoontuomittuja hänen yrityksensä löytää puoliso todellakin ovat. Vanhapiika on ja pysyy vanhanapiikana jatkossakin tekipä hän mitä tahansa.

Vanhanpiian luonteenlaatu ja miehettömyys ovat oivia leikinlaskun kohteita, joista kenenkään ei ole syytä suuttua. Onhan vanhoistapiioista laskettu leikkiä jo aikapäiviä ennen omaa aikaamme! Vakavasti ottaen vanhanpiian kohtalo on kuitenkin surkea, sillä ovathan vanhatpiiat avioitumistahdostaan huolimatta joutuneet jäämään vaille äitiyden iloa ja aikuiselle naiselle kuuluvaa asemaa miehensä puolisona.¹⁰⁷

¹⁰⁷ Mielikuva yksineläjänaisesta *perinteisenä vanhanapiikana* on tuttu vanhapiikavitseistä, klassikoksi muodostuneen *Meksikon pikajuna* -laulun sanoista ja vanhoista suomalaisista elokuvista. Vanhapiikastereotypiaan liittyvistä käsityksistä ja uskomuksista on kirjoitettu myös tieteellisissä tutkimuksissa. Kuvaus vanhapiikastereotypiasta löytyy muun muassa Tuula Gordonin (1994, 128–131), Ilse Niekan ja Päivi Petreliuksen (1993, 1–36) ja Sinikka Vakimon (2001, 152–158) teoksista.

City-sinkkunainen

City-sinkkunainen on nykyaikainen, kunnianhimoinen, aktiivinen ja mahdollisesti myös pitkälle koulutettu. Työ ja ammatti ovat saaneet city-sinkkunaisen mielessä aivan liian korostuneen merkityksen. Niinpä hänestä on tullut materialistisia arvoja korostava työhullu, jolle oma etu on kaikki kaikessa. Yksinelävänä ja hyvin toimeentulevana city-sinkkunaisella ei ole koskaan minkäänlaisia taloudellisia huolia.

City-sinkkunainen antaa ymmärtää kelpuuttavansa puolisoikseen vain itsensä herra Täydellisyden. Täydellistä miestä ei ole olemassa, joten city-sinkulle ei kelpaa kukaan. Tosiasiassa city-sinkun vaativuudessa ei kuitenkaan ole kyse miehen täydellisyydestä, vaan siitä, että city-sinkkunaista itseään riivaa täysin kyltymätön ja itsekäs vapaudenkaipuu, joka estää häntä solmimasta pysyvää parisuhdetta kenenkään kanssa.

Ylipaisuneen vapaudenkaipuunsa vuoksi city-sinkku suorastaan välttelee avioliittoa ja kieltäytyy asettumasta aloilleen. Hän ei normaalin aikuisen naisen tavoin ota vastuuta elämästään ja ihmissuhteistaan. Erakkona city-sinkku ei silti elä. Hän tapaa lukuisia miehiä ja viettää heidän kanssaan hyvin värikästä seksielämää tippaakaan toimintansa moraalisisista seurauksista piittaamatta. Ilman muuta on selvää, etteivät city-sinkkunaisen seksisuhteet johda äitiyteen. Omista eduistaan kiinni pitävä city-sinkkunainen ei anna lasten tulla sotkemaan vapaata elämäänsä.

City-sinkkunainen pääsee muihin naisiin verraten kohtuuttoman helpolla elämässään, koska hänen ei tarvitse olla aikuisen naisen tavoin vastuussa kenestäkään. Hyvin city-sinkkunaisen asiat eivät silti ole, sillä kaikessa vauhdikkuudessaan hänen elämänsä on kuitenkin surkuteltavan tyhjää. Itsekkyytensä ja urakeskeisyytensä vuoksi city-sinkkunainen jää vaille kaikkea sitä hyvää, mitä vain parisuhde ja äitiys voisivat hänelle antaa.¹⁰⁸

¹⁰⁸ City-sinkkunainen poikkeaa miltei kaikissa suhteissa siitä, millainen perinteisen vanhanpiian ajatellaan olevan. Jenni Ukkosen (1999, 89–102) artikkeli kuvaa niitä stereotyyppisiä käsityksiä, joita yksineläjänaisiin city-sinkkunaisena liittyy. Samankaltaisista stereotyyppisistä mielikuvista on luettavissa myös muista tutkimuksista (ks. esim. Gordon 1994, 131–132; Ojala & Kontula 2002, 43–44). Tutkimuskirjallisuuden ulkopuolelta city-sinkkunaiset ovat tuttuja muun televisiossa esitettävistä sinkkusarjoista (esim. *Sex and the City*, jota on esitetty Suomessa *Sinkkuelämä*-nimisenä ohjelmasarjana).

Pelästynyt reppana

Pelästynyt reppana pitää lapsista ja arvostaa perhettä kuten muutkin naiset tekevät. Itseasiassa hän suorastaan valtavasti ikävöi omaa perhettä ympärilleen. Suuresta perheenkaipuustaan huolimatta pelästynyt reppana joutuu kuitenkin elämään yksin, koska hän ei kykene selviytymään puolison ja äidin vaativista tehtävistä normaalien naisten tavoin. Pelästyneestä reppanasta ei ole äidiksi eikä puolisoiksi.

Pelästyneen reppanan surullinen kohtalo johtuu siitä, että hänelle on tapahtunut jotakin todella paha menneisyydessään. Tapahtuma voi olla mikä tahansa, kunhan se vain on riittävän merkittävä. Usein pelästynyttä reppanaa kohdannut tragedia itsessään jää arvailujen varaan, sillä hän saattaa käyttäytyä aivan kuin mitään erityistä ei olisi tapahtunut. Päällisin puolin hänen elämänsä voi näyttää olevan aivan kunnossa. Jotain hyvin synkkää hänen taustassaan täytyy kuitenkin olla, sillä muutenhan hänen kaltaisensa nainen olisi jo naimisissa.

Osa pelästyneistä reppanoista kieltäytyy seurustelusuhteista, koska he ymmärtävät kelpaamattomuutensa parisuhteeseen ja perhe-elämään. Tässä pelästyneet reppanat osoittavat suurta urheutta, sillä he luopuvat perheellisyydestä vapaaehtoisesti, jotta eivät saattaisi puolisoaan kohtuuttoman vaikeaan tilanteeseen eivätkä siirtäisi omia traumojaan uuden sukupolven kannettaviksi. Kaikki pelästyneet reppanat eivät kuitenkaan käsitä näin hyvin omaa onnetonta tilaansa. He yrittävät seurustella, mutta kuten luonnollista on, ei heidän seurustelusuhteistaan voi tulla pysyviä. Vähän ajan kuluessa suhde kariutuu ja pelästynyt reppana on jälleen surullisella tavalla yksinään. Onnellista perhe-elämää pelästynyt reppana ei voi saavuttaa.¹⁰⁹

¹⁰⁹ Pelästynyt reppana ei ole stereotypian nimenä yleisesti käytössä, mutta sisällöltään kuvaus yksineläjänaisesta pelästyneenä reppana on tunnettu. Käsitys yksineläjänaisista psykososiaalisessa kehityksessään keskeneräisiksi jääneinä ja puolisosuhteeseen ja äitiyteen kykenemättöminä naisina esiintyy erityisesti puolisoittomille naisille suunnatuissa itsehoito-oppaissa. Tyypillinen puolisoittomalle naiselle suunnattu itsehoito-opas olettaa lukijansa kärsivän jonkinasteisesta henkisestä traumasta, josta hänen on toivottava voidakseen sen jälkeen solmia parisuhteen ja perustaa perheen (ks. esim. Tolvanen 2001; Wilkinson 1995/1996).

Kukaties lesbo

Kukaties lesbossa ei näy mitään varsinaista vikaa. Hän on nainen, jonka luulisi jo ajat sitten löytäneen itselleen miehen ja synnyttäneen miehelleen lapsia. Näin ei kuitenkaan ole käynyt. Kukaties lesbo on yhä edelleen miehetön ja lapseton.

Puhuttaessa aiemmista tai nykyisistä miessuhteista kukaties lesbo mieluiten vaikenee. Hänen vaikenemisensa ei ole mikään ihme. Onhan yleisesti tiedossa, ettei hänellä ole ainakaan viime vuosina ollut seurustelusuhdetta yhdenkään miehen kanssa. Miesseuraa hänen kaltaiselleen naiselle olisi varmasti ollut tarjolla. Jostain syystä kukaties lesbo ei kuitenkaan käytä energiaansa ”Sen Oikean” etsimiseen, vaan näyttää olevan enemmän kiinnostunut muista asioista.

Kukaties lesbo ei pukeudu naisellisuuttaan erityisesti korostaen eikä ylipäättään kiinnitä ulkoiseen olemukseensa yhtä paljon huomiota kuin monet muut hänen ikäisensä naiset tekevät. Korostetun naisellista käyttäytymistä, mikä viehättäisi vastakkaista sukupuolta, kukaties lesbo taitaa suorastaan karttaa.

Kotonaan kukaties lesbo tekee miehelle kuuluvat työt tavallisesti itse. Hän ei juuri koskaan pyydä miestä avukseen. Vaikuttaa siltä, ettei hänen tuttavapiirissään ole montakaan miestä. Kukaties lesbo selvästikin viettää kaiken vapaa-aikansa enimmäkseen naisten kanssa.

Tarkemmin ajatellen kukaties lesbossa on paljon sellaista, mikä saa epäilemään, mistä on oikeastaan kysymys. Onkohan niinkään varmaa, että tämä lesboksi epäilty nainen ylipäättään pitää miehistä? Entäpä, jos hän aivan oikeasti on lesbo eikä siten lainkaan kuulu heteronaisten joukkoon?¹¹⁰

¹¹⁰ Kukaties lesbo -stereotypian mukaan yksineläjänainen on henkilö, jota on syytä epäillä lesboksi. Stereotypia ei perustu yksineläjän seksuaaliseen suuntautumiseen, vaan se perustuu yksineläjyyteen sinänsä. Joissakin tieteellisissä tutkimuksissa mainitaan yksineläjänaisiin puolisoittomuuden ja lapsettomuuden vuoksi kohdistuvista stereotyyppisistä lesboepäilyksistä (ks. esim. Lehtonen 2004, 230–232; Ojala & Kontula 2002, 85). Tutkimuskirjallisuuden ulkopuolelta stereotypia yksineläjänaisesta kukaties lesbona löytyy esimerkiksi internetin keskustelupalstoilta. Useissa tapauksissa kyse on viesteistä, joissa torjutuksi tulleet miehet purkavat tuntojaan. Kuvaus lesboksi mieltävästä naisesta on luettavissa myös esimerkiksi Anna Moringin (2003) artikkelista, joskaan hänen artikkelissaan ei kuvailla erityisesti yksineläjänaisista.

Liite 3: Diskurssitaulukko

Diskurssin nimi ja keskeisin teema	Työmyyrä-diskurssi työnteko	Maine-diskurssi seksuaalisuus	Syyttömyys-diskurssi puolisoisuus	Hoiva-diskurssi lapsettomuus
Diskurssin käytöllä tavoiteltu mielikuva	hyvä työntekijä	hyvämoraalinen pitkäaikaiseksi seksikumppaniksi sopiva nainen	ilman omaa syytään puolisoittomaksi jäänyt hyvä puolisoehdokas	hoivaamiskykyinen ja -haluinen äidiksi sopiva nainen
Tavoitteena olevaa mielikuvaa rakennetaan puhumalla...	ahkerasta työnteosta vastuunkannosta työelämässä ja taloudellisissa asioissa	mielenkiinnosta seksuaalista kanssakäymistä kohtaan kyvystä hillitä omaa seksuaalista käyttäytymistä kyvystä hillitä miesten seksuaalista käyttäytymistä	halusta joustaa omista tavoitteista puolison hyväksi tarpeesta saada miehen tukea kohtalosta puolisoksi haluavien miesten vähydestä	hoivaavasta luonteesta ja kannetusta hoivavastuusta lapsettomuuden suremisesta terveydentilasta äitiyden esteenä isyyttä karttelevista miehistä lapsen edusta
Yksineläjänaisen valttikortit vaimoihin/ äiteihin verrattuna	perhe ei vie voimavaroja hyvät mahdollisuudet panostaa työhön omilla tuloilla eläminen itsenäinen vastuunkanto	ei petä puolisoaan harjaantunut olemaan tarvittaessa ilman seksikumppania	ei ole solminut puolisosuhdetta henkisesti keskenkasvuisena ei tyydy elämään epäonnistuneessa suhteessa	ei äitiyttä henkisesti keskenkasvuisena äitiys ei ole alkanut vahingossa/harkitsematta/vääristä syistä ei laiminlyö lapsiaan
Diskurssin taitamattoman käytön aiheuttama ei-toivottu mielikuva	vain työelleen elävä ”työhullu” epänaisellinen/miesmäinen nainen	seksuaalisuudeltaan yliaktiivinen nainen seksiin kykenemätön nainen lesbo	parisuhteita uhkaava epätoivoinen nainen heikon elämänhallinnan omaava nainen	itseään äitinaista parempana pitävä nainen äitiyteen tarkoitettua kehostaan huolimatta hoivaamiskyvytön epänormaali nainen